

VOLUME-10

ISSUE-2

December-2022

WORLD SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL

World scientific research journal

Jahon ilmiy tadqiqot jurnali

MUASSIS:

Qo'qon davlat pedagogika instituti,
"Ustozlar uchun" MCHJ

TAHRIRIYAT | EDITORIAL

Tahririyat kengashi raisi:

D.SH.Xodjayeveva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Jamoatchilik kengashi raisi:

D.SH.Xodjayeveva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Bosh muharrir

D.SH.Xodjayeveva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Mas'ul muharrir:

N.S.Jo'rayev - psixologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Mas'ul muharrir yordamchisi:

O.Y.To'xtasinova- filologiya fanlari
nomzodi, dotsent

Nashr uchun mas'ul:

G'.Ochilov - Kimyo fanlari nomzodi,
dotsent

Tahririyat manzili:

Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turon
ko'chasi, 23-uy

Telefon:

(0373) 542-38-38

E-mail:

info@wsrjournal.com

Jurnalning elektron sayti:

www.wsrjournal.com

Tahrir kengashi:

Sh.Farmonov - O'zR FA akademigi
Sh.Namozov - O'zR FA akademigi
S.Rashidova - O'zR FA akademigi
I.Asqarov - kimyo fanlari doktori, professor
V.Xo'jayev - kimyo fanlari doktori, professor
Sh.Abdullayev - kimyo fanlari doktori, professor
M.Isakov - kimyo fanlari doktori, professor
R.Rasulov - fizika-matematika fanlari doktori, professor
B.Samatov - fizika-matematika fanlari doktori, professor
D.Akbarov - fizika-matematika fanlari doktori
A.Xusanov - fizika-matematika fanlarinomzodi, dotsent
V.Isafov - biologiya fanlari doktori, professor
G'.Abdullayev - biologiya fanlari doktori
A.Batashov - biologiya fanlari doktori
D.Mamatqulov - biologiya fanlari nomzodi, professor
H.Xonboboev - texnika fanlari nomzodi, dotsent
B.Nu'monov - texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
I.Oxunov - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
R.Payg'amov - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
N.Valiyev - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
A.Gapparov - Kimyo fanlari nomzodi, dotsent
N.Karimov - O'zR FA akademigi
A.S.Sagdullayev - O'zR FA akademigi
O.Akimova - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
V.Borisova - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
I.Artyushkov - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
M.Rasulova - filologiya fanlari doktori, professor
Sh.Iskandarova - filologiya fanlari doktori, professor
D.Nabiyeva - filologiya fanlari doktori, professor
O.Bozorov - filologiya fanlari doktori
A.Ziyayev - filologiya fanlari doktori (DSc)
D.Jamoliddinova - filologiya fanlari doktori (DSc)
Z.Qobilova - filologiya fanlari doktori (DSc)
M.Hoshimova - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
M.Siddiqov - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
M.Jamoliddinov - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
O.O.Bozorov - filologiya fanlari nomzodi
M.Rasulova - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
V.Karimova - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
M.Djo'rayev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G.Kislov - falsafa fanlari doktori, professor (Rossiya)
G.Abdullayev - falsafa fanlari doktori, professor
M.Aminova - falsafa fanlari nomzodi, dotsent
M.Temirboyev - falsafa fanlari nomzodi
T.Fayzullayev - siyosat fanlari doktori, professor
A.Rasulov - tarix fanlari doktori, professor
R.Shamsiddonov - tarix fanlari doktori, professor
Q. Akbarov- tarix fanlari nomzodi
T.Haydarov - iqtisod fanlari doktori, professor
N.Babayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
N.Erkaboyeva - pedagogika fanlari doktori, dotsent
S.Alimsaidova - pedagogika fanlari doktori, dotsent
Z.Azimova - pedagogika fanlari doktori, dotsent
V.Qodirov - pedagogika fanlari doktori, dotsent
A.Tolibjonov - pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
J.Azamov - yuridika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
D.Soliyeva - psixologiya fanlari doktori, dotsent
O.Bektoshev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
M.Ergashev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
N.Aliboyeva - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G.Nazirova - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
A.Abdurashitov - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
M.Xoldorov - tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent
O.Sh.Sheraliyev - Texnik korrektor

**Fan tarmoqlari: Geografiya, Fizika, Matematika, Pedagogika, Psixologiya,
Falsafa, Filologiya, Kimyo, Tarix, Boillogiya.**

МИЛЛИЙ БАЙРАМЛАРНИНГ ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИДАГИ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ РОЛИ

Раматов Ж.С.

*Тошкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси мудури*

Умарова Р.Ш

*Тошкент давлат транспорт университетининг
“Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти*

Баратов Р.Ў.

*Тошкент давлат транспорт университетининг
“Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти*

Султонов С.Х

*Тошкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчи*

Хасанов М.Н

*Тошкент давлат транспорт университетининг
“Ижтимоий фанлар” ўқитувчи*

Ўзбекистон юрти азалдан илм-у маърифат, адабиёт ва санъат равнақ топган макон. Бу юрт аҳли ана шу маънавий манбалардан куч-қувват, рағбат олиб, илҳомланиб, яратувчанлик, бунёдкорлик, гўзаллик, эзгулик каби фазилатларни ўзида мужассам этган ҳолда юксалиш ва тараққиёт йўлидан дадил, шахдам қадам ташлаб келмоқда. Булар миллий байрамнинг мавзу ва ғоясида яққол кўзга ташланади. Миллий байрам тадбирлари учун танлаб олинган куй, кўшиқ-яллар, айниқса дилбар ва мафтункор рақслар каби санъат турлари тантананинг ҳар дақиқасини, безаб, турмуш тарзимизни янада мазмундор, фаровон бўлишида илҳомбахш манба бўлиб хизмат қилиб келмоқда.

Мустақиллик бизга унутилган қадриятларимизни қайта тиклаш, миллий байрамларимиз тарихини ўрганиш, халқ оғзаки ижоди ёдгорликларини тўплаш, ёш авлод қалбида мумтоз санъат турларига бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини камол топтириш, ёш авлодни мардлик, ҳалоллик, миллий ва умуминсоний қадриятлар, она юртга ва аждодлар меросига юксак садоқат руҳида тарбиялаш имкониятини берди. Шулардан келиб чиқиб, миллий байрамларнинг шахс бадиий-эстетик тарбиясидаги аҳамиятини алоҳида тадқиқ этиш зарурати туғилди.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда анъанага айланиб қолган ва ҳар йили Мустақиллик кунига бағишлаб ўтказиладиган “Ўзбекистон-Ватаним маним” Республика кўшиқ байрами ҳам муҳим бадиий-эстетик тарбия тадбири – санъат байрамига айланиб бормоқда. Шу билан бирга ижтимоий-маънавий ҳаётимизга тобора сингиб бораётган, ўзбек халқининг бой мусиқий меросини ва эстетик қадриятларини бутун дунёга намоён қилаётган “Шарқ тароналари” халқаро

музыка фестивали, “Рақс сеҳри” фестивали, халқаро кино, театр, симфоник музыка фестиваллари ҳамда “Янги авлод”, “Келажак овози”, “Зулфия” мукофоти совриндорларини тақдирлаш каби анжуманлар ҳам маънавий ҳаётимизнинг таркибий қисми, анъанавий санъат байрамлари сифатида ўз эстетик тамойилларини шакллантириб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги ҳамда “Ўзбектуризм” Миллий компанияси ҳамкорликда давлатимиз маънавий тараққиёти ва ривожда муҳим аҳамият касб этадиган тарихий воқеалар ҳамда саналарга ижтимоий-сиёсий нуқтаи назардан янада ҳурмат ва эҳтиром билан қараб, уларни байрам сифатида нишонлаш ҳамда юксак бадиий-эстетик тадбир даражасида анъанавий равишда ўтказишга алоҳида эътибор қаратди. Бунинг натижасида юртимизнинг хурсандчилик кунларини ифодаловчи муҳим аҳамият касб этадиган тарихий воқеалар ҳамда саналарни байрам қилиб нишонлаш билан биргаликда моддий ва маънавий кадриятлармизни сақлаб қолиш мақсадида турли хил фестивалларга эътибор қаратилмоқда.

Жумладан, мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб том маънода миллийликни тиклаш мақсадида белгиланган вазифалардан бири сифатида анъанавий кўшиқчиликни, хусусан, мумтоз ашулачиликни ривожлантириш мақсадида мақом санъати бўйича 1995 йилнинг баҳорида халқаро даражада кўрик-танлов бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон ва Тожикистон мақом ижрочилари очиқ сахнада маҳоратларини намойиш қилдилар. Мазкур танлов Ўзбекистонда устозлар йўлидан илдам бораётган билимдон ва изланувчан мақомчилар сафи кенгайиб бораётганлигини кўрсатди. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ушбу танловда мақом санъати анъанавий равишда ривож топган Бухоро ва Фарғона вилоятлари санъаткорлари айниқса фидойилик кўрсатдилар. Ушбу танловнинг ўзига хос хусусиятларидан бири шу бўлдики, танловда одатда яқкаҳон ва яқканавоз ижрочилар беллашувига алоҳида эътибор қаратилар эди, бу танловда эса мақом дасталарининг ижроси ҳам дастурга қиритилиши ижобий самара берди. Хусусан, мазкур танловда консерваториянинг иккита дастаси, Марғилоннинг “Навбаҳор”, Андижоннинг “Мерос”, Хўжанднинг “Дурдона” дасталари, Бухоро санъат билим юрти, Хоразм, Фарғона ва Тошкент музыка билим юртларининг ўқувчилари, мақом чолғу дасталари қатнашдилар. Кўрик-танлов мумтоз санъат ижрочиларининг қобилиятларини рўёбга чиқаришга салмоқли ҳисса қўшди.

Халқ санъатининг тарихан бадиий ифодасини топган, руҳий ва бадиий имкониятларини ўзида жамлаган музыка санъати миллатлар ҳаёт тарзини ифодаловчи йўналиш сифатида – “Шарқ тароналари” номли музыка фестивалини юзага келишига сабаб бўлди. Жаҳоннинг 30 дан ортиқ мамлакатларидан келган санъаткорларнинг ушбу анжумандаги иштироки – Шарқ мумтоз музыкасини жаҳон маданий меросида тутган ўрни бениҳоя буюклигидан далолати.

Юртимизнинг Биринчи президенти И.А.Каримов “ Шарқ тароналари” учинчи жаҳон мусиқа фестивали қатнашчиларига йўллаган табригида – “Ушбу фестивал буюк Шарқ маданиятининг гавҳару дурдоналари бўлмиш ўлмас мусиқа асарларини бутун оламга янада кенгроқ танитиш, мумтоз тароналардан барча нафосат шайдоларини баҳраманд қилиш, янги истеъдод эгаларини кашф этиш борасида ҳам катта аҳамиятга эга”¹- деб таъкидлаган. Демак, мумтоз байрам санъат тури – мақомга бағишланганиқтидорли ёшларнинг истеъдодларини рўёбга чиқаришга қаратилган давлат тадбиридир.

Анжуман дастури доирасида қатор тадбирлар бўлиб ўтди. Матниёз Девонбеги мадрасасида “Ўзбекистон рақс санъати” суратлар кўргазмаси очилди. Бу кўргазмада миллий рақс тараққиёти жараёнлари, ўзбек рақсларининг ўзига хос хусусиятлари, асосан, мумтоз ва халқ рақси (фольклор) йўналишларида намоён бўлиб, йиллар, асрлар оша бойиб, шаклланиб келаётганлиги тўлақонли намоён қилди. Айниқса” Баҳор”. “Шодлик”, “Лазги”, ”Хоразмрақс” ансамбллари фаолиятидан лавҳалар, Республикаимизнинг Мукаррама Турғунбоева, Қундуз Миркаримова, Қизлархон Дўстмуҳамедова, Малика Аҳмедова, Маъмура Эргашева, Гавҳар Матёкубова каби машҳур рақс санъати усталарининг суратлари кўргазмадан муносиб ўрин олганлиги ёшларда –эстетик идеал туйғуси шаклланишида муҳим аҳамият касб этади.

Фестивалнинг ёпилиш маросимида турли йўналишлар бўйича фаол иштирокчилар тақдирландилар. Хоразм вилоятидан “Хоразмрақс” ансамбли ижрочиси Мадина Каримова фестивалнинг энг ёш ижрочиси, Хива туманидаги “Сайқал” оилавий ансамбли фольклор ижодиётида халқ анъаналари ва оилавий қадриятларни сақлаш ва тарғиботи, “Хоразм рақс” ансамбли энг ёрқин ижро, Қўшқўпирлик кекса санъаткор Карим ота Қувоқов фестивалнинг энг кекса иштирокчиси, Хоразм вилояти кўғирчоқ театри энг ноёб томоша асари, Хива сопол буюмлари заводи энг ноёб хунармандчилик асари, Ўзбекистон Республикаси халқ артисти Гавҳар Матёкубова конференцияда мавзуни чуқур очиб берганлиги , Урганч шаҳар маданият уйи ходими Меҳрибон Отажонова фестивалнинг энг кўркем ижрочиси, Хива карнай-сурнай халқ жамоаси гуруҳи энг ёрқин мусиқа ижроси учун йўналишлари бўйича мукофотландилар.

Бундай тадбирларнинг ўтказилиши ёш авлоднинг санъат, мусиқа, спорт соҳасидаги истеъдодларни рўёбга чиқаришда муҳим омил ҳисобланади. Биз юқорида кўриб ўтган фикрларда ижодкорларнинг ўз истеъдодларини рўёбга чиқаришда ва қобилиятларини намоён қилишда улардаги фаоллик ҳаракати муҳим аҳамиятга эга эканлигига эътибор қаратдик. Фаоллик бугун – бирор ҳаракатда, жараёнда жадаллик, жонбозлик кўрсатиш каби тушунчаларни илгари сураётганлиги билан қимматли.

¹Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлику учун курашмоқ керак. Т.10. Тошкент:Ўзбекистон, 2002. 25 б.

Бу борада юртимиз Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 19 март ойида ўтказилган видеоселектор йиғилишида ёшларимизга бўлган эътиборни янада кучайтириш мақсадида уларни маданият ва санъатга жалб этиш масалаларига урғу берилди. Турли зиддиятлар кучайиб бораётган бугунги дунё манзараларида ёшларимизнинг маънавий иммунитетини кучайтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказиш ҳар қачонгидан ҳам долзарб эканини замоннинг ўзи кўрсатиб турибди. Шу боис Президент томонидан илгари сурилган 5 та муҳим ташаббус долзарб аҳамият касб этади. Улардан биринчиси, ёшларнинг мусиқа, рассомлик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини оширишга, истеъдодини юзага чиқаришга хизмат қилади.² Бундай ташаббус айниқса байрамлар орқали ўз ифодасини топади. А.Носирова – “Байрам ижод мулоқотининг ташаббускорликка мойиллиги, шахснинг ижтимоий-маданий имкониятларини тўла намоён қилиши учун зарур шароитларни яратади”³, деб таъкидлайди. Демак, санъат турларини мақсадли синтезлаштириш хусусияти билан ёшларнинг қизиқишларини оширишга, истеъдодларини юзага чиқариш имкониятини пайдо қилади.

Байрам тадбиридаги иштирокчиларнинг ўз қобилияти ва истеъдодини намоён қилишда “индивидуал онг” ва “жамоавий онг” ғоясини ўрнини аниқлаш муҳим аҳамиятга эгадир. Бизнингча, байрамлар намойиши жамоа ҳаётидаги ютуқларнинг энг катта ва таъсирчан тарғиботчисидир. Жамоавий ижод жараёнида иштирокчиларнинг “жамоавий онг”и даражаси байрам тадбирида муҳим роль ўйнайди. Чунки, байрамлар инсон ҳаётидаги энг юксак – орзу, фикр, мақсад ва ғояларни – жонли, таъсирчан, рамзий, бадиий яхлит шаклда томошабинларга етказувчи омилдир.

Инсон онги шаклланишининг илк илдизлари моддийлик ва мақсадли интилиш билан боғлиқ ҳолда талқин қилинган. XVIII асрга келиб онгнинг бевосита инсон туйғулари билан боғлашга ҳаракат қилган қарашлар ҳам шаклланди. З.Фройд фикрича, психика – онг, онгламаганлик ва онг ости каби уч қатламдан ташкил топган. Онгнинг мавжудлиги ижтимоий маданий хусусият касб этиб, инсониятнинг тарихий тараққиёти давомида филогенетик тарзда ривожланган. Умуман олганда бизнинг мавзуимиз доирасида қизиқиш уйғотган тушунчалар мия фаолиятининг маҳсули бўлмиш “индивидуал онг” ва “жамоавий онг”дир.

“Индивидуал онг” – ҳар бир кишининг ўзига хос тарзда, ён-атрофни билиши, сезиши, идрок этиши, қабул қилганларини таҳлил қилиши, тўплаган ижтимоий-тарихий тажрибаларини, яъни ўзлаштирганини кўрсатувчи –

²<https://kun.uz/37450559>

³Носирова А. Байрам шароитида шахс ўйин маданиятини ривожлантириш-педагогик имкониятлари. // Дисс. – Тошкент. 1995. 3-6.

фикрлари, тасаввурлари, ғоялари ва қарашлари кўрсаткичидир.⁴ Индивидуал онг бир томондан айнан бир индивидга тааллуқли бўлса, иккинчи томондан у ижтимоий ҳодисадир. Чунки, индивидуал онгнинг индивидга тааллуқлилиги шундаки, у индивиднинг ички, руҳий-маънавий изланишлари натижасидир. Лекин, индивидуал онг ижтимоий онгнинг бир шакли сифатида жамоавий ҳаёт тарзи ва аждодлар томонидан яратилган тарихий тажрибаларни ўзлаштириш орқали шаклланади.

Ижтимоий онгнинг яна бир шакли “жамоавий онг” эса кишиларнинг уюшиши асосида – бир хил қарашлар, мақсадли ҳатти-ҳаракатларни юзага келишидан иборат. “Жамоавий онг”нинг яна бир жиҳати умум талаблар асосида шахс ўз-ўзини бошқариш хусусиятига эга эканлигидадир. Бунинг негизида эса жамоавийлик руҳи ётади. Жамоа бўлиб яшаш, аввало, жамоа аъзолари бир-бирининг манфаатини ўйлашни тақозо этади. Ўзгалар манфаатини ўйлаш эса, маънавият орқали таъминланади⁵.

Демак, ҳар қандай жамоа ўз моҳиятига кўра, жамоавийлик туйғусини шакллантириш орқали, жамият учун муҳим қадриятларни ўзида сақлаган байрамларни нишонлаш орқали янги авлодни тарбиялаш воситаси бўлиб келган.

“Индивидуал онг” эса “жамоавий онг”га нисбатан мустақил эканлиги натижасида, ижтимоий-тарихий тажрибалар айнан индивидлар фаолиятининг маҳсули сифатида такомиллашган. Айнан шундай фаол индивидлар “жамоавий онг”нинг турли кўринишларида яратувчи шахс сифатида шаклланади ва ижодкорга айланади.

Шуниси қизиқарлики – “жамоавий руҳ ҳам даҳоёна ижод қилишга қодир, айниқса бунинг тилнинг ўзида, шунингдек, халқ кўшиқлари, фольклор ва бошқаларда кўриш мумкин. Ва бундан ташқари, шоир ўзи яшаётган жамиятдан олинган ижодий туртки учун қанчалик қарздор ҳамда бир вақтнинг ўзида бошқалар ҳам иштирок этган ушбу руҳий меҳнатнинг муаллифи эканлиги ноаниқлигича қолмоқда”,⁶ дейди Зигмунд Фрейд.

Демак, ижодкор ўз ижодий манбаини миллатнинг жамоавий руҳидан олиб, унинг жамоавий ҳиссиёти олдида қанчалик қарздор эканлигини англасагина, жамиятга ўз умрини бахшида этишга қодир, яратувчанлик қудратига эга шахсга айланади.

Бундай жамоавий руҳ асосида вужудга келган, муаллифи номаълум бўлган ижод намуналари айниқса турли тадбирларда, яъни байрамлар ва маросимларда ўз аксини топади. Демак, тадбирлардаги образлар ўйини ва ижодий жараён учун жамоавий руҳият асос бўлиб хизмат қилади.

⁴Фалсафа. Қисқача изоҳли луғат. –Тошкент: Шарқ, 2004. 159-б.

⁵Маманов А. Шарқ оламига хос бўлган жамоавийлик туйғусининг маҳаллада намоён бўлиши. // СамДУ. Илмий тадқиқотлар ахборотномаси, 2011 № 4(68). 46 – б.

⁶Зигмунд Фрейд. Психология масс и анализ человеческого «Я». Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. –с.25

Бизнингча, барча диний маросимлар учун ҳам жамоавий руҳият асос бўлади. Қадимдан одамларнинг табиат ҳодисалари олдидаги ожизлиги ва билимсизлиги турли илоҳий кучларга сиғинишни юзага келтирган. Жумладан, тотемистик(ҳайвонларни илоҳийлаштириш), анимистик(жон ва руҳ образидаги илоҳийлик), полимистик(олов, ер, сув, ҳаво унсурлари билан боғлиқ сирларга), афсунгар – магия (шаманлар, авлиёлар) билан боғлиқ сеҳрли кучларга эътиқодни кучайтирган. Шаманларнинг ҳайратланарли сўзлари ва ҳаракатлари, башоратларидаги образли ифода ҳамда тасвирлар одамларни ғайритабиий мўъжизаларга ишонтира олган. Пировардида одамлар мўъжизалар билан боғлиқ нореалликни реалликда тасвирловчи ҳаракатлар орқали, диний маросимлар талаблари асосида ва воситасида акс эттиришга уринганлар.

Натижада: қурғокчилик даврида “ёмғир сўраш” – “суёт хотин”; шамол зарар келтирганда “шамолни тўхтатиш” – “чой момо”; шамол керак бўлганда эса – “шамол чақириш”; бевақт совуқ тушганда – “қуёшга сиғиниш”; омад келмаганда, офат юз берганда – “қурбонлик қилиш” каби диний маросимларни ўтказиш вужудга кела бошлаган. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, бу каби диний маросимлар одамларнинг моддий эҳтиёжига путур етганида, яъни, табиат инжиқликлари одамларга зарар келтирган пайтларда ўтказилган. Одамлар табиат билан курашиши натижасида бундай маросимларни офатларнинг олдини олишга йўналтирилган, ўзига хос бадийлашган шакллар ва воситаларда амалга ошира бошлаганлар. Бундай курашлар диний маросимларнинг бадий-эстетик тамойиллари шаклланишига сабаб бўлган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, одамларнинг турмуш тарзи, ҳуқ-атвори ва ўз даврига нисбатан муносабатига қараб, уларнинг эстетик маданиятига баҳо бериш мумкин. Демак, миллатнинг байрамларига қараб, унинг маънавий ва руҳий ўзига хослигини англаш мумкин. Шунинг учун, байрамларга халқнинг маънавий ҳамда маданий даражасини белгиловчи муҳим омил деб қаралган, уларга оммавий дам олиш ва сайиллар ўтказиш куни, деган муносабат билан ёндашилган. Бундай ёндашувлар: одамларнинг бунёдкорлик салоҳиятларини; бадий-эстетик қобилиятларини; маънавий-руҳий туйғуларини намоён қилувчи эстетик қадрият сифатида эътироф этилган.

Диалектик ривожланиш жараёнига тўхталадиган бўлсак, XX аср бошларида бутун ер юзига “жамоа руҳи”нинг яратувчилик қудрати ҳақидаги тушунчалар етакчилик қилаётгани ва бунинг натижасида жамият руҳияти таснифланиб, “омма”нинг қудрати(масса Г.Ш.) тушунчаси ижтимоий ҳаётга кириб кела бошлагани маълум бўлди.

“Омма” тушунчаси фалсафада – ижтимоий воқеликнинг маълум бир тури бўлиб, унда жамоанинг фаоллиги ва бирор-бир ғояни амалга ошириш хусусиятидан келиб чиқиб, ўз йўналишига эга бўлиш имконияти мавжудлиги маълум бўлди. Бунинг учун эса омма фаолиятини асосий йўналишини

белгилашга қодир бўлган етакчи ёки дохй зарур. Етакчи шахсининг оммавий тадбирлар амалиётидаги аҳамияти шундан иборатки, у байрамларни тантанали нишонлашга эътибор берган ҳолда жамоанинг “фаоллик” муаммосини ҳал этишга ижодий ёндашиши керак эди.

Агарда “омма” ўз фаоллигини намоиш этмасдан, сокин томошабин бўлиб қолаверса, байрам зерикарли ва сунъий тадбирга айланиши маълум бўлди. Агар омма ўз фаол ижодий иштироки билан тадбирларни жонлантирмас экан, байрамона ҳолат юзага келмасди. Демак, омманинг фаол ҳаракати ва иштироки – байрам амалиётининг негизидир. Шундай экан, агар омма ўзининг байрамона кайфиятини англамаса ва ҳис қилмаса ўзининг ижодий қудратини намоён қилиш имкониятидан маҳрум бўларди.

Юқоридаги фикрлардан маълум бўладики, “омма”, “жамоа”, “халқ” атамалари тасодифий ёки умумлаштирувчи тушунчалар эмас. Уларни “фаоллик” деган фалсафий тушунча бирлаштириб туради. Омманинг асосий хусусиятидан келиб, фаоллик – “уюшишга бўлган ишонч” ҳодисасининг намоён бўлишидир, деган хулосага келамиз.

“Фаол” сўзи арабчада – ҳаракат қилувчи, таъсирчан деган маъноларни англатади. “Фаоллик” бугун – бирор ҳаракатда, жараёнда жадаллик, жонбозлик кўрсатиш билан бирга оммага таъсирчанлик ҳиссини ўтказишдан иборат⁷. Шундай экан – “фаоллик” тушунчаси асосида омманинг ижодий қудратини аниқлаш ва уни ривожлантириш жараёнида байрамона дам олишни режалаштирадиган ташкилотчилар тадбирларда жамоанинг қувонч ва тантанаворлик кайфиятини ёритиб берувчи воситалардан фойдаланган ҳолда, ҳар бир байрамнинг ўзига хос мақсади ҳамда дастурини ишлаб чиқади.

Миллий байрамлардаги фаоллик ҳар бир шахсга ўзини ўзи англаш имконини беради. Ўзини ўзи англаш, фаоллик, тадбирга муносабат – байрам маданиятининг концептуал ечими ҳисобланади. Шахсининг ўзини ўзи англаши, яъни, байрам иштирокчиси “мен”ининг шаклланиши, айнан шу жараёндаги амалга ошириладиган юксак дунёқарашнинг – “энг олий намунаси” – “идеал типи”га айланади. Жамоанинг байрамона муносабатларини самарали ташкил этишда ва кўнгилдагидек ўтказишда – “идеал тип” табиатини яратиш муҳим роль ўйнайди.

“Идеал тип”нинг эстетик табиати ҳар бир байрам иштирокчисининг ўз фаол ҳатти-ҳаракатлари моҳиятини чуқур англашни талаб қилади. Демак, ҳар бир байрам иштирокчисининг бундай руҳий ҳолати ўзининг хусусий табиати намоён бўлиши учун зарур шарт-шароитни яратишга имкон беради. Фақат шундай эркинлик ва яратувчанлик ҳолатдагина инсон ўзи томонидан яратилган образ қиёфасида яшайди.

⁷Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4-жилд. –Тошкент: ЎЗМЭ, 2008. 326-б.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб қуйидаги хулосага келамиз, миллий байрамларнинг ўзига хос хусусиятларини ифодаловчи санъат, мусиқа, спорт соҳаларига эътибор: инсоннинг ўзини-ўзи англаш жараёни; ижодий эркинлигини; яратувчанлик қудратини; жамоа орасида фаоллашувини намоён қилади. Бу бевосита ҳар бир шахсни байрамнинг фаол иштирокчисига айланишига, ўз истейдоди ва қобилиятини рўёбга чиқаришига имкон яратиб бериши билан ёшлар тарбиясида ўзига хос аҳамиятга эгадир.

REFERENCES

1. J Ramatov, R Umarova. Theoretical and ideological sources of Beruni's philosophical views// ACADEMICIA: An International Multidisciplinary, 2020. No. 11. S. 1974-1980
2. Умарова Рузигул Шералиевна Основы духовно-нравственного воспитания молодежи в трудах Абу Райхана Беруни // Проблемы науки. 2019. №4 (40). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovy-duhovno-nravstvennogo-vospitaniya-molodezhi-v-trudah-abu-rayhana-beruni> (дата обращения: 10.12.2022).
3. Абдукаримова Гулчехра Баратовна, Умарова Рузигул Шералиевна, Тухтабоев Элдор Абдужабборович Взгляд западных ученых на философию Авиценны (Абу Али Ибн Сина) // Научный журнал. 2019. №11 (45). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzglyad-zapadnyh-uchenyh-na-filosofiyu-avitsenny-abu-ali-ibn-sina> (дата обращения: 10.12.2022).
4. З. Н. Бобошев, М.Н.Хасанов, & Э.А.Нуруллаев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ПЕДАГОГИКА ФАНИНИНГ АСОСЧИСИ СИФАТИДА . JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 4(3), 108–115. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/new/article/view/623>
5. Ж. С. Раматов, М. Хасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГХОШ ХАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 1161-1169.
6. J. S. Ramatov, M. Hasanov AL-FAROBIIY SIYOSIY DAVRAN VA IJTIMOIIY-MADANIY AHVOL // Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/al-farobiy-davridagi-siyosiy-va-izhtimoiy-madaniy-vaziyat> (kirish sanasi: 12.11.2022).
7. М.Н.Хасанов, А.А.Азимбаев, Халилов Ў., & Каримов Б. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ . JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 4(3), 147–153. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/629>
8. Ж. С. Раматов, & М. Хасанов (2022). МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 952-956.

9. Ramatov, J.S., Valiev, L.A., Xasanov, M.N. XIX ASRDA HINDISTONDAGI IZHTIMOII - FALSAFIY JARAYONLAR // ORIENSS. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/hih-asrda-indistondagi-izhtimoiy-falsafiy-zharayonlar> (kirish 12/11/2022).
10. Ф. А. Кушаков, М. Н. Хасанов, Р. Ў. Баратов, Ж. С. Раматов, & С. Х. Султанов (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ. Academic research in educational sciences, 3 (10), 803-810.
11. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Х., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Хасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. World scientific research journal, 8(1), 102-108.
12. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Х., Муратова, Д.А., Хасанов, М.Н., & Эрнийёзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (10), 376-386.
13. Hasanov, M., & Tuhtaboev, E. (2021). THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS). Innovative Technologica: Methodical Research Journal, 2(05), 1-6.
14. Hasanov M., Tuhtaboev E. THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS) //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 1-6.
15. М.Н.Хасанов, Д.А.Ҳафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/627>
16. Jumanioyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. Academic research in educational sciences, 3 (10), 582-586.
17. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 969-976.
18. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 1070-1078.

19. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Х., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.
20. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakhim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.
21. Ramatov, J., Umarova, R., Baratov, R., Jurabayev, N., & Artikova, B. (2022, June). Constructive and optimal solutions for the formation of a stable ecological situation in the Aral Sea region of Uzbekistan. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 030113). AIP Publishing LLC.
22. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич, Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ МИСОЛИДА). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 606-612.
23. Ramatov, J., Umarova, R., Baratov, R., Jurabayev, N., & Artikova, B. (2022, June). Constructive and optimal solutions for the formation of a stable ecological situation in the Aral Sea region of Uzbekistan. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 030113). AIP Publishing LLC.
24. Baratov, R. (2021). Prospects of Higher Education System (on the Example of Uzbekistan). *International Journal on Orange Technologies*, 3(3), 128-131.
25. Баратов, Р. Ў. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИДА ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 1), 90-95.
26. Baratov, R. U. (2019). INTEGRATION OF A SCIENCE, FORMATION, AND MANUFACTURE IN THE COURSE OF PROFESSIONAL TRAINING. In *ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ПОЛИТОЛОГИЯ, СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФИЯ, ИСТОРИЯ* (pp. 51-54).

THE USE OF INTERACTIVE FORMS AND METHODS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Takhirova Iroda

student of the University of World Languages of Uzbekistan

Abstract:

The article considers the peculiarities of teaching foreign languages with the help of interactive forms and methods of teaching, as the most relevant at the present stage of teaching.

Some forms and methods of teaching for their practical implementation in the educational process are considered.

Keywords: interactive learning , methods , foreign languages .

Today, foreign language teachers are faced with the problem of finding ways to increase the cognitive interest of students in learning a language, strengthening their positive motivation in learning. One of the possibilities of solving this problem is the use of interactive teaching technology.

S.K. Bondyreva notes that in recent years in the methodology of teaching foreign languages there has been a tendency to move from the communicative approach to its variety - the interactive approach, which was proposed by Western methodologists. Foreign language is a subject which, due to its specificity (creation of an artificial language environment for students due to the lack of a natural one) implies the most flexible and extensive use of various technical means of teaching.

Interactive learning (a direct translation of the term "interactive" - interacting) - a modern way of learning, which is the interaction of all participants in the learning process: teacher and students. Today, this method of teaching is widely used everywhere: schools, universities, courses and trainings, because this method is extremely effective not only in terms of knowledge acquisition, but also in terms of forming personal skills and character development of students.

The essence of interactive learning is that the learning process involves all students as much as possible in the learning process. It gives each participant the opportunity to understand and express his or her own opinions .The use of interactive methods of teaching foreign languages is based on a person-centered approach.Tasks for all interactive teaching methods are the same:

- Let the student learn to form his or her own opinions on specific grounds
- To create an atmosphere in which students feel comfortable and free. -Stimulate students' interest and develop a desire and need to learn a foreign language, thereby achieving real results in the successful mastery of the subject.

-To influence the whole personality of the student by including emotions, feelings and sensations in the learning process, relating them to practical needs, stimulating speech, cognition and creativity.

a- Activation of students by making them actors in the educational process and active interaction with other participants in the process.

- to teach how to work

as a team: treat each other with respect

to respect each other's opinions, be tolerant of different points of view

- Create a situation where the teacher is not the central figure.

-Students should realize that learning a foreign language has more to do with their personality and interests than with the methods and materials established by their teachers.

The main goal of group work is to development of thinking. At the same time, group work has been effective both in accelerating problem solving, creating favorable conditions for learning self-determination, and in forming organizational abilities and, perhaps most importantly, in forming reflexive abilities. Group work is a creative process. Students look for solutions to problems independently or under the guidance of the teacher. This requires not only knowledge of the language, but also possession of a large amount of subject knowledge, possession of creative, communicative and intellectual skills. Foreign language courses can use project methods as part of program materials on virtually any topic. Project work develops imagination, dreaming, creative thinking, independence and other personal qualities. This mainly requires students to independently transfer their knowledge, skills and abilities to use in new situations. Therefore, it is safe to say that the development of students' creative abilities is an indicator of a certain level of communicative proficiency in a foreign language. This creates a natural and free situation in the learning process in which students' use of foreign languages is manifested in their native language. In this situation, it is clear that project students must be able to focus on the content of the statements rather than on the linguistic form. All students working in groups, even the linguistically weakest and least psychologically active ones, have the opportunity to show their imagination and creativity, activity and independence.

Nowadays there are many different interactive games. Take an example: "Brownian Motion", "Brainstorming", "Circle of Ideas", "Windmill", "Take a Stand", "Aquarium", "Carousel", "Decision Tree".

"Brainstorming is a problem-solving method that generates the maximum number of problem-solving ideas from the participants in the discussion. This includes even the most fantastic and silly ones. Then the best practical solution is chosen from the resulting options.

Another interesting interactive technique is "Aquarium." It consists in having another group of students act out a certain situation in which the participants have to

convey their emotions. And the rest act as a critic, an observer. As specialists, they analyze behavior and learn new words and phrases from the speakers' speech. Theme of the "Aquarium" and the emotional role of the participants set by the teacher and presented in the form of dialogues on cards and other means of visualization.

"Debate" is an educational group discussion held with a small group of students (6 to 15 students) on a selected issue. Educational debates differ from other debates in that the issue being discussed is new only to the group of people participating in the discussion. That is, in the learning process known solutions to problems are discovered. The search process should lead to new knowledge, although objectively known, from the student's point of view.

"Circle of ideas" is a form of work aimed at solving controversial and serious problems. A list of ideas is created. All students participate in the discussion of the issue. The groups have to perform the same task, consisting of several successively given questions (positions). In response, each group addresses only one aspect of the problem, and the teacher continues to ask questions in a circle until they run out of ideas. This eliminates the possibility of one group answering all the questions.

Interactive methods allow you to move away from the monological system of education to a dialogue or polylogue, when students are not only free to exchange judgments, their own opinions and assessments of the facts, but have the right to argue with the teacher, defending their point of view, position. Interactive methods of teaching a foreign language helps students not only to exchange information, but also to get practical skills of communication in the language studied, learn how to formulate their thoughts, quickly respond to the remarks of the interlocutor. At such lessons, the teacher is not just a presenter, but an assistant who can quickly suggest the right word, correct a mistake. Interactive learning involves a different logic from the usual of the educational not from theory to practice, but from the formation of new experience to its theoretical comprehension.

Literature :

1. Galskova, N.D. Theory and practice of teaching foreign languages.
2. Elementary School. Methodological Handbook / N.D. Galskova, 3.N. Nikitenko.
3. Moscow: Iris-Press, 2004. - 240c. - ISBN: 5-8112-0536-8.
4. Polat E.S. The project method on foreign language lessons // Foreign languages at school. 2000. No 2, 3.
5. Interactive methods, forms and tools for learning (guidelines. recommendations). Rostov-on-Don: RYUI, 2013. - 49 c.
6. Panina T.S. Modern ways to enhance learning: textbook. Handbook for students of higher education institutions / T.S. Panina, L.N. Vavilova; ed.
7. T.S. Panina. - M.: Publishing center "Academy", 2006. - 176 c.
8. Dichkovskaya I. N. Innovative Pedagogical Technologies: Tutorial. - K.: Academvid, 2004. - 416c.

RESEARCHING THE DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC TOURISM

Sarvinov Xudoynazarova Qarshi qizi
sarvinovxudoynazarova1995@gmail.com

ABSTRACT

In a time of crisis the quest for reinventing the economy is intensified and adoption of appropriate reforms is at the epicenter of debate. Tourism is one of the fastest developing contributor of revenues yet a sector that also faces considerable challenges. In recent decades gastronomic tourism has drawn the attention of many destinations as an alternative form with favorable characteristics.

Key words: agrotourism, process, service, economy, food, location, restaurants, organizations.

INTRODUCTION

The definition of “Tourism” can be divided in 2 categories. The first category defines tourism based on activities tied with traveling that has destinations and objectives of the travel. However, this does not include travelling with the purpose to make a living or earn income (Mathieson & Wall, 1982; Davison, 1995: 2; Theobald, 1998: 6-7; Middleton, 2001; Suwan, 2011: 36-37). The second category defines tourism as the sum of phenomena and relationships arising from the interaction of tourists, activities that create impressions, services and satisfactions (National Economic and Social Advisory Council, as cited in S. Wangpaijit & L. Silanoi, 2014: 102-103; McIntosh & Goeldner, 1984; Mill, 1990:359; Peeters & Dubois, 2010; 447:457). From the above definitions, tourism is the sum of phenomena and relationships arising from the interaction of tourists and tourism partakers or organizations through activities that create impressions, services, and satisfaction for tourists.

2.2.2. Components of Tourism Based on the literature reviews, components of tourism comprise 1) visitor, tourist or excursionist, 2) tourist sites or attractions, 3) tourism infrastructure, facilities and services, 4) public organizations, 5) private organizations, and 6) local people in the communities or in tourism sites who own that tourism resources. Other external elements outside the country also help stimulate, support, and encourage foreign tourists to visit Uzbekistan such as travel agencies, airlines, cruises,

Thai restaurants, multi- national or joint-venture corporations, the business sector in other countries, and foreigners who lived and worked in Thailand as well as visitors returning to their countries (Figure 2.1) (Likorish & Jenkins, 1997; S. Wangpaijit & L. Silanoi, 2014: 103; Department of Tourism, 2013: 2-4).

Types of Tourism

There are various types of tourism. Categorized by geography, there are 2 types of tourism; 1) international tourism and 2) domestic tourism. Categorized by traveling purposes, there are 3 types of tourism; 1) tourism for leisure and recreation, 2) tourism for business, and 3) tourism for special interests such as ecotourism, agrotourism, community-based tourism, adventure tourism, health tourism and historical and cultural tourism. In addition, tourism can be categorized according to 2 traveling characteristics; 1) group traveling –purchasing package tour from travel agencies and 2) independent traveling - tourists are being responsible for their own itinerary and transportation (Lew, 2008: 409-419; S. Jutakorn & J. Jaroensuksai, 2007) From the synthesis of definitions, components, and types of tourism, it is necessary that the concept of sustainable tourism be revised to be use as a guideline in the study of marketing strategies for Thai gastronomic tourism promotion. This will be mentioned in the following part.

Concept of Sustainable Tourism

The trend of global sustainable development arose from the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) or the Earth Summit, held at Rio de Janeiro, Brazil, in 1992. From this summit, the Agenda 21 was officially signed by 179 representatives from different countries (Merkel, 1997: 3; World Tourism Orgnization, 1998). This provoked 3 tourism development trends; 1) environment and natural resources conservation, 2) educational tourism, and 3) human development. These 3 trends influenced tourism system and tourism management. As a result, alternative tourism took place to respond to these needs and replaced conventional tourism. And so came 2 new types of tourism; 1) ecotourism - a form of tourism that involves visiting natural tourism sites with local uniqueness and cultural resources that have connection with ecosystem for pleasure purpose and for collaborative learning among partakers under an efficient environmental and tourism management with local participation and creating consciousness on sustainable ecosystem conservation such as natural-based tourism, adventure tourism, agro-tourism, geo-tourism and natural health tourism and 2) cultural tourism – tourism in cultural tourism resources or participation in traditional events held by local communities for pleasure purpose as well as understanding social and cultural beliefs in order to gain new experiences under an efficient environmental and tourism management with local participation and creating consciousness on sustainable environment and culture conservation such as historical tourism; traditions, art and cultural tourism; rural tourism; sport and recreation tourism, and cultural health tourism (P. Srisawad, P. Rangsiwong , & J. Yahuprom 1997: 10-11).

If gastronomic tourism is to develop, what are the reasons that might hinder this potential?

In order to direct the research question towards parameters that according to the literature constitute a strong basis for gastronomic tourism it is broken to further sub questions:

What is the state of the connection of the gastronomic offer with the local production, cuisine and community?

How is the gastronomic aspect of the destination promoted to (potential) visitors? What is the state of cooperation amongst stakeholders as regards delivery of the local gastronomic offer?

What has been the impact of the AC initiative in these aspects?

Gastronomic tourism, destination image and local identity

Eating a natural or traditional product also entails the appropriation and embodiment of an area's nature, culture and identity and as such, food acts as a symbol and emblem (Bessiere, 1998). As "food can serve as a powerful vehicle for conveying deeprooted meanings and abstract concepts that express and reflect the uniqueness of a specific place" it can be assumed that "place-specific food can assist the development of a tourism destination brand" (Lin, Pearson and Cai, 2011; p. 33). The significance of the cultural dimension of food is evident in the inscription of relevant entries in Unesco's list of Intangible Cultural Heritage of Humanity, such as the Mediterranean diet and the traditional Mexican cuisine.

Despite the fact that national cuisines retain their distinctiveness, food tends to become more globalised and uniform, threatening the authenticity of experiences. On the other hand, tourists are more interested in local, authentic and original experiences connected to the places they visit and as such, foods can play a central role in re-inventing the brand image of places and creating distinctiveness, both at national and regional levels (OECD, 2012). According to Bessiere (1998) the construction of an "individual, collective and territorial identity" consists of culinary practices that are distinctive to a particular area and "promoting a specific gastronomic product by conserving skills and techniques leads to re-enacting history, re-approaching what has been lost and also helping to create, innovate and accept change" (p. 29).

Travel behavior means the process in which foreign tourists are involved in terms of purchasing, using or consuming products and services, opinions or experience regarding Thai gastronomic tourism so as to meet their own requirements, comprising characteristics of the target group (occupants), what consumers want to purchase (objects), objectives of purchase (objectives), roles of different groups (organizations) that influence purchase decision, purchase occasions (occasions), where the market buy (outlet) , and purchase decision process (operation). Need means attitudes towards desires and needs of foreign tourists that are expected to happen in Uzbek gastronomic

tourism, comprising product, price, place, promotion, people, process, physical evidence, and productivity and quality of service.

Based on the literature reviews, the importance of gastronomic tourism comprises:

- 1) Creating awareness of the importance of local culture among tourists
- 2) Being an element of tourism marketing promotion
- 3) Being an element of the local agricultural and economic development
- 4) Playing an important role in creating market competency among competitors.
- 5) Being an important local, national, and global development index
- 6) Being important goods and services for tourists

REFERENCE

1. https://theses.ubn.ru.nl/bitstream/handle/123456789/5541/Raftopoulos%2C_Ioannis_1.pdf?sequence=1
2. Agarwal S., (2002), "Restructuring seaside tourism. The resort lifecycle", *Annals of Tourism Research*, V. 29, N.1, pp. 25-55
3. Aguilo E., Alegre J. & Sard M., (2005), "The persistence of the sun and sand tourism model", *Tourism Management*, V. 26, pp. 219-231
4. Alexiadou N., (2001), "Researching policy implementations: interview data analysis in institutional contexts", *International Journal of Social Research Methodology*, V. 4, N.1, pp. 51-69
5. Bartella G., (2011), "Knowledge in food tourism: the case of Lofoten and Maremma Toscana", *Current Issues in Tourism*, V. 14, N. 4, pp. 355-371
6. Benur A. M. & Bramwell B., (2015), "Tourism product development and product diversification in destinations", *Tourism Management*, V. 50, pp. 213-224
7. <http://libdcms.nida.ac.th/thesis6/2014/b185182.pdf>
8. <https://yandex.ru/search/?text=Marketing+research+in+the+development+of+gastronomic+tourism&clid=2233627>

ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ФАОЛИЯТИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ: БУГУНГИ ҲОЛАТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАР

Аскарова Бахытгуль Полатовна,

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиси

кафедра катта ўқитувчиси

E-mail: khitgul@inbox.com

Колмаков Иван Константинович,

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиси

мустақил изланувчи

E-mail: ivankolmakov78@gmail.com

Аннотация: Мақолада ички ишлар органларининг жамоат тартиби сақлаш фаолиятига рақамлаштириш технологияларини ва тизимларини жорий этиш борасида амалга оширилган ислохотлар, хусусан соҳага доир қабул қилинган қонун ҳужжатлари ва уларни амалиётга татбиқ этиш ҳолати мантиқий изчилликда баён этилган ҳамда ушбу рақамли технологиялар ва тизимларни жорий этишда жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги вазифаларни бажаришда инобатга олиниши лозим бўлган таклифлар баён этилган.

Калит сўзлар: ички ишлар органлари, жамоат хавфсизлигини таъминлаш, субъект, ахборот-коммуникация технологиялари, концепция, автоматлаштирилган тизим, аппарат-дастурий комплекс.

Бугунги кунда замонавий ахборот технологияларсиз бирон бир соҳа фаолиятини тасаввур қилиб бўлмайди. Чунки ҳозирда ахборот коммуникацион технологиялари шиддат билан ривожланиб ҳаётимизнинг барча жабҳаларига кириб бормоқда, бу эса жамиятнинг бошқа соҳалари қатори ички ишлар органларига ҳам ўз фаолиятига янги инновацион техника ва технологияларни киритиш, юқори технологиялардан фойдаланиб рақобат бардошлилигини ошириш вазифаларини юкламоқда.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда жинойтчиликнинг олдини олиш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини йўлга қўйиш, аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, фуқаролар онгида “Қонун устувор, жинойтга жазо муқаррар” деган ҳаётий тамойилни қарор топтириш бўйича жиддий ўзгаришлар жорий этилмоқда [1]. Хусусан, ҳуқуқшунос олим С.С. Шариповнинг «энг янги ахборот-коммуникация технологияларини тизимга жорий этиш, ички ишлар органларини замонавий воситалар ва асбоб-ускуналар билан жиҳозлаш бу борадаги тизимли ишларнинг муҳим йўналишларидан бири» эканлиги тўғрисидаги фикрга қўшилишимиз мумкин [2].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-27-сон (29 ноябрь 2021 йил) фармонида жамоат хавфсизлигини таъминловчи **субъектлар** сифатида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ички ишлар вазирлиги, Миллий гвардия, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги, Давлат хавфсизлик хизмати, Бош прокуратура, Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги, Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари киради.

Жамоат тартибини сақлашда **иштирок этувчи субъектларга** бошқа давлат органлари ва ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар ва фуқаролар киради [6].

Маълумки, ички ишлар органлари бўйича жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш бўйича, асосий субъектларидан бири ҳисобланади.

Бугунги кунда жамоат хавфсизлигини таъминлаш фаолиятини рақамлаштириш соҳасидаги амалга оширилаётган ислохот доирасида бир қатор чора-тадбирлар белгиланиб келинмоқда.

Амалга оширилган ислохотлар доирасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тошкент шаҳрида жамоат тартибини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3786 (19 июнь 2018 йил) қарори билан Тошкент шаҳрида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятининг самарадорлигини ошириш, сутканинг кечки ва тунги вақтида жамоат тартибини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш борасида уларнинг яқин ҳамкорлигини ташкил этиш мақсадида “Хавфсиз пойтахт” концепциясини жорий этиш, “Хавфсиз шаҳар” аппарат-дастурий комплексини амалга оширишда Тошкент шаҳрининг барча ички ишлар бўлимларини шахснинг юзини ва транспорт воситаларининг давлат рақами белгисини интеллектуал таниб олиш тизими билан жиҳозланиши юзасидан чора-тадбирлар белгиланди [3].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тошкент шаҳрида жамоат тартибини сақлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишнинг сифат жиҳатидан янги тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПҚ-3528-сонли (14 февраль 2018 йил) қарорга асосан, Тошкент шаҳар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларини “Хавфсиз шаҳар” аппарат-дастурий комплекси имкониятларидан кенг фойдаланишга йўналтириш, Тошкент шаҳар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи тузилмаларининг жамоат тартибини сақлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини келгусида ташкил этишнинг устувор йўналишлари бири этиб белгиланди [4].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4075 (25 декабрь 2018 йил) қарори билан ички ишлар органларининг йўл-патруль бўлинмалари ходимлари учун мобиль видеокамералар ҳамда маъмурий ҳуқуқбузарликларга оид ишларни расмийлаштириш ва кўриб чиқишнинг электрон тизими планшетлар билан таъминланиши бўйича чора-тадбирлар белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4343 (30 май 2019 йил) “Тошкент вилоятида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари куч ва воситаларини бошқаришнинг сифат жиҳатдан янги тизимини жорий этиш тўғрисида”ги қарорига асосан Тошкент вилоятида жамоат тартибини сақлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишнинг сифат жиҳатдан янги босқичига ўтиш, шунингдек, ички ишлар органлари куч ва воситаларини назорат қилиш ва бошқаришнинг самарали тизимини жорий этиш мақсадида, содир этилган жиноят ва ҳодисалар ҳақидаги хабарларни қабул қилиш ва рўйхатга олишнинг «102» автоматлаштирилган маълумотлар тизими жорий этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5050 (2 апрель 2021 йил) қарори билан профилактика инспекторлари томонидан ҳар бир оила ва хонадондаги муҳитни, шунингдек, ҳуқуқбузарликлар содир этилишига таъсир этувчи ижтимоий, инфратузилма ва бошқа муаммоларни ўрганиш ҳамда бартараф этиш бўйича “Хавфсиз хонадон” ва “Хавфсиз ҳовли” тизими йўлга қўйилди.

Шу билан бирга ички ишлар органлари соҳавий хизматларининг электрон маълумотлар базаларини ягона платформа негизида бирлаштириш асосида «E-ichki ishlar organlari» марказлашган ахборот тизимини яратилди [5].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6196 (2021 йил 26 март) фармони [6] билан профилактика инспекторига масофадан туриб мурожаат юбориш ва уни кўриб чиқиш жараёнини кузатиб бориш, аҳоли билан ўзаро тезкор мулоқотни йўлга қўйиш, профилактика инспекторлари ва сектор раҳбарлари фаолиятига баҳо бериш имконини берувчи «Smart маҳалла» ахборот дастурини ишга тушириш бўйича чора-тадбирлар белгиланди.

Ўз навбатида рақамлаштиришда туб бурилиш ясаган Президентимизнинг навбатдаги Фармони Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон

Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-27-сон (2021 йил 29 ноябрь) фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепцияси”да жамоат тартибини сақлаш ва фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш соҳасига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва тизимларини кенг жорий этишнинг мутлақо янги механизмлари этиб қуйидагилар белгиланди: биринчидан, жамоат тартибини сақлаш ва фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш соҳасига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва тизимларини кенг жорий этиш – жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасида давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири сифатида белгиланди; иккинчидан, жамоат хавфсизлигини таъминлаш фаолиятига илғор ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш – концепцияни амалга оширишдан кутилаётган асосий натижалардан бири сифатида белгиланди [7].

Бугунги кунда мамлакатимизда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш мақсадида шахс, жамият ва давлат хавфсизлигини таъминлаш тизимида кенг қўламли демократик ислохотлар изчил давом эттирилмоқда. Хусусан, жаҳон миқёсидаги мураккаб жараёнларни ва мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда кейинги йилларда «Инсон кадри учун» тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилаш мақсадида, “2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” қабул қилинди. Унинг иккинчи устувор йўналиши (мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш)да, “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишига сабаб бўлган шарт-шароитларни ўз вақтида аниқлаш ва бартараф этишнинг самарали тизимини яратиш” деб номланган 16-мақсадида, жамоат тартибини сақлаш бўйича патрулик хизмати фаолиятини тубдан такомиллаштириш, шу жумладан замонавий ахборот технологияларини жорий этган ҳолда фуқарони ички ишлар бўлимига текшириш учун олиб бориш амалиётидан воз кечиш ҳамда йўл инфратузилмасини такомиллаштириш ва хавфсиз ҳаракатланиш шароитларини яратиш орқали йўлларда авария ва ўлим ҳолатларини қисқартириш, шу жумладан ҳаракатни бошқариш тизимини тўлиқ рақамлаштириш ва жамоатчиликнинг ушбу соҳадаги ишларда кенг иштирокини таъминлаш каби муҳим чора-тадбирлар белгиланган [8].

Жамоат хавфсизлигини таъминлаш фаолиятини рақамлаштириш соҳасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ҳам муҳим аҳамиятга эга. Хусусан, юқорида кўрсатилган ҳуқуқбузарликларнинг олдини

олиш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш каби вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида, ички ишлар органларининг патруль-пост хизмати фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш ҳамда замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ички ишлар органлари патруль-пост хизмати фаолиятига замонавий ахборот технологияларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида” 399-сонли (22 июль 2022 йил) қарори билан, ички ишлар органлари фаолиятига босқичма-босқич «*Е-патруль*» тизими жорий этилиб, фуқаронинг шахсини аниқлаш учун ички ишлар бўлимига олиб бориш амалиётидан воз кечилди [9].

Бир сўз билан айтганда, мазкур тизимларнинг жорий этилиши натижасида жамоат хавфсизлигини таъминлаш борасидаги фаолиятини самарали ташкил этиш орқали мамлакатимизда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш имконини бермоқда.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда, жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги вазифаларни жамият ва амалиёт талаблари асосида бажаришда қуйидагиларни инобатга олиш таклиф этилади: *биринчидан*, ҳақиқий ҳолатдан келиб чиққан ҳолда молиявий ресурсларни ажратишни йўлга қўйиш; *иккинчидан*, прогнозга таянган ҳолда замонавий техника, алоқа ва бошқа зарур воситалар бўлган эҳтиёжни олдиндан буюртма бериш тизимини яратиш; *учинчидан*, таркибий тузилмаларга техника, алоқа ва бошқа зарур воситаларнинг эҳтиёжини белгилловчи нормалар амалиётдаги ҳақиқий ҳолатни ҳисобга олган ҳолда белгилаш; *тўртинчидан*, молиявий ресурслар билан таъминлашнинг муқобил йўллари, шу жумладан давлат-хусусий шерикчилик тизимини кенг жорий этиш.

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасида “Инсон кадри учун” тамойили асосида амалга оширилаётган ислохотлар фуқароларнинг маъмурий масалалар бўйича ортиқча овора бўлишининг олдини олиш, соҳа ходимларининг вақтини тежаш, ўз вақтида ва тезкорлик билан жазо муқаррарлигини таъминлаш, куч ва воситаларни тезкор бошқариш ҳамда фуқароларнинг мурожаатларига тезда муносабат билдириш имконини бермоқда.

Иқтибослар

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси ички ишлар органлари ташкил этилганининг 30 йиллиги муносабати билан соҳа ходимлари ва фахрийларига йўллаган табригидан // [Электрон манба]. – URL: <https://bugun.uz/2021/10/24/shavkat-mirziyoev-ichki-ishlarorgani-xodimlari-va-faxriylariga-tabrik-yolladi>. (Mirziyoev Sh.M. From the congratulatory message to the

employees and veterans of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan on the occasion of the 30th anniversary of its establishment).

2. С.С.Шарипов Ички ишлар органларида геоахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда жамоат тартиби сақлаш фаолиятини бошқаришни такомиллаштириш //

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 июндаги “Тошкент шаҳрида жамоат тартибини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3786-сонли қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. – 2019. – 07/19/4343/3206-сон (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated June 19, 2018 No. RP-3786 “On additional measures to ensure public order in the city of Tashkent, crime prevention and increase the effectiveness of the fight against crime” // National Database of Legislation. – 2019. – No. 07/19/4343/3206).

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 февралдаги “Тошкент шаҳрида жамоат тартибини сақлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишнинг сифат жиҳатидан янги тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПҚ-3528-сонли қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. – 2020. – 07/20/4639/0345-сон (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 14, 2018 No. RP-3528 “On the introduction of a qualitatively new system of public order, crime prevention and fight against crime in Tashkent” // National Database of Legislation. – 2020. – No. 07/20/4639/0345).

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 2 апрелдаги “Ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5050-сонли қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.04.2021 й., 07/21/5050/0280-сон (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. RP-5050 of April 2, 2021 “On additional organizational measures to further improve the activities of law enforcement agencies in the field of public safety and combating crime” // National Database of Legislation, 02.04.2021., No. 07/21/5050/0280).

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6196-сон фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.03.2021 й., 06/21/6196/0240-сон (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-6196 dated march 26, 2021 “On measures to raise the work of law enforcement agencies in the field of public

security and the fight against crime to a new level in terms of quality” // National Database, 26.03.2021, No. 06/21/6196/0240).

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-27-сон фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.12.2021 й., 06/21/27/1116-сон (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-27 dated november 29, 2021 “On approval of the Concept of Public Security of the Republic of Uzbekistan and measures for its implementation” // National Database, 01.12.2021, No. 06/21/27/1116).

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида» 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон [Фармони](#) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 06/22/113/0330-сон.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 22 июлдаги “Ички ишлар органлари патруль-пост хизмати фаолиятига замонавий ахборот технологияларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 399-сонли қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 22.07.2022 й., 09/22/399/0658-сон.

TRANSLATION ETHICS

*Abdurashidova Nilufar Abdurashidovna
Mamajanova Guncha Xemrayevna
Rahmonova Saodat Akmal qizi
Tashkent State Transport University*

Abstract. Translator is a gateway between people of speaking various languages. So, the etiquette of translators is obviously essential in translation process. Interpreting and translating cannot be held in constant situations, there are always difficulties that ought to be tackled by translators. In this case, there are proper rules and ethics those are given in the Code of Translators as a guide for translators.

Keywords: etiquette, confidentiality, accuracy, impartiality, cultural misunderstanding, professionalism, development, association.

Introduction. We live in a world full of changes. As the countries are developing, need for communicating and cooperating are increasing dramatically. However, English is not an only language that can be used as communicative tool between countries. So, there the role of translators is huge. Whereas, not every person can be translator, just for knowing the languages perfectly. There are rules and ethics that every translator must owe.

The concepts of ‘ethics’ and ‘etiquette’ are close but different. The word ‘ethics’ has two meanings: 1) philosophical: the study of the general nature of morals and of specific moral choices to be made by the individual in his relationship with others; 2) the rules or standards governing the conduct of the members of a profession . The term “etiquette” implies the practices and forms prescribed by social convention or by authority. So, ethics is what translator should owe and the etiquette is how he/she acts.

Translator’s Code of Ethics

Like other professions, translating certainly requires responsibility. The first and the most important responsibility of the translator is transferring information from the source text to the target text without any changes and personal commentaries, maintaining the author’s style and tone. A Code of ethics was developed by various cultures all over the world as the translator deals with work that is difficult some times. Some examples for national and international Code of Ethics for translators:

FIT Translator’s charter

Code of Ethics of the American Translators Association

Code of Ethics of the Society of Translators and Interpreters of British Columbia

General Ethical Principles Observed by Both Translators and Interpreters.

Maintaining Confidentiality

Most of the conference interpreters or translators deal with serious and secret

documents and information, and the clients must be sure that every part of the information will not be shared with others. However, information can be told to someone with the client's permission or when it is urgent situation. Otherwise, translator besides his/her professionalism can lose job or get restricted of translating for a while.

Cultural Misunderstanding

Each country has its own tradition, culture and communication style. For both translators and interpreters understanding culture and traditional style of the language they are translating is obviously essential in order not to make any misunderstandings or pauses while transferring the source text into target. In this kind of cases, an interpreter ought to break the ice among clients.

Staying Up-to-Date

Every day a new word comes to light in different spheres of life. As a translator (mostly as an interpreter) it is your duty to be in touch with modern terminology, neologisms and sometimes slangs. Otherwise, you may have difficulties while translating. You must redevelop your translating skills; get extra lessons so as to be informed of all news of your field and other fields too.

Accuracy

The text or speech that you have translated have to be accurate, so the client and readers can understand what the author wants to talk about, about his/her style of

writing or speaking. Especially, in the field of literary translation, there are so many old words and idioms that even cannot be found through network, here it is your duty to find out about it from books and guess the meaning correctly by the whole text or sentence.

Practicing and Professionalism

Translator should do that task that can handle effortlessly, without mistakes. It is necessary not to take a task that is beyond your skills and level. Only by practicing you can improve your skills and gain experience. It is okay if you doing little tasks because by doing them you can train well and soon get higher and more serious jobs.

These rules may seem easy or unnecessary to some new translators or interpreters, but once you get known of them you will not have any troubles. Some general ethics standards mentioned above can be summarized as following:

- Translator must have adequate linguistic competence.
- Translators must have knowledge of the pertinent subject matter.
- Translators may refuse to translate a document conveying a message they do not agree with.
- Translators may demand the related documents necessary for the translation.
- Translators must respect privacy rules.
- In the case of co-translation, the names of all the translators must appear .

Conclusion. All in all, sticking to these rules is never enough, every text and conference vary from each other. There may happen misunderstandings between clients. Sometimes it is too problematic job that makes you feel frustrated and nervous. Nevertheless, your job is to tackle issues, understand the situation and make it clear for all. Means, that translator is not only a person who transfers text from one to another language, but the person who helps clients in their work, who holds a big deal in his/her shoulder. Moreover, that person is kind of artist, who uses its mimics and gestures to make the translated speech more clear, and the person that gives his/her soul to the story that he/she is translating just like the author does and feel it. So, once you become a translator, never forget that every job has its ethics and rules: judge should be honest,

References:

1. Abdurashidovna, A. N. (2022). YANGI O 'ZBEKISTONDA CHET TILLARNI OMMALASHTIRISH VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *World scientific research journal*, 9(1), 63-70.
2. Абдурашидова, Нилуфар Абдурашидовна, & Ҳасанов, М. (2022). ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИДА ДИН ВА АХЛОҚНИНГ ЎЗАРО МУТАНОСИБЛИГИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 1226-1235.
3. АБДУРАШИДОВА, Н.А. (2022). ПОЧЕМУ СМЕШАННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ЗНАЧЕНИЕ ВЛ ДЛЯ УЧИТЕЛЕЙ. *ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И ПРИКЛАДНАЯ НАУКА Учредители: Теоретическая и прикладная наука* , (2), 136-139.
4. Абдурашидова Н.А. (2021, декабрь). ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ В МАЛЫХ ГРУППАХ. В *Междисциплинарной конференции молодых ученых в области социальных наук* (стр. 20-22).
5. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГХОШ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1161-1169.
6. М.Н.Ҳасанов, А.А.Азимбаев, Ҳалилов Ў., & Каримов Б. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 147–153. Retrieved from <http://www.wsjournal.com/index.php/new/article/view/629>
7. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 952-956.
8. Ramatov, J.S., Valiev, L.A., Xasanov, M.N. XIX ASRDA HINDISTONDAGI IZHTIMOII - FALSAFIY JARAYONLAR // *ORIENSS*. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/hih-asrda-indistondagi-izhtimoiiy-falsafiy-zharayonlar> (kirish 12/11/2022).

9. Ramatov, J.S., Umarova, Rozigul , & Khasanov, M.N. (2022). METHOD OF DETERMINATION OF TRANSPORT INTENSITY IN URBAN CONDITIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 931-936.
10. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Х., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Хасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. *World scientific research journal*, 8(1), 102-108.
11. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Х., Муратова, Д.А., Хасанов, М.Н., & Эрнийёзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.
12. Hasanov M., Tuhtaboev E. THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS) // *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*. – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 1-6.
13. М.Н.Хасанов, Д.А.Хафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/627>
14. Jumanioyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.
15. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.
16. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.
17. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Х., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.
18. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.

«LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT OF PHRASEOLOGICAL
UNITS IN ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES»

Abdurashidova Nilufar Abdurashidovna

Mamajanova Guncha Xemrayevna

Rahmonova Saodat Akmal qizi

Tashkent State Transport University

Abstract: The article considers phraseological units from the point of view of cultural linguistics. It is noted that the phraseological composition of any language is the most specific part of the culture of the nation, as it reflects lifestyles, behaviors, traditions and customs, stereotypes and symbols of the people. The main features of the phraseological units are described with cultural identity. Attention is paid to the internal form of phraseological unit as the primary interpretation of reality and the subsequent fixation of the image in the language. Some specific examples are given to define that the study of phraseological units of a particular culture contributes to a better understanding of the way of life of the country.

Keywords: phraseological unit, cultural linguistics, integrity of meaning, inner form, cultural characteristics of ethnic groups.

For many centuries, language and culture have been inseparable elements of one system – the general linguistic picture of the world. Moreover, representatives of different cultures perceive and interpret the surrounding reality in accordance with their stereotypes, symbols, standards. This led to the emergence of such a branch of linguistics as linguoculturology.

Phraseological units accumulate knowledge of culture and most vividly reflect the cultural and historical experience of the people and the peculiarities of the development of any language . Phraseological units are a kind of linguistic heritage of ancestors, containing both moral law and common sense in a short saying . The uniqueness of the linguistic material of phraseological units for linguoculturology is due to the distinctive features of their use :

1.The integrity of phraseological meaning. Phraseology is a stable combination with a completely or partially reinterpreted meaning. The fixed structure of the phraseological turnover creates its intra-linguistic idiomaticity and the non-deducibility of the meaning of the phraseological unit from the proper meanings of its components. Certain attitudes, customs and traditions inherent in a particular culture and reflected in phraseological turnover are passed down from generation to generation, which does not allow for a literal translation into another language.

For example, be one's cup of tea – ‘быть по вкусу, нравиться’ is associated with the tradition of English tea drinking. The climatic features of the UK also influenced

the appearance of some phraseological units reflecting stereotypical ideas about life in this country: it never rains but it pours – ‘беда не приходит одна’, be under the weather – ‘плохо себя чувствовать’.

2. Imagery, expressiveness, value evaluation. The phraseological composition of the language is a mirror in which the linguistic and cultural community identifies its national identity. The associative-figurative basis of phraseological units (internal form) and various kinds of connotations are inextricably linked with the cultural information of a particular ethnic group: myths, historical events, elements of material culture.

Russian language is rich in figurative expressions indicating the everyday life of the Russian people. The composition of such phraseological units, most often, includes the names of objects of national culture (household items, food, clothing): заваривать кашу/расхлебывать кашу – ‘to start / unravel a complicated, troublesome or unpleasant matter’, бить баклуши – ‘to spend time idly, to loaf’, шубы не сошьешь – ‘you will not get any benefit from something’.

The image of phraseological units can reflect the most significant, moral, ethical and vital attitudes of a separate ethnic group, without having specific component words in its composition. For example, with the help of phraseological units, it is possible to describe patterns of behavior in society: базарная баба – ‘a loud, rude person, a brawler’, брать/взять быка за рога – ‘to start acting energetically, decisively and immediately from the most important’, take it for granted

– ‘to be so sure of something or someone that you do not pay attention to it’ – принимать что-либо как должное, an early bird – ‘someone who gets up or arrives somewhere early’ – ранняя пташка.

Thanks to rituals, divination, conspiracies in the Russian language, the following phraseological units can be found: гадать на кофейной гуще – ‘building groundless, based on nothing assumptions, guesses’, заговаривать зубы – ‘deliberately distracting the interlocutor from something, misleading, deceiving’, перемывать косточки – ‘gossip, slander about someone’ [9, pp. 101, 161, 316].

Understanding the image of phraseology is directly related to knowledge of country-specific information or specific historical facts. In other words, phraseology is a source of background information about the life, history and culture of an ethnic group in specific conditions [13, p. 830].

When learning a foreign language, difficulties often arise related to understanding the meaning of phraseological units. The difficulty of interpretation lies in the internal form of phraseological turnover. The internal form is a visual-sensory image of the designated object, containing culturally significant information in a hidden sense.

It is important to know the ethnological realities, the value attitudes of the mentality peculiar to a particular culture in order to comprehend the figurative basis of

phraseology, Therefore, it is advisable to turn to the linguoculturological analysis of phraseology.

Let's look at some examples. Дым коромыслом – ‘noise, uproar, disorder, turmoil’ [9, p. 153]. For students of Russian as a foreign language, it is necessary, first of all, to refer to the «коромысло» component. Коромысло is a wooden device in the shape of an arc designed to carry buckets of water or other cargo. However, in order to understand the real meaning of turnover, it is necessary to study in detail the way of life of peasants in Russia. The heating of the huts in those days was carried out "in black" («по-черному»), that is, the smoke came out through a door or a special drag window. Over time, people noticed that, depending on the weather, the smoke came out in different ways: if in the form of a rocker, then a strong storm was expected.

Probably, the association with the manifestation of bad weather contributed to the formation of the actual meaning of the phraseological turnover.

The English language contains numerous phraseological units, the meaning and image of which can cause difficulties for Russian-speaking speakers. A striking example is the phraseology "thick as thieves" – ‘to be very friendly and share a lot of secrets’ – закадычные друзья, водой не разольешь [12, p. 239]. Literally, this phrase translates to «толстые, как воры», but if you turn to the history of origin, you can identify another meaning of the adjective-the component "thick". Previously, it was used in the meaning of “близкий, тесно связанный”. The presence of the word “thieves” indicates the criminal nature of the phraseology. The association of the quality of friendship with criminal persons goes back to the fact that the success of a criminal group depended on the level of trust between its members, therefore, the more thieves knew about each other, the more smoothly the operation took place.

The study of national character through phraseological turns occupies a key position in linguoculturology. The linguistic memory of figurative expressions preserves and reproduces the bygone heritage of culture, those associations and foundations of standards, symbols and stereotypes that are important for the cultural identification of each ethnic group. Thus, it can be concluded that phraseology is a culturally marked linguistic phenomenon that reveals the depth and national characteristics of a particular linguistic culture.

References:

1. Abdurashidovna, A. N. (2022). YANGI O ‘ZBEKISTONDA CHET TILLARNI OMMALASHTIRISH VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *World scientific research journal*, 9(1), 63-70.
2. Абдурашидова, Нилуфар Абдурашидовна, & Хасанов, М. (2022). ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИДА ДИН ВА АХЛОҚНИНГ ЎЗАРО МУТАНОСИБЛИГИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 1226-1235.

3. АБДУРАШИДОВА, Н.А. (2022). ПОЧЕМУ СМЕШАННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ЗНАЧЕНИЕ ВЛ ДЛЯ УЧИТЕЛЕЙ. *ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И ПРИКЛАДНАЯ НАУКА Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (2), 136-139.

4. Абдурашидова Н.А. (2021, декабрь). ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ В МАЛЫХ ГРУППАХ. В *Междисциплинарной конференции молодых ученых в области социальных наук* (стр. 20-22).

5. Ж. С. Раматов, М. Хасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГХОШ ХАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1161-1169.

6. М.Н.Хасанов, А.А.Азимбаев, Халилов Ў., & Каримов Б. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 147–153. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/629>

7. Ж. С. Раматов, & М. Хасанов (2022). МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 952-956.

8. Ramatov, J.S., Valiev, L.A., Xasanov, M.N. XIX ASRDA HINDISTONDAGI IZHTIMOII - FALSAFIY JARAYONLAR // ORIENSS. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/hih-asrda-indistondagi-izhtimoiy-falsafiy-zharayonlar> (kirish 12/11/2022).

9. Ramatov, J.S., Umarova, Rozigul , & Khasanov, M.N. (2022). METHOD OF DETERMINATION OF TRANSPORT INTENSITY IN URBAN CONDITIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 931-936.

10. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Х., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Хасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. *World scientific research journal*, 8(1), 102-108.

11. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Х., Муратова, Д.А., Хасанов, М.Н., & Эрнийёзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.

12. Hasanov M., Tuhtaboev E. THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS) // *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*. – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 1-6.

13. М.Н.Хасанов, Д.А.Хафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/627>

14. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. Academic research in educational sciences, 3 (10), 582-586.

15. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 969-976.

16. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 1070-1078.

17. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. World scientific research journal, 9(2), 37-42.

18. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(5), 1453-1458.

ЭЛЕКТРОН БРАСЛЕТ ВОСИТАЛАРИНИ ТАҚИШНИНГ ПРОБАЦИЯ БЎЛИНМАЛАРИ НАЗОРАТИ ОСТИДА ОЗОДЛИКНИ ЧЕКЛАШ ЖАЗОСИНИ ЎТАЎТГАН ШАХСЛАРНИНГ ДОИМИЙ РАВИШДА НАЗОРАТДА БЎЛИШИДАГИ АҲАМИЯТИ

Хужамов Дилмурод Элмаматович

Аннотация. Мақолада ички ишлар органлари пробация бўлинмалари назорати остида озодликни чеклаш жазосини ўтаётган шахсларга электрон браслет воситасини тақиш орқали, назорат остидаги шахслар устидан таъсирчан назоратни амалга ошириш, шунингдек тизимга оид жорий этилаётган янги тартиблар ва механизмлар ҳамда халқаро тажриба юзасидан мулоҳаза юритилган.

Жаҳон миқёсидаги мураккаб жараёнларни ва мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда кейинги йилларда «Инсон қадри учун» тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, иқтисодиёт тармоқларини трансформация қилиш ва тадбиркорликни жадал ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларнинг қуйидаги етти та устувор йўналишлари белгилаб берилди¹. Жумладан:

I. инсон қадрини юксалтириш ва эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш орқали халқпарвар давлат барпо этиш;

II. мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш;

III. миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш;

IV. адолатли ижтимоий сиёсат юритиш, инсон капиталини ривожлантириш;

V. маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш;

VI. миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда умумбашарий муаммоларга ёндашиш;

VII. мамлакатимиз хавфсизлиги ва мудофаа салоҳиятини кучайтириш, очик, прагматик ва фаол ташқи сиёсат олиб бориш² устувор йўналишлари белгилаб берилди.

Ўзбекистон Республикасида айрим турдаги озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазоларни ижросини таъминлашда **хусусан** инсон шаъни қадр-қиммати унинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш

¹ <https://dba.uz/news/davra-suhbati2/>

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони

инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишни диверсификация қилиш ва сифатини яхшилаш назарда тутилган.

Ички ишлар вазирлигининг пробация тизимини янада такомиллаштириш бўйича қуйидаги:

пробация назоратидаги шахсларга ўрнатиладиган чекловлар доирасини, чекловларга риоя этишни таъминлаш ва назорат қилишнинг механизмларини аниқ белгилаш;

пробация назоратидаги шахсларга нисбатан юритиладиган ҳужжатларни тўлиқ электрон шаклга ўтказиш, уларга нисбатан рағбатлантириш ва интизомий жазо чораларини қўллаш тартиби ва асосларини белгилаш;

пробация назоратидаги шахсларга ижтимоий-психологик ёрдам бериш ҳамда касб-ҳунар ўрганиш ва ишга жойлашишда кўмаклашиш тадбирларини, мутасадди органларнинг вазифаларини аниқ белгилаган ҳолда, якка тартибдаги ижтимоий мослаштириш дастури асосида амалга ошириш;

пробация назоратидаги шахслар ижтимоий-психологик портретининг ягона шаклини, уларни тоифаларга ажратиш мезонларини, янги жиноят содир этишнинг олдини олиш тартибини белгилаш³ бўйича таклифлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан маъқулланган.

Пробация назоратидаги шахсларнинг хатти-ҳаракатларини, уларга электрон браслет воситасини таққан ҳолда, реал вақт режимида электрон кузатиш ва мониторинг қилиш тартибини жорий этиш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси таҳлилига кўра, *Америка қўшма штатлари (АҚШ) да* – электрон браслетлар 1983 йилдан буён тадбиқ этилади. Ҳозирги кунда АҚШнинг 50 штатидан 49 тасида жорий этилган бўлиб 150 мингдан ортиқ фуқароларга электрон браслетлар тақилган. Электрон браслетларни тақиш судларнинг қарори асосида амалга оширилади. Судлар томонидан жазони ижро этиш колонияларидан муддатидан илгари озод этилган шахсларга ҳамда судга қадар бўлган жараёндаги шахсларга тақиш белгиланган⁴.

Бундан ташқари, америкаликлар унча оғир бўлмаган жинояти учун судлардан озодликдан маҳрум этиш жазосини ўрнига электрон назоратни қўллашни сўраш ҳуқуқига эга.

Электрон браслетларни қўллаш қонунчилик билан тартибга солинган, яъни 2008 йилдаги “Жинсий зўравонликни олдини олишда интернет эркинлигини сақлаш тўғрисида”ги Қонун ҳамда 2006 йилдаги (2011 йилда кучга кирган) “Болаларни ҳимоя ва хавфсизлигини таъминлашда Адам Уолш” Қонуни. Бунда бошқаларга нисбатан жинсий зўравонликка мойил шахсларни

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, ПФ-27-сон Фармони 9-банди

⁴ [<https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer>]

маълумотлар базаси интернетдаги онлайн-реестрга киритилган бўлиб, бундай шахсларга мажбурий равишда электрон браслетлар тақилади⁵. АҚШда уй қамоғи жазоси кенг қўлланилиб, деярли барча штатларда мавжуд бўлиб, уларга электрон браслетлар тақилади. Бир сутка давомида битта шахсга нисбатан электрон мониторинг ўтказилиш харажати ўртача 9 – 24 АҚШ доллариға тенг бўлиб, уй қамоғида ўтирган шахсларга 100 тага яқин мониторинг ускунаси ўрнатилган бўлиб, 44 мингта шахсга кузатув мосламаси тақилган. Бугунги кунда 16 та хусусий секторлар ахлоқ тузатиш муассасаларига хизмат кўрсатади⁶.

Буюкбритания (Англия) да – электрон браслетлар 1989 йилдан жорий этилган бўлиб, 2008 йилга келиб, 20 мингта яқин вояга етмаган ҳуқуқбузарларга (15-17 ёшлиларга) тақилган. Инглиз қонунчилигига мувофиқ электрон браслетларни 10 ёшли болалардан бошлаб тақиш белгиланган. Англияда назорат остидаги шахслар электрон браслетларни нафақат тақиб юриш, балки электрон браслетларни ўрнатган ташкилотга бир кунда беш марта телефон қилиши шарт.

Баъзи бир хавфли жиноятчилар уйдан ташқарига чиққанда уларни полиция ходими, яъни электрон браслет тақилган шахсни уйига рухсатсиз кириш ҳуқуқига эга бўлган полициячи кузатиб юриши мумкин⁷.

Англияда электрон браслетларни тақиш билан тартибга солинган: 2003 йилдаги “Жиноят юстицияси тўғрисида”ги, 2008 йилдаги “Иммиграция ва жиноят юстицияси тўғрисида”ги, 2006 йилдаги “Терроризм тўғрисида”ги ҳамда 2011 йилдаги “Терроризмни олдини олиш тўғрисида”ги қонунлари қабул қилинган⁸.

Бугунги кунда Англия, Франция ва бошқа давлатларда нафақат муддатидан илгари ёки шартли озод қилинганларга, балки қилган жинояти учун жазо муддатини ўтаган, аммо жамият учун хавфли бўлган жиноятларни (қотиллик, номусга тегиш ва бошқа) содир қилган шахсларга тақиш амалиёти кенг қўлланилмоқда.

Швецияда – электрон браслетлар 1994 йилдан жорий этилган бўлиб охириги олти йил давомида уч ойгача уй қамоғи жазоси тайинланган шахсларга тақилади. Ушбу шахслар томонидан майда ўғирлик, йўл ҳаракати қондасини бузиш ва маиший жиноятлар содир этилган бўлса.

⁵ [\[https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer\]](https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer)

⁶ [\[https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer\]](https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer)

⁷ Ўша банба

⁸ Ўша банба

Ҳозирги кунда ушбу давлатда ҳар йили 6 мингга яқин шахс электрон мониторингга олинган.

Францияда – электрон браслетлар 1997 йилдан тадбиқ этилган бўлиб ундан асосан оилавий зўравонликни олдини олишда, шунингдек турмуш ўртоғига нисбатан куч ишлатадиган шахсларга тақилиши белгиланган.

Хукумат раҳбарларини бундай хулосага келишига сабаб, статистик маълумотларга қараганда бугунги кунда Францияда 675 мингга аёл турмуш ўртоқлари томонидан жисмоний тазийиққа учраган бўлиб, уларни ҳимоя қилиш учун, аёлга 400 метр яқин келган шахсга (*Францияда оилавий зўравонликни содир этган шахсларга электрон браслетлар суднинг қарори билан тақилади*) тақилган электрон браслет сигнал бериш хусусиятига эга.

Бундан ташқари, Францияда жазони ижро этиш муассасаларидан шартли озод қилинган шахсларга ҳам тақиш амалиёти кенг қўлланилади.

Нидерландия (Голландия) да – 1995 йилдан электрон браслетларни пенитенциар тизим муассасаларида қўллаш амалиёти жорий қилинган, тажриба тариқасида Лелистад шаҳрида жойлашган 150 кишига мўлжалланган колонияда сақланаётган шахсларга тақилган бўлиб, уларни 6 нафар кузатувчи ходим назорат қилади. Колония ҳудуди тўлиқ видеокузатув мосламалари билан жихозланган, бу ўз навбатида махсус контингентни хатти-ҳаракатларини кузатиш имконини беради.

Электрон браслетлар маҳкумларни қўлига тақилган бўлиб, улар ҳатто ётишга кирганида ҳам назорат қилиниши мумкин. Маҳкумларни ўзаро суҳбатлари ёзилмайди, аммо ўрнатилган микрофон орқали руҳий ҳолати аниқланади. Агар уларда агрессия ҳолати ёки ўзаро суҳбатда асабийлашиш юзага келса, датчиклар орқали сигналлар асосий мониторга юборилади⁹.

Россия Федерациясида – 2001 йилдан жорий этилган бўлиб 2022 йил 1 январь ҳолатига озодликни чеклаш жазоси билан 32 654 нафар шахс жиноят-ижроия инспекциясида ҳисобда турган бўлиб, шундан 15 195 нафар шахс электрон назоратга олинган.

Россия Федерациясининг Жиноят ижроия федерал хизмати томонидан электрон браслетларни ишлаб чиқишда 2 хил кўринишдаги техник ечимга эга электрон браслетлар жорий қилинган. 1) Стационар назорат тизими (СНТ), унда 8 527 нафар шахс ва 2) Мобил назорат тизими (МНТ), унда 6 668 нафар шахс ҳисобда туради. Ушбу назорат тизимлари Россия иқлим шароитидан келиб чиқиб, паст даражадаги ҳаво ҳароратига мўлжалланган.

⁹[\[https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer\]](https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer)

Ҳисобда турган шахсларга электрон мониторинг қилиш тизимини (ЭМҚТ) тадбиқ этилиши озодикдан маҳрум қилиш жазосини альтернатив жазо турларига алмаштиришда самарали қўлланилмоқда.

Судлар томонидан гумон қилинувчи ва айбланувчи 1 822 нафар шахсларга озодикдан маҳрум этиш жазоси, уй қамоғига алмаштирилиб, электрон мониторинг қилиш тизими (ЭМҚТ) орқали назорат ўрнатилган.

Россия Федерациясида маҳкумлар учун электрон браслетлардан ва электрон мониторинг қилиш тизимидан фойдаланиш бепул бўлиб, уларни ҳаражатлари давлат томонидан қопланади. Тахминий ҳаражатлар давлатга 111 минг рублга тушади.

Электрон мониторинг қилиш тизими муҳандислар томонидан янада такомиллаштирилиши режалаштирилган, яъни улар келгусида ишлаб чиқиши кўзда тутилган электрон мониторинг ускуналарини намуналари бошқа хорижий давлатларда учрамайди.

Стационар назорат тизимини видеокамера билан, мобил назорат тизимини эса алко-тест дастури билан жиҳозлаш, ҳар куни кечкурун назоратдаги шахс камерага пуфлаш орқали алкоголь маҳсулотларини истеъмол қилган ёки қилмаганлигини текшириш устида иш олиб бормоқда.

Украинада – электрон кузатув ускунаридан фойдаланиш тартиби Ички ишлар вазирлигини 2012 йил 9 август кундаги 696-сонли буйруғи билан тасдиқланган ва Адлия вазирлигидан 2012 йил 5 сентябрь кунли 1503/21815-сон билан рўхатдан ўтган. Ушбу ҳужжатда ички ишлар вазири томонидан гумонланувчи (айбланувчи)ни яшаш жойи бўйича электрон назоратни олиб бориш қайси ички ишлар органи зиммасига юклатилиши белгиланади. Техник хизмат кўрсатиш туман ички ишлар бўлими навбатчилик қисмига юклатилган, электрон браслет тақилган шахсларни назорат қилиш ҳудудий профилактика инспекторлари зиммасига юклатилган¹⁰.

Электрон браслетни озодликни чеклаш жазосига ҳукм қилинган шахсларга тақишни қандай афзалликлари бор деганда, аввало ушбу тоифадаги шахслар томонидан қайта жиноят содир этилишига йўл қўймаслик ва хавфини камайтириш бўйича профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш тизимини жорий этиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини ахборот-техник қўллаб-қувватлаш, улар ўртасида мувофиқлаштирилган ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйиш ва қатъий назорат қилиш имкониятини беради.

¹⁰[<https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zarubezhnoy-praktike-primeneniya-sistemy-elektronnogo-monitoringa-podkontrolnyh-lits/viewer>]

Халқаро тажриба шуни кўрсатмоқдаки, ҳар қандай давлатни халқаро майдондаги ўрнини белгилаш учун шу ҳудудда инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминланганлик даражасига боғлиқдир¹¹.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида электрон браслетларни ишлатиш ва мониторинг қилиш тизимини тадбиқ этиш учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ, булар:

биринчидан, электрон кузатув мосламаларини амалиётда шахсларга нисбатан қўлланилиши учун қонунчилик билан тартибга солиниши;

иккинчидан, қонун ҳужжатларида қайси жиноят турларига нисбатан қўлланилиши аниқ белгиланиши;

учинчидан, электрон кузатув мосламаларини шахсларга нисбатан тадбиқ этилиши юзасидан қарор қабул қилиш амалиётини судларга берилиши;

тўртинчидан, электрон кузатув мосламаларидан назоратдаги шахслар фойдаланиши учун йўриқномалар ишлаб чиқирилиши;

бешинчидан, унча оғир бўлмаган жиноятларни содир этган шахсларга суд жараёнида, уларга озодликдан маҳрум этиш жойларида ўтириш ёки унга нисбатан электрон назорат тизимини ўрнатилиши бўйича танлаш ҳуқуқини бериш амалиётини жорий этишдан иборат.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки мамлакатимизда жамият ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларида, шу жумладан қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимида, хусусан ички ишлар органлари амалга оширилаётган туб ислохотлар, айниқса пробация бўлинмалари фаолиятининг янада кенгайиб ва мустаҳкамланиб бораётганлиги Ўзбекистоннинг пробация назоратидаги шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда уларнинг хавфсизлиги юқори даражада таъминланган ривожланган давлатлар қаторида бўлишига хизмат қилади.

¹¹ <https://dba.uz/medias/media/other/972/dastur-12-04-2022.pdf>.

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF DIRECT RESTORATION AND ORTHOPEDIC INLAY

Department of Orthopedic Dentistry

Scientific adviser: Akhmedov Murodjon Rakhmonberdievich

Assistant of the Department of Propaedeutics of Orthopedic Dentistry, TSDI

student of the Institute of Dentistry L.A. Komleva

Tashkent State Dental Institute, Tashkent

One of the main tasks of aesthetic dentistry is to recreate the most natural and natural appearance of the tooth. But with restorations made of composite materials, their service life is reduced; in a short time, restorations made of composite materials lose their aesthetics. Currently, inlays made of ceramic material have gained great popularity.

The purpose of this work was to consider the effectiveness of the use of composite restorations and ceramic inlays, based on the data of scientific medical literature of foreign and domestic publications.

In the process of studying this topic, dissertations, foreign and domestic articles, books on dentistry were studied.

In the practice of a dentist today, one of the main problems remains the irreversible processes of destruction in the hard tissues of the tooth, which can occur as a result of trauma, complications of caries, wedge-shaped defects, pathological abrasion, and others. One of the most difficult tasks for a dentist is filling cavities and restoring proximal surfaces, since in this case the greatest number of complex tasks arise, such as restoring the contact surfaces of the tooth.

Due to the active development of composite materials, and in particular, their adhesive properties, they are most often used in the restoration of chewing teeth.

Over the past decade, various filling materials have been developed with various fillers (macrophiles, microphiles, hybrid and particulate fillers). These phases are interconnected, but the adhesion between these two components is the weak point of the material, since it has low strength. Composites were created taking into account not only good polishability, but also high wear resistance, as well as good strength. Thanks to scientific research, hybrids appeared, and then microhybrid, and then highly filled microhybrid composites that differ in their composition and have in their composition 80 mineral filler, which in its composition has particles from 0.04 to 0.03 microns. Particles of different sizes are separated in a certain sequence, which determines their physical and chemical characteristics, resistance to abrasion and optimal polishability of the material.

The positive properties of composite materials include the following: aesthetics (photopolymer), low thermal conductivity, the ability to create improved tightness,

better restoration of the anatomical shape of teeth and contact points, unlike other filling materials. But at the same time, some negative characteristics should also be taken into account, which include: shrinkage occurs as a result of polymerization, a laborious application technique, a higher coefficient of thermal expansion than that of tooth tissues, a low elasticity modulus, a violation of the marginal fit can lead to depressurization over time, and peeling material from the walls of the cavity leads to the formation of microcracks and microcracks and, as a consequence, the formation of secondary caries.

Restorations made of composite materials quickly fail: after six months, 30% of fillings become insolvent, by the end of the year of operation already 50%, and after two years already 70% of fillings lose their functions. The presence of secondary caries, which occurs in most cases on contact surfaces, poor-quality and untimely treatment, as well as repeated loss of fillings from composite materials, led to tooth extraction in 35% of the examined patients. The result of the failure of the fillings is a repeated restoration, which means an increase in the cavity by preparation and thinning of the walls of the tooth. In this case, the bonding between the layers of the introduced material increases the stress, since a larger cavity requires a larger volume of material to be introduced into the cavity. More Watts D. _ noted in his scientific research the C-factor (cavity configuration factor) which is calculated as the ratio of the number of bonded surfaces (that is, those that interact with the material during polymerization) to the number of free surfaces.

Taking this into account, it can be concluded that the lower the C-factor, the lower the internal stress, which means that the possibility of separation is reduced, and with restorations on the proximal surfaces of the tooth, this risk can only be reduced by adhesively fixed restorations. Given all the above disadvantages of composite restorations, the best option for restoring the structure of tubercles, as well as filling large cavities (especially class 2 according to Black), can be considered the use of ceramic inlays. Due to the precision of the manufacturing of the ceramic inlay and the precision of the milling of the restoration, it is possible to achieve greater crown strength and the best marginal fit. The studied authors confidently note the advantages of inlays in the first place - this is the high strength of the manufactured structure, long service life, no shrinkage of the material, the material is almost identical to natural dental (biocompatibility), hypoallergenic, the presence of a large color gamut - the ability to choose a shade more suitable for natural teeth, do not cause the development of secondary caries under the tab due to the tight fit. Plaque does not accumulate on them, which indicates their better hygiene, inertness to cavity tissues. Depending on the severity of the defect of the crown part of the tooth and how the doctor plans to place the microprosthesis , it is customary to distinguish four types of inlay structures: " Inlay " - located only inside, " Onlay " - microprostheses covering the occlusal surface of the tooth and at the same time entering at different depths into its hard tissues and "

Overlay " - covering most of the tooth crown from the outside. After the standard preparation of the tooth for an inlay, the tooth is covered with a layer of anti-reflective powder, then a picture is taken using a 3 - D camera. The scanned image is displayed on the monitor screen, and the doctor can start modeling the missing part. Electronic three-dimensional image, enlarged by 12 times, allows you to model the structure with accuracy. The parameters of the future prosthesis from the program are sent to the milling and grinding machine. The absence of a human factor achieves the highest precision of the design, so no additional adjustment is required. The fabricated prosthesis is placed in a kiln, where it is fired and acquires the final properties of a ceramic structure. If necessary, the design is tinted and then glaze is applied to it. At the last stage, the installation and fixation of the prosthesis takes place. Thus, despite the development of modern composite materials when filling large cavities, the dentist faces a number of disadvantages, and lower porosity, high strength, abrasion resistance, good marginal fit and long service life provide a number of advantages when choosing between direct composite restoration and ceramic inlay in the direction of manufacturing the inlay by an indirect method .

The main advantages of the ceramic inlay include: no shrinkage and abrasion material, no discoloration from food coloring, no overhanging edges, no risk of secondary caries, long service life (10 years or more). The main disadvantage of the ceramic inlay is the high cost, the availability of additional equipment in the clinic. High strength, lack of shrinkage and abrasion , the formation of overhanging edges and the possibility of developing secondary caries, as well as a long service life, make it possible to opt for a ceramic inlay.

Literary index:

1. Zholudev D.S. , Medvedev A.N., Zholudev S.E. Rationale for the use of ceramic inlays in the treatment of carious lesions of the 2nd class according to Black of the masticatory group of teeth // Orthopedic dentistry, 2013. P. 40-45 .
2. Garazzi G. Direct restorations of posterior teeth - methods of effective fixation // DentalIQ , 2005 .. P. 58-67 .
3. Turkina A.Yu. , Akimova I.V., Akimova M.Yu. Restoration of the occlusal surface of molars using a thermoplastic key // Clinica dentistry , 2013.C. 10-13
4. Yurkevich A.V., Dybov D.A. .The role of modern restoration techniques in the harmonious combination of orthopedic restorations and tissues of the prosthetic field // Institute of Dentistry, 2015. P. 32-34
5. Kiselnikova L.P. , Kovalchuk M.A., Masterova I.V., Plyukhina T.P., Lebedenko I.Yu. Clinical and laboratory evaluation of the effectiveness of the use of direct and composite restorations and ceramic inlays made on the Cerec apparatus in children // Russian Journal of Dentistry, 2013.P. 32-35.

BOLALAR IJODKORLIGINI SHAKLLANTIRISHDA FOLKLORNING O'RNI VA ROLI (BOSHLANG'ICH SINIF MISOLIDA)

Amonov Ulug'murod Sultonovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori,

BuxDUPI dotsenti

Hoshimova Shahnoza Ixtiyorovna

BuxDUPI 2-bosqich magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar ijodkorligini shakllantirishda folklorning o'rni va roli tasnifi, tavsifi hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini, nutqini shakllantirishdagi ahamiyati haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: Folklor xalq og'zaki ijodi, paremik janr, so'z qadri, folklorshunos, bolalar adabiyoti, bog'lanishli nutq, til an'ana, qadriyat ertak, topishmoq, matal masal, maqollar, tez aytishlar.

Til va tafakkur bir – biriga bog'liq jarayon. Millatning til ravnaqi, shubhasiz, uning badiiy asarlarida namoyon bo'ladi. Xalq og'zaki ijodi ana shunday tafakkurni shakllantiruvchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Inson ma'naviyatini yuksaltirishda folklarning o'rni haqida gap ketar ekan, aslida, bu jarayon bolaning tug'ilishidan boshlanadi. Momolarimiz, onalarimiz aytgan allalar, erkalamalar, aytimlar, topishmoqlar, tez aytishlar, ertak va qo'shiqlar bolaning tili, dunyoqarashining shakllanishiga xizmat qiladi. Xalq o'yinlari esa bolaning ham aqlan, ham jismonan ulg'ayishi uchun muhim omillardan biridir. Bola ana shu qadim an'ana va qadriyatlar ichida voyaga yetadi, biroq bugungi global jamiyatda ulg'aygani sari go'yo bu muhitga begona bo'la boshlaydi. Bu begonalik eng avvalo har qadamda o'z ta'sir kuchini ko'rsatayotgan ommaviy madaniyat ta'siridan boshlanadi. Bulaming barchasi ma'naviyat ravnaqiga emas, aksiga xizmat qiladi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun esa, ta'lim jarayonining barcha bo'g'inlarida, maktabgacha ta'limdan to oliy o'quv yurtlarida til o'qitishda, o'rganishda folklarga va yana folklarga qaytib ish ko'rish lozim bo'ladi. Xalqning til boyligi birinchi navbatda uning folklorida namoyon bo'ladi. Biror xalqning qanday xalqligini bilish uchun uning folklorini o'rganish zarur. Folklorda xalqning til imkoniyatlari, mushohada tarsi, ijodiy quvvati aks etgan bo'ladi. Og'zakililik, variantlilik folklorning o'ziga xos xususiyati bo'lib, u xalq og'zaki ijodi namunalari bevosita jonli ijro jarayoni bilan bog'liq ekanligini urg'ulaydi, ya'ni folklor asarlariga turg'unlik xos emas, u har galgi ijroda o'zgaradi, yangilanadi. Bu esa badiiy til imkoniyatlarining yuksak namoyishi demakdir. Shuning uchun aytish mumkinki, folklor - shunchaki so'z san'ati emas namunasigina emas,

balki xalqning til zaxirasi , tushuncha va tafakkur tarzini bor bo'y basti bilan o'zida aks ettirgan, olis o'tmishdan to bugunga qadar jonli holatda

xalqning o'zi bilan birga yashab kelayotgan doimiy harakatdagi tarixi va madaniyati hamdir.Folklor atamasini birinchi bo'lib 1846- yilda ingliz olimi Uilyam Toms taklif qilgan bo'lib , u “ xalq donoligi “ degan tushunchani ifodalaydi.Aslini olganda , folklor deganda , xalq tomonidan yaratilgan hamma san'at namunalari me'morlik , naqqoshlik ganchkorlik, zardo'zlik musiqa, raqs , og'zaki adabiyot namunalari tushuniladi. Inson ma'naviyatini yuksaltirishda folklorning o'rni haqida gap ketar ekan, aslida bu jarayon bolaning tug'ilishidan boshlanadi. Momolarimiz , onalarimiz aytgan allalar , erkalatmalar , aytimlar , topishmoqlar tez aytishlar , ertak va qo'shiqlar bolaning tili dunyoqarashining shakllanishiga xizmat qiladi. Xalq o'yinlari esa bolaning ham aqlan , ham jismonan ulg'ayishi uchun muhim omillardan biridir. Bola ana shu qadim an'ana va qadriyatlar ichida voyaga yetadi, biroq bugungi global jamiyatda ulg'aygani sari go'yo bu muhitga begona bo'la boshlaydi. Bu begonalik eng avvalo har qadamda o'z ta'sir kuchini ko'rsatayotgan ommaviy madaniyat ta'siridan boshlanadi. Bularning barchasi ma'naviyat ravnaqiga emas , aksiga xizmat qiladi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun esa , ta'lim jarayonining barcha bo'g'inlarida maktabgacha ta'limdan to oliy o'quv yurtlarida til o'qitishda , o'rganishda folklarga va yana folklarga qaytib ish ko'rsatish lozim bo'ladi. O'quvchilarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda albatta folklarning o'rni beqiyos. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini folklor orqali mustaqil fiklashni o'rgatish bu o'qituvchining salohiyati bilimi va tajribasiga bog'liq. Endi unib o'sib kelayotgan yosh nihollarni qaday barvarishlash albatta bog'bonning mahorati hisoblanadi. Darsliklarda berilgan ertak , topishmoq tez aytishlar umuman barchasi bolalarning nutqiy rivojlanishiga tafakkurini o'stirishiga yordam beradi. Xalq og'zaki poetik ijodini o'rganish sohasini folklorshunoslik deymiz.Folklorshunoslik adabiyotshunoslik tarkibidagi mustaqil fan hisoblansada,

o'rganish obyekti badiiy adabiyot bo'lgani sabab bir qator umumiy va mushtarak jihatlari bor. Bolalar folklori kichkintoylar olami bilan kattalar dunyosining o'zaro uyg'unlashuvi oqibatida yuzaga kelgan o'yinlar , qo'shiqlar va musiqiy poetic janrlarning yaxlit bir tizimiga aylangan xalq og'zaki ijodiyotining o'ziga xos tarmog'idir . Boshlang'ich sinf darsliklarida keltirilgan maqollar ham ularning ma'naviy dunyosini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqollarda so'z qimmati alohida yorqin ifodalanadi. Chunki maqollardagi so'zlarni boshqasi bilan almashtirish, biron so'z qo'shish mumkin emas. Uar milliy til tarkibida qoliplashgan holda namoyon bo'ladi.Bu janr dunyodagi hamma xalqlar og'zaki ijodida bor bo'lib,shakl yaratilishi, maqsadiga ko'ra mushtarak hisoblanadi. Hatto nomlanishida ham yaqinlik aniq seziladi. Dunyodagi barcha xalqlar og'zaki ijodida maqollarchilik shaklan va mazmunan o'zaro yaqin janr deyarli yoq.Xalq maqollari shaklan she'riy va nasriy

bo'ladi. Ammo nasriy maqollar ham she'riy misralarni eslatadi. Maqollarda hayotiy voqea – hodisa haqida qat'iy hukm ifodalanadi.

MAQOLLAR

1. Ona yering omon bo'lsa
Rangu-ro'ying somon bo'lmas.

2. Sen qo'rqmasang yov, qochar.

3. Tomchi –sel bo'lmas
Dushman-el bo'lmas.

Bundan tashqari boshlang'ich sinf darsliklaridagi tez aytishlar ularning burro tilda so'zlashishga, so'zlarni to'liq talaffuz etishga, hushyorlikka, ziyrak, va chaqqonlikka undaydi. Tez aytishlar yoki so'z o'yinlari o'zbek xalq og'zaki ijodi turlaridan biri bo'lib, ayrim nutq tovushlarining ko'p qaytarilishi yoki tovushlarning so'z va iboralar tarkibida murakkab joylashishiga asoslanadi. Tez aytishlar vositasida bolalar ona tilidagi tovushlarni va so'zlarni ravon, burro, aniq talaffuz etishini, tovushlar ohangdorligini, so'zlarning nozik ma'nolarini his va idrok qilish, aniqlash va ilg'ab olishni mashq qiladilar. O'zbek xalq og'zaki ijodida tez aytishlar, so'z o'yinlari qadim zamonlardan buyon bor. Lutfiy, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning asarlarida ham so'z o'yinlarini uchratish mumkin. Alisher Navoiy tuyuqlari haqida so'z yuritar ekan, uning ildizlari xalq poeziyasi janrlaridan kelib chiqishiga ishora qilib, tuyuqlarni yor – yor, qo'shiqlar bilan bir o'ringa qo'yadi. Aksariyat tez aytishlar talaffuzi bir – biridan kata farq qiladigan fonemalar asosida, jumladan, “SH”, “L”, “R”, undoshlari asosida tuzadilar.

TEZ AYTISHLAR

1. Muxxonada muzlagan muzdakkina muzqaymoq.

2. Sojida-yu Saodat sinfdosh va sirdoshlar.

3. Chang ko'chani changitib chuqur soyda cho'mildim.

4. Qora,qizil qalamni qalamdonga qamadim.

5. Katta-katta ko'zmunchoq
Ko'ylaginga ko'rk munchoq.

6. Chirq-chirq-chirq chug'urladi chug'urchoq.

7. Chori chayilgan choynakka choyni chamalab soldi.

8. Yozda yoqqan yoz yomg'iri yon atrofga yog'dek yoqti.

9. Tal'at ta'tilda tanlovga tayyorlandi.

10. Qahraton qishning qahri qarg'ani quvontirdi.

11. Chumchuq, chittak chug'urlashib,
Chumolini cho'qir shoshib.

12. Tolib to'pni topib tepid,
G'olib to'pni tolib tepti.

O'zbek bolalar folklorining qaysi turini aytmaylik bu ularni ma'nan yetuklikka yosh avlodni intizomli , jasur , qat'iyatli , qiyinchiliklarni yengishga o'rtoqlariga yordam berishga tayyor bo'lish singari yaxshi sifatlariga ega bo'lib o'sishlariga yordam beradi. Uning ayrim namunalarini maktab darsliklarda va o'qish kitoblarida kiritilgan. Bularga misol etib ertak , hikoya , shariy hikoyalarni aytishimiz mumkin. Bularning barchasi o'quvchilarga har tomonlama ibratomuz hisoblanadi. Ertak va hikoyalarda yaxshilik , ezgulik, rostgo'ylik, mardlik, kabi fazilatlar ayni haqiqat etib ko'rsatilgan. Faqatgina bunda o'qituvchi o'quvchilarga haqqoniy dildan yondashib ularga obrazlarni to'g'ri talqin etgan holda mazmunli tushuntirishi zarur. Bu esa har bir ustozning mahorati saviyasi va chuqur bilimiga bog'liq hisoblanadi. Hurmatli

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev jamiyatda eng e'zozli , hurmatli inson bu- muallim deya baralla ishonch , buning ma'nosi barcha ustoz, muallim jamiyatdagi yosh avlodimiz ta'lim – tarbiyasiga birdek mas'ullikni bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Амонов У. С. НАУЧНЫЙ ПОДХОД А. ФИТРАТА К ПОСЛОВИЦАМ //Современные тенденции развития науки и технологий. – 2016. – С. 5.
2. Amonov U. S. O 'QISH DARSLARIDA MAQOL JANRIDAN FOYDALANISH USULLARI VA AHAMIYATI: DOI: 10.53885/edinres. 2021.53. 34.124 US Amonov, BuxDU filologiya fanlari bo 'yicha falsafa doktori (PhD) MQ Salohiddinova, BuxDU boshlang 'ich ta'lim 2-bosqich talabasi //Научно-практическая конференция. – 2022.
3. Amonov U. S., Saparova S. R. The mother tongue textbook of the primary school in elbek's interpretation //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 6. – С. 403-407.
4. Amonov U. S. FOLKLORE IN THE WORKS OF ABDURAUF FITRAT //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 10. – С. 9-12.
5. Ulug'murod Sulstonovich Amonov S. R. et al. BOSHLANG 'ICH SINF ONA TILI DARSLIGINING ELBEK TALQINIDAGI KO 'RINISHI: Ulug'murod Sulstonovich Amonov BDU o'qituvchisi Sh. R. Safarova, BDU magistranti, 14-maktab o'qituvchisi //Научно-практическая конференция. – 2021.
6. 1.Adizov Bakhtiyor Rakhmonovich, Adizova Nodira Bakhtiyorovna [Microtoponyms formed on Different bases in Bukhara District](#) Middle european scientific bulletin 2021/3/12

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИ СТРАТЕГИК БОШҚАРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

Абдусатторов Эркинбой Абдужаббор ўғли

Мирзо Улузбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети

Иқтисодиёт факультети “Минтақавий иқтисодиёт ва менежмент”

кафедраси таянч докторанти (PhD)

Ушбу мақолада олий таълим муассасаларини стратегик бошқаришнинг назарий-концептуал асослари, университет даражасида стратегик бошқарувнинг асосий тамойиллари ва унинг афзалликлари қисқача таҳлил қилади. ОТМлар фаолияти самарадорлигини ошириш ва мақсадларига эришиш учун муқобил стратегия ишлаб чиқишнинг асосий босқичларига эътибор қаратилади.

Калит сўзлар: бошқарув тамойиллари; стратегия; стратегик бошқарув; ОТМларни стратегик режалаштириш; рақобатдош устунлик; таълим бозори

В данной статье кратко анализируются теоретические и концептуальные основы стратегического управления высшими учебными заведениями, основные принципы стратегического управления на университетском уровне и его преимущества. В статье рассматриваются основные этапы разработки альтернативной стратегии повышения эффективности вузов и достижения их целей.

Ключевые слова: принципы управления; стратегия; стратегическое управление; стратегическое планирование высших учебных заведений; конкурентное преимущество; рынок образования

Бошқарув тушунчаси кенг маънони ифодалаб, уни моҳиятан ягона таърифга сиғдиришнинг имкони йўқ. Шунингдек, бошқарув концепциясига турлича ёндашувлар мавжуд бўлиб, уни турли контекстда турли маъноларда ишлатиш мумкин.

Хусусан, олий таълим контекстида бошқарув деганда ОТМларга қарорлар қабул қилиш ҳамда ОТМ сиёсатини жорий этиш, амалга ошириш ҳамда унинг тўғри амалга оширилишини мунтазам равишда назорат қилиш имконини берувчи расмий ва норасмий тузилмалар тушунилади.¹

Бошқарув манфаатларни ифодалаш ва мақсадларни рўёбга чиқариш билан боғлиқ бўлганлиги сабабли, у ким қачон нима ҳақида қарор қабул қилиши ҳақидаги саволларни туғдиради; олий таълимда эса бу бошқарувнинг икки даражасини, яъни: бошқарувнинг ички ва ташқи даражаларини ёки ўлчовларини

¹ Hosni, Djehane, 2004. "Higher education in developing countries: peril and promise: The Task Force on Higher Education and Society. Washington, D.C.: The World Bank, 2000, p. 59.

киритади.² Ички ёки институционал бошқарув бу ташкилотларнинг бир маромда ишлашига хизмат қиладиган ва ваколат доирасини, қарор қабул қилиш жараёнлари ва сиёсатини, кадрлар ва молиялаштириш механизмларини ташкил этувчи муассасалар ичидаги ташкилий тузилмаларни англатади. Ташқи бошқарув, кўп ҳолларда, олий таълим муассасаларининг макро тизими ёки давлат назоратини назарда тутди ва улар ушбу муассасалар бўйсунадиган қонунлар, қарорлар, молиялаштириш тартиблари ва баҳолашларни ўз ичига олади.

Таълим тизимини ривожлантириш мамлакатда ҳар жиҳатдан сифатли таълим хизматлари кўрсатилишига, рақобатбардош кадрлар етишиб чиқишига ва етук интеллектуал капиталнинг шакллантирилишига хизмат қилади. Бу борада тизимнинг ва таълим муассасаларининг самарали бошқарув остида бўлиши мақсадга олиб борувчи энг тўғри стратегиянинг танланиши, бу йўлдаги жараёнларнинг бевосита иштирок ва қатъий назорат остида амалга оширилиши ва, пировардида, натижавийликни таъминлайди. Шунингдек, самарали бошқарув тизимга сарфланган маблағларнинг оқилона тақсимланиши, мақсадли сарфланиши ҳамда келгусида ўзини оқлашининг асосий шартларидан биридир. Бу жиҳат, айниқса, таълим тизими асосан бюджет маблағлари ҳисобидан молиялаштириладиган жамиятларда ғоят муҳим. Бироқ шуни ҳам ҳисобга олиш керакки, бошқарувда самарадорлик тушунчаси ва уни баҳолаш масаласи мунозарали бўлиб, таълимда бошқарув асосан ижтимоий муносабатларда акс этгани сабабли кўпроқ миқдор кўрсаткичларига эмас, сифат кўрсаткичларига таяниб таҳлил қилиш ва баҳолаш талаб этилади. Сифат кўрсаткичларини танлаб олишда эса бошқарув фаолиятининг функционал жиҳатлари ҳамда унга таъсир этувчи омилларни ҳисобга олиш зарур. Шу ўринда, таълим муассасаларида бошқарувнинг самарадорлигига таъсир этувчи бир қатор омилларни келтириб ўтиш жоиз. Булар:

- қўйилган мақсадларнинг сифати;
- мақсадларни реал амалга ошириш имконияти, яъни, уларнинг қўйилган мақсадга эришиш воситалари билан мувофиқ келиши;
- жорий ҳолатни тўғри баҳолаш;
- муассаса раҳбари ва ходимларини қўйилган мақсадлар йўлида мотивациялаш;
- ўқув муассасаси раҳбарининг салоҳияти ва шахсий сифатлари;
- қўйилган мақсадларга эришиш учун ажратилган ресурсларнинг миқдори ва сифати;

² Mulinge, M. M., Arasa, J. N., Wawire, V. (2017). The Status of Student Involvement in University Governance in Kenya: The Case of Public and Private Universities. Dakar, Senegal: CODESRIA. doi: <https://doi.org/10.2307/j.ctvh8r378>

- бошқарув қарорларини қабул қилишда давлат ва жамият ҳамда коллегиал бошқарув органларининг иштироки.

Булар универсал омиллар бўлиб, исталган таълим муассасининг бошқарув самарадорлигига бир хилда таъсир қилади.

Бугунги олий таълим тизимини ислоҳ қилишга, ўқув жараёнларини юқори савияда ташкил этишга бўлган эҳтиёж ОТМлар фаолиятида инновацион технологиялар билан бир қаторда янада самарали бошқарув тизимларини қўллашни тақозо қилади.

ОТМни стратегик бошқаришнинг муайян жиҳатларини акс эттирувчи хорижий олимларнинг ишлари орасида А.В. Ключева, А.О. Грудзинский, Е.Ю. Горбунова, А.П.Егоршин, А.И. Владимирова, Д.П. Нортон, Г. Минтзберг, М. Портер, К. Прахалад, А.А. Томпсон, А.Ж. Стрикленд, Г. Хамел ва бошқаларни мисол тариқасида келтиришимиз мумкин. Стратегик бошқарув масаласи олимлар ўртасида турли ёндашувлар ва мунозараларга сабаб бўлиб келмоқда. Ташкилот стратегияси ва стратегик бошқарувга энг кўп таъсир этувчи омил сифатида улар таклиф қилган ғояларга кўра, учта тахминий ёндашувни таснифлаш мумкин.

Биринчи ёндашувга кўра, ресурслар танқислиги нуқтаи назаридан ташкилотлар ўз мақсадларига эришиш учун стратегик бошқарувга муҳтож. У, ўз навбатида, ташкилотлардан ўз ресурсларини янада оқилона тақсимлашни, қабул қилинган стратегияни амалга оширишни таъминлаш учун самарали тактикалардан фойдаланишни талаб қилади.

А.Балобанов ва А.Ключевга кўра³, стратегик бошқарув — бу шаффоф бўлмаган, ўзгарувчан ва кўп омиллар, хусусан, мустақил қарорлар қабул қилувчи ва ўз мақсадлари йўлида ҳаракат қилаётган бошқа одамларнинг ҳатти-ҳаракатлари таъсирига боғлиқ бўлган шарт-шароитда бошқаришни қандай ташкил этиш керак деган саволга жавоб топишдир. Стратегияни ишлаб чиқиш зарурати ресурслар етарли бўлмаган шароитда пайдо бўлади. Агар раҳбар мавжуд муаммони ҳал қилиш учун етарли ресурсларга эга бўлса, у ҳеч қандай махсус стратегия ишлаб чиқишига ҳожат йўқ.

Иккинчи ёндашув ташкилотлар учун стратегик бошқарув **рақобатда ютиб чиқиш**, шунингдек, рақобатлашган бозорда ўз позицияларини мустаҳкамлаш ва рақобатбардошлиklarини ошириш йўлидаги асосий инструмент вазифасини ўтаб беришини назарда тутди.

Стратегик бошқарув асосий эътиборни фирмаларга, уларнинг муваффақиятга эришиш ва уни сақлаб қолиш йўлида фойдаланадиган турли стратегияларига қаратади. Фирмалар рақобатбардош бозорда муваффақиятга эришиш учун стратегиялар ёки узок муддатли мақсадларни ишлаб чиқади.

³ Балобанов А. Е. Стратегическое планирование развития университета / А. Е. Балобанов, А. К. Ключев // Университетское управление: практика и анализ. - 2002. - № 2(21). С. 19-27.

Фирмалар ўзлари мавжуд бўлган динамик муҳитда шaroитлар ўзгарганда ўз стратегияларини ўзгартириши мумкин.⁴

Учинчи ёндашувга кўра, ташкилотлар **тез ўзгарувчан муҳит шароитида** юзага келган — глобал пандемия давридаги сингари — муаммоларни ҳал қилиш учун стратегик бошқарув тизимида эҳтиёж сезади.

К.Таверниер ОТМлар фаолиятида стратегик бошқарувнинг аҳамиятига тўхталар экан, уни тармоқдаги ўзгарган шарт-шaroитлар ва талаблар билан изоҳлайди.⁵ Унинг таъкидлашича, бунга биринчи сабаб, дунёнинг исталган нуқтасида ОТМларни етарли даражада молиятлаштириш ҳукуматларга жуда қимматга туша бошлади. Бундан ташқари, ҳукуматлар нафақат бунга қодир эмас, балки оддий бир сабабга кўра буни хоҳламайдилар — бугунги билимлар иқтисодиёти шароитида университетлар тақдим этадиган билим ва малакалар уларни эгаллаганлар учун катта манфаат келтиради. Шунинг ҳисобга олган ҳолда, манфаатдор тараф харажатларнинг ҳеч бўлмаганда бир қисмини тўлаши мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, университетлар фанда чин маънодаги портлашлар билан боғлиқ муаммога дуч келишади. Бугунги кунда билим тўла қамраб олиш ва ўзлаштириш учун жуда кенглик қилади. Уларнинг ўқитишга ёндашуви учун бу собиқ кафедрада ўқитиш тизимидан индивидуал таълимга ва билим тўплашдан маълумот билан ишлаш кўникмаларига эга бўлишга мажбурий трансформация қилишни аниқлатади. Энг асосийси, бу ҳар қандай университет, хоҳ у Гарвард, хоҳ Оксфорд бўлсин, яқин ҳолда ҳамма нарсанинг уддасидан чиқа олмаслигини билдиради. қилиш учун жуда кичик эканлигини аниқлатади. Улар бу борада функцияларини аниқлаштириб — нима қилиш ва нима қилмасликни танлаб олишлари ёки бирлаштириш ва ҳамкорлик қилишлари лозим.

Учинчидан, билим жамият тараққиётида муҳим аҳамият касб этар экан, ҳукуматлар, бизнес вакиллари ва алоҳида шахслар — барча «манфаатдор томонлар» университетлар фаолияти, хусусан, улар «нима қилаётганликлари» ва «қандай қилаётганликларини» танқидий кўз билан кузатиб борадилар. Улар, ресурс эгалари сифатида, ОТМлардан нафақат ўз ресурсларидан қандай фойдаланилаётгани, балки «маҳсулот» сифати ва фаолиятининг ижтимоий аҳамияти учун ҳисобдорликни ҳам талаб қилади.

А.О. Грудзинский замонавий ОТМни стратегик бошқаришнинг асосий воситаси ўқитувчилар ва тадқиқотчиларнинг фаол лойиҳа гуруҳларини ривожлантиришнинг умумий йўналиши ва устуворликларини белгилаб берувчи инновацион миссия бўлиши керак, деб ҳисоблайди. У университетни

⁴ Kennedy, Reed. (2020) Strategic Management. Blacksburg, VA: Virginia Tech Publishing.
<https://doi.org/10.21061/strategicmanagementCCBYNC-SA3.0>, p. 11.

⁵ Tavernier, K. (2005). Relevance of Strategic Management for Universities (. Review of Business and Economic Literature, 50, 769-786.

бошқаришга ўзига хос ёндашувни ва шунга мос равишда «лойихага йўналтирилган университет» деб номланган ноёб ташкилий тузилмани таклиф қилади.⁶

А.Егоршин ва Э.Горбунова стратегияни белгиланган бошқарув мақсадларига эришиш ва танланган мезонлар (кўрсаткичлар) асосида ресурсларни самарали тақсимлаш учун зарур бўлган ҳаракатларнинг умумлаштирилган модели сифатида таърифлайди.⁷ Стратегик менежмент бўйича 15 йиллик тажриба асосида улар университетнинг стратегик бошқаришнинг саккизта макро-кичик тизимини аниқладилар. Улар, шунингдек, таълим муассасалари кўплаб мумкин бўлган муқобил стратегияларга дуч келиши мумкинлигини таъкидладилар.

Стратегик менежмент — бу ташкилотнинг мақсад ва вазифаларини белгилаш, ўз фаолиятини мижозлар талабларига йўналтириш, ўзгаришларга мослашувчан тарзда жавоб бериш ва ташкилотда вақти-вақти билан атроф-муҳитдан бўладиган турли ҳақириқларга муносиб жавоб берадиган ва рақобатдош устунликларга эришишга имкон яратадиган маълум ўзгаришларни амалга ошириш билан боғлиқ. Рақобатдош устунликлар ташкилотга узоқ муддатли истиқболда омон қолиш ва мақсадларига эришиш имкониятини беради.⁸

Олий таълим муассасасининг стратегик бошқаруви стратегик қарорларга асосланади, улар орасида энг муҳимлари:⁹

- университет таркибий тузилмасини қайта куриш (қайта ташкил этиш);
- инновацияларни жорий этиш (янги таълим ва тадқиқот хизматлари; бошқарув, молиявий-иқтисодий, ижтимоий-психологик, ҳуқуқий ва бошқа инновациялар);
- ташкилий ўзгаришлар (ташкилий тузилмадаги ўзгаришлар, ташкил этиш ва меҳнатга ҳақ тўлашнинг янги шакллари, ташқи муҳит билан ўзаро муносабатлар ва бошқалар);
- янги бозорларга чиқиш;
- миллий ва минтақавий инновацион инфратузилманинг бир қисми сифатида университет инновацион инфратузилмасини ривожлантириш (стартаплар, интеллектуал мулк марказлари, бизнес инкубаторлар, технопарклар ва бошқалар).

⁶ Грудзинский А. О. Стратегическое управление университетом: от плана к инновационной миссии / А. О. Грудзинский // Университетское управление: практика и анализ. - 2004. - № 1(29). С. 9-20.

⁷ Егоршин А.П., Горбунова Е.Ю. Концепция стратегического управления вузом // Высшее образование в России. - 2007. - № 10. - С. 31-39.

⁸ Стратегическое управление. Основные понятия и определения // STPLAN.RU. Стратегическое управление и планирование [Электронный ресурс]. URL: <http://www.stplan.ru/articles/theory/strman.htm> (дата обращения: 15.05.2016).

⁹ М.В.Владыка. Развитие и реализация инновационного потенциала вуза : диссертация ... доктора экономических наук : 08.00.05 / Владыка Марина Валентиновна; [Место защиты: Белгород, гос. технол. ун-т им. В.Г. Шухова].- Белгород, 2010.- 472 с.: ил. РГБ ОД, 71 11-8/384

К.Таверниернинг ёзишича¹⁰, кўп жиҳатдан стратегик менежментнинг оммалашганлиги унинг содда моҳияти ва қарор қабул қилишга тўғридан-тўғри ёндашуви билан боғлиқ. Стратегик бошқарув жараёни қуйидаги учта асосий саволга жавоб беришда ўз аксини топади:

- айна пайтда қарда эканингизни (позиция) аниқлаб олиш;
- қарга кетаётганингизни — мўлжалингизни аниқлаб олиш;
- у ерга қандай боришни — мўлжаллаган манзилингизга қандай етиб боришни аниқлаб олиш.

Ушбу саволларга жавоб бериш даставвал, атроф-муҳитни тизимли ўрганишни талаб этади. Ички аудит ёрдамида ташкилотнинг кучли ва заиф томонларини аниқлаши, ташқи аудит воситасида эса имкониятлар ва таҳдидларни аниқлаб олиш зарур (SWOT таҳлили). Таҳлил натижаларига асосланиб, ижтимоий-иқтисодий, технологик ва сиёсий муҳитни ҳисобга олган ҳолда, эришиш мумкин бўлган миссия ишлаб чиқилади. Ушбу миссия ташкилот фаолияти, истиқболдаги мақсадлари ва ўз хатти-ҳаракатларини қандай кадриятлар ва тамойиллар асосида бошқариши лозимлигини акс эттириши керак. Кейинги босқичда аниқ мақсадларни шакллантириш орқали миссия амалга тадбиқ қилинади, бюджетни миссияга асосланган ҳолда тақсимланади ва керакли ташкилий тузатишлар киритилиши мумкин. Ва ниҳоят, иш фаолиятини доимий равишда баҳолаш ва қарор қабул қилувчилар билан фикр-мулоҳазалар алмашиш сўнгги муҳим компонент ҳисобланади.

Шунингдек, у таълим соҳасида стратегик бошқарув тизими соҳанинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқилиши лозим, деган хулосага келади.

А.Кагородцев ОТМни ривожлантириш стратегияси қуйидаги тамойиллар асосида амалга оширилиши лозимлигини таъкидлайди:

- таълимнинг узлуксизлиги;
- доимий инновациялар;
- диверсификация қилиш;
- синергия;
- таълим хизматларини истеъмолчиларга яқинлаштириш;
- сифат менежменти;
- стратегик таҳлил асосида илмий ва таълим маҳсулотлари (хизматлари) портфелини шакллантириш.¹¹

¹⁰ Tavernier, K. (2005). Relevance of Strategic Management for Universities (. Review of Business and Economic Literature, 50, 769-786.

¹¹ Кайгородцев А.А., Сарсембаева Г.Ж., Кайгородцева Т.Ф. Концепция стратегии развития вуза в условиях рыночной экономики // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 11–3. – С. 379–382.

Таъкидлаш жоизки, бугунги кунда, айниқса, ривожланаётган мамлакатлардаги ОТМларнинг асосий муаммолари сифатида қуйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

- ОТМнинг ўз битирувчиларининг потенциал иш берувчилари билан юқори даражада интеграциялашувнинг йўқлиги;

- ўқиш ва ўқитиш жараёнларининг сифатсиз бошқаруви;

- бир вақтнинг ўзида ҳам жаҳон стандартларига, ҳам истеъмолчилар эҳтиёжларига жавоб берадиган самарали ўқув дастурлари ва хизматларни ишлаб чиқиш ва тақдим этиш;

- таълим ва меҳнат бозори тадқиқотлари ва стратегик таҳлиллар.

А.Кагородцев ОТМнинг стратегияси таълим ва бозор муносабатларининг оптимал уйғунлигига асосланиши керак, деган хулосага келади. Шу билан бирга, ОТМлар стратегиясида замонавий таълим парадигмалари устун бўлиши керак. ОТМлар инновацион фаол бўлиши, ўз фаолиятининг барча жабҳаларида фундаментал таълим ва умумий сифатни таъминлаши, талабаларга йўналтирилган бўлиши ва стратегик ҳамкорликни ривожлантириши лозим.

Ташкилотда стратегик менежментни қўллаш ва унинг юқори самарадорлигини таъминлаш учун алоҳида бўлим ташкил этиш ва аниқ вазифалар юклатилган мутахассисларни ёллаш тавсия этилади. Баъзи ташкилотлар яқин келажак ва узоқ муддатли даврдаги фаолиятини стратегик режалаштириш жараёнига мавжуд бошқарув ходимларини жалб қилиш амалиётини ҳам қўллаб кўришади. Аксарият ҳолларда улар на самарали бошқарув тизими, на самарали стратегияга эриша олмаслик яқунланади. А.Егоршин ва Э.Горбунованинг фикрича¹², стратегик бошқарув субъектининг бешта малакага эга бўлишини талаб этади:

- вазиятни симуляция қилиш (муаммоларни аниқлаш);
- зарур ўзгаришларни аниқлаш (мақсадларни шакллантириш);
- ўзгаришлар стратегиясини ишлаб чиқиш (асосий стратегиялар);
- турли таъсир усулларида фойдаланиш (стратегияни амалга ошириш);
- стратегияга тузатишлар киритиш (ўзгаришларни бошқариш).

Алберт Шрамнинг таъкидлашича¹³, «стратегик режалаштириш»да «стратегик» фақат узоқ муддат маъносини англатади. «Стратегик бошқарув»да «стратегик» ўзгарувчан муҳитда ривожланиш учун ўзига хос ўйин режасини англатади. ОТМнинг омон қолиши учун ҳам стратегик режалаштириш, ҳам стратегик бошқарув зарур, аммо бу икки фаолиятни чалкаштириб юбормаслик керак.

¹² Егоршин А.П., Горбунова Е.Ю. Концепция стратегического управления вузом // Высшее образование в России. – 2007. – № 10. – С. 31–39.

¹³ Schram A. (2014). Leadership, Strategic Planning and Strategic Management for Higher Education Institutions in Developing Countries. World Business and Economics Research Conference. Volume: 1, p. 24-25.

Бугунги кунда олий таълим муассасаларининг (ОТМ) энг долзарб муаммолари ўзгарувчан ташқи муҳитга мослашиш, рақамли трансформация жараёнларидан ортда қолмаслик ва таълим бозорининг замонавий талабларига мос тарзда фаолият юритишнинг кучли заруратидан келиб чиқади. Тез ўзгарувчан муҳитда оқилона қарорлар қабул қилиш қобилиятига ҳамда замонавий билим ва кўникмаларга эга бўлган раҳбар кадрларнинг янги авлодини тайёрлаш бугунги олий таълимнинг асосий мақсади бўлиши лозим.

COVID-19 пандемияси шароитида рақамлаштиришга ўтиш жараёнларининг, эҳтимол бир неча йилларга, жадаллашуви натижасида бугунги дунё жамиятнинг деярли барча соҳаларида ҳақиқий инқилобни бошдан кечирмоқда. Таълим тизими ҳам бундан мустасно эмас, балки пандемия шароити энг кўп таъсир кўрсатган соҳалардан бири эканлиги шубҳасиз. COVID-19 билан касалланиш ҳолатларининг кенг тарқалиши натижасида дунё бўйлаб кўплаб таълим муассасалари таълимнинг анъанавий шаклидан воз кечиб, ўқув жараёнларини масофавий шаклда давом эттиришга мажбур бўлди. Бунинг таълим тизими учун мушкуллик жиҳати шундаки, барча таълим муассасалари ҳам масофавий таълим жараёнларини самарали ташкил этиш ва юқори сифатли таълим берилишини таъминлаш имкониятига эга эмас. Шунингдек, масофавий таълим шароитида барчага баробар имконият яратиш учун мамлакатда интернетга уланиш имконияти ва зарур қурилмаларнинг мавжудлиги даражасини ҳисобга олиш талаб этилади.

Бундан ташқари, билимлар иқтисодиёти шароитида барқарор ривожланиш мақсадларига фақат самарали таълим ва ўқитиш тизими, ишлаб чиқаришда янгидан-янги билимларни қўллаш ва тадқиқотлар воситасида ўсиб боровчи иқтисодий тизимни барпо этиш билангина эришиш мумкин. Барқарорликка эришиш мақсадида давлатлар ўз таълим тизимларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш учун стратегик режалаштириш ва бошқарув амалиётини кенг жорий этишлари лозим. Стратегик бошқарув таълим жараёнларини ўсиб бораётган бозор эҳтиёжлари ва талабларига мос тарзда режалаштириш, ташкил этиш ва бошқариш, шунингдек, ОТМларнинг фаолиятини ташқи муҳитдаги ўзгаришларга мунтазам мувофиқлаштириб боришни назарда тутати.

Бугунги кунда стратегик бошқарув олий таълимни бошқариш технологиялари орасида алоҳида аҳамиятга эга. Сабаби шундаки, стратегик бошқарув таълим тизимининг ташқи муҳит билан узоқ муддатли уйғунлашувининг илмий асосларини таъминлаш имконини беради. Стратегик бошқарув ОТМларга ташқи муҳит ўзгаришларига муносиб жавоб қайтарувчи мустақил ривожланувчи яхлит тизимга айланиш имконини беради.

Таълим хизматларининг истеъмолчилари таълим соҳасида юзага келган кучли рақобат муҳити натижасида университет битирувчиларига нисбатан кутилмалари ва талаблари чегарасини сезиларли даражада кенгайтирмоқдалар.¹⁴

Классик стратегик менежмент назариясида стратегик менежментнинг учта асосий босқичи (босқичи) мавжуд бўлиб, уларни олий ўқув юртига осон татбиқ этиш мумкин:¹⁵

1. Диагностик таҳлил.

Ушбу босқичда минтақанинг таълим ва фан тизимидаги ўрнини аниқлаш учун университетнинг бир неча йиллардаги ижтимоий-иқтисодий ҳолатини тизимли равишда таҳлил қилиш керак (хусусан, бошқарув мақсадлари ва мезонлари, бошқарув муаммолари рейтинги, ташқи кўрсаткичларни ўрганиш). ва STEP ва SWOT таҳлил усулларидадан фойдаланган ҳолда ички муҳит, университетнинг рақобатбардош афзалликларини аниқлаш ва стратегик ривожланиш устуворликларини танлаш).

2. Университетни стратегик режалаштириш.

Дастлаб, стратегик режалаштириш даври танланиши керак. Кейинчалик, эксперт баҳолаш, тизимли таҳлил ва прогнозлаш усулларидадан фойдаланган ҳолда, университетнинг 5 ёки 10 йилга стратегик ривожланиш мақсадларини шакллантириш, университетнинг уч вариантли ривожланишини моделлаштириш (пессимистик, реалистик, оптимистик), ривожланиш кўрсаткичларини прогноз қилиш, даромад ва харажатлар бюджетини оптималлаштириш ва мақсадли комплекс ривожланиш дастурларини ишлаб чиқиш амалга оширилади.

3. Университет стратегиясини амалга оширишни бошқариш. Ушбу босқичда стратегик режалар бошқарув амалиётида моддийлаштирилади, стратегияни амалга оширишнинг вазифалари, шартлари ва босқичлари аниқланади, стратегик режанинг бажарилиши мониторинг қилинади ва университет фаолиятининг якуний натижалари асосида стратегиянинг самарадорлиги баҳоланади.

Ташкилотнинг бошқарув тизимида стратегик менежментни қўллашнинг энг муҳим қисми тегишли стратегияни ишлаб чиқишдир. Икки ёки ундан ортиқ муқобил стратегиялар бўлиши мумкин ва бошқарув жамоаси энг мақбулини танлаши керак. Кейинчалик максимал натижага эришиш учун ишлаш керак. Сундукова Г.М. ва бошқалар стратегия устида ишлашнинг қуйидаги асосий босқичларини таъкидлайдилар:¹⁶

¹⁴ A.G. Kirillov, Shadinsk. Managing a modern University on the basis of innovation and information technology.

¹⁵ Егоршин А.П., Горбунова Е.Ю. Концепция стратегического управления вузом // Высшее образование в России. – 2007. – № 10. – С. 31–39.

¹⁶ Sundukova G.M., Bobyleva N.V., Dereviagina L.N. (2019). Strategic university management in a digital economy. The Eurasian Scientific Journal, [online] 3(11). Available at: <https://esj.today/PDF/08ECVN319.pdf> (in Russian)

1. Стратегия устида ишлашнинг тайёргарлик босқичи. Бу босқичнинг натижаси университет маъмурияти ва жамоасида стратегик тафаккурнинг шаклланиши;

2. Ривожланиш босқичи Ушбу босқичнинг натижаси университет ҳамжамиятининг узок муддатли йўриқномалар тизими атрофида бирлашиши;

3. Амалга ошириш стратегиясининг босқичи. Ушбу босқичнинг натижаси университет брендини шакллантириш ва илгари суриш, ривожланиш учун ташқи ва ички ресурсларни жалб қилиш;

4. Натижаларга эришиш босқичи ва улардан фойдаланиш. Якуний натижа университетдаги ижтимоий-иқтисодий вазиятнинг яхшиланишидир.

Тайёргарлик босқичи стратегик режалаштириш гуруҳини шакллантириш, стратегия концепциясини ишлаб чиқиш ва керак бўлганда ташқи маслаҳатчиларни жалб қилишнинг асосий объектларидан иборат.

Ривожланиш босқичида стратегия тузилишини ишлаб чиқиш бошланади. Кейин стратегияни ишлаб чиқиш бўйича ишларни ташкил қилиш учун асосий функцияларни тақсимлаш керак. Ва охирида стратегия илмий кенгаш ёки конференцияда тасдиқланади.

Амалга ошириш босқичи қуйидаги мақсадларни ўз ичига олади:

- амалга оширишни ташкилий таъминлаш;
- дастурий таъминотга йўналтирилганлигини таъминлаш;
- тадбирлар тизими ва календар жадвали;
- ташқи инвесторлар билан ўзаро ҳамкорлик;
- оммавий ахборот воситалари билан ўзаро алоқа;
- минтақавий ва федерал ҳокимият органлари билан ўзаро ҳамкорлик.

Якуний босқичда амалга оширишнинг биринчи йили натижаларини умумлаштириш ва стратегияни тузатиш керак.

Таълим хизматлари бозорида рақобатдош устунликларини мустаҳкамлаш ва янада самарали бошқарув технологияларини қўллаш учун ОТМлар бир қатор вазифаларни ҳисобга олишлари лозим, масалан:

- ОТМнинг ички ва ташқи муҳитини аниқ таҳлил қилиш;
- инновацион ёндашув асосида ОТМнинг фаолият жараёнларида ахборот технологияларидан фойдаланишни кенгайтириш;
- масофавий таълимни доимий равишда такомиллаштириш.

ОТМларни стратегик бошқариш нафақат жорий, балки келажакдаги таълим эҳтиёжларини аниқлаш ва қондиришга, уларнинг манфаатдор томонларига минимал ресурс харажатлари билан максимал фойда келтиришга ёрдам беради.

Олий таълимда стратегик бошқарув янада самарали, замонавий ва мослашувчан тизим бўлиб, олий таълим муассасаларига рақобатбардош бўлиш, салоҳиятини кенгайтириш ва ўз олдига қўйган мақсадларга эришиш имконини беради.

Аксарият етакчи мутахассислар ва амалиётчилар бозор шароитида университетлар таълим хизматлари ва интеллектуал товарлар ишлаб чиқарувчилар сифатида қаралишини таъкидлайдилар.¹⁷ Таълим хизматлари бозорида энг самарали ва ҳамёнбоп таълимни, шунингдек, энг янги интеллектуал товарлар ва хизматларни юқори сифатда тақдим этишга интилаётган университет рақобатбардош бўлади. Бугунги кунда олий таълим ишлаб чиқилган стратегия ва замонавий бошқарув тизимининг йўқлиги университетларнинг барқарор ишлаши ва барқарор ривожланишига тўсқинлик қиладиган босқичга кирди. Ўз таълим ва илмий фаолиятини қайта куришда муваффақиятсизликка учраган университетлар қўшилиш, қўшиб олиш, қайта ташкил этиш ва қайта куриш жараёнларининг қурбони бўлади.

Университетдаги замонавий стратегик менежмент олий таълим муассасасининг узоқ муддатли ривожланишини белгиловчи стратегик бошқарув қарорлари, шунингдек, университетнинг ташқи муҳитдаги ўзгаришларга тезкор жавоб беришини таъминлайдиган аниқ ҳаракатлар мажмуи сифатида белгиланади. Бу хатти-ҳаракатлар, ўз навбатида, стратегик маневрлар, мақсадларни қайта кўриб чиқиш ва ривожланишнинг умумий йўналишини мослаштириш заруриятини келтириб чиқаради. Стратегик менежмент корпоратив бошқарув ривожланишининг тўртинчи ва энг юқори даражаси бўлиб, у бюджетлаштириш, узоқ муддатли режалаштириш, стратегик режалаштириш ва стратегик бошқарувни ўз ичига олади. Шунингдек, у инновациялар, ахборот, функционал, тартибга солиш ва оператив бошқарув билан бир қаторда умумий бошқарувнинг бир қисмидир.

Адабиётлар:

1. Hosni, Djehane, 2004. Higher education in developing countries: peril and promise: The Task Force on Higher Education and Society// Washington, D.C.: The World Bank, 2000, 135 pp.
2. Mulinge, M. M., Arasa, J. N., Wawire, V. (2017). The Status of Student Involvement in University Governance in Kenya: The Case of Public and Private Universities. Dakar, Senegal: CODESRIA. doi: <https://doi.org/10.2307/j.ctvh8r378>
3. Балобанов А. Е. Стратегическое планирование развития университета / А. Е. Балобанов, А. К. Ключев // Университетское управление: практика и анализ. - 2002. – № 2(21). С. 19-27.
4. Kennedy, Reed. (2020) Strategic Management. Blacksburg, VA: Virginia Tech Publishing. <https://doi.org/10.21061/strategicmanagementCCBYNC-SA3.0>, p. 11.

¹⁷ Владыка М.В. Стратегическое управление инновационным потенциалом вуза

5. Грудзинский А. О. Стратегическое управление университетом: от плана к инновационной миссии / А. О. Грудзинский // Университетское управление: практика и анализ. - 2004. – № 1(29). С. 9-20.
6. Егоршин А.П., Горбунова Е.Ю. Концепция стратегического управления вузом // Высшее образование в России. – 2007. – № 10. – С. 31–39.
7. A.G. Kirillov, Shadinsk Managing a modern University on the basis of innovation and information technology.
8. Стратегическое управление. Основные понятия и определения // STPLAN.RU. Стратегическое управление и планирование [Электронный ресурс]. URL: <http://www.stplan.ru/articles/theory/strman.htm> (дата обращения: 15.05.2016).
9. Кайгородцев А.А., Сарсембаева Г.Ж., Кайгородцева Т.Ф. Концепция стратегии развития вуза в условиях рыночной экономики // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 11–3. – С. 379–382.
10. Sundukova G.M., Bobyleva N.V., Dereviagina L.N. (2019). Strategic university management in a digital economy. The Eurasian Scientific Journal, [online] 3(11). Available at: <https://esj.today/PDF/08ECVN319.pdf> (in Russian)
11. Schram A. (2014). Leadership, Strategic Planning and Strategic Management for Higher Education Institutions in Developing Countries. World Business and Economics Research Conference. Volume: 1, p. 24-25.
12. Tavernier, K. (2005). Relevance of Strategic Management for Universities (Review of Business and Economic Literature, 50) 769-786
13. Владыка М.В. Стратегическое управление инновационным потенциалом вуза.

NEW MODERN METHODS IN TEACHING ENGLISH

Ashenova Dilafruz Uzakbayevna

Republic of Karakalpakstan

6th school English teacher

Abstract: In many parts of the world, there is a growing interest in modern methods of teaching English, the question of how to do it - how the curriculum, subject, topic and methodology should differ from the previously developed familiar norms gives birth. Much has been written on traditional English teaching and there is a growing body of knowledge about modern methods of teaching English. Many books and articles have been written to draw attention to this topic today. The use of innovations and new pedagogical technologies is yielding good results. This article discusses several methods and types of teaching.

Keywords: Teaching methods, innovations, methodology, skills, Dialogical speech, reading strategies

Introduction. The growing interest in many parts of the world in Modern Methods of Teaching English brings with it the question of how it should be done – how curriculum, subject, matter, and methodology should differ from the familiar norms developed in the past. A lot has been written on traditional teaching English, and until recently, the demand for the information on Modern Methods of Teaching English has been limited. Nowadays many books and articles are written to attract attention to this point. In planning curricular and methods it has been suggested that an understanding of Students and their needs, interest, abilities, likes, dislikes, and developmental status should take precedence over other considerations. Main part. Known to us, using innovations and new pedagogical technologies are resulting well. Sometimes using same styles in teaching language may let go down interests of student to language. We advise some types of teaching in use, not to go down interest to foreign language.

For instance:

1. Dialogical speech- in this way students have a talk each other by creative approach. “Modern Methodology of Teaching English puts Speaking in Dialogues in the first place for developing speaking skills. These skills can be trained with various teaching aids, including texts of fiction. Such dialogues give an opportunity to avoid traditional rendering of the texts and turn them into living English speech”. More than that, all the vocabulary is remembered much better. In dialogues, students train in fluency, quick reaction, acting skills and, of course, grammatical correctness.

2. Student reads the text himself and tells the meaning. Reading is interactive. Reading short stories, novels and other literary works written by famous Uzbek,

English and American writers is very important in language learning. As a teacher of English you may apply a variety of reading strategies, analyze literary elements use a variety of strategies to read unfamiliar words and build vocabulary, prepare, organize, and present literary interpretations.

3. Understanding by listening - by these way students can improve speech skills. Listening is a receptive form of speech activity. Comprehension of speech while listening mainly based on auditory feelings. By perceiving, reproduce what we hear, in the form of inwardly speech. Listening comprehension is impossible without working of speech motor analyzer. Of course internal speaking requires ability to speak in this language. Understanding of sounding speech, in the moment of comprehension, is accompanied by intellectual activity, which includes recognizing of speech means and interpretation of the content.

4. Learning English through the watching movies. Nowadays, teachers take into consideration students' demands for watching real movie stories together with reading books, magazines and newspapers. Because, as it is known not only printed materials can serve as a great source of teaching but also songs and movies play a key role in learning foreign languages.

5. The importance of teaching Vocabulary. Vocabulary is one of the aspects of the language to be taught in the institutes. In addition to learn new vocabulary, learner need to able to use strategies to cope with unknown vocabulary met in listening or reading text, to make up for gaps in productive vocabulary in speaking and writing to gain fluency in using known vocabulary and to learn new words in isolation. Vocabulary learning is not on end in itself. A rich vocabulary makes to perform the skills of listening, speaking, reading and writing easier. By the type of teaching in traditional style is divided into several aspects such as speaking, analytic reading, reading at home, practice grammar, practical phonetics. As a result 3-4 teachers teach students in variety styles and as a result the connection of aspects is not provided. Some students learn grammar well, but in speech they meet difficulties to pronounce words. We've spoken about groups which are got good results in following methods: the level of knowledge of students and assimilating possibilities are learned and then tasks are given by this way, attracting students' attentions is put into practice fully and none student is never stayed out of attention, students speak mainly in foreign language during the lesson, translation of unclear words aren't told instantly, but they try to realize them with mimics. students are divided into small groups and they use these methods: "work out discussions", "speak own opinion", "realize together", make opportunities to students to think and speak minds freely, and their mistakes aren't corrected instantly, but after student speaking they are discussed together.,different grammar, phonetic and other types of games are organized. In this way roles are shared with students due to their knowledge . Retell the text, variety pictures and watching short films and discussing them together, listening to news about theme and trying to

realize them. The teachers around the world are always in searching about how to teach foreign languages successfully to students. There are a lot of effective methods of teaching. Among the major differences between the traditional methods and the modern one's is that the modern teaching refers to "Students Centered is teaching", raising the process of teaching on such a scale that it would be not only beneficial but also interesting for learners. Good doses of such activities as Project Work, Development of Dialogues, Speech skills, Group\Pair work, Whole –Class Activities, Motivating Learners, Different Games, Role-play and Physical Activities become essential in Modern Teaching. Today teachers are facing to the following fact: The language teachers need both models and tools. In addition to the essential theory, aims and goals – the vision or pattern of what is to be created – they must gain through study, reflection, trial and error, and experience, the necessary expertise in using the tools essential to success in their craft. They must give serious thought to how they may lift their work to higher levels of usefulness and joy. Teachers who study and use Modern Methods of Teaching English are those who care about their own value – to self, to family, to society, to a larger community of the world. Finally, these individuals are doers – practical achievers in their chosen profession. That's why we are sure that our work will be of a great value and help the teachers who want to become modern and up – to date professionals. Modern Methods of Teaching English can be both challenging and demanding for teachers and students; they can also be very stimulating and rewarding. The degree to which we can adopt these approaches in our institute may well depend on willingness of our students, the proficiency of our teachers and their willingness to accept these Modern Methods, and the availability of resources within our environment. Moreover, the necessity to improve the level of education at high institutional levels is obvious nowadays. We are deeply convinced that creating collaborative atmosphere in the classroom, intellectual and informational approaches in teaching, teaching students to derive generalizations, deductive conclusion as well as developing debating abilities and individual study. It's important to provide every opportunity to expand and enhance the range of activities throughout life. Good teaching strategies and techniques include the planning and stating of carefully balances, varied learning sequences with clear achievable objectives, so that students know what is expected from them. They also include project work (class magazines, group wall displays) involving students in deciding together what they to do themselves, cooperation, Students self assessment, Role – play, Group work, Pair work, Dialogues. All these will help to develop students' ability to work more effectively. The good news for teachers is that there are many things we can do in the classroom to increase the levels of extrinsic motivation. According to Manny Echevarria, There are three teaching methods that dominate the business of language instruction: the Direct Method, the Grammar-Translation Method, and the Audio-Lingual Method. Deciding which is the best method is difficult because each has

strengths and weaknesses, and the nature of a student's goals will determine which is best for that student. Although many language-training sources may speak about exclusive or unique approaches, with few exceptions they are using one of these three methods. We conducted extensive research on the subject of teaching methods for our online language training programs. Here is a description of the three primary language teaching methods along with our analysis of the strengths and weaknesses of each one:

The Direct Method The Direct Method is also known as the Oral or Natural method. It's based on the active involvement of the student in both speaking and listening to the new language in realistic everyday situations. The process consists of a gradual acquisition of grammatical structure and vocabulary. The learner is encouraged to think in the target language rather than translate. He or she hears and uses the language before seeing it written.

The Grammar-Translation Method This method grew from the traditional method of teaching Latin and Greek. The method is based on analysis of the written language using translation exercises, reading comprehension and written imitation of texts. Learning mainly involves the mastery of grammatical rules and memorization of vocabulary lists.

The Audio-Lingual Method This self-teaching method is also known as the Aural-Oral method. The learning is based on repetition of dialogues and phrases about every day situations. These phrases are imitated, repeated, and drilled to make the response automatic. Reading and writing are both reinforcements of what the learner practices.

Comparing the Language Training Methods This comparison graph shows the expected results for a typical student applying the same amount of time and motivation to the learning. We scored the value of each method from 1 to 10 in the following aspects: Speed of Learning, Listening Comprehension, Speaking Capability, Writing Capability, and Grammar. The Direct Method gives the student the ability to communicate quickly because she is encouraged to be creative during practice. It gives, by far, the widest range of capability to understand what another person says to you and in developing your capability to speak. This is the method of choice for instruction with a live trainer and where speaking and listening are most important. The Grammar-Translation method requires the learner to spend a lot of time understanding the language structure. Listening and speaking suffer because of this. Understanding the structure is helpful in reading and particularly in writing. Grammar and vocabulary are emphasized throughout. This is the method of choice when the student's goal is to achieve a high level of writing and reading ability in a foreign language, versus speaking and listening. The Audio-Lingual Method also allows the learner to communicate quickly but within the limited range that the repetition allows. It improves comprehension only if the speaker uses phrases that the learner has studied. Reading is limited, and an understanding of how to use the language is very limited. This is the method that is used when a live trainer is not available.

Conclusion. To conclude the key strategies for teaching English classes are probably developing a positive and collaborative working atmosphere and providing a

variety of work suitable for different levels. We have to say, that practically it is impossible to use one method or approach solely when aiming to teach a second language successfully. Lessons should be designed with effective methods of teaching. In this way we'll get our goals in teaching successfully.

References

1. Richard J.C, Rogers T.S. Approaches and Methods in language Teaching/Cambridge university press,- 2010.
2. Djalolov J. B. Инглиз тили ўқитиш методикаси.Тошкент, 2010
3. Brougter G. Teaching English as a foreign language.
4. Кашина Е.Г. Традиции и инновации в методике преподавания иностранного языка. САМАРА: Универс-групп, 2006. - 75 с.

BOSHLANGICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Qandimova Nasiba

*Buxoro davlat pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazariyasi
va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) 1-kurs magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda nutqiy kompetentlikni rivojlantirish metodlari ilmiy-nazariy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: nutq, nutqni rivojlantiruvchi o'yinlar, kommunikatsion texnologiyalar, didaktik o'yin, milliy darstur, aqliy hujum, muzyorar, innovatsiya, reklama, qayta so'zla, keys study.

Dunyo mamlakatlarida ta'lim-tarbiya tizimiga innovatsion yondashuv muhim muammo hisoblanadi. Respublikamizda ta'lim jarayoniga va o'qitish masalasiga oid bir qancha islohotlar amalga oshirildi. Hech kimga sir emaski, har qanday jamiyat taraqqiyotida uning kelajagini ta'minlaydigan yosh avlodning sog'lom va barkamol bo'lib yetishi hal qiluvchi o'rin tutadi. Nutqni rivojlantirish, uni muntazam takomillashtirib borish bolaning maktab davrlaridanoq juda katta ahamiyat kasb etadi. Bolalarda nutq faoliyatining rivoji o'zgarishlar nutqini oqilona idrok qilish va tushunish imkonini yaratadi, shaxslararo muomala ko'lamini yanada kengaytiradi.¹ Shu sababdan, hozirgi jadal rivojlanayotgan zamonda o'quvchilarning nutqiy faolligi va ravonligini oshirishdek murakkab jarayonda innovatsion metodlar, interfaol usullar va axborot texnologiyalardan foydalanish muhim o'rin tutadi. Jumladan turli ilovalar va dasturlar, o'yinlar, ularni darslarga tatbiq etish juda ham mahsuldor usul hisoblanadi. Yangi asr o'qituvchisini tayyorlashda uning pedagogik-psixologik va intellektual salohiyati bo'yicha chuqur bilimga egaligi, innovatsion ta'lim texnologiyalari, ta'limning interfaol usullari va ilg'or samarali metodlariga oid ijodiy faollikni oshirishning samarali usullardan xabardor bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda yangi Milliy o'quv dasturidagi bir qator o'zgarishlar, ya'ni "Ona tili va O'qish savodxonligi" deb nomlangan yagona fan tashkil qilindi. Eski darsliklar til sutrukturasini o'rgatishga qaratilgan bo'lsa, yangi darslikda tilning leksikologik, semantik tomonlariga urg'u berilgan. Ya'ni asosiy e'tibor so'z, uning ma'nolari, o'rindoshlari, qo'llanilish o'rinlari, lug'at boyligi kabilarga qaratilgan. Darslikda gapdan to yaxlit matn yaratishgacha bo'lgan jarayon tizimli ravishda ishlab chiqilgan. Avval gaplardagi bo'sh o'rinlarni to'ldirishni boshlagan bola ma'lum mavzu doirasida kichik matn yarata olish darajasiga olib chiqiladi. Shuningdek, darslikda o'quvchilarning eng og'riqli muammosi bo'lgan og'zaki tarzda bajariladigan alohida

¹ G'oziyev E. Toshkent. "O'qituvchi" nashriyoti. 1994yil. 92-bet

topshiriqlar ham ishlab chiqilgan. Nutqiy mavzular asosida izchillikda bir-birini to'ldiradigan, o'zi izlanib topishga qaratilgan nostandart topshiriqlar ishlab chiqilgan.

Bizning fikrimizcha, o'quvchilarning nutqiy faoliyatini va bog'lanishli nutqini rivojlantirishda quyidagi faoliyat turlari samarali sanaladi:

1. Tanlangan o'quv materialining milliyligi va ta'limiy ahamiyatga egaligi.
2. O'quv materialining ravon va aniq tilda yozilganligi.
3. Tanlangan materiallarni bir nechta innovatsion usullarda taqdim etish imkoniyatining mavjudligi.
4. Har bir tanlangan mavzu va materiallar mazmuni bolada mustaqil xulosalay olish va mohiyatni to'laligicha anglay olish qobiliyatini taqdim etishi.

Maktabda nutq o'stirishning yana bir muhim vazifalaridan biri lug'at ustida ishlashni yaxshilash, tartibga solish, uning asosiy yo'nalishlarini ajratish va asoslash, o'quvchilarning lug'atini boyitish jarayonini boshqarish hisoblanadi. Shu o'rinda innovatsion ta'lim usullaridan biri bo'lgan interfaol metodlarni darslarda qo'llash, nafaqat darsni samaradorligini oshiradi, balki bevosita lug'at boyligining o'sishiga ham katta yordam beradi.² Biz yuqorida ta'kidlagan lug'at ustida ishlashda ham turli interfaol usullardan foydalanish mumkin. Quyidagi metodlar tajriba sinovidan o'tgan bo'lib, nutqni rivojlantirishda yaxshi samara ko'rsatgan:

“Hikoya”. O'qituvchi doskaga bir nechta so'z yozib qo'yadi. Masalan, Nafisa, soat, yomg'ir, kitob kabi. O'quvchilar mustaqil ravishda shu so'zlar ishtirokida hikoya tuzadilar.

“O'zaro bog'liqlik”. O'quvchilarga rasimli kitobchalar tarqatiladi. Ular kartochkalar bilan tanishib chiqqach, o'quvchi rasmdagi predmet haqida gapirib beradi. Masalan: “Bu olma. Olma bog'da o'sadi va mevalarga kiradi. Uni bolalar juda yaxshi ko'radi”. Keyin ikkinchi bola ham o'zidagi predmet haqida gapiradi va o'zidagi predmet bilan birinchi o'quvchidagi predmetni o'zaro bog'liqligini aytishi kerak. Masalan, “Bu quyosh. Quyosh chiqsa havo isiydi. Quyosh isitib tursa, olma va boshqa mevalar pishadi”. Keyin uchinchi o'quvchi gapiradi va ikkinchi boladagi predmet bilan o'zidagi predmet bilan bog'liqligini topishi kerak. O'yin shu tartibda davom etadi.

² R. Ishmuhammedov, M. Yuldashev. “Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar”. Toshkent 2013. 11-bet.

“Umumiylikni izlanish”. O‘quvchilar aylana qurib o‘tiradilar. Olib boruvchi o‘quvchilardan biriga to‘pni otayotib, bir-biri bilan bog‘lanmagan ikkita so‘zni aytadi. Masalan, maktab va o‘quvchi, kitob va Javon, quyosh va gul... To‘pni tutib olgan o‘quvchi so‘z juftligi orasidan umumiy belgini aytib to‘pni qaytaradi.

“Safar”. O‘quvchilarga maktabdan yoki uylaridan ma‘lum bir joygacha bo‘lgan yo‘lini tasvirlash topshirig‘i beriladi. O‘quvchilar bir necha kun davomida “obyekt” ni mustaqil kuzatadilar va uni og‘zaki tasvirlab beradilar. Sinchkovlik, ziyraklik, kuzatuvchanlik, atrof-muhitga diqqat e‘tibor talab etadigan bu o‘yin vositasida Vatanni sevish, tabiatga muhabbat, chor-atrofga e‘tiborli bo‘lish, hislarini tarbiyalash mumkin. Bundan tashqari, mazkur o‘yinlardan foydalanganda o‘quvchilarning nutqi rivojlanadi, lug‘at boyligi yanada ortadi, mustaqil fikrlash malakasi yanada shakllanadi. Yuqorida keltirilgan ta‘limiy o‘yinlar o‘quvchilarning darsda faolligini oshirish bilan birga bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini yengillashtirish va mustahkamlash, nutq o‘stirishga yo‘naltirilgan har bir mashg‘ulotni qiziqarli tashkil etishga xizmat qiladi. Ma‘lumki, bugungi kunda dars jarayonida “Aqliy hujum”, “Muzyorar”, “Insert”, “Keys study”, “BBB” texnologiyalardan o‘quv jarayonini tashkil etishda qo‘llanilmoqda. Bundan tashqari dars jarayonining samarasi va sifatini ta‘minlashga xizmat qiluvchi bir nechta innovatsion metodlarni ko‘rib o‘tamiz.

“Reklama”. Bu metod asosan boshlang‘ich sinf darslarida o‘z samarasini ko‘rsatadi. Mazkur metodni dars jarayonining bosqichlari: o‘tilgan mavzuni so‘rash, yangi mavzuni mustahkamlashda qo‘llash mumkin. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchilarga mavzu mohiyatiga mos tartibda tarqatma materillarni beradi, ularda “Reklama qiling” birikmasi asosiy qoidadir. O‘quvchilar tarqatmalarda berilgan mavzuni, undagi shaxs yoki predmetga xos xatti-harakatlar, asardan parchalar, rolli ko‘rsatmalar orqali reklama qilib berishlari kerak.

“Qayta so‘zla” metodi o‘quvchilardan ziyraklikni va hushyorlikni talab qiladi. O‘qituvchi tomonidan biror matn, ertak, hikoya o‘qib beriladi yoki televizor orqali namoyish qilinadi yoki eshittiriladi. O‘quvchilarga uch daqiqa vaqt beriladi, o‘ylab, qayta eslashlari uchun. Keyin eslarida qolganini qayta hikoya qiladilar. Bunda o‘quvchining fikrini bo‘lish yoki “xato” deb e‘tiroz bildirish mumkin emas.

Xulosa o‘rnida ta‘kidlash joizki, yangi avlod vakillarini dunyo standartlari asosida tarbiyalash, ularning nutqiy faoliyatlarini innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirish bugungi zamon pedagogikasiga qo‘yilgan muhim talablardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dilova N. G. (2021) Pedagogik hamkorlik jarayonining mazmuni va uni tashkil etish tamoyillari. Science and education. Vol. 2, Issue 10, 547-557-betlar.
2. Babayeva D. R. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent –“Barkamol fayz media”- 2018 y.
3. Rasulova Z. (2021). O‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligini vujudga keltirishning pedagogik asoslari”. Science and education. Vol.2, Issue 10, 567-576-betlar.
4. Hamrayeva E. “Nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida bolalarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish yo‘llari. Maktabgacha ta‘lim jurnali. -2021-T.3. Preschool educational journal.

«SAPONIT MINERALINING FIZIK– KIMYOVIY ASOSLARI VA UNING AHAMIYATI»

Tursunova Firuza Jamshidovna

Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti

“Biokimyo” kafedrası assistenti

sevinchsultan1315@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada saponit minerali nisbatan katta kristalli panjara bilan trioktaedral magniy smektitlari guruhiga kirishi Navoyi viloyatidagi Vaush konining saponiti bentonitlarning keng oilasining bir turi bo'lishi, tarkibida MgO magniy miqdori yuqori bo'lgan montmorillonit guruhiga kirishi, unda Al^{3+} alyuminiy deyarli butunlay Mg^{2+} magniy bilan almashtirilishi va Si^{4+} kremniy qisman Al^{3+} bilan almashtirilishi haqida yoritilgan. Shu bilan birga, kimyoviy, rentgen-fazali, IQ-spektrometrik, rentgen-lyuminescent va mikroskopik usullar bilan turli xil kimyoviy, mineralogik va fizik-kimyoviy xususiyatlar o'rganilgani, saponit minerallarini o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ularning kon-metallurgiya, kimyo, qishloq xo'jaligi va xalq xo'jaligining boshqa tarmoqlarida foydalanish uchun maqbulligini ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: saponit, kimyoviy tarkibi, mineralogik tarkibi, fizik-kimyoviy xususiyatlari, Xspektrometrik tahlil, rentgen-fazali tahlil, rentgen-lyuminescent tahlil, kon-metallurgiya, kimyo, qishloq xo'jaligi va xalq xo'jaligining boshqa tarmoqlaridagi ahamiyati keltirilgan .

АННОТАЦИЯ:

In this article, the mineral saponite belongs to the group of trioctahedral magnesian smectites with a relatively coarse crystal lattice. Vaush mine saponite in the Navoi region is a variety of a wide family of bentonites, belongs to the group of montmorillonite with a high magnesium content of MgO, in which aluminum Al^{3+} is almost completely replaced by magnesium Mg^{2+} , and silicon Si^{4+} is partially replaced by Al^{3+} . At the same time, various chemical, mineralogical and physicochemical properties were studied by chemical, X-ray phase, IR spectrometric, X-ray fluorescence and microscopic methods, studies were carried out to study saponite minerals and their extraction and metallurgy. , indicated that it is acceptable for use in chemistry, agriculture and other sectors of the economy.

Ключевые слова: сапонит, химический состав, минералогический состав, физико-химические свойства, рентгеноспектральный анализ, рентгенофазовый анализ, рентгенофлуоресцентный анализ, значение в горной металлургии, химии, сельском хозяйстве и других отраслях народного хозяйства.

ABSTRACT:

In this article, the saponite mineral belongs to the group of trioctahedral magnesium smectites with a relatively large crystal lattice. The saponite from the Vaush mine in Navoi region is a type of a wide family of bentonites. Si^{4+} silicon is partially replaced by Al^{3+} . At the same time, various chemical, mineralogical and physico-chemical properties were studied by chemical, X-ray phase, IR-spectrometric, X-ray fluorescence and microscopic methods, the research conducted on the study of saponite minerals and their mining and metallurgy, it is indicated that it is acceptable for use in chemistry, agriculture and other sectors of the national economy.

Key words: saponite, chemical composition, mineralogical composition, physicochemical properties, X-spectrometric analysis, X-ray phase analysis, X-ray fluorescence analysis, importance in mining and metallurgy, chemistry, agriculture and other branches of the national economy.

Saponit gil - bu noyob tabiiy shakllanishlar bo'lib, ularning sanoat konlari jahon amaliyotida birinchi marta Ukrainada, Xmelnitskiy viloyatining Shimoliy qismida topilgan[1-2]. Ular berestovets Vendu shakllanishining asosiy tarkibi bo'lgan tuflarning loyga o'xshash rang-barang ob-havo qobig'i bilan ifodalanadi. Varvarovskoye saponit gil koni Ukrainada yagona hisoblanadi. Shuningdek, u dunyodagi saponitning sanoat rivojlanishi uchun eng katta, eng o'rganilgan, o'rganilgan va istiqbolli hisoblanadi[3 va 25]. Saponit tabiiy sorbent bo'lib, yuqori adsorbsion, ion almashinuvi, katalitik va filtrlash xususiyatlariga ega. Saponit jinsi quyuq qizil, ba'zan to'q qizil, hidsiz va ta'msiz loyga o'xshash mineraldir[4va 26]. Saponit tarkibidagi MgO (10% ichida) turli xil organik birikmalar hosil bo'lishi kabi yuzlab biologik reaksiyalarda muhim rol o'ynaydi[23]. Yurak mushaklari va qon tomir tizimi, Markaziy va periferik asab tizimlari, ovqat hazm qilish organlari va boshqalarda ishtirok etadi[5]. Montmorillonit - saponit guruhi minerallarining kristalli tuzilishi to'yinmagan shakllarning ikki qatlamidan iborat:ikkita tetraedral SiO_2 panjara va ular orasida joylashgan va asosan 2:1 turdagi Al, Mg, Fe ni o'z ichiga olgan bitta oktaedral panjara[6]. Ushbu uch qatlamli kristall panjara o'rtasida izomorfik almashinuv sodir bo'lishi mumkin. Shuning uchun montmorillonit guruhining minerallari yuqori adsorbsion va ion almashinadigan xususiyatlarga ega[7]. Montmorillonit guruhining minerallari 50-100 mg/eq kation almashish qobiliyatiga ega. Saponitning kation almashinuvi hajmi trepel va glaukonitga qaraganda ancha katta va 0,68 mg/ekv/g ni tashkil qiladi. Ma'lumki, kation almashinuvining juda katta hajmi va katta ionlardagi yuqori selektiv faollik tufayli qatlamli silikatlar ammoniy va kaliy ionlaridan, radioaktiv suvlardan, shuningdek sanoat korxonalarining chiqindi suvlarini og'ir metall ionlaridan tozalash uchun istiqbolli tabiiy sorbentlardir[8]. Saponit katta gidroksidi metall ionlari va ammoniyga selektiv sorbent sifatida yuqori selektivlikni ko'rsatadi[22]. Ion almashinuvchisi sifatida faollashtirilgan saponit suvdan qo'rg'oshin,

stronsiy, kadmiy, ammoniy, radioaktiv seziy va boshqalarni samarali ravishda ajratib olishi mumkin[9].

usulda tarkibi aniqlandi (jad.) va mineralning tarkibi tuzilishi aniqlash uchun rentgenorammasi olindi (rasm). Ushbu ko'rsatkichlar saponit mineraliga xosligini ko'rsatadi.

Jadval

Saponit minerali mass-spektroskopik usulda kimyoviy tarkibi

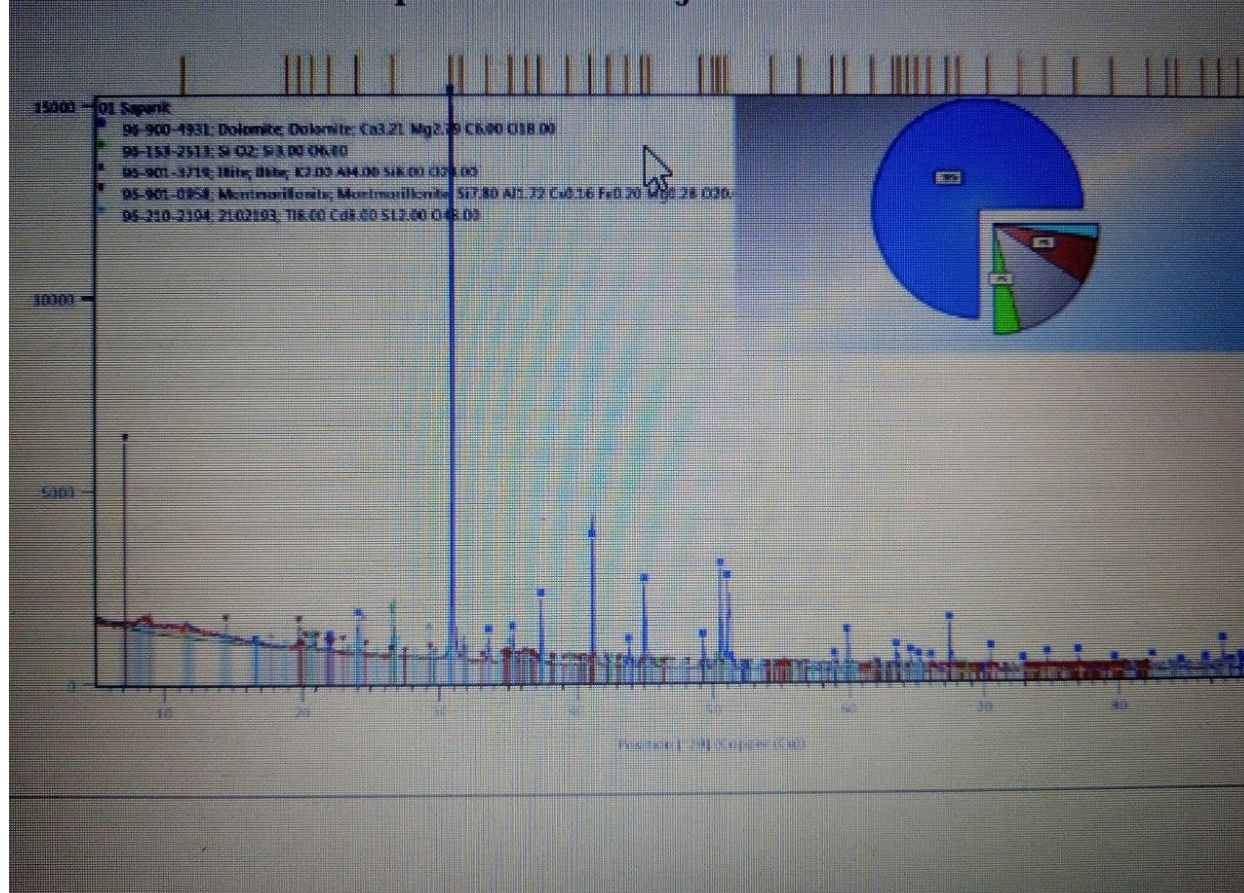
Li	Be	B	Na*	Mg*	Al*	P	K*	Ca*	Sc	Ti*	V	Cr	Mn	Fe*	Co
26,0	0,870	24,0	15000	10000 0	2900 0	480	10000	1500 00	4,10	810	54,0	44,0	250	11000	1,70
Ni	Cu	Zn	Ga	As	Se	Rb	Sr	Y	Zr	Nb	Mo	Ag	Cd	In	Sn
9,10	20,0	27,0	3,90	18,0	5,80	41,0	150	5,00	26,0	3,40	9,50	0,250	0,210	0,085	0,670
Sb	Te	Cs	Ba	La	Ce	Pr	Nd	Sm	Eu	Gd	Tb	Dy	Ho	Er	Tm
1,60	0,360	4,50	41,0	6,40	13,0	1,50	5,80	1,10	0,24	0,98	0,16	0,820	0,180	0,560	0,060
Yb	Lu	Hf	Ta	W*	Re	Pt*	Au*	Tl	Pb	Bi	Th	U			
0,490	0,077	0,670	0,310	0,690	0,01	<0,5	<0,50	0,12	5,00	0,15	2,80	4,30			

Rasm

CHTUT D....html

12

Saponit minerali rentgenorammasi

НАУЧНО-ЛАБОРАТОРНЫЕ ИЗЫСКАНИЯ

Таблица 1

Результаты полукличественного рентгенофлуоресцентного метода анализа отобранных проб

№ и наименований проб	Элементный состав сапонитовых руд, %									
	Ca	Si	Fe	Mn	Sr	Si	Ti	V	K	Орг. смес.
№1 – верхний слой	76,0	12,1	8,8	0,14	0,11	0,05	0,7	0,02	1,40	0,68
№2 – нижний слой	75,3	13,2	8,9	0,13	0,11	0,05	0,7	0,02	1,46	0,56

Рис. 1. Общий вид минералов сапонита в руднике Вауш Навоийской области

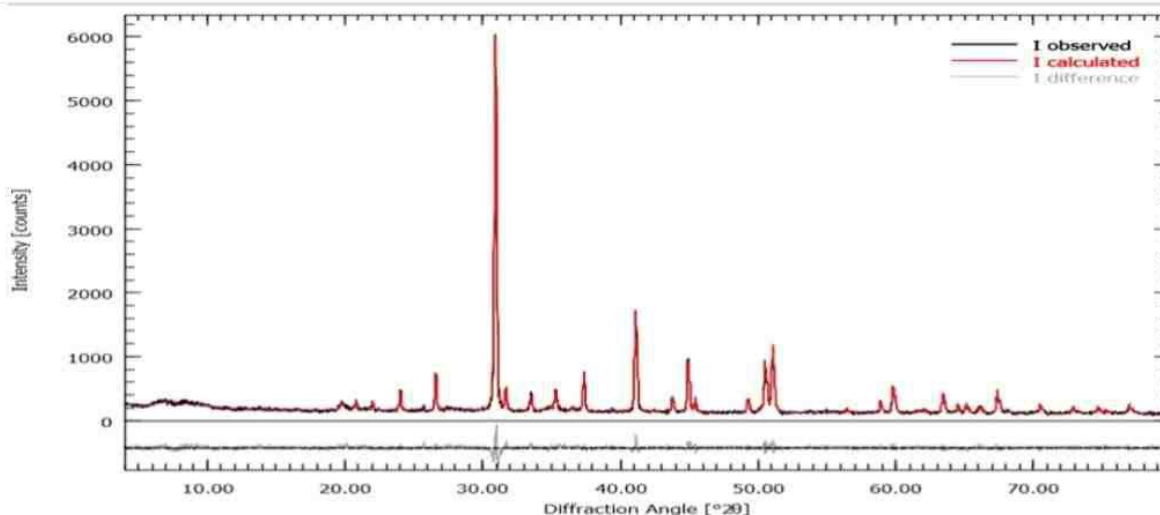

Рис.2. Спектр рентгенофазного анализа минерала сапонита

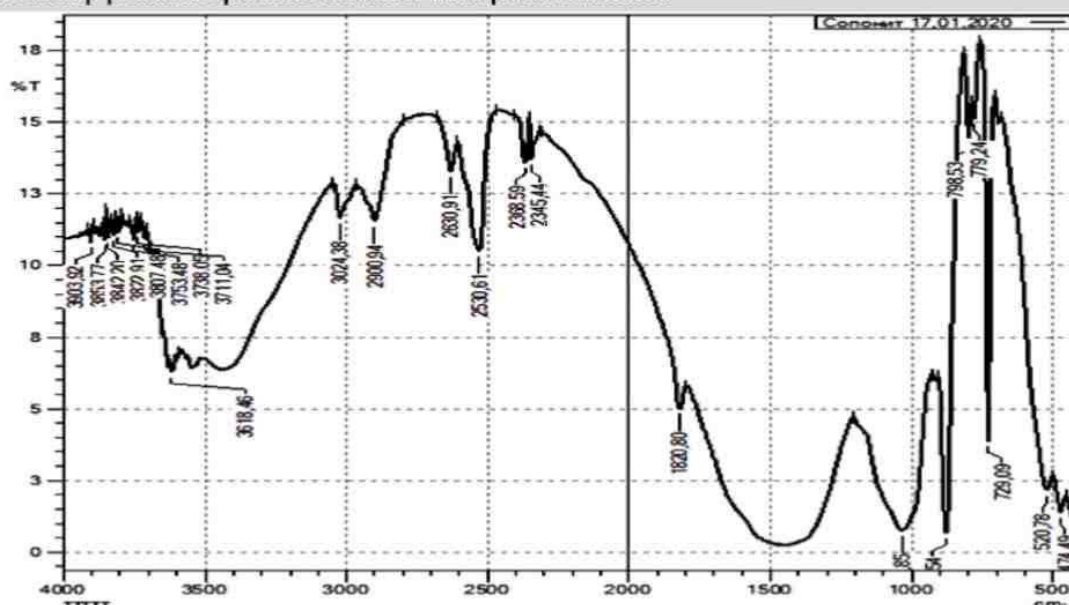

Рис.3 Спектр ИК-спектрометрического анализа сапонита на приборе ITRACER-100 SHIMADZU

Saponitdan foydalanish samaradorligini oshirishda ba'zi Ultra elementlar muhim rol o'ynaydi[10]. Masalan, saponitda 0,0002 dan 0,00033% gacha bo'lgan lityum hayvonlarning qoni, to'qimalari va organlarining bir qismidir[12]. Ortiqcha Na va K tanadan siydik bilan chiqariladi va lityum ionlari natriyni hujayralar va to'qimalarga tashishga yordam beradi. Uning tuzlari asab tizimiga foydali ta'sir ko'rsatadi, stressni yo'q qiladi[11]. Saponitda 0,05-0,08% gacha bo'lgan xrom gematopoetik jarayonlarda muhim rol o'ynaydi va fermentatsiya tizimida ishtirok etadi, glyukoza almashinuvi jarayonlarida ishtirok etadi[21]. Molibden ba'zi fermentatsiya jarayonlarida faollashtiruvchi hisoblanadi. Jigar, buyraklar va endokrin bezlarda to'planadi[13]. Ko'pgina makro va mikroelementlar tirik organizmlar uchun juda muhimdir. Masalan, hayvonlar tanasida juda oz miqdorda bo'lgan kremniy kisloroddan keyin, biologik muhit bilan eng ko'p bog'langan element hisoblanadi[14]. Saponitda, masalan, ovqat hazm qilish, peristaltika va venoz tizimning barcha klapan tizimlarini tartibga soluvchi noyob germaniy elementi mavjud[20]. Saponitda kolloid shaklda mavjud bo'lgan oltin

va platina bakteritsid vazifasini bajaradi[15]. Vismut bakteritsid sifatida ham muhim rol o'ynaydi. U shish va diareyaga qarshi vosita sifatida ishlaydi, qizilo'ngach yuzasida plyonka hosil qiladi, bu uni tirnash xususiyati ta'siridan himoya qiladi[16]. Bu saponitdagi mikroelementlarning tirik organizmga foydali ta'sirining to'liq ro'yxati emas. Saponitning 80 ta namunasini tahlil qilish uning tarkibida toksik va radioaktiv elementlarning yo'qligini ko'rsatdi:(mishyak, kadmiy, talliy, seziy, uran va boshqalar)[17].

Dunyoda mineral kam tarqalgan deb hisoblanadi va yirik konlarning etishmasligi tufayli cheklangan foydalanishga ega. Masalan, Yaponiyada 10 dan 30 sm gacha bo'lgan tomirlar (Vakamatsu koni), buyuk Britaniyada saponit konlari (yadro quvvati 1-5 sm) ma'lum[18]. Dunyoning turli joylarida olingan (magniy miqdorini kamaytirish maqsadida) o'rganilgan saponit konlarining 23 ta kimyoviy tahlilidan barbar konining saponiti eng kam miqdorni o'z ichiga oladi. Xususan, Varvarovskoye konining o'ziga xosligi shundaki, dunyoda birinchi marta Ukrainadagi bunday yirik saponit koni kashf etilgan va batafsil o'rganilgan, ayniqsa ekologik jihatdan toza[19].

Saponitni qo'llash doirasi juda keng. Ushbu mineraldan quydagi holatlarda foydalanish mumkin:

1. ozuqalarga murakkab mineral qo'shimchalar ishlab chiqarishda. Qo'shimcha qoramol, cho'chqa, parranda va boshqa hayvonlarni boqish samaradorligini oshirishga yordam beradi;
2. makkajo'xori, kuzgi bug'doy, qand lavlagi hosildorligini oshirish;
3. texnogen va radiatsiyaviy ifloslangan tuproqlarni zararsizlantirish uchun;
4. sut, sut mahsulotlari va boshqa suyuq oziq-ovqat mahsulotlarini og'ir metallar va radionuklidlarning tuzlaridan tozalash uchun;
5. engil gözenekli plomba moddalarini ishlab chiqarish uchun;
6. qumli va sod-podzolik tuproqlar uchun kompleks ta'sir melioranti sifatida;
7. tuproqning tabiiy deoksidlanishi, pH darajasini neytralga kamaytirish uchun;
8. silos ozuqasi uchun tabiiy konservant sifatida;
9. ildiz ekinlarini saqlash muddatini ko'paytirish vositasi sifatida;
10. makkajo'xori, bug'doy, arpa va boshqalarning nam donalarini tabiiy ravishda saqlash uchun.;
11. dori-darmonlarni ishlab chiqarish uchun xom ashyo sifatida (xun takviyeleri va adsorbentlar). Saponit inson, hayvonlar va o'simliklar tanasidan radionuklidlarni olib tashlashga yordam beradi;
12. temir javhari kontsentratlarini zarb qilish uchun xom ashyo sifatida.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Apollonov V. N., Verjak V. V., Garanin K. V., Garanin V. K., Kudryavtseva G. P., Shlikov V. G. olmos konidan saponit. M. V. Lomonosova. - Geologiya va razvedka. 2003. № 3. 20-37. \ Arxangelsk viloyati, Rossiya
2. Zinchuk N. N., Juxlistov A. P., Kotelnikov D. D., Stegnitskiy yu.B. katok kimberlit naychasidagi Lizardit va saponit (G'arbiy Afrika) \ ZRMO, 2006, 135-qism, yo'q. 1, 91-102-betlar \ \ (Angola)
3. Pekov I. V. Lovozerskiy massivi: tadqiqot tarixi, pegmatitlar, minerallar. M., Yer, 2001 Yil. - 432 p. (shuningdek, ingliz tilida nashr etilgan: Pekov I. V. Lovozero Massif: Tarix, Pegmatites, minerallar. Moscow, OP, 2000. - - 480 p.)
4. Bafoev, A. X., Rajabboev, A. I., Niyozov, S. A., Bakhshilloev, N. K., & Mahmudov, R. A. (2022). Significance And Classification of Mineral Fertilizers. Texas Journal of Engineering and Technology, 5, 1-5.
5. R.A. Makhmudov, K.Kh. Majidov, M.M. Usmanova, Sh.M. Ulashov, & S.A.Niyozov. (2021). Characteristics Of Catalpa Plant As Raw Material For Oil Extraction. The American Journal of Engineering and Technology, 3(03),70–75. <https://doi.org/10.37547/tajet/Volume03Issue03-11>
6. Hujakulova, D. J., Sh M. Ulashov, and D. K. Gulomova. "TECHNOLOGY OF DEODORIZATION OF SOYABEAN OIL." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 9.12 (2021): 171-174.
7. Shodiev Z. O., Shodiev S., Shodiev A. Z. THEORETICAL BASIS OF EFFECTIVE SEPARATION OF COTTON FROM AIR FLOW //Современные инструментальные системы, информационные технологии и инновации. – 2021. – С. 12-15.
8. Ниёзов , С., Шарипов, Ш., Бердиев, У. ., Махмудов , Р. ., & Шодиев , А. . (2022). ТРУЩИНЫ, ВЫПУСКАЮЩИЕСЯ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ ХЛОРИДА КАЛИЯ ИЗ СИЛЬВИНИТОВОЙ РУДЫ. Journal of Integrated Education and Research, 1(4), 440–444. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/302>
9. Ниёзов С.А., Шарипов Ш.Ж., Бердиев У.Р., & Шодиев А.З. (2022). ВЛИЯНИЕ НИТРАТ И НИТРИТОВ НА ОРГАНИЗМ. Journal of Integrated Education and Research, 1(4), 409–411. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/301>
- 10 Kazakovich, Khayrullayev Chorikul, Fatilloyev Shamshod Fayzullo o'g'li, Dehkonova Nargiza, and Jabborova Aziza. "STUDY OF THE POSSIBILITY OF USE OF LOCAL PHOSPHORITES AND SEMI-PRODUCTS OF THE PRODUCTION OF COMPOUND FERTILIZERS AS ADDITIVE TO AMMONIA NITRETE." EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) 7, no. 4 (2022): 49-52.

- 11 Фатиллоев, Шамшод Файзулло Угли, Бехзод Мавлон Угли Аслонов, and Алишер Камилович Ниёзов. "ИЗУЧЕНИЕ МЕХАНИЧЕСКИХ СВОЙСТВ КОЖИ ОБРАБОТАННЫМИ ПОЛИМЕРНЫМИ КОМПОЗИЦИЯМИ." *Universum: технические науки* 11-4 (80) (2020): 49-51.
- 12 Исматов С. Ш., Норова М. С., Ниёзов С. А. У. Технология рафинации. Отбелка хлопкового масла с местными адсорбентами //Вопросы науки и образования. – 2017. – №. 2 (3). – С. 27-28.
- 13 Ниёзов, С. А., Махмудов, Р. А., & Ражабова, М. Н. (2022). ЗНАЧЕНИЕ АЗОТНОЙ КИСЛОТЫ ДЛЯ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА И ПРОМЫШЛЕННОСТИ. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(5), 465–472. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/315>
- 14 Niyozov Sobir Ahror o'g'li, Fatilloyev Shamshod Fayzullo o'g'li, & Bafoev Abduhamid Hoshim o'g'li. (2022). Non-Ferrous Metals and Their Alloys New Innovative Technologies in Production of Non-Ferrous Metals. *Neo Science Peer Reviewed Journal*, 3, 11–20. Retrieved from <https://www.neojournals.com/index.php/nsprj/article/view/31>
- 15 Фатиллоев, Ш. Ф., Ш. Б. Мажидова, and Ч. К. Хайруллаев. "ВЛИЯНИЕ ДОБАВОК АЗОТНОКИСЛОТНОГО РАЗЛОЖЕНИЯ ФОСФОРИТОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО КЫЗИЛКУМА НА ГИГРОСКОПИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА АММИАЧНОЙ СЕЛИТРЫ." *Gospodarka i Innowacje*. 22 (2022): 553-556.
16. Ahror o'g'li, Niyozov Sobir, Orziqulov Javlonbek Murodullo o'g'li, and Sharipov Sharifjon Jamshid o'g'li. "CHARACTERISTICS OF RAW MATERIALS USED TO OBTAIN FINE CERAMICS." *Conferencea* (2022): 12-21.
- 17 Niyozov, S., Amonova, H. I., Rizvonova, M., & Murodova, M. A. (2022). MINERALOGICAL, CHEMICAL COMPOSITION OF UCHTUT DOLOMITE MINERAL AND PHYSICO-CHEMICAL BASIS OF PRODUCTION OF MAGNESIUM CHLORIDE. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(6), 32-38.
18. Oybek o'g'li, Shukrullayev Javohir, Niyozov Sobir Ahror o'g'li, and Usmonov Oxunjon Odil o'g'li. "RESEARCH OF THE CHEMICAL COMPOSITION OF CONSTRUCTION MATERIALS BASED ON MINERAL BINDERS." *World scientific research journal* 10.1 (2022): 92-101.
- 19 Ahror o'g'li, Niyozov Sobir, Shodiyev Azimbek Ziyadulloyevich, and Usmonov Oxunjon Odil o'g'li. "PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF CONSTRUCTION MATERIALS BASED ON MINERAL BINDERS." *E Conference Zone*. 2022..
- 20 Ahror o'g'li, Niyozov Sobir, and Murodova Maftuna Ahadovna. "UCHTUT DOLOMITE MINERAL OF MINERALOGICAL PROPERTIES, CHEMICAL COMPOSITION AND EXTRACTION OF MAGNESIUM CHLORIDE." *E Conference Zone*. 2022.
21. Ahror o'g'li, Niyozov Sobir, and Baxshilloyev Nozim Komil o'g'li. "METHODS OF BENEFICIATION OF POTASH ORES AND TECHNOLOGICAL MINERALOGY OF POTASH ORES." *E Conference Zone*. 2022.

22. Ahror o'g'li, Niyozov Sobir, Maxmudov Rafiq Amonovich, and Baxshilloyev Nozim Komil o'g'li. "METHODS OF BENEFICIATION OF POTASH ORES AND POTASH MINES." *European Journal of Interdisciplinary Research and Development* 9 (2022): 59-69.
23. Ahror o'g'li, Niyozov Sobir, Maxmudov Rafiq Amonovich, and Rajabbоеv Abdulaziz Ilhom o'g'li. "PHYSICO-CHEMICAL PRINCIPLES AND TECHNOLOGY OF PRODUCTION OF MAGNESIUM CHLORATE DEFOLIANT BASED ON LOCAL RAW MATERIALS AND SECONDARY PRODUCTS." *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 3.11 (2022): 224-234.
24. Нарзуллаева, Азиза Муродиллаевна, Масъуд Убайдуллаевич Каримов, and Абдулахат Турапович Джалилов. "ИЗУЧЕНИЕ СИНТЕЗА ПЛАСТИФИКАТОРА НА ОСНОВЕ ОТХОДОВ ШУРТАНСКОГО ГХК-НМПЭ." *Universum: технические науки* 10-4 (103) (2022): 59-65.
25. Нарзуллаева, Азиза Муродиллаевна, and Масъуд Убайдуллаевич Каримов. "Использование высших жирных спиртов в качестве сырья для органических добавок к синтетической коже из поливинилхлорида и исследование методов их получения." *Universum: технические науки* 5-4 (86) (2021): 62-73.
26. Абдурахимов, Саидакбар Абдурахманович, and Наргиза Нусратовна Сабирова. "ПРИМЕНЕНИЕ ПОЛУЧЕННЫХ ШОРТЕНИНГ ЖИРОВ В МАРГАРИНОВОЙ ПРОДУКЦИИ." *Universum: технические науки* 11-4 (80) (2020): 9-11.

NEW UZBEKISTAN AND NEW GENERATION YOUTH

Sharipova Munisa Erkinovna

Navoi State Pedagogical Institute, social end year master's student, department of social and Humanitarian sciences (history), 2nd year master's student

Xatamova Dilrabo Anvarovna

History teacher of the 2nd secondary school of Navoi city, Navoi region

Abstract: Fundamental reform of state policy on youth in the Republic of Uzbekistan and bringing it to a new stage. Focusing on the education system in the reform of public life, establishing the foundations of the Third Renaissance in our country with the initiative and support of the Head of State. To do this, create an environment and conditions that will educate new Khorezmites, Berynites, Ibn Sinas, Ulugbeku, Navoi.

Key words: Renaissance, agency, strategic, national indices, youth affairs agency.

Uzbekistan is a country of young people in the true sense of the word. During the years of independence, attention has been paid to educating the younger generation so that they can create intellectual wealth. We have set ourselves the goal of creating all the necessary opportunities and conditions for them to grow up as harmoniously developed people and a harmoniously developed generation that fully meets the requirements of the XXI century, "he said.

In short, today a number of opportunities have been created for the youth of our country, and unprecedented radical changes are taking place in the field of education alone. In particular, the establishment of presidential and creative schools, increasing the number of higher education institutions, attracting highly qualified personnel and increasing competition, establishing cooperation with prestigious foreign higher education institutions. The initiative and support of the head of our state in this regard will help them to achieve these goals. He set us the great goal of building the foundations of the Third Renaissance in our country. For this, we need to create an environment and conditions that will bring up new Khorezmians, Beruni, Ibn Sino, Ulugbeks, Navoi and Babur. First of all, the development of education and upbringing, healthy lifestyles, the development of science and innovation should serve as the main pillars of our national idea, "said paving the way.

Every year in our country, several areas of science are selected and developed with special attention. This year, physics and foreign languages have been identified as such priority areas.

Uzbekistan's policy of openness, active entry into the world market, expansion of international cooperation in all spheres increase the need for knowledge of foreign languages.

Today, higher education institutions in the country teach in foreign languages. The number of graduates who have received an international language certificate has increased 10 times in the last 3 years. Scholarships have been allocated for study at foreign universities. This is 5 times more than in previous years. It is no coincidence that 20 seats are allocated per year for

As a result of such comprehensive decisions and measures taken in our country, the thorough mastery of the English language in all spheres of our region and the establishment of interstate cooperation in the field of science and education have been reflected. - British relations will be further strengthened, and not only major economic cooperation, but also areas such as education, science, arts, and tourism will play an important legal basis for the development of bilateral nations.

In order to study the best foreign experience, to get acquainted with modern teaching methods in foreign language teaching, to introduce new pedagogical and information communication technologies, to read lectures, seminars and workshops, the UK's leading Meetings and trainings with qualified and experienced specialists from higher education institutions have been organized. In addition, the University of Lancaster, UK and UzSWLU have established a wide range of cooperation, in which highly qualified professors from the UK are trained in the world method. The signing of important agreements on education is another step for the youth of Uzbekistan to conquer world science.

Another such important partnership was established in September 2021 between the Navoi State Pedagogical Institute and Sunderland University in the United Kingdom, founded in 1901, which is included in the list of 200 universities in the Times Higher Education ranking of the best universities in the world.

Rector of Navoi State Pedagogical Institute Bahodir Sobiov and Vice-Rector for International Affairs of Sunderlen University John McIntyre and the Navoi State Pedagogical Institute A memorandum of cooperation was signed.

Cooperation between the two countries in the field of science and education has been developing year by year and is showing its broad results over the next five years. In an interview with the Journal of Incredulity 7 in the United Kingdom, Tobias Elwood, Chairman of the Office of Cooperation, praised the prospects and current state of cooperation between the two countries. As a result, today there are more than 500,000 English language learners among Uzbek youth. In my opinion, the UK-Uzbekistan partnership is not only about economic and trade opportunities, but also about education, that is, the excellent work of the UK Consulate in Uzbekistan over the years and the high results it has achieved so far. It is no exaggeration to say that thanks to this consulate, the youth of Uzbekistan, especially in the Latin-speaking countries,

have penetrated to the heart of the country and even defended their scientific work and won the applause of the British, who are their own language. Examples of scholarships include a number of seasonal scholarships. These include “An excellent programmer ever”, “The best choiser of the future”, “Ascientific research who changes the world” (for masters), “Who should I .? ”(For bachelors),“ The creative seatchers ”(for artists, photographers),“ An artist described the ancience of his nation ”,“ John Smith ”scholarship (for innovative ideas), etc. Competitions and press conferences not only help young people to enter the world, but also ensure that they return to their homeland with some kind of innovation and discovery, ”he said.

In short, if we look at the history of the developed countries of the world, we see that the reforms aimed at changing the life of society began, first of all, with the education system. , if we create an environment of science and education in our country, we can build a life and future worthy of our ancestors! ” At the heart of the President's declaration of the current period from national revival to national uplift is a strong belief and deep wisdom. Because our next 10 years will inevitably be a period of real growth and development. the ongoing large-scale reforms will lay the foundation for new horizons of development.

KLASTER METODINING TA'LIM JARAYONIDA QO'LLANILISHI HAMDA USHBU METODNING TA'LIMIY JARAYOGA BO'LGAN TA'SIRI

Yuldasheva Xurshida

*Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Ta'lim muassasining boshqaruv yo'nalishi 2-kurs magistranti
Ilmiy rahbar : **Himmataliyev Do'st nazar***

Annotatsiya: Maqolada ta'lim metodlari, klasterli yondashuv va uning xususiyatlari, ta'lim muassalarining rivojlanishida ta'lim klasteri metodining afzalliklari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Klaster, ta'lim klasteri, metod, axborot manbalari

Abstract: The article discusses teaching methods, cluster approach and its features, the advantages of the cluster method of education in the development of educational institutions.

Keywords: Cluster, education cluster, method, information sources

KIRISH

Ma'lumki, ta'lim olish (ma'lumot olish) jarayoni – bu ma'naviy va aqliy qobiliyatlarni tizimli rivojlantirib borish, bilim va tushunchalarni shakllantirish va olingan bilimdan foydalana olish qobiliyatini tarkib toptirishdan iborat bo'lgan jarayondir.

Bu jarayon ta'lim oluvchining o'zi orqali yoki boshqa shaxsning ya'ni ta'lim beruvchining ko'magida amalga oshirilishi mumkin. Ta'lim olish jarayoni esa turli xil metodlarga(usullarga) tayangan holda kechadi.

O'qitishdan ko'zlanadigan maqsad bu davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim va ko'nikmalarini o'quvchiga yetkazishdan iboratdir. Qachonki o'quvchi tomonidan bilim qabul qilinsa va tushunib yetilsa yoki o'quvchi malaka oshirish uchun mo'ljallangan topshiriqlarni amalda namoyish etib bera olsagina, o'qitish muvaffaqiyatli kechdi, deb hisoblasa bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Metod – grekcha “metodos” so'zidan olingan bo'lib, izlanish yoki bilish yo'li, nazariya, ta'limot ma'nosini anglatadi.

Ta'lim metodini(usulini) - ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchining ma'lum maqsadga qaratilgan, birgalikdagi faoliyatini tashkil qilishning muayyan tizimga va tartibga solingan yo'l-yo'rig'i sifatida ta'riflash mumkin.

Ta'lim modelini esa bir yoki bir nechta ta'lim metodlari yordamida amalga oshiriladigan ta'lim jarayonini amalga oshirish tuzilmasi, deb qarashimiz mumkin. Ta'lim metodi -bu ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchining ma'lum maqsadga qaratilgan, birgalikdagi faoliyatini tashkil qilishning muayyan tizimga solingan yo'lyo'rig'idir.

“Metod” yunoncha soʻz boʻlib “yoʻl” maʼnosini anglatadi. Taʼlim metodi taʼlim jarayonida oʻqituvchi va oʻquvchilarning aniq maqsadga erishishiga qaratilgan birgalikdagi faoliyatlarining usulidir.

Taʼlim metodlari oʻqitishning oʻz oldiga qoʻygan maqsadlariga erishish usullari hamda oʻquv materialini nazariy va amaliy jihatdan yoʻnaltirish yoʻllarini anglatadi.

Oʻqitish metodlari taʼlim jarayonida oʻqituvchi va oʻquvchi faoliyatining qanday boʻlishi, oʻqitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda oʻquvchilar qanday ish-harakatlarni bajarishlari kerakligini belgilab beradi.

Hozirgi vaqtda taʼlim tizimida mavjud boʻlgan resurslardan samarali foydalanish, tashqi va ichki omillarga muvaffaqiyatli qarshilik koʻrsatishga imkon beradigan, maktablarni rivojlantirishning innovatsion yondashuvlaridan biri klasterli yondashuvdir.

Klasterlarni shakllantirishdan maqsad – shahar, tuman va viloyat ichida joylashgan bir xil soha korxonalarini va ular bilan yagona texnologik zanjirda boʻlgan taʼlim, ilmiy, injiniring, standartlashtirish, sertifikatlashtirish va boshqa xizmatlarni uygʻunlashtirish – innovation ishlabchiqarishni tashkil etish asosida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga yoʻnaltirishdan iborat.

“Klaster” nazariyasining asosi boʻlib, Alfred Marshallning XIX asr oxirida yozilgan “Iqtisodiyot prinsiplari” nomli asarida (1890) ixtisoslashgan tarmoq sohalarning alohida hududlarda uygʻunlashishi toʻgʻrisidagi fikr-mulohazalari hisoblanadi. Uning ilmiy xulosalari boʻyicha ixtisoslashgan faoliyat yurituvchi subʼektlarni hududiy uygʻunlashuvi:

- malakaviy mehnat resurslarining borligi; □ taʼminotchi va qoʻshimcha

sohalarning oʻsishi;

- har-xil firmalarni ishlab chiqarish jarayonining turli boʻgʻinlariga ixtisoslashuvining mavjudligiga asoslanganligidir.

Birinchi marta taʼlim klasteri atamasi Maykl Evgeniy Porter tomonidan ilmiy qoʻllanishga kiritildi. U ilmiy ishlarida klasterga shunday taʼrif beradi: "klaster - bu bir-biriga bogʻlangan kompaniyalar, ixtisoslashgan etkazib beruvchilar, xizmat koʻrsatuvchi provayderlar, tegishli sohalardagi firmalar, shuningdek, maʼlum sohalardagi faoliyati bilan bogʻliq boʻlgan, raqobatlashadigan, lekin shu bilan birga birgalikdagi ishlarni olib boradigan tashkilotlardir.

Maykl Porter nazariyasiga koʻra, klaster geografik jihatdan qoʻshni boʻlgan oʻzaro bogʻliq kompaniyalar (yetkazib beruvchilar, ishlab chiqaruvchilar va boshqalar) va muayyan sohada faoliyat yurituvchi tashkilotlar (taʼlim muassasalari, davlat organlari, infratuzilma korxonalari) guruhidir deb izoh beradi.[1]

Tarmoqlar metodi (Klaster) texnologiyasi mantiqiy fikrlash, umumiy fikrlash doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni oʻrgatishga

qaratilgan. Biron-bir mavzuni chuqur o'rganishdan oldin o'quvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirishga xizmat qiladi.

1. Katta o'lchamdagi qog'oz yoki doskaning o'rtasiga mavzuga doir so'z yoziladi.

2. O'quvchilar ushbu so'z bilan bog'liq xayolga kelgan so'z va jummalarni uni atrofiga yoza boshlaydilar.

3. Yangi g'oyalar paydo bo'lishi bilan xayolga kelgan so'zlar ham darhol yozib qo'yiladi.

4. So'zlarni yozish jarayoni o'qituvchi tomonidan belgilangan vaqt tugaguncha yoki barcha so'z va g'oyalar tugaguncha davom etadi[2].

Klasterlarga ajratishda bir qator qoidalarga ham rioya qilish zarur.

1. Xayolga kelgan hamma narsani ularning mazmuniga e'tibor bermasdan yozib borish.

2. Orfografiya va boshqa omillarga e'tibor bermaslik.

3. Vaqt tugaguncha, iloji boricha to'xtalmasdan yozish.

4. Iloji boricha ko'proq bog'lanishlar hosil qilishga harakat qilish.

5. G'oyalar va so'zlar sonini cheklab qo'ymaslik.

Klaster atamasi ingliz tilidan tarjima qilingan "klaster" - to'da ma'nosini anglatadi.

Shuningdek, klasterni tizim deb ham hisoblash mumkin, ushbu tizim element qo'shilishi natijasida uning ishlashi yaxshilanadigan va tizimdan bir elementni olib tashlash halokatli oqibatlarga olib kelmaydigan maxsus turdagi tizim bo'lib, olib tashlangan element tizim yaxlitlikni buzmaydi. Ta'lim sohasidagi klaster munosabatlarining eng oddiy namunasi - bu maktab va bolalar bog'chasining o'zaro ta'sirini keltirish mumkin[3].

MUHOKAMA

Ta'lim klasterining elementlari - bu tashkilot (universitet, biznes tuzilmasi, ta'lim muassasasi va boshqalar) yoki uning alohida tuzilmalari vazifasini hal qilishda ishtirok etadigan tuzilmalarning kombinatsiyasi bo'lishi mumkin. Ta'lim klasteri ishtirokchilarining tarkibini (uning elementlarini) vaziyatga qarab to'ldirilish mumkin.

Maktab infratuzilmasi - zamonaviy maktab infratuzilmasini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar ro'yxati turli sohalarda ta'lim muassasalari va tashkilotlar, madaniyat, sog'liqni saqlash, sport, hordiq, biznes va boshqa muassasalar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni rivojlantirishni o'z ichiga olishi kerak. Infratuzilma ta'lim makonining o'lchamlari va boshqa topologik xususiyatlarini belgilaydi, bu ta'lim xizmatlarining hajmi, ta'lim ma'lumotlarining imkoniyatlari va intensivligi bilan tavsiflanadi[4].

Ta'lim klasteri - bu maktab infratuzilmasini tashkil etish usullaridan biri, klublar - bu infratuzilmaning elementlari.

Klasterni shakllantirish jarayoni sheriklar o'rtasida ehtiyojlar, texnologiyalar haqida ma'lumot almashishga asoslangan. Klasterli yondashuvda klasterning barcha

a'zolari uchun turli aloqa vositalari yordamida erkin ma'lumot almashish va yangiliklarni tez tarqatish imkoniyati mavjud.

Klasterli yondashuv metodining rivojlanishini belgilovchi muhim omillaridan biri uning tadqiqot tashkilotlari bilan aloqaga asoslanligidir.

Klaster munosabatlarining asosiy belgilari:

- izchillik;
- yaxlitlik; - sinergik.

Sinergistik yondashuvni tizimli yondashuvning bir qismi sifatida ham qarash mumkin, bu yondashuvni o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini anglash va o'zini o'zi tashkil etish g'oyalari ustun bo'lgan ilmiy tadqiqotning mustaqil sohasi deb ham hisoblash mumkin.

Ta'lim klasteri ichidagi o'zaro ta'sir yo'nalishi - bu ma'lum bir loyiha doirasida va ma'lum bir davr mobaynida klasterning alohida elementlari o'rtasida o'zaro manfaatli munosabatlarni o'rnatish yo'lidir.

E.N.Semikinning so'zlariga ko'ra, klaster ta'rifida bir nechta asosiy xususiyatlarni ajratish mumkin:

- klasterda har doim bir nechta element mavjud;
- bu elementlarning barchasi bir hil bo'lishi kerak;
- bu elementlar birgalikda ishlaydi;
- ishni ular bitta elementdan ko'ra samaraliroq bajaradilar;
- natija nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham farq qiladi; - bu samaradorlikni baholash mumkin bo'lgan ma'lum mezon mavjud.

Ta'lim klasterini yaratish uchun zarur resurslarni ajratish kerak.

Inson resurslari: turli tashkilotlar bilan samarali hamkorlik qilishdan manfaatdor bo'lgan ta'lim muassasalari rahbarlari; maktab klublari yoki kattalar va bolalarning boshqa uyushmalarining ishini tashkil etishga tayyor bo'lgan ijodiy o'qituvchilar.
Axborot manbalari:

- ta'lim klasterining barcha a'zolari va barcha a'zolari to'g'risidagi ma'lumotlar banki;

- ta'lim klasteriga kiritilgan barcha sub'ektlar va tashkilotlarning axborot oqimlarini shaharning umumiy axborot muhitiga kiritish.

Tashkiliy shartlar:

- innovatsion pedagogik faoliyatning markazida to'plangan tashkilot vakillarini o'z ichiga olgan tarmoq tuzilmasini aniqlash, yaratish;

- klublar faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish va ta'lim klasteri tarkibidagi barcha elementlarning o'zaro aloqasi;

- ta'lim klasterini rivojlantirishning mumkin bo'lgan yo'nalishlari bo'yicha muntazam marketing tadqiqotlari.

Materiallar va texnik shartlar:

Har bir ta'lim muassasasi ma'lum bir loyihani, ta'lim klasteri doirasidagi faoliyat yo'nalishlarini amalga oshirish uchun mavjud moddiy - texnik bazadan foydalanish imkoniyatiga ega[4].

XULOSA

Umumta'lim muassasasining rivojlanishida ta'lim klasterining afzalliklari sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

- Ta'lim muassasasi uchun yanada tartibli tizimga (klasterga) birlashish shuningdek, boshqa tashkilotlarni ham jalb etish.
- Klasterlarni shakllantirish jarayoni axborot almashishga asoslangan. Sheriklar o'rtasidagi ehtiyojlar, resurslar va texnologiyalar barcha ishtirokchilar uchun turli kanallar orqali erkin ma'lumot almashish va yangiliklarni tez tarqatish imkoniyati mavjuddir.
- Klasterning rivojlanishini belgilovchi muhim omillar - uning diversifikatsiyasi va innovatsionligi hamda, klasterning tadqiqot tashkilotlari bilan aloqalaridir.
- Turli sohalardagi sheriklar uyushmalarining (klaster ichida) ichki resurslardan samarali foydalanish qobiliyati asosiy ahamiyatga ega.
- Klaster ta'lim tizimiga sarmoya jalb etishda ijobiy rol o'ynaydi va h.k[5].

REFERENCES

1. Kuralov, Y. A. (2021). ELEKTRON RAQAMLI IMZO ALGORITMLARINING QIYOSIY TAHLILI (RSA, ELGAMAL, DSA). *Academic research in educational sciences*, 2(5), 428-438.
2. Abdullaevich, K. Y. (2020). Development of geometric creativity of secondary school students by computer. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(2), 4572-4576.
3. Boymurodov, A. K. (2020). PROSPECTS FOR THE INTRODUCTION OF INNOVATIVE CLUSTER METHODS IN TEACHING COMPUTER SCIENCE IN THE GENERAL SECONDARY EDUCATION SYSTEM OF TASHKENT REGION. *Theoretical & Applied Science*, (7), 308-311.
4. Боймурдов, А. Х. (2021 г.). ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА АХБОРОТ ТЕХНООГИЯЛАРИ ВА ИНТЕРФЕОАЛ МЕТОДЛАР ИНТЕГРАТСИЯСИ. *Академические исследования в области педагогических наук*, 2 (3).
5. Abdukarimovich, G. N., & Gofurovich, A. Z. (2021). GENERAL CHARACTERISTICS OF SYSTEMS WITH REDUCED OBJECTS. *WEB OF SCIENTEFIC: International scientefic research journal*, 2(5), 557561.
6. Allamova, S. S., & Sultanov B. (2021). INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF A COMPETENCE APPROACH. *Экономика и социум*,

3(82), 755-759.

7. Boymurodov, A. (2020). INTEGRATION OF GENERAL EDUCATIONAL SCHOOLS AND HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE INNOVATIVE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(8), 1-5.
8. Khurramov, A. J., Seytov, A. J., Azimkulov, S. N., Sherbaev, M. R., Kudaybergenov, A. A., & Khasanova, S. K. (2021). Optimal control of pumping station operation modes by cascades of the Karshi main canal. *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology*, 8(4), 17177-17185.
9. Makhmudova, D. M., & Khurramov, A. J. (2021). Improvement of Technique of Designing and Teaching Learning Process in the course “Methods of Teaching Mathematics. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)*, 9(2), 5244-5249.
10. Melievna, M. D., & Abdullaevich, K. Y. (2020). METHODOLOGY OF DEVELOPING CREATIVE COMPETENCE IN STUDENTS WITH PROBLEMATIC EDUCATION. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(4), 142-146.
11. Sultanov, R., & Xalmetova, M. (2021). IKKI G'ILDIRAKLI TRANSPORT ROBOTLARI HARAKATINI DASTURLASH. *ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES*, 2(2), 108-114.
12. Xurramov, A. J., Boymurodov, A. K., & Xoluqulovich, J. A. (2021). EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND THEIR QUALITY ASSESSMENT. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(12), 162-166.
13. АЗИМКУЛОВ,, С. (2021). ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ АСОСИДА ТАШКИЛ КИЛИШДА ҚУЛЛАНИЛАДИГАН ЎҚИТИШ УСУЛИ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ. *О‘زМУ хабарлари*, 54-56.
14. Хуррамов, А. Ж., Махкамова, М. У., & Юсупов, А. И. (2021). ФОРСАЙТ – ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИ КЕНГАЙТИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА. *ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES*, 2(4), 694-701.
15. ЮСУПОВ, М., & АБДРУРАИМОВ, Ж. Ф. (2021). ЧИСЛЕННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ НЕЛИНЕЙНЫХ ЗАДАЧ НАСЛЕДСТВЕННОЙ УПРУГОСТИ. *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology (IJIRSET)*, 10(6), 6004-6010.

КАМ ҲАРАКАТЛИЛИК – УМР ЗАВОЛИ

Зухриддин Насибович Бобошев*Тошкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси в.б., доцент*

Гиподинамия – мускулларнинг етарли ишламаслиги, мускул – қисқаришлари кучининг камайиб кетиши, нукул ўтириб ишлаш, пиёда юришни йиғиштириб, транспортда юриш, кам ҳаракат қилиш, умуман мускулларга тушадиган юкламанинг камайиб қолиши натижасида келиб чиқадиган гипокинезия, яъни одам ҳаракат активлигининг камайиб кетиши билан бирга давом этади. Ўқувчилардаги гиподинамия кун тартибининг нотўғри тузилиши, боланинг уй вазифаларини бажариш, телевизор, компьютер ўйинларига берилиб кетиб, сайр қилиш, ўйнаш, спорт билан шуғулланишга вақти кам қолиши билан боғлиқ. Одам касал бўлиб, узоқ ётиб қолишига мажбур бўлганида ҳам унда гиподинамия кузатилади.

Жисмоний фаоллик камайиб қолар экан, аввалига энергия сарфи камайиб, сўнг тўқималарнинг қон, кислород ва озик моддалар билан таъминланиши ёмонлашади. Юрак мускул толаларининг тузилишида ўзгаришлар пайдо бўлиб, организмдаги идора этувчи тизимлар ҳолати, жумладан гормонал тизим ва асаб тизимининг иши бузилади. Гиподинамияда мускуллардан марказий асаб тизимининг бориб турадиган сигналлар камайиб қолади, бу эса бош миёна ҳолатига ёмон таъсир қилади, чунки марказий асаб тизимини тонусини сақлаб туришда, қон айланиши билан моддалар алмашинувининг идора этилишида мускул фаолияти биринчи даражали роль ўйнайди. Ҳаракат фаоллиги кескин сусайганда, суяклар тузилиши ҳам ўзгаради, мускуллар атрофида ёғ тўқимаси кўпаяди, моддалар алмашинуви издан чиқиб, марказий асаб тизимига мускуллардан келадиган импульслар сони камаяди, натижада одам тез толиқади, кайфияти тез-тез (ўзгаради) бузилиб туради, жиззаки бўлиб қолади. Юрак-қон томирлар тизимида, юрак қисқаришларининг кучи камаяди, қон томирлар тонуси сусаяди, бу аввалига тез юрганда ҳансираб қолиш, юрагнинг тез-тез уриши жисмоний иш бажарганда юрак соҳаси оғриши билан ифодаланади. Гўдаклар ва мактаб ёшидаги болалар гиподинамияси хавфи бундай гиподинамия бола организмнинг шаклланишига ҳалал бериб, таянч-ҳаракат аппарати тизими, юрак-қон томирлар тизими, эндокрин ва организмдаги бошқа тизимларнинг ривожланишига ёмон таъсир қилади. Болалар тез-тез касалланадиган бўлиб қолади, касаллиги кўпинча сурункали касаликка айланиб кетади.

Ҳаракат фаоллиги боланинг мускуллари билан скелетининг ривожланишига, қадди-қоматининг расо бўлишига ижобий таъсир кўрсатади, моддалар алмашинуви жараёнлари, қон айланиши ва нафас олиш марказларини такомиллаштиради. Юрак-қон томир тизимини ривожлантиради. Ўқувчилар кам ҳақарат қилиб дарсда доим бир хил ўтираверадиган бўлса, қадди букулиб, умуртқа поғонаси қийшайиб қолади. Болалар мускулларининг етарлича ишламаслиги турли функцияларнинг бузилишига: яъни жисмоний иш қобилияти ва ақлий иш қобилиятининг сусайишига олиб боради. Ўрта яшар ва ёши ўтган кишиларда ҳаракат фаоллигининг камайиши атеросклероз пайдо бўлишига мойиллик туғдиради, томирлар тонуси сусаяди, мия билан юракда қон айланишини бузилишига олиб келади. Одамнинг кам ҳаракат қилиши, кўп ўтириши натижасида мускуллари муддатидан олдин кучсизланиб, бўшашиб қолади, кишининг қадди букулиб қарши жараёнлари тезлашади. Гиподинамияни олдини олиш мақсадида махсус жисмоний машқлар комплекси қўлланилади. Гиподинамияни оқибатларини бартараф этиш учун массаж, таянч-ҳаракатланиш тизими ҳамда юракка кўпроқ юклама берадиган махсус ҳаракат машқлари, даво гимнастикасидан фойдаланилади. Шунингдек, асаб ва бошқа тизимларни мустаҳкамлайдиган сув муолажалари буюрилади.

Кундалик турмушда гиподинамиянинг олдини олиш учун ҳар куни эрталаб бадантарбия қилиш, ишлаб чиқариш гимнастикасини канда қилмаслик, спорт билан мунтазам шуғулланиш, жисмоний иш билан машғул бўлиш, кўпроқ пиёда юриш зарурдир.

Мактабдаги жисмоний машғулоти дарсларидан ташқари болаларнинг уйда ҳам шуғулланишларини, жисмоний иш қилишларини одат тусига айлантириш ота-оналар шахсий намуна кўрсатиши яъни болалар билан биргаликда эрталабки гимнастика машқларини бажариш, сайр қилиш, болаларнинг жисмоний фаол ҳаёт кечиришга аҳамият бериш лозим.

Қадимги юнон врачлари Гиппократ, Асклепиад жисмоний машқларни зарурий ҳар қандай давонинг муҳим таркибий қисми деб ҳисоблаган. Қадимги Рим врачлари Клавдий Гален беморларга фақат жисмоний машқлар билан шуғулланиш эмас, балки қайиқ ҳайдаш, от миниб, ов қилиш, мевалар териш, сайр қилиш массажни ҳам тавсия этган. Абу Али ибн Сино “Тиб қонунлари” асарида жисмоний машқлар касалликни даволаш ва олдини олишнинг муҳим таркиби деб ёзган эди. Рус врачлари Н.И. Пирогов, С.П. Боткин, Г.А.Захарьин, П.Ф. Лесгафт гимнастика, ҳаракат фаоллиги, массаж, чиниқиш, меҳнат билан даволашнинг аҳамиятини таъкидлаб келишган. Жисмоний машқлар даво физкультурасининг асосий воситасидир. Махсус танланган ва ишлаб чиқилган жисмоний машқлар даво мақсадида қўлланилади. Жисмоний машқларни

мунтазам бажариш натижасида организмнинг аста-секин ўсиб боровчи юкламасига функционал мослашуви ва касаллик натижасида юзага келган бузилишлар координацияси (тенгланиш) пайдо бўлади. Жисмоний машқлар гиподинамия натижасида издан чиққан ёки сусайган функцияларни тиклайди, нерв системасининг функциясини яхшилади.

Даво гимнастика машғулотлар катта тарбиявий аҳамиятга эга чунки жисмоний машқларни мунтазам бажариб туришга ўрганиб қолган шахслар уни ҳар кунги ҳолатига кўникиб қолади.

Гимнастика машқлари кенг тарқалган усулдир. Даво гимнастикаси машғулотлари ҳар бир касаллик учун белгиланган махсус усулга мувофиқ ўтказилади. Улар индивидуал, 2-3 беморга мўлжалланган жамоавий бўлиши мумкин. Даво гимнастикасининг ҳар бир машғулооти режага мувофиқ тузилади: бошланғич, асосий ҳамда якунловчи бўлимни ўз ичига олади.

Таянч-ҳаракат апаратининг айрим нуқсонлари (қадди-қоматнинг бузилиши, букурлик, умуртқа поғонасининг қийшайиши) ни тўғрилашга ёрдам беради.

Узоқ муддат давомида мунтазам машғулотлар ўтказиш, бунда беморларнинг ёши, касби, ҳаракат фаоллиги ҳисобга олинади.

Организмдаги бўшлиқлар, ковак органларда гидростатик босим ошиб ёки камайиб кетганда, юрак пароклари, нафас олиш тизими касалликларини даволашга мўлжалланган жисмоний машқлар ишлаб чиқилган. Ҳозирги кунда туғруқдан кейинги даврда, сурункали гинекологик касалликларда жисмоний машқлар зарурий даво сифатида қўлланилади.

Ҳаракат фаоллиги етишмовчилиги (гинокинезия) ва асаб тизимининг ҳаддан ташқари зўриқиши одам соғлиғи учун катта хавф туғдиради. Эрталабки гимнастика жисмоний машғулотлар ва спорт турлари билан мунтазам шуғулланиш гипокинезияни даволаши мумкин. Бу ҳолда даво жисмоний машғулотлар айниқса фойдалидир. Беморнинг даво режимида ҳаракат қилишни киритиш (сайр қилиш, махсус гимнастика) гипокинезиянинг асоратларини бартараф этади ва организмнинг умумий ҳолатини сақлаб қолади.

Организмни чиниқтиришда сув муолажалари алоҳида ўрин эгаллайди. Сув муолажаларига: ванналар, душ, чўмилиш, баданни ҳўл сочиқ билан ишқаб артиш, бошдан сув қуйиш, ҳўл чойшабга ўралиб ётиш киради.

Баданни ҳўл сочиқ билан ишқаб артиш организмнинг шамоллаш касалликларига чидамини ошириш мақсадида қўлланилади. Сув муолажалари

организмга энгил таъсир кўрсатади, одамни тетиклаштириб тонусини оширади, қон айланиши ва моддалар алмашинувини яхшилайдди. 30-32° сувга ҳўлланган ва яхшилаб сиқилган бўз чойшаб (сочик) билан бутун баданни, қўл оёқлар ишқаб артилади, дастлаб битта қўл ҳўллаб артилади, шу захоти у қуруқ сочик билан қизаргунча артиб, кетма-кет артилади, тана қисмлари бу муолажа эрталабги бадантарбиядан сўнг бажарилса яхши самара беради. Хона ҳарорати 18-20° бўлиши лозим сув ҳарорати аста-секин совутиб борилади.

Бошдан сув қуйиш, бу муолажа ўз таъсирига кўра душга яқин туради. Илик сув 37-38° солинган ваннага ёки тоғорада яланғоч тикка турган ҳолда шланкадан ёки идишдан 2-3 мартта сув қуйилади. Бошдан то оёққача оқиб тушиши керак. Муолажа 4-6 ҳафта давомида ҳар куни ўтказилади.

Сув ҳарорати аста-секин 34-35° дан то 22-20° гача тушириб борилади. Бошда сув қуйиб бўлгач бутун баданни қуруқ яхши иситиб қўйилган чойшаб билан тери қизаргунча артилади. Терлашда веналарнинг варикоз кенгайишида кенг қўлланилади.

Ҳўл чойшабга ўраниш одамни яланғоч қилиб 30-25° ли сувга ҳўлланган чойшабга яхшилаб ўраб, устидан мато ёпиб қўйилади. Муолажа муддати мақсадига қараб 10 дақиқадан 60 дақиқача, уч босқичга бўлинади. Биринчи босқичда (10-15 дақиқа) чойшаб одам гавдаси ҳароратигача исийди. Муолажанинг бу даври асаб, юрак, қон-томир тизимига қўзғатувчи таъсир кўрсатади, ва моддалар алмашинувини оширади. Иккинчи босқич 30-40 дақиқадан кейин бошланади, бунда чойшаб билан одам гавдаси ўртасидаги ҳарорат тенглашади. Бу даврда муолажа тинчлантирувчи таъсир кўрсатади. Муолажа 50-60 дақиқадан ошса, чойшаб исийди ва одам қизиб терлайди. Терлашдан кейин 34-35° ли душда чўмилади. Қисқа муддатли чойшабга ўраш қўзғатувчи ўртача муддатли чойшабга ўраш уйқусизликда ва марказий асаб тизими қўзғалишида тинчлантирувчи узоқ муддатли чойшабга ўралиш терлатувчи восита сифатида буюрилади. Муолажани фақат даволовчи врач назорати остида бажарилади.

Гиподинамияни олдини оладиган яна битта усул бу массаж бўлиб, массажада система ва органларга механик ва рефлексор таъсир кўрсатилади. Массажнинг физиологик нерв системаси маълум роль ўйнайди. Массаж қилинадиган жой массаж таъсирининг характери, кучи ва қанча давом этишига қараб, бош мия пўстлоғининг функционал ҳолати ўзгаради, умумий асаб қўзғалувчанлиги пасаяди ёки ошади. Массаж таъсирида терида биологик фаол моддалар ҳосил бўлиб, қонга тушади, улар асаб импульсларини ўтказишда қатнашади. Массаж таъсир қилган жойда тўқималарга механик таъсир кўрсатиб лимфа қон тўқималар орасидаги суюқлик айланиши кучаяди, натижада қон лимфа

димланиши йўқолиб, моддалар алмашинувчи, тери орқали нафас олиш кучаяди. Тери қайишқоқлиги ва механик омилларга қаршилиги, мускулларнинг қисқариш функцияси ошади. Тонуси, эластиклиги ҳаракатчанлиги ортади. Массаж юрак-қон томирлар тизимини ишини яхшилади, капиллярларни кенгайтириб қоннинг вена ва артерияларда оқиши осонлашади. Массаж курсидан сўнг умумий аҳвол яхшиланади, чарчоқ йўқолади.

Гиподинамияни баратараф этиш усулларида яна биттаси бу жисмоний машқлари билан мунтазам шуғулланишдир. Жисмоний машқлар билан шуғулланганда организмда органлар ва тизимларнинг функционал имкониятлар кенгаяди. Натижада кишининг ташқи муҳитнинг салбий таасуротларига қаршилик кўрсатиш қобилияти ошади, у турли жисмоний тазийққа бардошли бўлиб қолади, жисмонан баққуватлашади. Машқ қилиш таъсирида организмнинг функционал имкониятлари ортиши ва фаолиятининг яхшиланишида асаб тизими алоҳида ўрин тутади. Унинг иши яхшиланиди, ҳаракат реакцияси тезлашади. Қонда эритроцитлар сони ва гемоглабин миқдори ортади, бу – қоннинг кислород билан таъминланишини яхшилади. Мускуллар, бош мия, юрак мускуллари энергетик моддалар зонаси кўпаяди. Таянч-ҳаракат аппаратида катта ўзгаришлар бўлиб беради. Суяк ва пайлар мустаҳкамланади, мускуллар массаси ортади, йўғонлашади, кучга-куч қўшилади. Мунтазам машқ қилишда нафас мускуллари ривожланади, кўкрак қафаси, ўпканинг тириклик сиғим кенгаяди, нафас янада чуқурлашади ва узунлашади. Юракнинг қисқариш кучи ортгани ҳолда, юрак уриши бироз секинлашади. Бу юракни тежамкорлик билан ишлаётганини кўрсатади. Машқ қилиш соат 10-13 гача ёки 18-21 гача вақт оралиғида яъни нонуштадан камида 2-2,5 соат кейин, тушликдан 3-3,5 соат ўтказиб бажариш керак. Машқлардан кейин дарҳол овқатланмай, 30-45 минут танаффус қилиш мақсадга мувофиқ. Машқ қилиш ётишдан камида 2-3 соат олдин тугалланиши лозим.

REFERENCES

1. Абдурашидова, Нилуфар Абдурашидовна, & Ҳасанов, М. (2022). ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИДА ДИН ВА АХЛОҚНИНГ ЎЗАРО МУТАНОСИБЛИГИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 1226-1235.
2. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). ШАХС ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ИЛМНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (7), 35-39.
3. Ф. А. Кушаков, М. Н. Ҳасанов, Р. Ў. Баратов, Ж. С. Раматов, & С. Ҳ. Султанов (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 803-810.
4. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич, Валиев, Л.А., & Ҳасанов, М.Н. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТ

- БОСҚИЧЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ МИСОЛИДА). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 606-612.
5. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГҲОШ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1161-1169.
6. М.Н.Ҳасанов, А.А.Азимбаев, Ҳалилов Ў., & Каримов Б. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 147–153. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/629>
7. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 952-956.
8. Ramatov, J.S., Valiev, L.A., Xasanov, M.N. XIX ASRDA HINDISTONDAGI IZHTIMOIY - FALSAFIY JARAYONLAR // ORIENSS. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/hih-asrda-indistondagi-izhtimoiy-falsafiy-zharayonlar> (kirish 12/11/2022).
9. Ramatov, J.S., Umarova, Rozigul , & Khasanov, M.N. (2022). METHOD OF DETERMINATION OF TRANSPORT INTENSITY IN URBAN CONDITIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 931-936.
10. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Ҳ., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Хасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. *World scientific research journal*, 8(1), 102-108.
11. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Ҳ., Муратова, Д.А., Хасанов, М.Н., & Эрнийёзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.
12. Hasanov M., Tuhtaboev E. THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS) // *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*. – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 1-6.
13. М.Н.Ҳасанов, Д.А.Ҳафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/627>
14. Jumanioyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.
15. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.

16. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 1070-1078.
17. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Х., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. World scientific research journal, 9(2), 37-42.
18. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(5), 1453-1458.
19. Раматов, Ж.С., Ҳасанов, М.Н., & Жуманиёзова, Н.С. (2022). ТАЛАБА-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ДУНЁҚАРАШИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ САМАРАЛИ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (10-2), 866-874.
20. Раматов, Жуманиёз Султонович, Ҳасанов, Миршод Нўъмонович, & Валиев, Лочин Азаматович (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ЁШЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯСИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 1338-1344.
21. Abdurashidovna, A. N. (2022). YANGI O 'ZBEKISTONDA CHET TILLARNI OMMALASHTIRISH VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. World scientific research journal, 9(1), 63-70.
22. Абдурашидова, Нилуфар Абдурашидовна, & Ҳасанов, М. (2022). ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИДА ДИН ВА АХЛОҚНИНГ ЎЗАРО МУТАНОСИБЛИГИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (10), 1226-1235.
23. АБДУРАШИДОВА, Н.А. (2022). ПОЧЕМУ СМЕШАННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ЗНАЧЕНИЕ ВЛ ДЛЯ УЧИТЕЛЕЙ. ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И ПРИКЛАДНАЯ НАУКА Учредители: Теоретическая и прикладная наука , (2), 136-139.
24. Абдурашидова Н.А. (2021, декабрь). ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ В МАЛЫХ ГРУППАХ. В Междисциплинарной конференции молодых ученых в области социальных наук (стр. 20-22).

O'QUVCHILARNING MATEMATIKA FANIDAN BILIM SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION METODLARNING, STEAM DASTURINING O'RNI

Nematov Mirsulton

Farg'ona viloyati Uchko'priq tumani

*Prezident ta'lim muassasalari Agentligi tizimidagi
ixtisoslashtirilgan maktabi Matematika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: O'z o'rnida matematika fanini o'rgatish jarayonida didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Darslarning qay darajada tashkillanishi bu o'qituvchining ijodkorlik qobiliyatiga ham bog'liqdir. Matematik o'yinlar, STEAM texnologiyasi rasmiy topishmoqlar kundalik darslarga joziba bag'ishlaydi. Didaktik o'yinlar darsda ishni individuallashtirish, har bir o'quvchining kuchiga mos topshiriq berish, uning qobiliyatlarini maksimal o'stirish imkoniyatini beradi. O'yin orqali o'quvchilar darsdan olgan bilimlarini mustahkamlaydilar, ularni hayotga tadbiiq eta olishga tayyorlanadilar.

Kalit so'zlar: Innovatsion texnologiya, STEAM, Xususiy texnologiya, "Klassik juftliklar" usuli, "Juft-juft muloqot" usuli, Pazl metodi, "Matematik bozor" o'yini.

KIRISH

Hozirgi paytda an'anaviy ta'lim bo'yicha katta tajriba to'plangan va an'anaviy ta'lim usulini takomillashtirish sohasida izlanishlar davom etmoqda, lekin uning obyektiv imkoniyatlari cheklangan. Amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar, tez sur'atda rivojlanayotgan fan-texnika talablari ta'lim usuli bilan jamiyatning raqobatbardosh yuqori malakali kadrlarni tayyorlashga, barkamol avlodni shakllantirishga bo'lgan ehtiyoji tafovudni vujudga keltirdi. Uni ta'limda boshqa yondashuvlarni qo'llash yo'li bilan hal etish lozim¹.

Mutaxassislarning ta'kidlashlaricha, matematikani yaxshi o'zlashtirgan o'quvchining tahliliy va mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'ladi. U nafaqat misol va masalalar yechishda, balki hayotdagi turli vaziyatlarda ham tezkorlik bilan qaror qabul qilish, muhokama va muzokara olib borish, ishlarni bosqichma-bosqich bajarish qobiliyatlarini o'zida shakllantiradi. Shuningdek, matematiklarga xos fikrlash uni kelajakda amalga oshirmoqchi bo'lgan ishlar, tevarak-atrofdagi sodir bo'layotgan voqea-hodisalar rivojini bashorat qilish darajasiga olib chiqadi.

¹ Tolipov O'. Q., Usmanboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. - Toshkent: "Fan". 2015.

ASOSIY QISM

Matematikaning hayotimizda tutgan beqiyos o'rnini inobatga olingan holda mazkur fan birinchi sinfdanoq maktab darsliklariga kiritilgan bo'lib, yurtimizda barcha aniq fanlar qatori matematika ta'limini zamon talablari asosida takomillashtirib borish, uni o'qitishda eng so'nggi pedagogik va innovatsion usullar, multimedia vositalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Innovatsion texnologiyalarni amaliy mashg'ulot darslarida qo'llash ham o'qituvchidan katta mahorat va bilim talab qiladi. Innovatsion texnologiya o'z o'rnida qo'llansa qo'yilgan maqsadiga erishiladi. O'qituvchi dars davomida darsning mavzusiga qarab xususiy texnologiyalarni qo'llab ham yuqori natijalarga erishsa bo'ladi².

Xususiy texnologiya bu - ta'lim-tarbiya mazmunining ayrim yo'nalishlarini amalga oshirish usullari va vositalari majmuini o'z ichiga oluvchi innovatsion tizimlarni qamrab oladi. Bunga ayrim fanlarni o'qitish texnologiyalari va o'qituvchining o'quvchi bilan ishlash texnologiyalari kiradi.

“Klassik juftliklar” (“Klassik uchliklar”) - bunda ishtirokchilarga ustiga o'zaro klassik yoki barchaga ma'lum bog'liqlikka ega bo'lgan tushunchalar, odamlar familiyalari, ertak va folklor qahramonlarining nomlari yozilgan (bosib chiqarilgan) kichik kartochkalar tarqatiladi.

Masalan:

Klassik juftliklar:

Funksiya - jadval

Parabola - giperbola

Elektron - proton

Kenglik - uzunlik

Bissektrisa - burchak Nyuton - olma

Klassik uchliklar:

Quyosh - havo - suv

Minus - plyus - modul

Mediana - balandlik - bissektrisa

.....

So'zlar tartibsiz ahvolda bir varaq qog'ozga yozilgan, masalan, plyus, parabola, uzunlik, burchak, mediana, minus, funksiya, giperbola, jadval va hokazo. O'quvchilar shu so'zlar orasida klassik juftlik yoki uchlikni topib, tuzishlari va ana shu bog'liqlikni asoslab berishlari kerak. Mashq ham individual tartibda, ham kichik guruhlarda o'tkazilishi mumkin.

“Juft-juft muloqot” usuli - Biror mavzu bo'yicha yonma-yon o'tirgan o'quvchilarga biror topshiriq (yoki alohida-alohida topshiriqlar) berish va ularni birgalikda topshiriqda keltirilgan muammo (masala) yechimini topishga chorlash, yechimlarni eshitish va baholash.

² Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. Nasaf. 2019

STEAM ta'limi nafaqat o'qitish usuli, balki fikrlash tarzidir.

STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni o'rganadilar. Shuning uchun, ular o'sib ulg'ayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganda, atrof muhitning ifloslanishi yoki global iqlim o'zgarishi bo'ladimi, bunday murakkab masalalarni faqat turli sohalardagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Bu erda faqat bitta mavzu bo'yicha bilimga tayanish yetarli emas³.

STEAM yondashuvi bizning ta'lim va ta'limga bo'lgan qarashimizni o'zgartirmoqda. Amaliy qobiliyatga e'tibor berib, talabalar o'zlarining irodasini, ijodkorligini,

moslashuvchanligini rivojlantiradi va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o'rganadi. Ushbu ko'nikmalar va bilimlar asosiy ta'lim vazifasini tashkil etadi, ya'ni bu butun ta'lim tizimi nimaga intilishin

Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasidir. STEAM - Amerikada ishlab chiqilgan. Ba'zi maktablar bitiruvchilarning martabalarini e'tiborga olishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi va STEM tizimi shu tarzda shakllandi. (Fan, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik bu erda Artqo'shildi va endi STEAM oxirigacha shakllandi. O'qituvchilar ushbu mavzular, aniqrog'i ushbu fanlardan bilimlar kelajakda talabalarning yuqori malakali mutaxassis bo'lib etishishiga yordam beradi, deb hisoblashadi. Oxir oqibat, bolalar yaxshi bilim olishga intilishadi va uni darhol amalda qo'llashadi.

Matematika darslarida STEAM dasturidan foydalanish bu bolalarning mustaqil va ijodiy fikrlashlarida juda asosiy tizim hisoblanadi. Bunda matematika, tabiat, kompyuter savodxonligi, texnologiya kabi fanlarning integratsiyasini ko'rishimiz mumkin.

Masalan, berilgan masalaning yechimini topish jarayonida bolalar o'sha masalada keltirilgan predmetlar maketini yasashlari, yoki kompyuter grafikasi asosida chizishlari mumkin bo'ladi. Bunda esa ularning fikrlash qobiliyatlari rivojlanib boradi.

Xulosa qilib aytganda, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtiradi.

³ Sherqulov. M. Ma'ruza matni dan, Toshkent: 2019

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Умарова У.У. “Муносабатлар. Бинар муносабатлар” мавзуси бўйича маъруза ва амалий машғулоти учун “Ажурли апра” ва “Домино” методлар // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 982-988.
2. Умарова У.У. Мулоҳазалар устида мантикий амаллар мавзусини ўқитишда «Кичик гуруҳларда ишлаш» методи // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 803-809.
3. “Umumiy oʻrta taʼlimning davlat taʼlim standartlarini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi qarori № 5
4. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. Nasaf. 2019.
5. Tolipov Oʻ. Q., Usmanboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. - Toshkent: “Fan”. 2015.

INNOVATSION USULLARNING INGLIZ TILI FANI O'QITILISHIDA QO'LLANILISHI

Nematova Dilnozaxon

Farg'ona viloyati Uchko'prik tumani

17- umumiy o'rta ta'lim maktabi ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tillarini o'qitishda innovatsion metodlarni qo'llash haqida ma'lumotlar berilgan. Ta'limdagi innovatsion faoliyatni olib borishning ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion metod, AKT, o'quv jarayoni, kompetensiya, didaktik texnologiyalar.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib taxlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqishlariga o'rgatadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi¹.

Interaktiv metodlar bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi²:

- O'quvchi-talabani dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbue etishi;
- O'quvchi-talabani o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy

¹ M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. "CHET TILINI O'QITISHDA YORDAMCHI VOSITALARDAN FOYDALANISH". Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU.2018

² Bekmuratova U. B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent — 2012 yil Orafoeva, M. P. Chet tilini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi;

ravishda bo'lishini ta'minlashi;

- Pedagog va O'quvchi-talabning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Innovatsiya yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlarni, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo bo'lishi loyihalash ishlarining natijasi bo'lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar rivojlanadi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik yangi texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Innovatsiyalar ta'lim faoliyati jarayonida ham rivojlanadi. O'quv jarayonida talabalarning nazariy va amaliy bilimlari rivojlanadi, keyinchalik ular amaliy hayotning innovatsiyalar yaratish bilan bog'liq turli sohalarida qo'llanilishi mumkin.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari uchta asosiy komponentga asoslanadi:

1. Zamonaviy, yaxshi tuzilgan tarkib, uning asosi tadbirkorlik faoliyatining hozirgi voqeliklariga javob beradigan kasbiy faoliyatdagi kompetentsiyadir. mazmuni zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan turli multimedia materiallarini o'z ichiga oladi.

2. Zamonaviy, innovatsion o'qitish usullarini qo'llash. Bunday usullar bo'lajak mutaxassisning kompetensiyalarini rivojlantirishga, o'quvchilarni faol bilim va amaliy faoliyatga jalb etishga, bilish jarayonida tashabbuskorlikni namoyon etishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ta'lim dasturlarini passiv assimilyatsiya qilish istisno qilinadi.

3. Ta'lim jarayonida zamonaviy infratuzilmaning mavjudligi. U o'qitishning yangi shakl va usullarini, xususan, masofaviy ta'limni qo'llashga yordam beradigan axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlariga asoslanishi kerak. Ta'lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib bormoqda. Quyidagi asosiy texnologiyalar guruhlarini ajratish mumkin³:

1. Mavzuni o'rganish sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yoki AKT. Ushbu texnologiyalardan foydalanish axborot jamiyatining rivojlanishi va hayotning barcha sohalarida axborot vositalarini faol joriy etish bilan bog'liq. Bunday texnologiyalar talabalar ongini axborotlashtirishga qaratilgan. Ta'lim dasturlari informatika, axborot jarayonlari va AKTni o'rganishga qaratilgan yangi fanlarni o'z ichiga oladi. Professor-o'qituvchilar va talabalarning axborot madaniyatini oshirishga yordam berish uchun o'quv jarayoni ham faol ravishda axborotlashtirilmoqda;

2. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar. Ushbu texnologiyalar shaxsni o'qitish

³ Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.

va tarbiyalashda ustuvor o'ringa qo'yishga qaratilgan. Butun ta'lim jarayoni shaxsning individualligi va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, shaxsni rivojlantirishga qaratilgan.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bolalar bog'chalari, maktablar, akademiyalar, universitetlarda odatiy holga aylandi.

Jamiyatning jadal rivojlanishi ta'lim jarayonining texnologiyalari va usullarini o'zgartirish zarurligini taqozo etmoqda. Ta'lim muassasalarining bitiruvchilari o'zgaruvchan zamonaviy tendentsiyalarga tayyor bo'lishi kerak. Shu bois ta'limda individual yondashuv, harakatchanlik va masofaviylikka yo'naltirilgan texnologiyalarni joriy etish zarur va muqarrar ko'rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. "CHET TILINI O'QITISHDA YORDAMCHI VOSITALARDAN FOYDALANISH". Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU.2018
2. Bekmuratova U. B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent — 2012 yil Отабоева, М. Р. Чет тилини о'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi;
3. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
4. Okhunov, M., & Minamatov, Y. (2021). Application of Innovative Projects in Information Systems. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 11, 167-168.

CHO'YANLARNI PAYVANDLASH TEXNOLOGIYASI

Mahmudov Alisher*Farg'ona viloyati Uchko'prik tumani**17- umumiy o'rta ta'lim maktabi texnologiya fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Amalda ko'pincha, cho'yan quymalarda uchraydigan nuqsonlar (darzlar, g'ovakliklar va boshqalar) ni tuzatishda, shuningdek, remont ishlarida payvandlashdan foydalaniladi.

Kalit so'zlar: Payvandlash, cho'yan, metod, oksidlanish, texnologiya.

KIRISH

Odatda, cho'yanlar tarkibida 2,6-3,6 % uglerod bo'lishi, qotishmaning po'latga nisbatan mo'rtligi, qizdirilganda hossalarning keskin yomonlashishi sababli payvandlashda ayrim qiyinchiliklar tug'iladi. Jumladan, payvand chokning oq cho'yan strukturasiga ega bo'lishi kesib ishlashni qiyinlashtirsa, katta ichki zo'riqish kuchlarining hosil bo'lishi darzlar paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Yuqorida qayd etilgan qiyinchiliklarga qaramay, cho'yanlarni gaz alangasida elektrik yoy yordamida, elektrik-shlak usulida va termit bilan payvandlash mumkin¹.

ASOSIY QISM

Payvandlanadigan buyumning shakliga, o'lchamlariga qarab amalda kutilgan puxtalik talablariga ko'ra payvandlash usuli va texnologiyasi belgilangan.

1. Qizdirib payvandlash. Bu usulda buyumlardan payvandlashdan avval pechlarda ular 200-600°C gacha (to'la yoki qisman) bir tekis qizdirib olinadi.

Payvandlashdan avval buyumni qizdirib olishdan asosiy maqsad uning sovish tezligini kamaytirishdir. Bu usulda payvandlangan buyumning chok puxtaligi asosiy metall puxtaligidan past bo'lmay, yaxshi kesib ishlanadigan bo'ladi. CHo'yanlarni payvandlashdan avval buyumning nuqsonli joylarini kesib tashlash, chetlari qalinligiga ko'ra ayrim tayyorgarlik o'tgach (grafit plastinkalari bilan, suyuq shishada qorilgan qum bilan qoplanadi), zaruriy temperaturagacha qizdirib keyin chokbop simlar yoki cho'yan (ko'mir) elektrodlar bilan payvandlanadi.

Dastaki usulda yoy yordamida payvandlashda cho'yan elektrodning diametri 8-25 mm li bo'lib, A va B qoplamali markalardan foydalaniladi (GOST 2671-70). SHuni qayd etish lozimki, payvandlangan buyum pech bilan birga asta sovitiladi. Bu usulda sifatli choklarga erishiladi².

Payvandlashda hosil bo'ladigan oksidlarni suyuqlantirish, shlakning suyuq holda oquvchanligini oshirish va payvandlash vannasini tashqi muhit kislorodi va azotdan himoya qilish maqsadida flyuslardan foydalaniladi. Flyus sifatida toza bura

¹ Петрушин И.Г. Краткий справочник паяльщика, Москва, Машиностроение, 1991г

² Волченко В.Н. Сварка и свариваемые материалы, т. 2, Москва, Издательство МГТУ, 1998г

($\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7$) dan yoki 57 % bura, 22 % soda va 22 % patashdan iborat aralashmadan foydalaniladi. Bu usul sifati choklarni ta'minlagani bilan birmuncha sermehnat va murakkab usuldir.

2. Sovuqlayin payvandlash. Payvandlangandan so'ng mexanikaviy ishlovga berilmaydigan yirik cho'yan buyumlar, bolg'alarning staninalari, turbinalar korpuslarini remont qilishda bu usuldan foydalaniladi³.

Cho'yan buyumlarni sovuqlayin elektrik yoy yordamida payvandlash po'lat, monel-metall (misning nikelli qotishmasi) elektrodlar, elektrod tutamlari va maxsus qoplamali po'lat va cho'yan sterjenlardan tayyorlangan elektrodlar bilan olib boriladi. Kam uglerodli po'lat elektrodlar bilan cho'yan buyumlarni sovuqlayin payvandlashda asosiy metall bilan suyuqlantirib quyiladigan metallni mustahkam birikma berishi uchun uning chetlariga shaxmat tartibida po'lat shpilkalar burib qo'yib, keyin oldiniga shpilkalar, so'ngra qisqa uchastkalar bo'yicha chok kertimi payvandlanadi.

Shuni qayd etish kerakki, monel-metall elektrodlar bilan payvandlashda chok sifatli, yaxshi mexanikaviy kesib ishlanadigan bo'ladi.

Temir uglerodli qotishmalarning uglerod miqdori 2,14 % dan ortiq bo'lgan qotishmalar cho'yan deb ataladi.

Oddiy cho'yan temir uglerod kremniyli qotishmalarni tashkil etadi, uni tarkibida uglerod miqdori 2,5% dan 4% gacha, kremniy 1% dan 5% gacha, turli miqdorlarda marganets, sera va fosfor; ayrim hollarda bir nechta maxsus legirlangan elementlardan (nikel, xrom, molibden, vanadiy, titan) tashkil topgan.

Cho'yan arzon material hisoblanadi, yaxshi quymakorlik xususiyatiga ega, shu jihatlari bilan mashinasozlikda keng qo'llaniladi.

Qotishmalarda uglerod miqdoriga qarab cho'yanni quyidagi turlarga ajratiladi:

- 1) oq cho'yan;
- 2) kul rang cho'yan;
- 3) bolg'alanuvchi cho'yan;
- 4) o'ta mustahkam cho'yan.

Cho'yan tuzilishi, fizik va mexanik xususiyati uning sovish tezligiga va kimyoviy tarkibiga bog'liq. Bir xil kimyoviy tarkibi va boshqa teng sharoitlarda ham sovish tezligi yuqoriligi, cho'yanda sementit hosil bo'lishiga olib keladi, ya'ni oq cho'yan hosil bo'ladi. Sekin sovishi aksincha grafit holatida uglerod ajralishiga olib keladi buning oqibatida kul rang cho'yan hosil bo'ladi. Cho'yanning hamma aralashmalari sementit ta'siriga qarab ikki guruhga ajratiladi: grafit hosil qiluvchi va karbid hosil qiluvchi, ya'ni grafit ajralishini sekinlashtiruvchi. Kremniy grafitlovchi aralashma hisoblanadi. Kremniy miqdori 4,5% dan ortiq bo'lsa, amaliy jihatdan hamma uglerod grafit ko'rinishida ajraladi. Oltingugurt yengil eruvchi

³ Петров Г.Л. Сварочные материалы, Машиностроение, Ленинград, 1972 г.

evtektika hosil qiladi va faol karbid hosil qiluvchi hisoblanadi, bu esa o'z navbatida cho'yanni mo'rtligini oshiradi. Shuning uchun cho'yanda oltingugurt miqdori qat'iy chegaralarda (0,15% dan ko'p emas) bo'ladi. Marganets cho'yanda oltingugurt miqdorini pasaytiradi; cho'yanda marganets miqdori 0,8% gacha bo'lsa grafitizatlar sifatida ta'sir etadi, 1% dan yuqori bo'lsa kuchsiz karbid hosil qiluvchi sifatida ta'sir etadi, keyingi marganets miqdori oshib borishi, karbid hosilmqiluvchilik ta'sirini oshiradi. Fosfor erigan cho'yanni oquvchanlik xususiyatini ta'minlaydi va cho'yan qattiqligi va mo'rtligini oshiruvchi murakkab fosfid evtektikani hosil qiladi.

Modifikatorli cho'yan. Kovshdagi yoki vagranka novidagi suyuq cho'yanga modifikator deb ataladigan maxsus qo'shilmalar, ya'ni silikokalsiy, ferrosilitsiy, sili-aluminiy va boshqalarni qo'shib kul rang cho'yandan olinadi. Qo'shiladigan modifikatorlar miqdori 0,1—1,5% dan oshmaydi. Bunda suyuq cho'yan harorati 1400°C dan kam bo'lmasligi kerak. Modifikatsiyalashda cho'yan tarkibi qariyb o'zgarmaydi, lekin grafit donalari mayda plastina, ozgina uyurilgan ko'rinishda bo'lib qoladi va bir-biridan alohida-alohida joylashadi. Buning natijasida cho'yanning strukturasida bir jinsli, zich bo'ladi, mustahkamligi ortadi, yeyilishga ko'proq qarshilik ko'rsatadigan va korroziyaga chidamli bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Патон Б.Е. Технология электрической сварки металлов и сплавов плавлением, Москва, Машиностроение, 1974г
2. Петров Г.Л. Сварочные материалы, Машиностроение, Ленинград, 1972 г.
3. Соколов Е.В. Справочник по сварке, т. 2 Москва, Машгиз, 1962г,
4. Акулов А.И. Сварка в машиностроении, т. 2, Москва, Машиностроение, 1978г
5. Петрушин И.Г. Краткий справочник паяльщика, Москва, Машиностроение, 1991г
6. Волченко В.Н. Сварка и свариваемые материалы, т. 2, Москва, Издательство МГТУ, 1998г
7. Потапов М.Н. Сварочные материалы для дуговой сварки, т. 2, Машиностроение, 1993г

CONNECTION INTERCULTURAL COMMUNICATION AND EDUCATION

Abdurayimova Aziza Ikromovna

*2nd year student of the Faculty of Philology
directions of the Russian language and literature
Termez State Pedagogical Institute*

Annotation: This article clarifies the concept of intercultural communication and education and related terminology. Intercultural education is as important in today's world as the ability to read, write, count and use computers. It requires new directions for different points of view and life experiences.

The article provides methodological recommendations for teaching and educating intercultural communicative competence through empathy, and not in the form of education, language learning, competition and conflict.

Key words: intercultural communication, empathy, observation, interaction, mutual understanding, dispute, intercultural competence.

In today's fast-paced process, no country can pave the way for development without the cooperation of world culture and economy. In the region, especially with the culture and economy of Uzbekistan, as well as with the ideas and achievements of its educational process, the world community is showing increasing interest in intercultural communication and education.

UNESCO works in such areas as peace, poverty eradication, sustainable development, intercultural communication through education, development of science, promotion of international cultural and information exchange.

There are over 130 nationalities in Uzbekistan and they believe in 16 different faiths. Today they live in peace and harmony. Sociolinguistics is involved in the development of language skills in the development of intercultural education, regardless of religion or ethnicity, since the importance of a secondary social context in language learning is undeniable.

Knowledge of a foreign language or education in another state is incomplete without its social aspect. Language competence is equivalent to solving the problem of sociolinguistic competence. This is a component of communicative competence. Sociolinguistic competence is defined as the ability to use language correctly in different contexts or language situations. Various theories of language learning emerge and focus on a particular area, although the student's understanding of language as a component of the language of instruction is unified, which also promotes the development of research-oriented learning. From the concept of social competence to the concepts of sociocultural and intercultural competence.

Culture can be defined as the biologically defined means of communication (group language) of members of the same geographic area, different social relationships, different daily activities, the products of that group, and their habitats.

Scholars define culture as a particular form of worldview and a way of remaining in the human world that shares that worldview with a particular community. Based on the concept of this culture, intercultural competence can be easily related to the concept of modern society in various contexts.

Intercultural competence is our ability to carry out activities with different speakers and speakers of different languages. The concept of "intercultural" goes beyond "sociocultural" and takes into account the language of this community. Intercultural competence, however, stems from its language and culture, which is essential to any foreign language teaching. Student communication is central to intercultural competence.

Appeal to the culture of other peoples is known as "intercultural communication".

The concept of "intercultural communication" was originally developed by G. Treiger and E. Hall "Culture and Communication. Model of Analysis" (1954). Under intercultural communication, they understood the ideal goal that a person seeks to achieve in the environment.

The purpose of the intercultural communicative approach is to play an important role in shaping the ability of students to communicate in intercultural situations and be able to compare cultures. First of all, they need to learn not to rush to evaluate inexplicable situations and phenomena in another culture based on their own cultural norms. Cross-cultural comparison is not a perception of "good" or "bad" (based on criteria), but an understanding and understanding of differences.

The content of educational material chosen for a specific purpose and learning activities can stimulate the student's interest in intercultural issues, for example, thereby. Therefore, in order to get acquainted with both cultures: the language of the language being studied and the culture of the native language of the student, educational content at the country level (for example, holidays and customs) is needed that introduces the culture of the country in which the language is being studied.

Sometimes, in a multicultural society, communities may live together in the same community while maintaining cultural differences. The linguistic proximity of the parties in a conversation leads to knowledge and respect for cultures, avoids prejudice and leads to a balanced attitude.

Intercultural education is a critical process. First, it is constant and dynamic. Secondly, it is the process of building relationships between people. The empathy and understanding that teachers share with their students is often more important than the facts and figures that teachers know about demographics and ethnic groups. Empathy must be strengthened in the student's communicative communication in cross-cultural competence.

Empathy (Greek En - “in” + Greek pathos - “appetite”, “torment”, “feeling”) is a conscious sympathy for the current emotional state of another person, without losing the experience of the external origin of the experience. Accordingly, empathy is a person with developed abilities for empathy.

That is, empathy is a person's response to the feelings and state of another. An empath clearly sees and understands what exactly is happening with the interlocutor at the moment (in an emotional way). At the same time, he measures his own actions, thoughts and emotions with the state of this person.

Empathy is pure, sincere, and one must feel the other person's feelings, accept their needs as one's own problems, understand the meaning of the term and correctly assess the context, and study the cognitive and emotional characteristics of the interviewer.

Describing the complexity of the phenomenon of intercultural communication and education, scientists focus on three characteristics: communicative, psychological and social. In intercultural learning, we enrich communicative competence as we get to know different ways of communicating in the learning process, during learning periods, using some strategies of expression, respect, discussion or persuasion.

Intercultural education is a process that is free from the most difficult shortcomings and implies that nationalism and racism are not applied at all in the educational process. This reflects one entity without nationality. It is a monocultural education and can be considered as an incomplete education other than national education. It preserves the diversity of our homeland, national values and heritage, which has become our world beyond education.

The purpose of intercultural education is to educate representatives of all national-cultural groups, as well as all students, regardless of gender, using alternative, non-traditional teaching methods. The curriculum should include the experience of different peoples, as well as the differences between men and women.

Intercultural education is social justice that teaches broader thinking, reflects what you learn and applies knowledge. Discussions about social justice in groups are welcome, accepted and encouraged. The focus of such discussions may be groups that have cultural differentiation: social differences in society, racism, poverty, discrimination, war and the ability of students to respond to the situation. It is important to understand what is important in case of a misunderstanding of intercultural communication and intercultural communication, and to correctly interpret the social relations between the interviewees.

Communicative competence is the ability of a person to find the right way in different situations, as well as understanding the culture of communication and correctly assessing situations during a conversation.

A student who is in an intercultural community, in intercultural education, must know.

1. Be aware of the social and cultural changes taking place in society.
2. Know inter-group and inter-group differences, which, in turn, contribute to mutual understanding.
3. Know how to improve interaction between friends, groups and within them by learning about their different cultures and relationships.
4. The student must develop skills to communicate with different cultures and in a world of cultural diversity.

The concept of intercultural competence is a phenomenon that is learned masterfully regardless of time and space. The process can be traced back to elements of culture, from role playing or general context. It is believed that he forms a worldview by observing other cultures, communicating (traveling, meeting traditions, listening to a foreign film or song), analyzing cultural changes taking place in different areas. This, in turn, provides a better understanding of the individual and the systematization of home, family, education, media and other social relations, as well as the integration of cultural and communication patterns in the field of social relations. For cultural and communicative relations, it is necessary to create an environment that is in harmony with actions (cultural relations, sincere and warm facial expressions, attitudes), conversations (logical communication, tone) and situations (dialogue, publicity and solidarity) and political views (social respect). Even people who speak the same language can experience intercultural communication problems. It follows that the development of intercultural communication skills should be carried out outside the context of learning foreign languages. Information and communication technologies help to understand any real situations (written and audiovisual) that we need to understand our cultural differences, thus helping us to understand intercultural communication and learning.

The session should use a more flexible approach as a resource for developing intercultural competencies in learning. For example, the Internet has become a platform for meetings, advocacy and collaboration between students from different cultures. Work and cooperation will help to get to know each other and reach real communication situations in case of misunderstanding. Such situations should be handled by the students with the help of a teacher who works as an intercultural consultant. It is necessary to engage in the teaching and study of intercultural communication and to address issues related to it. The solution to this problem, of course, lies in the study of language and intercultural competence. Understanding education as a universal process, it is appropriate to consider this issue from the point of view of higher education. Thus, the teacher makes an important contribution to the process of creating intercultural communication and learning partnerships.

Literature:

1. "Access to education improves the well-being of nations" 20-07-2017, UNESCO.
2. Sadoksin A.P. Theory and practice of intercultural communication. M.2004.58str
3. Ismailova Sh. V. Ability to communicate in intercultural situations // Young scientist. - 2016. - No. 15.3. - pp. 3-4. - URL <https://moluch.ru/archive/119/32994/> (data collection: 01/21/2020).
4. Wikipedia material - encyclopedia
5. Nishanbayeva Kunduz Vakhobovna, Associate Professor of the Department of Cultural Studies and Cultural Studies of the State Institute of Tashkent, Uzbekistan. "Culture of intercultural communication" Journal of postgraduate and doctoral studies.

MATEMATIKA DARSIDA TRIGONOMETRIK IFODALARNI AYNIIY ALMASHTIRISH MAVZUSINING DOLZARBLIGI

G'ofurova Dilfuzaxon

*Farg'ona viloyati Uchko'priq tumani Prezident ta'lim muassasalari Agentligi
tizimidagi ixtisoslashtirilgan maktabi matematika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada trigonometrik ifodalarni almashtirishga doir misollar, formulalar, yo'l-yo'riqlar ko'rsatib beriladi. XXI asr informatsion texnologiyalar asri bo'lganligi bois matematikaning har bir darsi o'quvchi uchun dolzarb hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Trigonometriya, misol, ayniy almashtirish, formula, isbot, funksiya.

Avval matematika, keyin esa boshqa fanlar. Shunday ekan maktab o'quvchilariga matematika darslarini sifatli o'tish, dars samaradorligini oshirish, yangi metodlardan foydalanish kabi vazifalar bugungi kunning dolzarb vazifalari hisoblanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4708-son qarori dasturilamal bo'lib xizmat qilishi shubhasiz.¹ Qarorga ko'ra 2020 — 2023-yillarda O'zbekiston Respublikasida matematika fanlari bo'yicha ta'lim sifatini yaxshilash, ilmiy-tadqiqotlarning natijadorligi va amaliy ahamiyatini oshirishning maqsadli dasturini ishlab chiqish va boshqa muhim vazifalar belgilab berildi.

Maktab matematika kursining trigonometriya bo'limida juda ko'p ayniy munosabatlar, jumladan, quyidagi munosabatlar o'rganiladi:

1. Trigonometrik funksiyalarning birini ikkinchisi orqali ifodalaydigan ayniy almashtirishlar.

2. Trigonometrik ifodalarni soddalashtirishdagi ayniy almashtirishlar.

3. Trigonometrik ayniyatlarni isbotlashdagi ayniy almashtirishlar.

4. Trigonometrik tenglamalarni yechishdagi ayniy almashtirishlar.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, trigonometriya kursida ayniy almashtirishlar muhim o'rinni egallaydi. IX sinf geometriya kursida trigonometrik funksiyalarga ta'rif berilganidan so'ng, to'rtta trigonometrik funksiyalarni o'zaro bog'lovchi quyidagi uchta ayniyat o'rganiladi:

$$1. \cos^2 a + \sin^2 a = 1;$$

$$2. \operatorname{tga} = \frac{\sin a}{\cos a};$$

$$3. \operatorname{ctga} = \frac{\cos a}{\sin a}.$$

¹ www.lex.uz

Bu ayniyatlarni keltirib chiqarish maktab geometriya kursida batafsil bayon qilingan. Bu ayniyatdardan yana quyidagi uchta ayniyat keltirib chiqariladi:

$$1. \operatorname{tga} \cdot \operatorname{ctga} = 1; \quad 2. \frac{1}{\cos^2 a} = 1 + \operatorname{tg}^2 a; \quad 3. \frac{1}{\sin^2 a} = 1 + \operatorname{ctg}^2 a.$$

Yuqoridagi ayniyatlar trigonometrik ifodalarni hisoblashda bajariladigan ayniy shakl almashtirishlarda eng ko'p ishlatiladigan ayniyatlar bo'lib hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchilarga ildizli ifodalar ustida bajariladigan trigonometrik ayniy shakl almashtirishlarni bajarishga alohida e'tibor berish lozim. Masalan, $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha}$ ifodani olaylik. Buni hisoblaydigan bo'lsak, $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \pm \sin \alpha$ tengligi o'rinli bo'ladi.

O'quvchilarga $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \sin \alpha$ va $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = -\sin \alpha$ tengliklarning ma'nosini tushuntirish lozim. Bu erda $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \sin \alpha$ qiymat I chorakdagi, $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = -\sin \alpha$ esa III chorakdagi qiymat ekanligini geometrik nuqtai nazaridan ko'rsatib tushuntirish maqsadga muvofiq. Bundan tashqari α ning aniq son qiymatlarida ham bu ifodalarni hisoblash lozim. Masalan, $\alpha = \frac{\pi}{3}$ bo'lganda $\sin \frac{\pi}{3} = \frac{\sqrt{3}}{2}$, shuning uchun $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \frac{\sqrt{3}}{2}$, ammo $-\sin \alpha = \sin\left(-\frac{\pi}{3}\right) = -\frac{\sqrt{3}}{2}$. Demak, $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \pm \sin \alpha$ ekan.

O'quvchilar ayniy shakl almashtirishlarni yaxshi o'zlashtirishlari uchun birinchidan trigonometrik funksiyalar ta'rifini, ulardan birini ikkinchisi orqali ifodalovchi va asosiy ayniyatlar kabi formulalarni bilishlariga, ikkinchidan esa ana shu formulalarni trigonometrik ifoda berilishiga qarab tadbiq qila olish malakalariga bog'liqdir. Maktab matematika kursidagi trigonometrik ayniy shakl almashtirishlarni og'zaki bajarishga o'quvchilarni o'rgatish ularda mantiqiy matematik tafakkurni shakllantiradi. O'qituvchi biror trigonometrik ifodaning shaklini almashtirishni bajarishdan oldin o'quvchilarga eng sodda bo'lgan og'zaki trigonometrik mashqlardan namunalarni doskaga yozib, o'quvchilardan tezroq og'zaki soddalashtirishni bajarishlarini talab qilishi o'quvchilarni trigonometrik ayniyat va formulalarni esda doimo saqlashlariga imkon yaratadi.

Masalan,

$$1 - \cos^2 \alpha; \quad 1 - \sin^2 \alpha; \quad (1 - \cos \alpha)(1 + \cos \alpha);$$

$$\sin \alpha \cdot \operatorname{tga} \cdot \cos \alpha; \quad \frac{\operatorname{tga}}{\operatorname{ctga}}; \quad \frac{1}{\operatorname{ctga}} - \operatorname{tga}; \quad \frac{\operatorname{tga}}{\operatorname{ctga}} + 1; \quad \frac{\cos \alpha}{\operatorname{tga}};$$

Bundan keyin o'qituvchi murakkabrok trigonometrik almashtirishlarni ko'rsatishi maqsadga muvofiqdir.

1-misol. $(1 - \sin \alpha)(1 + \sin \alpha) - \cos^2 \alpha$ ifodani soddalashtiring.

1-usul.

$$(1 - \sin \alpha)(1 + \sin \alpha) - \cos^2 \alpha = 1 - \sin^2 \alpha - \cos^2 \alpha =$$

$$= 1 - (1 - \cos^2 \alpha) - \cos^2 \alpha = 1 - 1 + \cos^2 \alpha - \cos^2 \alpha = 0.$$

$$\begin{aligned} 2\text{-usul. } (1 - \sin \alpha)(1 + \sin \alpha) - \cos^2 \alpha &= 1 - \sin^2 \alpha - \cos^2 \alpha = \\ &= 1 - (\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha) = 1 - 1 = 0; \end{aligned}$$

$$2 - \text{misol. } \frac{1 + \cos \beta + \cos^2 \beta}{1 + \sec \beta + \sec^2 \beta} \text{ ifodani soddalashtiring.}$$

$$\frac{1 + \cos \beta + \cos^2 \beta}{1 + \sec \beta + \sec^2 \beta} = \frac{1 + \cos \beta + \cos^2 \beta}{1 + \frac{1}{\cos \beta} + \frac{1}{\cos^2 \beta}} = \frac{1 + \cos \beta + \cos^2 \beta}{\frac{\cos^2 \beta + \cos \beta + 1}{\cos^2 \beta}} = \frac{(1 + \cos \beta + \cos^2 \beta) \cos^2 \beta}{\cos^2 \beta + \cos \beta + 1} = \cos^2 \beta.$$

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, trigonometriya kursida ayniy almashtirishlar muhim o'rin egallaydi. O'quvchilar trigonometrik ayniy shakl almashtirishlarni yaxshi o'zlashtirishlari uchun birinchidan, trigonometrik funksiyalarni birini ikkinchisi orqali ifodalovchi va asosiy ayniyat kabi formulalarni, ikkinchidan esa shu formulalarni trigonometrik ifodani berilishiga qarab tadbqiq qila olish malakalariga bog'liqdir. Trigonometrik ayniy shakl almashtirishlarni bajarish uchun quyidagi formulalarni bilishlari kerak:

1. Asosiy trigonometrik ayniyatlar:

$$\begin{aligned} 1) \sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha &= 1; \quad 2) \operatorname{tg} \alpha = \frac{\sin \alpha}{\cos \alpha}, \left[\alpha \neq \frac{\pi}{2}(2n+1) \right], n \in \mathbb{Z}; \\ 3) \operatorname{ctg} \alpha &= \frac{\cos \alpha}{\sin \alpha}, (\alpha \neq \pi); \quad 4) \sec \alpha = \frac{1}{\cos \alpha}, \left[\alpha \neq \frac{\pi}{2}(2n+1) \right], n \in \mathbb{Z}; \\ 5) \operatorname{cosec} \alpha &= \frac{1}{\sin \alpha}, (\alpha \neq \pi), n \in \mathbb{Z}. \end{aligned}$$

Bu ayniyatlardan kelib chiqadigan formulalar quyidagilardir:

$$\begin{aligned} 1) \operatorname{tg} \alpha \cdot \operatorname{ctg} \alpha &= 1 \quad \left(\alpha \neq \frac{\pi}{2}n \right), n \in \mathbb{Z}. \\ 2) 1 + \operatorname{tg}^2 \alpha &= \sec^2 \alpha, \quad \left[\alpha \neq \frac{\pi}{2}(2n+1) \right], n \in \mathbb{Z}. \\ 3) 1 + \operatorname{ctg}^2 \alpha &= \operatorname{cosec}^2 \alpha, \quad (\alpha \neq \pi), n \in \mathbb{Z}. \end{aligned}$$

1-misol. Ayniyatni isbotlang.

$$\cos^2 \alpha (\operatorname{tg} \alpha + 2)(2\operatorname{tg} \alpha + 1) - 5 \sin \alpha \cos \alpha = 2, \left[\alpha \neq \frac{\pi}{2}(2n+1) \right].$$

Isboti:

$$\begin{aligned} \cos^2 \alpha (\operatorname{tg} \alpha + 2)(2\operatorname{tg} \alpha + 1) - 5 \sin \alpha \cos \alpha &= \cos^2 \alpha \left(\frac{\sin \alpha}{\cos \alpha} + 2 \right) \left(\frac{2 \sin \alpha}{\cos \alpha} + 1 \right) - 5 \sin \alpha \cos \alpha = \\ &= 2 \sin^2 \alpha + 4 \sin \alpha \cos \alpha + 2 \cos^2 \alpha + \sin \alpha \cos \alpha - 5 \sin \alpha \cos \alpha = 2(\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha) = 2. \end{aligned}$$

Adabiyotlar

1. Sh.Alinov, O.R.Xolmuhammedov, M.A.Mirzaxmedov. 9—algebra 2006- yil
2. www.bilimdon.uz
3. www.ziynet.uz
4. www.lex.uz
5. www.matematika.ru

УДК 614.8

ЗИЛЗИЛА БИЛАН БОҒЛИҚ ВАЙРОНА ХУДУДИДА ҚИДИРУВ –ҚУТҚАРУВ ИШЛАРИДА МУҲАНДИСЛИК ТЕХНИКАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ ВА ҚУТҚАРУВЧИЛАРНИ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНЖЕНЕРНОЙ ТЕХНИКИ ПРИ ПОИСКОВО-
СПАСАТЕЛЬНЫХ РАБОТАХ В ЗОНЕ РАЗРУШЕНИЙ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ
БЕЗОПАСНОСТИ СПАСАТЕЛЕЙ

ISSUES OF APPLICATION OF ENGINEERING EQUIPMENT DURING SEARCH AND
RESCUE OPERATIONS IN THE ZONE OF DESTRUCTION AND ENSURING THE
SAFETY OF RESCUERS

Чинташев Одил Худайбердиевич

Фавқуллодда вазиятлар вазирлиги Академияси ҳузуридаги

Фуқаро муҳофазаси институти

Ўқитувчи

Аннотация:

Мазкур мақола 1988 йил 7 декабрда Арманистонда содир бўлган кучли зилзила фожиаси сабоқларидан келиб чиқиб, зилзила билан боғлиқ фавқуллодда вазиятлар ҳудудида қидирув-қутқарув ишларида махсус муҳандислик техникаларидан самарали фойдаланиш бўйича хулоса ва таклифлардан иборат.

Шу билан бирга ушбу мақолада зилзила билан боғлиқ фавқуллодда вазият ҳудудида қидирув–қутқарув ишларига жалб этилган махсус муҳандислик техникаларини қўллашда қутқарувчиларни хавфсизлигини таъминлаш бўйича долзарб муаммоларни бартараф этиш бўйича таклифлар акс эттирилган.

Юқорида қайд этилганлардан ташқари зилзилалар натижасида ҳосил бўладиган вайроналарнинг баландлик қийматлари ва уларни тозалашда махсус муҳандислик техникаларидан фойдаланиш технологияси ҳамда Арманистон фожиасида амалга оширилган дастлабки, асосий ва якуний қидирув-қутқарув ишларида иштирок этган қутқарувчилар ва техникаларнинг сони бўйича маълумотлар, тажрибалар келтирилган.

Калит сўзлар: қидирув-қутқарув ишлари, махсус муҳандислик техникалари, зилзила билан боғлиқ фавқуллодда вазиятлар, вайрона, вайроналарнинг баландлиги.

Аннотация:

Данная статья состоит из выводов и предложений по эффективному использованию специальных инженерных средств при проведении поисково-спасательных работ в районе чрезвычайных ситуаций, связанных с землетрясением, на основе уроков трагедии сильного землетрясения, произошедшего в Армении в 7 декабря 1988 года.

В то же время в данной статье представлены предложения по решению актуальных проблем обеспечения безопасности спасателей при применении специальных инженерных средств, привлекаемых к поисково-спасательным работам в районе чрезвычайной ситуации, связанной с землетрясением.

Помимо вышеперечисленного, представлены сведения и опыты о значениях высот завалов, образовавшихся в результате землетрясений, и о технологии применения специальных инженерных приемов при их очистке, а также о количестве спасателей и техников, участвовавших в первоначальных работах, основные и завершающие поисково-спасательные работы, проведенные в трагедии Армении.

Ключевые слова: поисково-спасательные работы, специальные инженерные средства, чрезвычайные ситуации при землетрясениях, завалы, высота завалов.

Annotation:

This article consists of conclusions and suggestions on the effective use of special engineering tools in search and rescue operations in the area of emergency situations associated with an earthquake, based on the lessons of the tragedy of a strong earthquake that occurred in Armenia on December 7, 1988.

At the same time, this article presents proposals for solving urgent problems of ensuring the safety of rescuers when using special engineering equipment involved in search and rescue operations in the area of an emergency situation associated with an earthquake.

In addition to the above, information and experiments are presented on the values of the heights of the rubble formed as a result of earthquakes, and on the technology of using special engineering techniques for their cleaning, as well as on the number of rescuers and technicians involved in the initial work, the main and final search and rescue operations carried out in the tragedy of Armenia.

Key words: search and rescue operations, special engineering facilities, emergency situations during earthquakes, blockages, height of blockages.

Кириш.

Зилзила - ер қобиғининг ёки ер устки қатламининг тўсатдан рўй берган силжиши, емирилиши ёки ўпирилиши оқибатида вужудга келган, узоқ масофаларга тарқаладиган тўлқинсимон тебранишлар тарзидаги ер ости силкинишлари ва тебранишлари [1].

Бугунги кунда, аҳолининг сейсмик хавфсизлигини таъминлашнинг янги усуллари жорий қилиш муҳим аҳамият касб этмоқда [2].

Зилзила билан боғлиқ фавқулодда вазиятлар ҳудудида қидирув-қутқарув ишлари кўпинча, вайроналар шароитида амалга оширилади. Вайрона - бу қурилиш материаллари ва объектнинг технологик жиҳозлари, санитария техник асбоблари, мебел, уй анжомлари ҳамда тошлардан иборат бўлади.

Зилзила билан боғлиқ фавқулодда вазият ҳудудида қутқарувчилар томонидан олиб борилаётган қидирув-қутқарув ишларида муҳандислик тўсиқларни тозалаш машиналари ва махсус кўтариш мосламаси билан жиҳозланган автомобилдан фойдаланиш энг самарали бўлади [4].

Бундай шароитда муҳандислик тўсиқлардан тозалаш ва махсус кўтариш мосламаси билан жиҳозланган машиналаридан самарали фойдаланиш зарур бўлган вақтни сезиларли даражада қисқартириши ҳамда вайроналарни тозалашда оғир ишларни енгиллаштириш мумкин.

Агар ортида қолган тажрибаларга назар ташлайдиган бўлсак, 1988 йил 7 декабрда Арманистонда содир бўлган кучли зилзилада қидирув-қутқарув ишларининг дастлабки даври асосан жабрланган аҳоли томонидан ўз-ўзини қутқариш ва ўзаро ёрдам кўрсатиш асосида ўз кучлари билан амалга оширилди. Қўл остидаги техник воситалар қўлланилди. Шундай қилиб, Ленинаканда 7 декабр куни соат 18:00 гача бор-йўғи 13 та автокран, 4 та бульдозер ва 6 та эксковатор йиғилиб, бутун шаҳар бўйлаб фойдаланилди. Спитакда ҳатто бу ҳам топилмади. Барча жабрланган объектларни қамраб олиш учун қутқарув кучлари ва техник воситаларнинг маълум даражада етишмаслиги мавжуд эди, чунки куч ва воситаларни объектдан объектга ўтказиш, қоида тариқасида, қийин ва муқаррар равишда вақт ва иш суръатини йўқотиш билан боғлиқ эди.

Яна бир муҳим муаммолардан бири ёруғлик йўқлиги сабабли тунги ишлар чекланган эди.

Бу даврнинг давомийлиги Ленинаканда 9 соат, Спитакда 8,5 соат, Кироваканда 5,5 соат, Степанаванда 18,5 соат давом этган.

Қидирув-қутқарув ишларида 1,2 минг нафар киши, 55 та кран, 20 та бульдозер, 30 та эксковатор, жами 283 та муҳандислик техникалар иштирок этди.

Қидирув-қутқарув ишларининг ташкилий бошланиши ўт ўчириш бўлинмалари, тез ёрдам бригадалари ва бошқа бўлинмаларнинг ҳаракатлари билан бошланди. Ушбу даврдаги қидирув-қутқарув ишларида асосий эътибор ёнғинларни ўчириш, коммунал ва энергетика, айниқса электр ва газ тармоқларини узиб қўйишга қаратилди.

Асосий даврнинг давомийлиги Ленинаканда 6 кун, Спитакда 5 кун, Кироваканда 4 кун, Степанаванда 1,5 кунни ташкил этди.

Қидирув-қутқарув ишларида 37,1 минг киши ва 2600 га яқин техника иштирок этди.

Якуний даврнинг давомийлиги ўртача 10-13 кунни ташкил этди - барча шаҳарларда у 1988 йил 23 декабрда деярли якунланди.

Қидирув-қутқарув ишларида 38,7 минг киши ва 3500 га яқин техника иштирок этди [4].

Қидирув-қутқарув ишларини таҳлил қилишдан қуйидаги хулосалар чиқариш мумкин. Ишнинг асосий қисми бошланғич ва асосий даврларда, яъни уч кундан етти кунгача бўлган вақтда якунланган.

Таҳлил шуни кўрсатадики, тўртинчи кун жуда муҳим бўлган, бу кун давомида қазиб олинган одамларнинг тахминан 84 фоизи ҳали ҳам тирик эди. Уч-тўрт кундан кейин вайроналар остида қолган жабрланганлар вафот эта бошлади. Албатта бу маълум бир вақт даври учун хос бўлган муҳандислик, ёнғин, кимёвий ва метеорологик шароитларга тегишли. Умуман олганда, тиббий нуқтаи назаридан келиб чиқиб, вайроналар остидаги жабрланганларнинг муддати 4 кундан ошмаслиги кераклиги ҳақидаги хулоса тасдиқланади. Афсуски, табиий офат зонасида, хусусан, Ленинадан ва Спитакда қидирув-қутқарув ишлари белгиланган муддатлардан ошиб кетди.

Зилзила билан боғлиқ фавқулодда вазият ҳудудида қутқарувчилар қидирув-қутқарув ишларини олиб боришдаги энг катта қийинчиликлар бу вайроналар натижасида ҳосил бўлган қурилиш бўлакларида тозалаш ва уларни очишдир [5].

Зилзила натижасида юзага келган вайроналарнинг баландлиги ғиштли биноларда камроқ, темир-бетонли вайроналарда кўпроқ қийматлар олинади. Қолдиқларнинг қулаши эса аксинча, темир-бетон конструкциялардан ясалган биноларда кичикроқ, ғишт учун эса каттароқ қийматлар олинади.

Ҳисоб-китоблар шуни кўрсатадики, темир-бетондан ясалган 9 қаватли бино вайрон қилинганида, тўсиқ баландлиги 7,0 – 8,0 м га етиши мумкин. Тўсиқ зонаси диаметри 25,0 - 30,0 м. Агар ғиштли бино вайрон бўлса, баландлиги 4,0 – 6,0 м ва диаметри 35 – 40 м бўлади.

Асосан вайрон бўлган бино узунлиги 25-30 м, дан ошадиган учбурчак шаклида тўсиқ ҳосил бўлади, вайрон бўлган саноат бинолари ва иншоотлари майдони бўйича кичикроқ, баландлиги эса турар – жой биноларига нисбатан 2,0-3,0 м баландроқ тўсиқларни ҳосил қилади.

Махсус ва муҳандислик тўсиқлардан тозалаш машиналаридан фойдаланиш технологияси қуйидагича бўлиши мумкин:

қулаш хавфи бўлган устунлар, деворлар ва уларнинг қолдиқлари махсус машина ёрдамида қулатиш ишлари амалга оширилади;

вайроналар ичида ҳаракатланиш учун йўлаклар тозалаш ёки вайрона парчаларини тозалаш йўли билан бажарилади, агарда вайронанинг баландлиги 0,5 м, гача бўлса вайрона устки қисми текисланиб кириш ва чиқиш йўлагини барпо қилиш мумкин [6].

Вайроналар натижасида 15 м, гача ҳосил бўлган вайрона уюмларида ҳаракатланиш учун бульдозер ёрдамида йўлаклар очилади. Агарда вайрона уюмлари 32 м, дан юқори бўлса вайрона чўққилари махсус муҳандислик машина

ёрдамида йиқитилади, алоҳида катта вайрона парчалари эса йўлакдан четга олиб тахланади [8].

Биз юқорида қайд этган вайроналар шароитда махсус муҳандислик машиналаридан фойдаланишда яна бир муҳим муаммо бу вайроналарни тозалашда қутқарувчиларнинг хавфсиз ишлашини таъминлашдир.

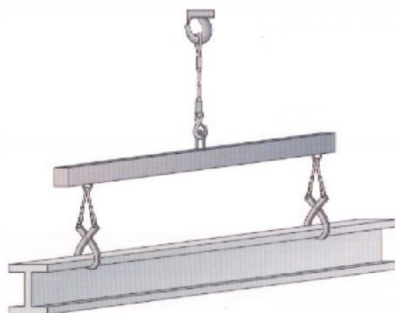
Ҳозирги кунда юкларни боғлаш, илдириш ва кўчириш бўйича ишларни бажариш учун турли хил кўтариш мосламалари қўлланилади [7].

Зилзила билан боғлиқ вайроналардаги қурилиш зарарларни таҳлил қилиб, мавжуд махсус муҳандислик техник-воситаларидан фойдаланган ҳолда боғлаш, илдириш, машиналарнинг кўтариш мосламаларига осилган юкларни кўчириш қутқарувчиларнинг иштирокисиз амалга ошириш мумкин эмас деган хулосага келиш мумкин [8].

Қутқарувчилар вайроналар юзасидаги қурилиш парчаларини машиналарнинг кўтариш мосламаларига илдириш, боғлаш каби ишларни олиб борадилар ва улар бундай хавфли ишларни амалга оширар экан улар ушбу вайрона парчалари остида қолиш эҳтимолидан ҳоли эмасдирлар.

Меҳнат муҳофазаси талабларига мувофиқ, қутқарувчиларнинг бундай ҳаракатларига йўл қўйиш мумкин эмаслигини барчамиз биламиз. Қутқарувчиларнинг бундай хавфли вайрона ҳудудида хавфсизлигини таъминлаш мақсадида қуйдаги расмларда акс эттирилган қўшимча тутқичларни қўллаш мумкин.

Зилзила билан

боғлиқ фавқулодда

вазиятлар ҳудудида

қидирув-қутқарув ишларини олиб бориш жойида вайроналарни тозалаш тартиби қуйидагича:

Махсус кўтариш мосламаси билан жиҳозланган автомобил ҳайдовчиси тутқични танланган вайрона қолдиқларига олиб келади ва танланган вайрона бўлақларига тегмагунча тутқични туширади. Қутқарувчилар тутқични тортиб вайрона қолдиқларига ўрнатишни таъминлайди.

Ушбу вайрона бўлақларини йиғиш жойига ёки транспорт воситаларига юклаш учун кўчириш ишларида ҳаракатланувчи қисқичлар ёрдамида

қистирилади ва вайрона бўлаклари кўтарилганида ўзининг оғирлиги таъсирида уни янада мустаҳкам тутиб тушиб кетишдан сақлаб туради.

Арманистон фожиаси сабоқларидан келиб чиқиб ҳамда ўтмишдаги хатоларга йўл қўймаслик мақсадида махсус муҳандислик техник воситаларни самарали қўллаш ва қутқарувчиларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш масалалари бўйича қуйидагиларни **таклиф** этиш мумкин:

зилзила билан боғлиқ фавқулодда вазият ҳудудида қутқарувчилар томонидан олиб борилаётган қидирув-қутқарув ишларида муҳандислик тўсиқларни тозалаш машиналари ва махсус кўтариш мосламаси билан жиҳозланган автомобиллардан кенг фойдаланишни;

вайроналар юзасидаги қурилиш парчаларини машиналарнинг кўтариш мосламаларига илдириш, боғлаш каби ишларни олиб боришда қутқарувчиларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш мақсадида қўшимча турли ҳил тутқичларни қўллаш;

зилзила билан боғлиқ фавқулодда вазият шароитларида фуқаро муҳофазаси тузилмаларини тез ва самарали ҳаракат қилиш қобилиятини оширишни;

зилзила билан боғлиқ ҳалокатли офатлар кўламига қараб, олдиндан жиддий тайёргарлик кўришни;

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қурилаётган бинолар ва иншоотларнинг сейсмик ҳавфсизлигини таъминланишини техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги меърий-ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини баҳолаш ҳамда назорат қилиш [1];

фавқулодда вазиятларда уларнинг олдини олиш ва бундай вазиятларда ҳаракат қилиш давлат тизими давлат бошқаруви органлари, хўжалик бирлашмалари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва бошқа ташкилотларнинг бошқарув органлари, кучлари ва воситаларини доимий равишда тайёргарлигини ошириш [3].

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. 2021 йил 14 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси аҳолиси ва ҳудудининг сейсмик ҳавфсизлигини таъминлаш тўғрисида”ги Қонуни.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 30 майдаги “Ўзбекистон Республикасининг сейсмик ҳавфсизлигини таъминлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ 144-сонли Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 26 августдаги “Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бундай вазиятларда ҳаракат қилиш давлат тизими тўғрисида”ги 515-сонли қарори.

4. Опыт применения инженерных частей и подразделений при ликвидации последствий землетрясения в Армении. М.: МО СССР. 1989, - 112 стр.
5. Аварии и катастрофы. М: Издательство ассоциации строительных вузов. 1998, - 413 стр.
6. Техническое описание и инструкция по эксплуатации инженерных машин: ИМР-2, БАТ-М, БАТ-2, БКТ. М.: Воениздат. 1972, - 212 стр.
7. Аварии и катастрофы. Предупреждение и ликвидация последствий М., Издательство Ассоциации строительных ВУЗов, 1998. – 307 стр.
8. Опыт применения инженерных частей и подразделений по ликвидации последствий землетрясения в Армении. – М., МО СССР, 1989. – 112 стр

О. Чинташев
Тел: 71. 230-40-27
93. 532-52-92

O`QISH DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI BADIY ASARNI TAHLIL QILISH MALAKASINI SHAKLLANTIRISH

Berdieva Azima

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Qarao'zek tumani
9-sonli umumta'lim maktabining boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O`qish darslarida matn ustida ishlash orqali badiiy asarni tahlil qilish malakasini shakllantirish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: O'qish darslari, badiiy asar, bilim, ko'nikma, dars jarayoni.

O'qituvchi badiiy asar ustida ishlashda va uning asosiy bosqichlarini belgilashda badiiy asarning badiiy asar sifatidagi o'ziga xos xususiyatlarini va o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga oladi. Badiiy asarda barcha qismlar (tushuncha, kompozitsiya, syujet, tasviriy vositalar) o'zaro bog'liqdir. Syujet rivoji asosida asar qahramonlarining yangi qirralari ochiladi. Bu xususiyatlar asar ustida ishlashda uni yaxlit o'qish va tushunishni talab qiladi. O'quvchilarni badiiy asar ustida ishlashga o'rgatish ularda adabiy-estetik tahlil ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish orqali tarbiyalashni nazarda tutadi. Asar matnini tahlil qilish muallifning fikri, his-tuyg'ulari va xulosalarini tushunishga yordam beradi, asarda ifodalangan voqealarga munosabat uyg'otadi. Ishni tahlil qilish o'qituvchidan o'quvchilar faoliyatini ma'lum maqsadga yo'naltirishni talab qiladi. "Maktabda badiiy asar tahlilini o'tkazishdan asosiy maqsad asarda ifodalangan hayotiy voqeani yoritish orqali o'quvchilarni badiiy adabiyot olamiga olib kirish, muallifning ijodga munosabati va niyatini sezish imkoniyatini yaratishdan iborat. Adib ilgari surgan g'oya va muammolarni kitobxonlar to'liq anglamay turib, adabiyotning yoshlar tarbiyasidagi vazifasini bajarib bo'lmaydi". Mutolaa tuyg'ularni boyitib, tafakkurni tayyorlasa, tahlil asar zamiridagi ma'noni chuqur o'rganishga yordam beradi.

O'qituvchi badiiy asar ustida ishlashda quyidagi masalalarni hal qilishi kerak:

1. Ish ustida ishlash maqsadi va mazmunini aniqlash
2. Asarni tahlil qilish uchun dars bosqichlarini aniqlash.
3. Har bir ishni tahlil qilish uchun topshiriqlar tizimini ishlab chiqish.
4. Asarni o'rganish usullarini aniqlash.
5. O'quvchilar egallaydigan bilim, ko'nikma va malakalar doirasini aniqlash.

Boshlang'ich sinflarda badiiy asar ustida ishlash uchta asosiy bosqichga bo'linadi: Birinchi bosqich (birinchi sintez). Bu bosqichning asosiy vazifasi matnni umumiy idrok etish asosida asarning aniq mazmuni va tasviriy ifoda vositalari bilan tanishtirishdan iborat.

Ikkinchi bosqich (tahlil). Ushbu bosqichning vazifasi va mazmuni - voqealar rivojining aloqasini aniqlash, ishtirok etuvchi shaxslarning xatti-harakati va ularning

asosiy xususiyatlarini aniqlash (nima uchun u buni qildi va qanday xarakterni ochib beradi), kompozitsiyani ochib beradi. asarning (tugun, avji, yechim), asarning aniq mazmunini tasvirlash. U qahramonlar xatti-harakatini (muallif nimani tasvirlagan, qanday tasvirlagan, nima uchun u yoki bu dalillarni tanlagan) vositalar va baholash bilan birga tahlildan iborat. Uchinchi bosqich (ikkinchi sintez). Ushbu bosqich ishining mazmuni ishtirokchi shaxslarning muhim xususiyatlarini umumlashtirish, personajlarni taqqoslash va baholash, asar g'oyasini aniqlash, badiiy asarni hayot va asar haqidagi bilim manbai sifatida baholashdan iborat. badiiy (qanday ma'lumot oldik, asar nimani o'rgatadi, muallif o'z fikr va taassurotlarini qanday aniq va aniq ifodalaydi va ta'sirli yetkazadi va hokazo) ikkinchi sintezdan so'ng o'qilgan asarga qarab ijodiy ishlar olib boriladi. Boshlashdan oldin. asarni o'qish uchun o'quvchilarni badiiy asarni o'qishga tayyorlash kerak. Chunki o'quvchilar asar mazmunini to'g'ri idrok etishlari uchun hayot haqida ma'lum tasavvurga ega bo'lishlari kerak. Buning uchun tayyorgarlik ishlari olib borilmoqda. Ma'lumki, badiiy va ilmiy-ommabop matnlar sinfda o'qishning asosi hisoblanadi. O'quvchilarni matn bilan tanishtirish o'qishga tayyorgarlik bosqichidan boshlanadi. Tayyorlik bosqichiga yozuvchilar haqida ma'lumot berish, asarda tasvirlangan voqealarni o'quvchilarga idrok etish, asar pafosini his qilish, notanish va ma'noli so'zlarni izohlash kabi masalalar kiradi. , murakkabroq obrazli iboralar. Agar ish fasllar haqida bo'lsa, tabiatga sayohat uyushtirish ham sinfda o'qishning muvaffaqiyatini ta'minlashga yordam beradi. Matn bilan dastlabki tanishuvdan so'ng quyidagi savollarni berish o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi:

1. Hikoyaning qaysi epizodi qiziqarli deb o'ylaysiz?

2. Hikoyadagi qahramonlardan qaysi birini ma'qullaysiz? Sizga kimning xarakteri va xatti-harakati yoqmadi?

3. Hayotda shunday insonlarni uchratganmisiz?

Tayyorgarlik ishlarining vazifalari quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilarning asarda tasvirlangan voqealar haqidagi tasavvurlarini boyitish, matnni ongli idrok etishga ta'sir etuvchi yangi ma'lumotlar berish, o'quvchilarning badiiy asarda tasvirlangan faktlarni o'z faoliyatida kuzatganlari bilan bog'lay olishlariga sharoit yaratish. o'z hayoti.

2. Yozuvchi hayoti va ijodiga qiziqish uyg'otish.

3. O'quvchilarni ishni emotsional idrok etishga tayyorlash. 4. Asar mazmunini tushunishga to'sqinlik qiluvchi so'zlarning lug'at ma'nolarini tushuntirish. Masalan, 4-sinf "O'qish kitobi"da "Xarita" matni ustida ishlashda so'z va iboralarning lug'at tarkibi quyidagicha bo'lishi mumkin: Og'zing ochilib qolsin – hayron bo'l. Qolipdan chiqqan g'isht kabi - hamma tomonlari bir xil. Befarq - befarq. Kashfiyot - tadqiqot narsasi natijasida yaratilgan; ixtiro qilish Ayilday botdi - qattiq urish, jarohat. Pisanda qilish - oldindan shart qo'yish; ta'kidlash uchun tayyorgarlik ishlarining tarbiyaviy shakllari xilma-xil bo'lib, o'qituvchi ishning mazmuni va shartlariga qarab ish turini

tanlaydi. Tayyorgarlik davrida nimani o'rgatish ko'zda tutilganligi avvalo o'quvchilarning o'zlariga ular haqida nima bilishlarini so'rash orqali aniqlanadi. Masalan, «Kitobga sadoqat» kitobini o'qishga tayyorgarlik ko'rishda o'quvchilarning dastlabki bilimlari quyidagicha aniqlanadi: Tayyorgarlik shakllaridan biri ekskursiyadir. Ushbu turdagi asardan tabiat yoki ishlab chiqarish, qurilish, shahar, qishloq hayoti, kasb-hunarni tasvirlashga bag'ishlangan mavzular va tarixiy asarlarni o'rganishda foydalanish mumkin. Masalan, 1-sinfda "Issiqxona", 2-sinfda "Metropolitan" kabi mavzularni o'rganishdan oldin ekskursiya o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Ekskursiya o'quvchilarda asarda tasvirlangan hodisalarni aniq va ongli ravishda o'zlashtirishga yordam beradi, bilimlarini chuqurlashtiradi, tabiat hodisalarini kuzatish va ularni to'g'ri tasvirlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ishlab chiqarish korxonalari, muzeylar va boshqa joylarga sayohatlar tarixiy voqealarni to'g'ri idrok etishni ta'minlaydi, kattalar mehnati bilan tanishtiradi, o'quvchida mehnatga mehr uyg'otadi, kasb-hunarga yo'naltiradi. Film namoyishi. Agar film tarixiy materiallarni, asar muallifining hayotini o'rganishdan oldin namoyish etilsa, o'quvchilarning asar haqidagi tasavvurlari faollashadi. Masalan, 2-sinfda "Gulzorda" hikoyasini o'qishda "Mehrobdan chayon" filmidan parcha ko'rsatish, 3-4-sinflarda Ibn Sino haqidagi asarlarni o'rganishda "Ulug'bek xazinasi". ", Alisher Navoiy haqidagi asarlar bilan tanishtirilganda "Alisher Navoiy" filmini ko'rsatish mumkin. o'quvchilarni asarni o'qishga tayyorlash jarayonida foydalaniladi. Ular o'quvchilarga tasavvur qilish, o'z tushunchalarini aniqlashtirish, ongli o'qish va hissiy idrokni rivojlantirishga yordam beradi. Film namoyishi jarayonida o'quvchilarning ayrim savollariga ular o'qiyotgan asarlar orqali javob topiladi. Tayyorgarlik ishining bunday tashkil etilishi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. O'qituvchining hikoyasi. Bu usul asar muallifi haqida ma'lumot berishda eng samarali hisoblanadi. Asar muallifi, shoir va yozuvchilar haqida so'z borar ekan, ularning portretlari, bolalar uchun yozgan asarlari ko'rsatilsa, o'quvchilarning yozuvchi ijodiga qiziqishi ortadi.

Xulosa:

Boshlang'ich sinflarda shoir va yozuvchilarning o'z tilida o'qilgan asarlari yoki ular to'g'risida o'zgaralar tomonidan bildirilgan fikrlar magnit tasmasidan eshitilsa yoki videotasma orqali ko'rsatilsa va unga o'qituvchining hikoyasi qo'shilsa, dars samaradorligi oshadi. . Masalan, 4-sinfda O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi o'qilganda A. Oripovning o'zi yozgan "O'zbekiston" she'rini o'ynatib, efirga uzatish mumkin. O'qituvchi yozuvchi va shoirlar haqidagi ma'lumotlarni o'quvchilarning saviyasiga ko'ra hayajonli tarzda hikoya qilib bersa, o'quvchilarning badiiy asarni o'qishga bo'lgan ichki ishtiyoqi, o'qishga bo'lgan ishtiyoqi ortadi. Yozuvchi haqida ma'lumot. 1-sinf dan 4-sinf gacha oshirildi va chuqurlashtirildi. Sinfdan sinfga o'tish orqali o'quvchilarning yozuvchi hayoti va ijodi haqidagi bilimlari ortadi. Asar muallifini tanishtirish talablari ham ortadi. O'qituvchi qisqacha ma'lumot berishdan yozuvchi hayoti bilan to'liqroq tanishtirishga o'tadi. Bunda u o'rta maktab

o'quvchilarining yoshiga mos imkoniyatlari, yozuvchi bilan qanchalik tanishligi, uning asarlarini o'qiganliklarini hisobga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.ziynet.uz. [1]
2. Raxmatullaeva L.I. Ona tili o'qitish metodikasi. -T.: Uchebnoe posobie. Moliyaviy iqtisod, 2007 yil. [2]
3. Abdullaeva Q. va boshqalar. 2-sinf o'qish darslari. - T.: O'qituvchi, 2009. - 266 b. [3]
4. Umarova M, Sh. Hakimova. O'qish darslari (3-sinf uchun). -T.:Cho'lpon, 2008. - 126 [4]
5. G'afarova T., G'ulomova X. 1-sinf o'qish darslari. - T.: Sharq, 2003. - 126 b [5]

MEDIA PORTAL YARATISHNING ASOSIY AFZALLIK VA KAMCHILIKLARI

Nabijonov Ravshanbek Muxammadjon o'g'li
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali

Annotatsiya

Ushbu maqolada hozirgi kunda rivojlanayotgan axborot kommunikatsiya texnologiyalarida Media Portal yaratishning umumiy afzalliklari va ularning qo'llanilishidagi kamchiliklari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: MediaPortal, XBMC, PVR / TiVo, MythTV, Geympad, Kinect, Wii Remote, Android / iOS / WebOS / S60 telefon qurilmalari, OnlineVideo, YouTube, iTunes Movie Treylerlari, Discovery Channel.

MediaPortal - bu video, fotosuratlar, musiqa tinglash va boshqa ko'p narsalarni ko'rish imkonini beruvchi ochiq manbali media markaz dasturi. Microsoft Windows ilovasi sifatida MediaPortal o'ziga xosdir, chunki ko'pgina ochiq manbali media markazlari Linuxga asoslangan, masalan, MythTV (faqat televizor, pluginlar orqali video va musiqani o'ynash uchun kengaytirilishi mumkin), Freevo, VDR (bu televizordan yozib olish uchun dastur. /DVB kartalari), GeeXboX va boshqalar.

MediaPortal kompyuterga DVR tizimlari (masalan, TiVo) kabi televizion eshittirishlarni yozib olish, to'xtatib turish va orqaga qaytarish kabi turli ko'ngilochar vazifalarni bajarishga imkon beradi. Boshqa funksiyalarga video tomosha qilish, Last.fm musiqiy ijtimoiy tarmog'i ma'lumotlari asosida dinamik pleylistlar yaratish orqali musiqa tinglash, o'yinlarni ishga tushirish, radioeshittirishlarni yozib olish va rasm to'plamlarini ko'rish kiradi. MediaPortal asosiy funksiyalarni kengaytirish imkonini beruvchi pluginlar va terilar tizimini qo'llab-quvvatlaydi.

MediaPortal - bu oddiygina media boshqaruvidagi inqilob bo'lib, u sizga o'zingiz xohlagan tarzda, hech qanday to'sqinlik qilmasdan yoki qiyin navigatsiya tizimlarini o'rganmasdan turib, mediangizni tomosha qilish, tinglash, o'qish va o'ynash imkonini beradi.

MediaPortal/ MediaPortal-1

Home Theater and Digital Video Recording solution
for Windows.

68

Contributors

0

Issues

229

Stars

150

Forks

Media Portal guruhlarini yaratish va boshqarish

Guruhlar Media Portal foydalanuvchilarini boshqarishga yordam berish uchun yaratilgan. Obyektga kirish uchun foydalanuvchi ushbu aktivga kirish huquqiga ega kamida bitta guruh a'zosi bo'lishi kerak. Agar foydalanuvchi qo'shsangiz, foydalanuvchini bir yoki bir nechta guruhlariga tayinlaysiz. Shunday qilib, siz foydalanuvchiga guruh tayinlangan papkalarga kirish huquqini berasiz. Guruh uchun qaysi Tasvir sozlamalari mavjudligini ham tanlashingiz mumkin.

Jildlar, aktivlar va Tasvir sozlamalariga kirishni cheklash uchun guruhlardan foydalaning

Turli darajalarda kirishga ruxsat berish uchun siz guruhlar yaratasiz. Har bir guruh uchun siz turli papkalar va jildlardagi aktivlarga o'qish, yozish va o'chirish ruxsatlarini tayinlaysiz. Shuningdek, guruh uchun qaysi Tasvirni oldindan o'rnatish mavjudligini o'zingiz hal qilasiz. Keyin foydalanuvchilarni guruhlariga tayinlaysiz. Foydalanuvchi bir nechta guruhlariga a'zo bo'lishi mumkin. Guruh kontseptsiyasi sizga umumiy tarkibning cheklangan to'plamlariga kirishni tayinlash uchun moslashuvchanlikni beradi.

Agar siz aktiv yoki jildga maxsus guruh ruxsatini bermasangiz, ushbu aktiv yoki jild o'zining asosiy jildiga (papka ierarxiyasidagi uning ustidagi jild) siz tayinlangan ruxsatlarni meros qilib oladi. Agar siz uning barcha ichki jildlari bir xil ruxsatlarni meros qilib olishiga ishonch hosil qilishni istasangiz, ota-papkaga ruxsat bering.

MediaPortal ochiq manbali media pleer va raqamli video yozuvchisi dasturiy ta'minot loyihasi bo'lib, ko'pincha Windows Media Center ga muqobil hisoblanadi . [1] [2] U odatiy PVR / TiVo funksiyalarini bajarish uchun 10 futlik foydalanuvchi interfeysini taqdim etadi , jumladan, jonli televizorni o'ynash, to'xtatib turish va yozib olish; DVD, video va musiqa tinglash; rasmlarni ko'rish; va boshqa funktsiyalar. [3] Plaginlar unga onlayn video tomosha qilish, Last.fm kabi onlayn xizmatlardan musiqa tinglash kabi qo'shimcha vazifalarni bajarish imkonini beradi. , va o'yinlar kabi boshqa ilovalarni ishga tushirish. U televizor tyunerlari, infraqizil qabul qiluvchilar va LCD displeylar kabi HTPC-larda keng tarqalgan apparat vositalari bilan interfeysga ega.

MediaPortal manba kodi dastlab XBMC (hozirgi Kodi) dan olingan bo'lsa - da, o'shandan beri u deyarli butunlay qayta yozilgan. MediaPortal , odatda, o'zaro platformalar bo'lgan MythTV va Kodi kabi boshqa ochiq manbali media markaz dasturlaridan farqli o'laroq, maxsus Microsoft Windows uchun mo'ljallangan.

Tarkibiy qismi

1. Xususiyatlari
2. Boshqaruv
3. Televizion
4. Video/DVD pleer
5. Musiqa pleer
6. Rasm pleyer/tashkilotchi
7. Onlayn videolar
8. Seriya
9. Filmlar
10. Ambilight
11. Uskuna
- 11.1. Uskuna, SD yagona tyuner
- 11.2. Uskuna, HDTV
- 11.3. Displey va saqlash, SD va HD
12. Operatsion tizim va dasturiy ta'minot
- 12.1. Qo'llab-quvvatlanadigan operatsion tizimlar - 1.7.1 versiyasi
- 12.2. Dasturiy ta'minot talablari - 1.7.1 versiyasi
13. Ma'lumotnomalar
14. Tashqi havolalar

Xususiyatlar

DirectX GUI

Video apparat tezlashtirish

Windows Vista / 7 da VMR / EVR

TV / Radio (DVB-S , DVB-S2 , DVB-T , DVB-C , Analog televizor (umumiy interfeys , DVB radio , DVB EPG , telematn va boshqalar...)

IPTV

Tele va radioeshittirishlarni yozib olish, to'xtatib turish va vaqtni o'zgartirish

Musiqqa pleer

Video/ DVD pleer

Rasm o'yinchi

Internet oqimlari

Integratsiyalashgan ob-havo prognozlari

O'rnatilgan RSS o'quvchi

TheTVDB va The Movie Database dan metadata veb- qirrasi

Plaginlar

Terilar

Grafik foydalanuvchi interfeyslari

Boshqarish

MediaPortal Windows operatsion tizimi tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan har qanday kiritish qurilmasi tomonidan boshqarilishi mumkin.

Kompyuterni masofadan boshqarish, Klaviatura / Sichqoncha, Geympad, Kinect, Wii Remote, Android / iOS / WebOS / S60 telefon qurilmalari

Televizor

MediaPortal bir yoki bir nechta televizor kartalari bilan bitta markaziy serverni o'rnatishga ruxsat berish uchun o'zining TV-serveridan foydalanadi. Televizor bilan bog'liq barcha vazifalar server tomonidan bajariladi va tarmoq orqali bir yoki bir nechta mijozlarga uzatiladi. Mijozlar MediaPortal Client dasturini o'rnatishi va jonli yoki yozib olingan televizorni tomosha qilish, yozuvlarni rejalashtirish , tarmoq orqali EPG ma'lumotlarini ko'rish va qidirish uchun TV-serverdan foydalanishi mumkin . 1.0.1 versiyasidan boshlab, TV-serverning mijoz plagini standart o'rnatilgan TV dvigatelini almashtirdi.

Tarmoqsiz ham (ya'ni bir o'rindiqli o'rnatish), TV-server kompyuterga ham server, ham mijoz sifatida qaraydi.

TV-server bir vaqtning o'zida bitta transponderda (multipleks) faqat bitta DVB/ATSC TV kartasi bilan televizor ko'rish va yozishni qo'llab-quvvatlaydi. Broadcast Driver Architecture iloji boricha ko'proq televizor kartalarini qo'llab-quvvatlash uchun ishlatiladi. Digital-herwhere, Hauppauge , Pinnacle , TechnoTrend va TechniSat kabi yirik karta brendlari , shu jumladan analog kartalar, o'z kartalari uchun BDA drayverlarini taqdim etadi.

Video/DVD pleer

MediaPortal video pleeri DirectShow Player hisoblanadi, shuning uchun har qanday kodek/filtrdan foydalanish mumkin. MediaPortal sukut bo'yicha LAV

Filtrlari kodekidan foydalanadi, lekin kodekni Ffdshow , PowerDVD , CoreAVC , Nvidia PureVideo va boshqalar kabi barcha o'rnatilganlariga o'zgartirish mumkin . MediaPortal shuningdek , har qanday o'rnatilgan kodek bilan videoni qayta ishlashni qo'llab-quvvatlaydi . DirectShow pleerini amalga oshirish tufayli MediaPortal Windows-da o'ynatilishi mumkin bo'lgan barcha media fayllarni o'ynashi mumkin.

Musiqqa pleyeri

Standart ichki musiqqa pleyeri BASS audio kutubxonasi bilan BASS Engine . Muqobil o'yinchi ichki DirectShow pleyeridir. BASS Engine yordamida MediaPortal Windows Media Visualizations, Winamp Visualizations, shu jumladan MilkDrop , Sonic va Soundspectrum G-Force dan vizualizatsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi.

Rasm pleyer/tashkilotchisi

Raqamli rasmlarni/fotosuratlarini ko'rish, boshqarish va fon musiqasi yoki radio bilan slayd-shou sifatida o'ynash mumkin. Rasm pleyeri har bir rasm o'rtasida turli o'tishlar yoki Ken Berns effektidan foydalanadi. Exif ma'lumotlari rasmlarni avtomatik ravishda aylantirish uchun ishlatiladi, ammo aylantirish qo'lda ham amalga oshirilishi mumkin. Rasmlarni kattalashtirish ham mumkin.

Onlayn videolar

OnlineVideos - bu MediaPortal uchun uzluksiz onlayn video yordamini MediaPortal bilan birlashtirish uchun plugin. OnlineVideos deyarli 200 ga yaqin saytlarni /kanallarni turli til va janrlarda qo'llab-quvvatlaydi, masalan, YouTube, iTunes Movie Treylerlari, Discovery Channel va boshqalar.

MP-TVSeries - MediaPortal uchun mashhur TV Series pluginidir. U foydalanuvchining TV Series kutubxonasini boshqarishga qaratilgan. MP-TVSeries plugini qattiq diskni (jumladan, tarmoq va olinadigan drayverlarni) videofayllar uchun skanerlaydi, so'ngra ularni yo'l tuzilmalari bo'yicha tahlil qilib, ular TV-shou ekanligini aniqlaydi. Agar fayl(lar) tan olinsa, plugin onlayn bo'ladi va ular haqida ma'lumot oladi. Keyin MediaPortal ichidan epizodlaringizni chiroyli grafik tartibda ko'rib chiqishingiz, boshqarishingiz va ijro etishingiz mumkin.

U olgan ma'lumotlar va fan-art har qanday foydalanuvchiga ma'lumot qo'shish va yangilash imkonini beruvchi TheTVDB.com saytidan keladi . Kengaytma yangi epizodlar/fayllar qo'shilganda har qanday ma'lumotni avtomatik ravishda yangilaydi.

Moving Pictures - bu foydalanish qulayligi va moslashuvchanlikka qaratilgan plugin. Uni filmlar kolleksiyangizga yo'naltiring va Harakatlanuvchi rasmlar imkon qadar kamroq foydalanuvchi shovqini bilan filmlaringiz haqidagi mediaga boy ma'lumotlarni avtomatik ravishda yuklaydi. Import qilinganidan so'ng siz o'z kolleksiyangizni ishlatish uchun qulay, lekin juda moslashtirilgan interfeys orqali ko'rib chiqishingiz mumkin.

Ambilight. AtmoLight plugin bo'lib, hozirda Ambilight yechimlarining barcha turlaridan foydalanish imkonini beradi:

AmbiBox

AtmoOrb

AtmoWin

BobLight

Hue

Giperion

Shuningdek, u kelajakdagi Ambilight yechimlari uchun oson kengaytirish imkonini beradi.

Uskuna

Uskuna, SD yagona tyuner

Bitta televizor tyuneri yordamida MPEG-2 video siqish bilan standart aniqlikdagi ijro etish va yozib olish uchun :

1,4 gigagertsli Intel Pentium III yoki unga tenglashtirilgan protsessor

256 MB (256 MiB) tizim operativ xotirasi

Uskuna, HDTV

HDTV (720p/1080i/1080p) o'ynatish/yozish, bir nechta tyunerdan yozib olish va MPEG-4 AVC (H.264) videosini o'ynatish uchun :

2,8 gigagertsli Intel Pentium 4 yoki unga tenglashtirilgan protsessor

512 MB tizim operativ xotirasi

Displey va saqlash, SD va HD

Kamida 128 MB video xotiraga ega DirectX 9.0 apparat tezlashtirilgan GPU

Buni qo'llab-quvvatlaydigan va MediaPortal bilan mos keladigan grafik chiqlar :

ATI Radeon series 9600 (yoki undan yuqori)

NVIDIA GeForce 6600 (yoki undan yuqori), GeForce FX 5200 (yoki undan yuqori) va nForce 6100 seriyali (yoki undan yuqori)

Intel Extreme Graphics 2 (o'rnatilgan i865G)

Matrox Parhelia

SiS Xabre seriyali

XGI Volari V seriyali va XP seriyali

MediaPortal dasturiy ta'minoti uchun qattiq diskda 200 MB bo'sh joy

Vaqtni o'zgartirish uchun apparat kodlash yoki raqamli televideniaga asoslangan televizor kartalari uchun 12 GB yoki undan ortiq bo'sh qattiq disk maydoni

Operatsion tizim va dasturiy ta'minot

Qo'llab-quvvatlanadigan operatsion tizimlar - 1.7.1 versiyasi

Windows 8 32 va 64-bit (v1.3.0 dan boshlab)

Windows 8.1 32 va 64-bit (v1.5.0 dan boshlab)

Windows 10 32 va 64-bit (v1.3.0 dan boshlab)

Windows 11 32 va 64-bit (v1.5.0 dan boshlab)

1.7 versiyasidan boshlab MediaPortal rasmiy ravishda Windows XP da qo'llab-quvvatlanmaydi.

U o'rnatiladi, lekin foydalanuvchini qo'llab-quvvatlanmaydigan holat haqida ogohlantiradi.

Dasturiy ta'minot talablari - 1.7.1 versiyasi

Microsoft .NET Framework 4.0 - .NET 3.5 funksiyalari yoqilgan, (v1.6.0 holatiga ko'ra)

DirectX 9.0c

Windows Media Player 11 (Faqat XP SP3 da talab qilinadi, Windows Vista WMP11 bilan birga keladi va Windows 7 allaqachon WMP12 bilan birga keladi)

MediaPortal bir necha turdagi pluginlarni qo'llab-quvvatlaydi. MediaPortalni ma'lum bir tarzda kengaytirish uchun ushbu turlarning har birini ishlatishingiz mumkin. Plugin turlari quyidagilardir:

Jarayon - hech qanday foydalanuvchi interfeysisiz fonda ishlash

Tag Reader - media fayl teglarini o'qing

Tashqi pleer - tashqi ilovalar yordamida media o'ynatish

Oyna (GUI) - foydalanuvchi interfeysini o'z ichiga oladi va foydalanuvchiga ular bilan muloqot qilish imkonini beradi.

Oyna pluginlari eng qiziqarli hisoblanadi.

MediaPortalni sozlashning ikkita asosiy usuli mavjud:

MediaPortal konfiguratsiya vositasi - MediaPortal, shuningdek, pluginlar, terilar va TV mijoz parametrlarini sozlash uchun mustaqil Windows ilovasi

MediaPortal-dagi sozlamalar opsiyasi - bu MediaPortal-dan foydalanayotganda asosiy sozlamalarni sozlash yoki o'zgartirish imkonini beradi.

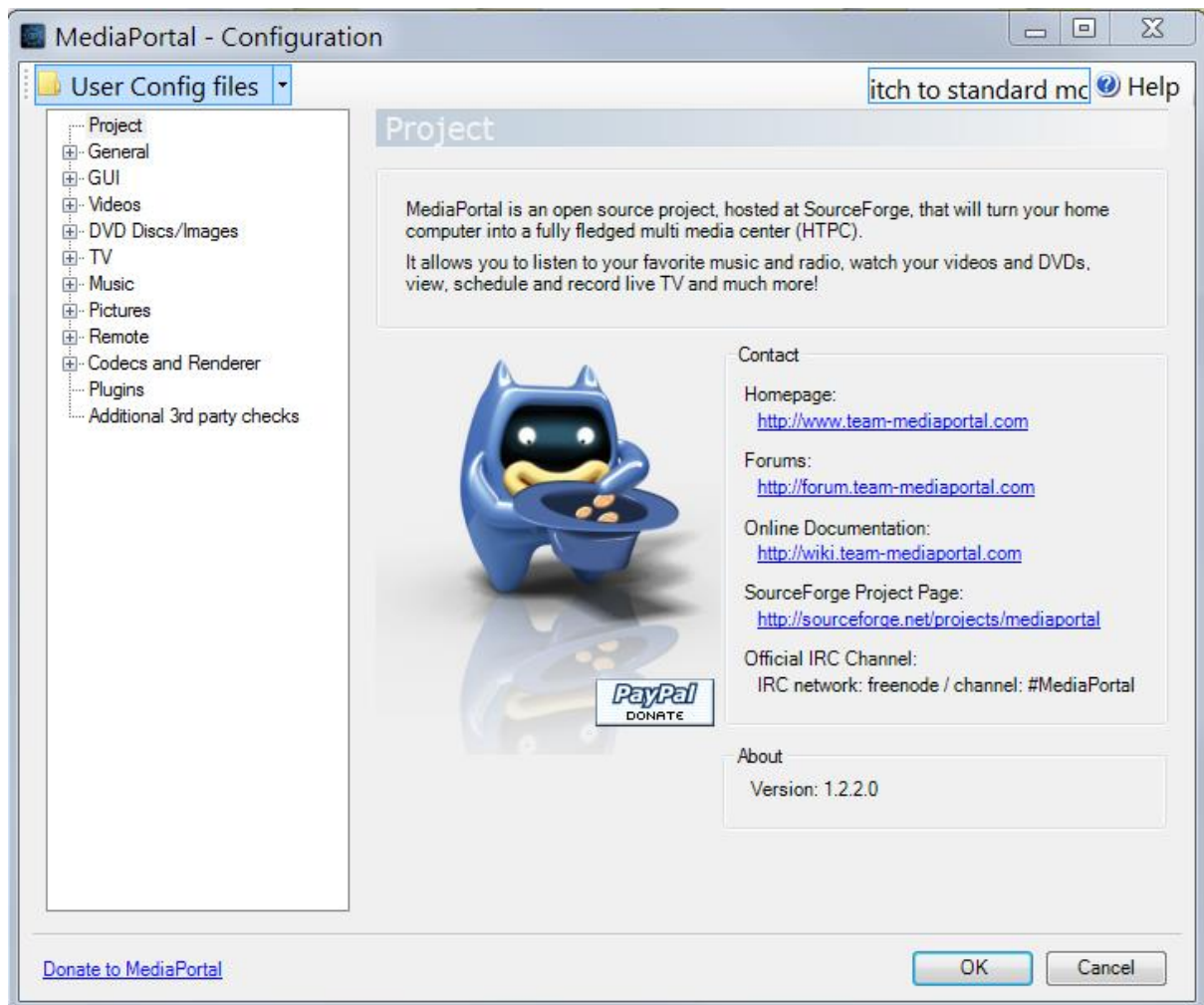
v1.3.0 dan boshlab, boshqa ko'plab Sozlamalar MediaPortal ichida boshqa ko'plab sozlamalarni sozlash yoki o'zgartirish imkonini beradi.

Eslatma: MediaPortalda televizor ko'rish uchun TV-serverni o'rnatgan foydalanuvchilar uchun alohida Windows ilovasi, TV-serverni sozlash vositasi mavjud. Bosqichma-bosqich ko'rsatma uchun O'rnatish qo'llanmalari > Televizorni sozlash ga qarang . MediaPortal ichidagi Sozlamalar yordamida faqat ba'zi Mijoz sozlamalarini sozlash mumkin.

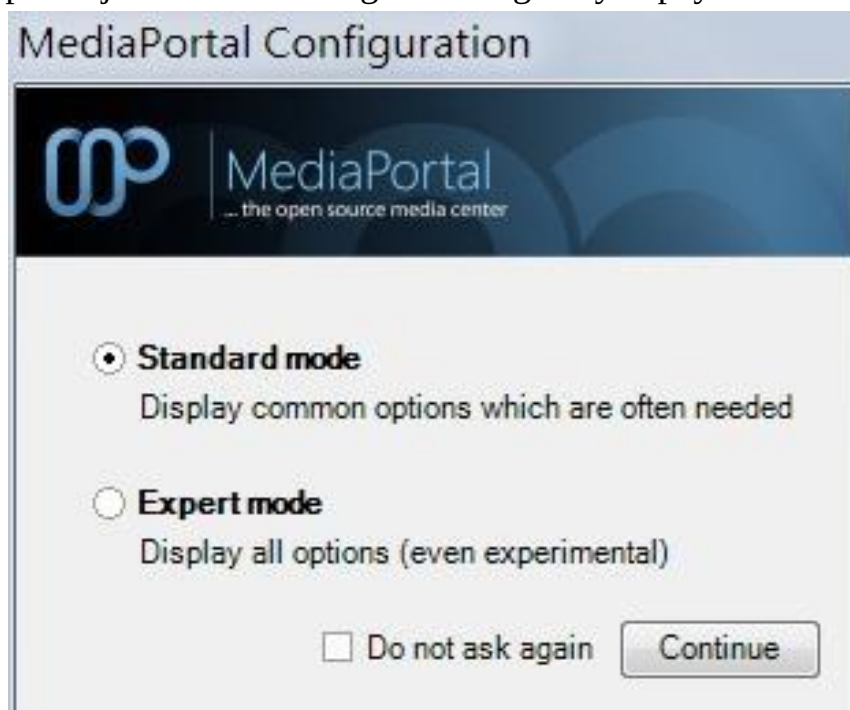
MediaPortal konfiguratsiya vositasi har biri MediaPortalning boshqa xususiyati bilan bog'liq bo'lgan bir qancha bo'limlarga yoki "sahifalarga " bo'lingan.

Ushbu bo'limlarning hammasi ham har bir foydalanuvchi uchun qo'llanilmaydi yoki darhol sozlanishi shart emas.

Barcha sozlamalarni o'rnatishdan so'ng istalgan vaqtda o'zgartirish mumkin, shuning uchun dastlab har bir bo'limni sozlash shart emas.

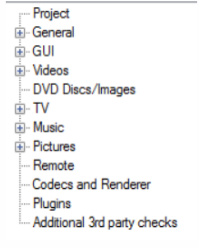
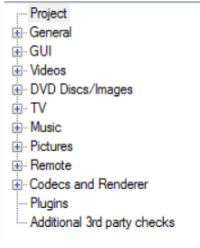
MediaPortal konfiguratsiyasini birinchi marta ishga tushirganingizda, "Standart rejim" yoki "Ekspert rejimi" ni tanlashingizni so'ragan oyna paydo bo'ladi.

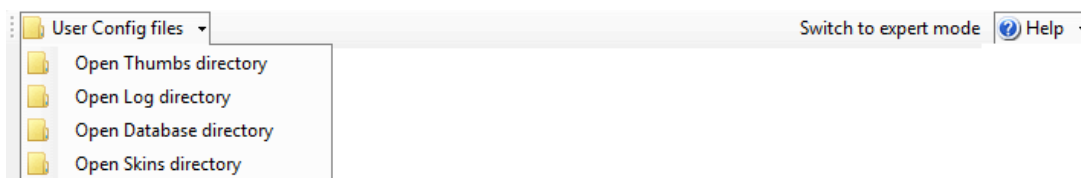
Shuni yodda tutingki, buni MediaPortal Configuration Tool ichidagi istalgan bosqichda boshqaruv panelida o'zgartirish mumkin, shuning uchun bu yerda sizning tanlovingiz unchalik muhim emas.

Agar siz MediaPortal-da yangi bo'lsangiz, tizimingiz barqaror ishlamaguncha va asoslar to'g'ri o'rnatilguncha Standart rejimni tanlang.

Agar siz MediaPortal-ni sozlashni xohlasangiz, Ekspert rejimini tanlashingiz kerak.

Standart rejim	Ekspert rejimi
	
Standart rejim minimal sozlamalarni taklif qiladi. Ko'pgina variantlarda keyingi konfiguratsiya sozlamalarini kengaytirish uchun + belgisi yo'q.	Ekspert rejimi barcha mavjud sozlamalarni ko'rsatadi. Keyingi konfiguratsiya opsiyalari uchun ularni kengaytirish uchun deyarli barcha variantlar yonidagi + belgisiga e'tibor bering.

Navigatsiya boshqaruvlari

O'rnatish oynasining yuqori qismida bir nechta navigatsiya boshqaruvlari mavjud: Foydalanuvchi konfiguratsiya fayllari : Bu turli xil konfiguratsiya fayllari saqlanadigan papkani ochadi.

Ochiq Thumbs katalogi : Barcha eskiz tasvirlari bilan jildni ochadi.

Jurnal katalogini ochish MediaPortal jurnallari bilan jildni ochadi.

Ma'lumotlar bazasi katalogini ochish : MediaPortal ma'lumotlar bazalari saqlanadigan jildni ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet saytlari:

1. Alisher o'g'li, Azamov Shohruhmirzo. "AXBOROTLARNI QAYTA ISHLASHNING TEXNOLOGIK XUSUSIYATLARI." *Journal of new century innovations* 15.2 (2022): 34-37.
2. Voogt, Joke, et al. "Challenges to learning and schooling in the digital networked world of the 21st century." *Journal of computer assisted learning* 29.5 (2013): 403-413.
3. <https://www.team-mediaportal.com/>
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/MediaPortal>
5. <https://www.dissercat.com/content/mediaportal-kak-sredstvo-sozdaniya-kachestvennogo-kontenta>
6. <https://www.softportal.com/software-3790-mediaportal.html>
7. <http://www.marifat.uz/marifati/ruknlar/umumii-urta-talim/Media-va-axborot-savodxonligi.htm>

BOSHLANGICH TA'LIM JARAYONIDA MILLIY ISTIQLOL G'OYASI ASOSIDA VATANGA E'TIQODNI TARBIYALASH OMILLARI

*O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika kafedrası
dotc. Fayziyev M.A
Pedagogika kafedrası 2-kurs magistranti
Sheraliyeva Mohichexra Bolbekovna*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda milliy istiqlol g'oyasi asosida vatanga e'tiqodni tarbiyalash omillari haqida fikr-mulohazalar bildirildi.

Kalit so'zlar: milliy g'oya, Vatannravnaqi, mashg'ulot, mehr, g'urur, iftixor, e'tiqod

Yosh avlodni yuksak ma'naviyatli shaxs sifatida tarbiyalash jamiyatda muhim ijtimoiy omil sifatida qaraladi. Barchamizga ayonki, inson qalbiga yo'l avvalo, ta'lim - tarbiyadan boshlanadi.

Hozirgi vaqtda barkamol avlodni sog'lom turmush tarziga tayyorlashda ta'lim - tarbiya sohasidan boshlab matbuot, televideniye, Internet va boshqa ommaviy axborot vositalari yoshlarni komil inson qilib tarbiyalaydigan har qanday ijobiy jarayonni zamon talablari asosida yangi bosqichga ko'tarishi zarur. Chunki zamon talab va ehtiyojlari, erki va ozodligi hamda ijtimoiy - iqtisodiy va siyosiy mexanizmi markazida yosh avlod yotadi.

Milliy g'oyamizning asosiy mazmunini ifoda etadigan yo'nalishlar haqida gapirganda, hech shubhasiz, biz Vatan ravnaqi va taraqqiyotini o'zimizga tasavvur qilamiz.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida milliy istiqlol g'oyasi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida vatanga e'tiqodni tarbiyalashda darsdan tashqari tadbirlarning o'rni katta. Shuning uchun o'qituvchilar darsdan tashqari mashg'ulotlar mavzulari buyicha kecha va uyinlarning ssenariyalari ishlab chiqishlari va o'quvchilar bilan o'tkazishlari lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining faoliyatlarini tashkil qilishga yu-naltirilgan sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning asosiy xususiyati, o'quvchi kundalik hayotining namoyon bo'lishidir. O'quvchi kundalik ishlarining davomi sifatida sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda bevosita ishti-rok etadi, turli mazmundagi suxbatlar, savol-javoblarda qatnashadi, kecha-larni tashkil kilishda ishtirok etadi, rollarni bajaradi, tinglaydi, qola-versa bular, orkali ma'naviy dunyosi boyib boradi. Ayniqsa, ular bugungi kunda o'quvchilarning milliy merosimizga nisbatan qiziqishlarini o'stirish maqsadida tashkil qilinadi. Har qanday sinfdan tashqari mashg'ulot oldiga turli

tarbiyaviy vazifalarni qo'yadi. Ularning har biri o'zga xos belgilarni, bir-biridan farq qiluvchi shakllarni, vositalarni, ijodiy, mehnatni talab qiladi.

Bugungi kunda mamlakamizda olib borilayotgan barcha ishlarning, islohotlarning negizida yosh avlodni haqiqiy Vatanga e'tiqodli, ma'naviy-axloqiy, insoniy fazilatlarini yuksak darajada shakllangan insonlar qilib tarbiyalash yotadi. Mamlakatimiz rivojlanish jarayonini boshidan kechirayotgan bir paytda, yoshlarda mustahkam e'tiqodni shakllantirish davr talabidir. Yoshlarimizda Vatan ravnaqi yo'lida xizmat qilish, Vatan manfaatini o'z manfaatlaridan ustun qo'yish, Vatanni qo'riqlash, yurt tabiati va boyliklarini asrash eng asosiysi Vatanga nisbatan chin e'tiqodni tarbiyalash o'qituvchi-pedagoglarning hayotiy vazifasidir. Toki Vatan muqaddas tushuncha ekan, shu Vatan tuprog'i va millat sha'ni uchun jon bergan bobolarning, aka-ukalarning xotirasi hurmati yoshlarni xaqiqiy Vatanga e'tiqodli insonlar qilib yetishtirishning ayni vaqtidir.

Milliy istiqlol g'oyasi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida vatanga e'tiqodni tarbiyalash jarayonini yanada takomillashtirish, o'quvchilarni milliy qadriyatlar bilan chuqurroq tanishtirish, ularning darsda olgan bilimlarini amalda isbotlash maqsadida turli ertaliklarni, kechalarni, bellashuvlarni o'tkazishni maqsadga muvofiq deb bildik. Buning uchun, avvalo milliy qadriyatlarimizni, bayramu-sayillarimiz va urfodatlarimiz xaqida bolalarda tushuncha hosil qilishimiz, Vatan haqidagi she'rlarni yod olishni, o'quvchilarning o'zlari chizgan Vatan manzarasi tasvirlangan suratlar namoyishini tashkil qilish, milliy urf-odatlarimiz aks etgan ko'rinishlarni tayyorlash bilan ertaliklarga tayyorgarlik ko'riladi.

Milliy bayramlarimizni boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan birgalikda nishonlash, avvalo o'quvchilarda ona-Vatanga, tabiat va jonzotlarga nisbatan mexr-muxabbat, gurur va iftixor xissini tarbiyalaydi. Bu kabi ishlarning natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'at boyligi oshadi, dunyoqarashi kengayadi, asosiysi darsda olgan bilimlarini mustahkamlaydi, xotirasida uzoq vaqt saqlab qoladi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'quvchilarni birdamlikka, jamoa bo'lib ishlashga o'rgatadi.

Shu boisdan boshlang'ich sinf o'quvchilarda sinfdan tashqari mag'ulotlarda milliy qadriyatlarimiz namunalarini o'rganish yuzasidan ertaliklar o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Shu nuqtai nazardan biz o'quvchilarni inson uchun dunyoda Vatandan aziz va mu'tabar, muqaddas, qutlug' narsa yo'q ekanligi ruhida tarbiyalashimiz lozim. Vatan - bu xalqning o'tmishi, buguni va kelajagidir. Vatanparvarlik esa milliy manfaatlarini, millat takdirini va istiqlolini chuqur o'ylash va anglash mas'uliyati bilan bog'lik ma'naviyatdir. «Bugun Vatanning har bir farzandi, - deb ta'kidlaydi I. Karimov - o'zining ota yurtining ajralmas bo'lagi deb his etayapti va bundan faxrlanayapti.

5. A.Ibroximov, X.Sultonov, N.Jurayev. Vatan tuygusi. T.: «O'zbe-kiston», 1996, 443 b.
6. Maxkamov U. Axloq-odob saboqlari. T.: Fan .1994, 133 b.
7. Maxmudov T. Mustaqillik va ma'naviyat. T.: «Sharq», 2001,160 b.
8. Ma'naviyat yulduzlari: (Markaziy Osiyolik mashxur siymolar, allomalar, adiblar) T.A.Qodiriy nomidagi xalk merosi nashriyoti.1999,395 b.
9. Milliy istiqlol goyasi: Asosiy tushuncha va tamoyillar T.,Uzbekiston 2000 , 80 b
10. Milliy istiqlol g'oyasi : asosiy tushuncha va tamoyillar (Ma'ruza matnlari) - T., 2001
11. Milliy istiqlol g'oyasi va ijtimoiy-gumanitar fanlar. Qarshi, «Nasaf» nashriyoti, 2001, 174 b.
12. Milliy istiqlol g'oyasi.Darslik.T.,2005

BIOLOGIYANI O'QITISHDA BIOLOGIK EKSKURSIYALARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Narbayeva Shahnoza Robbim qizi

Toshkent shaxar, Yashnobod tumani 170-maktab

Biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiyani o'qitishda biologik ekskursiyalarni tashkil etishning ahamiyati muhokama etilib, biologiyani o'qitishda ekskursiyalarni tashkil etishning maqsad va vazifalari, olimlarning fikrlari, natijalar tahlil etilib, keltirib o'tilgan. Bundan tashqari ekskursiyaga tayyorgarlik jarayonida o'qituvchi ekskursiya rejasini tuzishi va uning borishi haqida xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: biologiya, ekskursiya, mustaqil bilim, tabiat, ekologiya, jamoaviy, tashqi muloqot

KIRISH

Bizga ayonki, hayot - bu uning biosferasidan iborat bo'lgan, yerning tashqi qobig'ida yuzaga keladigan tabiiy jarayonlarning eng kuchli regulyatoridir. Insoniyat yashar ekan, insonlarning barcha hayoti va faoliyati biosferada amalga oshadi. Mashhur olim, V.I. Vernadskiy ta'kidlashicha, "Hayot eng kuchli tabiiy elementlar bilan yakuniy oqibatlari bilan taqqoslanadigan eng kuchli geologik kuch.

U hamma narsaning manbai, [mavjud turlar](#) resurslar. Hatto, biosfera orqali quyosh energiyasini olamiz. Shuning uchun tirik mavjudotlarni tashkil etish va faoliyati asoslari, ularning yerdagi roli haqidagi bilimlar sayyora iqtisodiyotini vakolatli boshqarishning zarur elementi hisoblanadi.

Bugungi kunda oliy va o'rta umumiy ta'lim muassasalarida ta'lim berilar ekan, nazariy, amaliy, ijodiy bilim berish o'z o'rnida katta ahamiyat kasb etadi. Ya'ni nazariy olgan bilimni amaliyot bilan bog'liq holda olib borilishi, kasbiy tajriba va ko'nikmalarini hosil qilishi kelajakda malakali mutaxassis bo'lishiga omil bo'lib xizmat qiladi. Va shuningdek, fan doirasida ushbu fanga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Biologiya fanini o'qitish faqat o'qituvchining talabalar bilan ishlashi har qanday shaklda biologik tushunchalarni, dialektik-materialistik dunyoqarashni, fikrlash va mustaqil amaliy ish qobiliyatlarini birlashtirgan holda o'qitish va tarbiya berishning maqsadga muvofiq tizimidir.

Maktabda o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash o'quv ishlarini tashkil etishning muayyan shakllarida amalga oshiriladi.

Hozirgi vaqtda metodika va maktab amaliyotida biologiya bo'yicha talabalar bilan o'quv ishlarini tashkil etishning shakllari tizimi qabul qilingan: darslar va tegishli majburiy ekskursiyalar, uy vazifasi, sinfdan tashqari majburiy ish (yovvoyi hayotning bir burchagida, o'quv va tajriba maydonchasida va tabiatda) va ixtiyoriy. sinfdan tashqari ishlar (individual, klub, jamoaviy va ommaviy).

Uslubiy jihatdan to'g'ri uyushgan, jamoaviy jarayon ta'limning barcha shakllarini o'qitish asosiy shakli - dars bilan o'zaro bog'liq bo'lib, biologik tushunchalar, dunyoqarash, fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi va qiziqishni kengaytiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ekskursiya atamasiga to'xtalar ekanmiz, lotinchdan Excursio - yurish, sayohat – masalan: muzeyga, diqqatga sazovor joyga, ko'rgazma, korxona va boshqalarga jamoaviy tashrif; ta'lim, ilmiy, sport yoki ko'ngil ochish maqsadida sayohat, yurish ma'nosini ifodalaydi.

Binobarin, ta'lim ekskursiyasi - bu o'quvchilar tomonidan haqiqatning turli xil narsalari va hodisalarini kuzatish va o'rganish maqsadida ishlab chiqarish, tabiat, muzey sharoitida tarbiyaviy dars hisoblanadi. Shuning uchun darsning xarakterli xususiyati bo'lmish, obyektlarni o'rganish talabalarning harakati, ularning mushak kuchlari bilan bog'liq.

Ekskursiya qisqacha qilib aytganda, mustaqil o'quv shakli bo'lib, o'quv ishlari tizimining muhim qismidir zamonaviy maktab va har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishga katta hissa qo'shadi.

Fan doirasida ekskursiyalarni tashkil etishning vazifalari quyidagichadir:

- talabalarning bilimlarini boyitish (to'g'ridan-to'g'ri idrok qilish, vizual tasvirlar va faktlarni to'plash asosida);
- nazariya va amaliyot o'rtasida, hayot hodisalari va jarayonlari bilan aloqalarni o'rnatish;
- tabiatni sevish va asrash;
- o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, mustaqilligini, o'quv ishida uyushqoqligini, kollektivizm va o'zaro yordam hissini rivojlantirish;
- estetik hissiyotlarni boyitish;
- kuzatish, xotira, fikrlash, hissiyotlarni rivojlantirish; kognitiv va amaliy faoliyatni kuchaytirish;
- o'rganishga ijobiy munosabatni tarbiyalash.

Boyle, A., Maguire, S., Martin, A., Milsom fikricha, dala mashg'ulotlari va ekskursiyalar, talabalar va o'qituvchilar tomonidan ko'pincha tanqidiy o'rganiladigan tajribalar bo'lib, xarajatlarga nisbatan qaramay eng yaxshi pedagogik yondashuv hisoblanadi.

Biolog olimlar King va Ginnlar(2015) o'rta maktab o'quvchilarining ekskursiya tajribasida bilish qanchalik muhimligini ko'rsatdi. Mualliflarning ta'kidlashicha, o'quvchilarning kontekstdan foydalanishi ularga ilmiy tushunchalar bilan shug'ullanishga yordam beradi va o'qituvchilarga ilmiy darajadagi pedagogikani yuksaltirishga va osonlashtirishda yordam beradi.

Ekskursiya mobaynida talabalar bilimlarni yangi holatga o'tkazadilar, bilim muammolarini hal qilishning yangi usullarini kashf etadilar. Masalan, hududning

geologik tuzilishini o'rganish uchun ekskursiyalarda maktab o'quvchilari kichik jarlikdan toshning o'ralgan qismini topadilar. Talabalar suv va prokat toshni silliq qilishini biladilar. Uning sirtini qayta ishlash darajasi bo'yicha toshning paydo bo'lgan joyidan chiqindilarning yo'lini aniqlash va shu joyni topish mumkin.

Shuningdek, ekskursiya, o'quvchilarni o'rganilayotgan obyekt ya'ni joy bilan yuzma-yuz qo'yib, birinchidan, og'zaki tasvirlarni aks ettiradi, ikkinchidan, o'quvchi maktabning barcha turdagi ko'rgazmali qurollari ta'sirida shakllangan sxematik tasvirlarni narsalarning o'zi tasvirlari bilan almashtiradi; uchinchi, bu talabani ongini bilimlarni boshqa reja asosida qayta ishlashga majbur qiladi, chunki ekskursiya paytida ob'ektlar va hodisalar ongga biron bir ilmiy tizimning bo'g'inlari sifatida emas, balki ularning tabiiy sharoitida, u yoki bu turdagi "hamjamiyat" elementlari sifatida ko'rinadi. Bu o'quvchiga hayotdagi narsalar va hodisalar o'rtasidagi haqiqiy munosabatni to'g'ri vizual tarzda aks ettiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bilim oluvchi o'quvchi yoki talabalar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlarni konkretlashtirish bilan doimiy ravishda chambarchas bog'liq holda, ularning ongida yana bir ish - ob'ektlar va hodisalarni bevosita kuzatish asosida maksimal aniqlik bilan yangi bilimlar tahlil qilinadi. Ekskursiyaning maqsadi, bu oson yurish emas, talabalar undan ozmi-ko'pmi muntazam ravishda olingan tizimli bilimlarning bir qismi bilan qaytishlari kerak. Bir necha ekskursiyalar natijasida ular maktabda keyingi o'rganish natijasida mustahkamlanib, keyingi ekskursiyalar bilan yangilanib, juda muhim bilimlar kapitalini shakllantirishlari zarur.

Ekskursiyada qatnashgan bilim oluvchi birdaniga odatdagi muhitni o'zgartiradi, ya'ni ekskursiya uni toza havoga olib chiqadi, jismoniy kuch talab qiladi va kuch beradi va o'rganuvchining odatiy ruhiy muhitini o'zgartiradi. Tartib-intizom boshqa shaklga ega bo'ladi, ekskursiya davomida uning qiziqishlari o'rtoqlar va kattalarning manfaatlari bilan maktabga qaraganda tez-tez va xilma-xil to'qnashadi, nihoyat, yurishning o'zi odatdagi kundalik maqsadlaridan farqlanadi.

Biologiyani o'qitishda biologik ekskursiyalarni tashkil etishning ahamiyatini tajribada 22-maktab o'quvchilari biologiya fanini o'qitishda tahlil qilib ko'rdik va quyidagi natijalar va vazifalarni kuzatdik. O'quvchining irodasini tarbiyalashda ekskursiyalar juda muhim pedagogik yondashuv. Ular quyidagi vazifalarni muvaffaqiyatli bajardilar:

- 1) o'quvchida o'z diqqat e'tiborini jamlash qobiliyati rivojlandi;
- 2) o'quvchi katta mas'uliyatni o'z zimmasiga oldi va berilgan muammoni diqqat bilan o'rgandi;
- 3) o'quvchi o'zini tutishni o'rgandi va fan sohasidagi o'z tashabbusini rivojlantirdi: ya'ni u dadilroq, topqirroq bo'lib, natijada u faol tashabbuskorlik qobiliyatini va mustaqil umumiy rivojlanishida namoyon bo'ladigan shaxsiyatning yanada qizg'inligini rivojlantirdi.

Ekskursiyalarning o'ziga xos xususiyati - bu tabiiy jamoalarning bir qismi bo'lgan tirik obyektlarni faol bilish imkoniyatidir. Darslarda olingan yovvoyi tabiat obyektlari haqidagi bilimlar ekskursiya davomida kengaytiriladi va chuqurlashadi. Relyefda harakat qilish, tabiatdagi murakkab bog'lanishlarni aniqlash, shuningdek tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlarni o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratilgan. Maktab o'quvchilari o'qituvchining topshirig'iga binoan tabiatdagi narsalarni topishni, tabiat hodisalarini tahlil qilishni, taqqoslashni, qiyoslashni o'rganadilar, tabiatshunoslik ishlarida ko'nikmalarga ega bo'lishadi, tabiatni elementar ilmiy tadqiq qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Ekskursiya ta'limiy ahamiyatga ega bo'lishidan tashqari, katta ta'lim salohiyatiga ega. Ularda go'zallik hissi, mas'uliyatli munosabat va tabiatga, o'z vataniga bo'lgan muhabbat rivojlanadi. Ekskursiyalar ekskursiya ta'limni hayot bilan bog'lashda muhim rol o'ynaydi.

Ekskursiyalar individual biologiya kurslarining ta'lim mazmunini hisobga olgan holda botanika, zoologik, umumiy biologik, ekologik va murakkab bo'lishi mumkin. Ekskursiyalarni rejalashtirishda o'qituvchi mahalliy tabiiy ob'ektlar va sharoitlarni hisobga oladi. Ekskursiyalar maktabning o'quv va tajriba maydonchasi atrofida, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga, ilmiy-tadqiqot institutiga, botanika bog'iga, istirohat bog'iga va boshqalarga uyushtirilishi mumkin.

O'quv kurslari mavzularidagi joylashuv bo'yicha ekskursiyalar quyidagilarga bo'linadi. Talabalarni qiziqtirgan savollar, kuzatuvlar va to'plangan materiallar bilan qiziqtirishga qaratilgan, odatda kuzda o'tkaziladigan dars yoki mavzu bo'yicha kirish.

Ekskursiyaning muvaffaqiyati o'qituvchi va o'quvchilarning tayyorgarligiga bog'liq. O'qituvchiga noma'lum bo'lgan joyda ekskursiya o'tkazilmaydi. O'qituvchi oldindan rejalashtirilgan joyda ekskursiya o'tishi kerak.

Ekskursiyaga tayyorgarlik jarayonida o'qituvchi ekskursiya rejasini va uning borishi haqida xulosa tuzadi. Ular quyidagilarni belgilaydilar:

- 1) Ekskursiya mavzusi, uning maqsadi va vazifalari.
- 2) Ekskursiya yo'li. Ekskursiya joyi maktab o'quvchilari uchun yo'nalish emas. Va mantiqan bog'liq bo'lgan "diqqat obyektlari", tabiiy obyektlar va hodisalarni kuzatish va o'rganish uchun to'xtaydi.
- 4) ekskursiya uchun jihozlar: o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan jihozlar, maktab o'quvchilarining mustaqil ishi va tabiiy materiallar yig'ish uchun; ekskursiya paytida bolalarning individual yoki guruhiiy faoliyati uchun topshiriqlar berilgan oldindan tayyorlangan kartalar.
- 5) Ekskursiya mavzusi bo'yicha kirish suhbat va topshiriqlar berish (5 - 7 daqiqa)
- 6) Topshiriqlar bo'yicha mustaqil ish (20 min).

7) topshiriqlar bo'yicha hisobotlar, kuzatuvlarni muhokama qilish va ekskursiya mavzusi bo'yicha yig'ilgan faktik materiallar, ularni umumlashtirish (10-15 min).

8) Ekskursiya mavzusidagi yakuniy suhbat (3 - 5 min).

9) Hududni tekshirish va uni tartibga solish.

10) Ekskursiya bo'yicha umumiy xulosa (tabiatda).

11) Ekskursiya davomida to'plangan materialni talabalar tomonidan (sinfda, uyda) qayta ishlash va ma'ruza, xabar tayyorlash.

Har bir ekskursiyada ishlash tartibi quyidagicha: a) o'qituvchining kirish suhbat; b) asosiy qism; v) talabalarning topshiriqlarni bajarishi; d) yakuniy suhbat.

Kirish suhbat odatda sinfda o'tkaziladi. Suhbatda o'qituvchi ekskursiyaning mavzusi, maqsadi, mazmuni va rejasini aytib beradi, ekskursiyani o'tkazish qoidalari esga olinadi, mustaqil ish uchun topshiriq beriladi, jihozlar tarqatiladi.

XULOSA

Xulosa qilar ekanmiz, biologiyani o'qitishda biologik ekskursiyalarni tashkil etish biologiya o'qitish shakllari tizimida muhim rol o'ynaydi. Biologiya jarayoniga ekskursiyalarni kiritish muhim o'quv, rivojlantirish va tarbiyalash vazifalarini hal qiladi: tashqi aloqalar to'g'risida to'g'ri fikrlarni shakllantirish ichki tuzilish umuman organizm va organlar, fiziologik jarayonlar to'g'risidagi g'oyalarni rivojlantirish, taqqoslash, umumiylikni topish qobiliyatini rivojlantirish, material bo'yicha jamoaviy ish qobiliyatlarini rivojlantirish, bilimga qiziqishni rivojlantirish, talabalarning kasbiy yo'nalishlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabdagi biologik eksperiment / Binas A.V., Mash RD, Nikishov A.I. va boshqalar - M.: Ta'lim, 1990. - 192 p.
2. Verzilin M.M., Korsunskaya V.M. [Umumiy metodologiya](#) biologiyani o'qitish. - M.: Ta'lim, 1980. - 352s.
3. Zverev I.D., Myagkova A.N., Brunovt E.P. Biologlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash. - M.: Ta'lim. 1984 yil.
4. Kalinova G.S. Myagkova A.Ya. Biologiyani o'qitish metodikasi: 6-7 sinf (O'simliklar). - M.: Ta'lim, 1991. - 191 p.
5. Nikishov A.I., Mokaeva Z.A., Orlovskaya E.V. Biologiyadan sinfdan tashqari ishlar. - M.: Ta'lim, 1980 yil.

TELEKOMMUNIKATSIYA TARMOQ TUGUNLARINING OPTIMAL JOYLASHTIRISH BOSQICHLARI

Mahmudov Abdullajon A'zamjon o'g'li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali

Annotatsiya

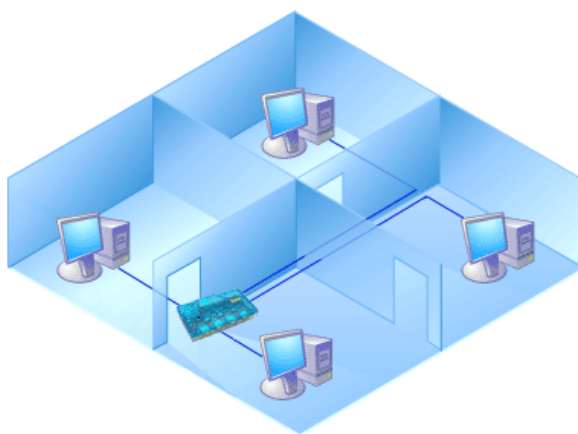
Ushbu maqolada hozirgi kunda rivojlanayotgan axborot kommunikatsiya texnologiyalarida telekommunikatsiya texnologiyalarining umumiy tushunchalari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Tarmoq tugunlarining optimal yechimlari, ularning joylashtirish bosqichlari haqida bir qancha tahliliy ishlar amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: Tarmoq, LAN (Local-Area Network), CAN (Campus-Area Network), MAN (Metropolitan-Area Network), WAN (Wide-Area Network), GAN (Global-Area Network), Tarmoq serveri, Tarmoq topologiyalari.

Kompyuter tarmoqlarining paydo bo'lish sabablaridan biri resurslaridan hamkorlikda foydalanish, alohida kompyuter imkoniyatini kengaytirishdir. Tarmoq orqali foydalanuvchilar bir vaqtning o'zida bir xil ma'lumot va fayl nusxalari, amaliy dasturlar bilan ishlashi mumkin. Bu holat axborot tashuvchilardagi joyni tejaydi. Bundan tashqari, printer, skaner, modem, lazer disklar majmuining birgalikda ishlatilishi qo'shimcha mablag'ni asraydi.

Tarmoqdan foydalanganda axborotni saqlash ishonchliligi ortadi, chunki juda oddiy usulda qimmatli axborotlarni qayta nusxalash mumkin va alohida foydalanuvchilar o'rtasida axborot almashish engillashtiriladi. Tarmoq foydalanuvchilar so'rovini mujassamlashtiradi, bir vaqtning o'zida axborotdan ko'plab mijozlar foydalanish imkonini beradi.

Apparat qurilmalari va tarmoq dastur ta'minoti orqali o'zaro bir-birlari bilan hamohang ishlay oladigan kompyuterlar majmuiga **tarmoq** deyiladi.

Tarmoqlarni turli me'yorlarga ko'ra sinflarga ajratish mumkin. Bular:

1) o'tkazish qobiliyati, ya'ni ma'lumotlarni tarmoqqa uzatish tezligiga muvofiq:

- past 100 Kbit/ s gacha;
- o'rta 0,5-10 Mbit/s gacha;
- yuqori 10 Mbit/s dan ortiq.

2) uzoq kommunikatsiya tarmoqlari bilan ishlash tezligi, ularning fizik o'lchoviga muvofiq:

- **LAN** (Local-Area Network) lokal tarmoq (bir ofis, bino ichidagi aloqa);
- **CAN** (Campus-Area Network) - [kampus tarmoq](#), bir-biri bilan telefon yoki modemlar bilan ulanish, ammo yetarlicha bir-birlaridan uzoqda joylashgan kompyuter lokal tarmoq;
- **MAN** (Metropolitan-Area Network) katta tezlik bilan aloqa uzatish (100 Mbit/s) imkoniyatiga, katta radiusga (bir necha o'n km) axborot uzatuvchi kengaytirilgan tarmoq;
- **WAN** (Wide-Area Network) keng masshtabli (mintaqaviy) maxsus qurilma va dasturlar bilan ta'minlangan alohida tarmoqlarni birlashtiruvchi yirik tarmoq;
- **GAN** (Global-Area Network) global (xalqaro, qit'alararo) tarmoq;

3) tarmoq tugunlari turi bo'yicha (tugun - hisoblash tarmoqlari va ularning alohida elementlari ulangan joyi). Boshqacha aytganda, tugunga shaxsiy, mini- va katta kompyuterlar, alohida tarmoq ham kiradi. Masalan, umumiy foydalanish tarmoqlaridagi alohida kompyuterlar (boshqachasiga ularni stantsiyalar deb ham yuritishadi) tugunlarga misol bo'la oladi. Unchalik katta bo'lmagan alohida tarmoqlar kampus tarmog'i uchun tugun bo'ladi.

4) tugunlar munosabatiga ko'ra:

- bir xil rangli (peer-to-peer), uncha katta bo'lmagan, bir xil mavqega ega kompyuterlar (bu erda hamma kompyuterlar ham «mijoz», ya'ni tarmoqning oddiy foydalanuvchisi, ham «server», ya'ni tarmoq foydalanuvchilariga xizmat ko'rsatishni ta'minlovchi bo'lishi mumkin). Masalan, WINDOWS 95 OS tarmog'i tarqatilgan (Distributed) tarmoqlar. Bunda serverlar tarmoq foydalanuvchilariga xizmat ko'rsatadi, biroq tarmoqni boshqarmaydi;
- server (Server based) yoki markazlashgan boshqarishga ega tarmoqlar. Bu erda tarmoqning bosh elementi serverdir. Qolgan tugunlar serverning resurslaridan foydalanishi mumkin (masalan, Novell NetWare, Microsoft LAN Manager va boshqalar).

5) tarmoq operatsion sistemalarini ishlatish bo'yicha (tarmoq OS):

gomogenli - hamma tugunlarda bir xil yoki yaqin operatsion sistemalardan foydalaniladi (masalan, WINDOWS OS tarmog'i);

geterogenli - bir vaqtning o'zida bir nechta tarmoq operatsion sistemalari ishlatiladi (masalan, Novell NetWare va WINDOWS).

Tarmoq serveri

Tarmoqda bir necha xil serverlar bo'lishi mumkin. Kompyuter tarmog'i o'z mijozlariga qanday xizmatlar turkumini taklif etishi, ularning servisi qanday bo'lishi juda muhimdir. Ular bilan tanishamiz:

-fayl - server - mijozga axborot saqlash qurilmalarida saqlanuvchi fayllardan foydalanish imkonini beradi. Bunda server barcha ishchi stantsiyalaridan fayllarga kirish imkonini berishi zarur. Shunigdek, axborotlarni himoya qila olish vazifasi ijobiy hal etiladi;

- print - server umumiy holda ko'pgina mijozlarga bir nechta printer orqali xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi. Bunda server chop etiluvchi axborotlarni qabul qila olishi va ularni navbati bilan chop etishga chiqarishi kerak;

-faks – server-mijozlarga faks-modem telefon tarmoqlari bilan mujassam tarmoqli xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi. Bu go'yo axborot chiqarishga o'xshaydi (printer kabi). Faks-server olgan faksimal xabarlar alohida tarmoqda qayta ishlanadi.

-elektron pochta (E-mail) - mijozlar o'rtasida, ular bir-birlaridan qancha uzoqlikda joylashganligidan qat'iy nazar, axborot almashishni ta'minlaydi. Bu erda jarayon xuddi oddiy pochta kabi kechadi. Elektron xat o'z adresiga ega. Uni jo'natuvchi desak, qabul qiluvchi xam o'z adresiga ega. «Xat» pochta qutisiga tashlanadi (ya'ni pochta serveri) va pochta serverlar sistemasi yordamida qabul qiluvchi pochta qutisiga etkaziladi, ya'ni bu erda uzatuvchi va qabul qiluvchining maxsus kataloglari mijozga xizmat qiluvchi kompyuterda joylashtirilgan bo'ladi. Shu tariqa xatlar fayllar sifatida uzatiladi.

-bevosita muloqot (Chat), bunda aniq vaqtda maxsus dastur ta'minoti yordamida ikki yoki undan ortiq mijozlar o'zaro axborot (matnli, tovush, video) almashinishi tushuniladi. Raqamli videokameralar, tovushli kartalar, mikrofonlar, multimedia vositalarini qo'llaganda, videokonferentsiyalar o'tkazish imkoniyati tug'iladi. Bunday holatlarda kompyuterlar yuksak unumdor va tarmoqning o'tkazish qobiliyati kuchli bo'lishi lozim. **MS Net Meeting** – dasturi orqali bevosita muloqotni amalga oshirish mumkin.

Lokal kompyuter tarmoqlari

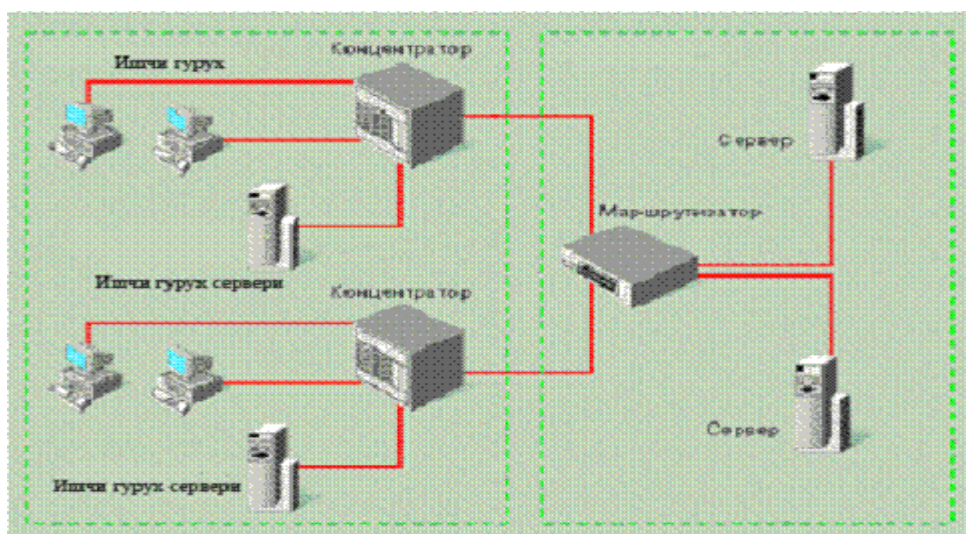
Global tarmoqlar, ma'lumki, yirik shaharlar, mamlakat, qit'alarni qamrab oladi. Lokal tarmoqlar esa yetarlicha kichik maydonni o'z ichiga oladi. Ular 10, 100, 1000

metr chamasi radiusda 1000 nafarga etar-etmas mijozlarga xizmat qilishga mo'ljallanadi. Bunday hajm LKT 10 Mbayt/s va undan ortiq tezlanishda ishlash imkonini beradi. Odatda LKT ishchi stantsiyalar (IS) va maxsus kompyuterlarni (fayl, print serverlari va boshqalar) o'zaro kabel bilan bog'lashdan iborat. Ular o'z navbatida tarmoq adapterlari yordamida (tarmoq kartalari) ulanadi.

Tarmoq topologiyalari

Alohida tugunlarni tarmoqda ulash usullari tarmoq topologiyasi deyiladi. Odatda uchta topologiya qo'llaniladi:

1. **Umumiy shina.** Bu holda lokal tarmoqdagi barcha kompyuterlar bitta aloqa chizig'iga parallel bog'lanadi. Bunday shinalarni boshqarish ham alohida, ham markazlashgan bo'lishi mumkin. Markazlashgan boshqaruvda tarmoqqa maxsus kompyuter-server ulanadi, uning vazifasi tarmoqda axborotni uzatishni boshqarishdir. Alohida boshqaruvda hamma kompyuterlar bir xil maqomga ega, ular mustaqil ma'lumotlarni uzatish imkoniyatiga ega.
2. **Halqa.** Bu holatda barcha kompyuterlar yopiq halqasimon, ketma-ket bog'lanadilar. Bunda xabar birin-ketin kompyuterdan-kompyuterga uzatiladi. Xabarni uzatgan kompyuter yana o'sha xabarni qayta qabul qilmaguncha, jarayon davom etaveradi.
3. **Yulduzcha.** Yulduzcha topologiyaga ega tarmoqlar markaziy tugunga ega (kommutator yoki kontsentrator). Mazkur markaziy tugunga barcha qolgan kompyuterlar ulanadi. Dastlab uzatilgan xabar ana [shu qurilmaga kelib tushadi](#), so'ng boshqa kompyuterlarga uzatiladi.

Bog'lash uchun qo'llaniladigan kabellar **uzatish muhiti** deb yuritiladi.

Kabellar asosan uchga bo'linadi:

-koaksial kabellar (coaxial cable), ular televizion antennaga juda o'xshash. O'tkazish tezligi: 10 Mbit/sek. Asosan bino ichidagi tarmoqni hosil qilishda foydalaniladi.

-juftli o'ram kabellari (twisted pair) telefon simini eslatadi. O'tkazish tezligi: 100 Mbit/sek. Asosan bino ichidagi tarmoqni hosil qilishda foydalaniladi

-optiktolali kabel (fider-optic cable). Eng ishonchli va tez, shu bilan birga juda qimmat kabel turi. Oralig'i 100 km masofadagi tarmoq uchun qo'llaniladi. O'tkazish tezligi: 2 Gbit/sek.

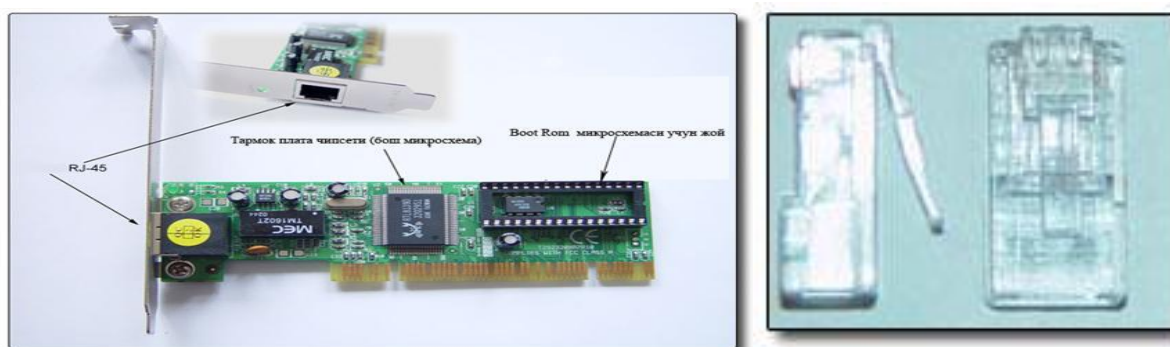
Tarmoq kabellarini texnik ko'rsatkichi

Kabel turi	O'tkazish tezligi, Mbit/sek	Tarmoqni hosil qiluvchi nuqtalar orasidagi masofa	Kabel uzilganda tiklash mumkinligi	Narxi
Koaksial kabellar	10 Mbit/sek	500 m	Past	100 so'm/metr
Juftli o'ram kabellari	100 Mbit/sek	100 m	yaxshi	200 so'm/metr
Optiktolali kabellar	1-2 Gbit/sek	100 km	Maxsus qurilmalar talab qilinadi	1000-3600 so'm/metr

Lokal tarmoqlarning qo'llanish sohasi juda keng. Bunga ofis ishlarini avtomatlashtirish, korxona boshqaruv sistemalari, loyihalarni avtomatlashtirish texnologik jarayonlari va robototexnika komplekslari, [bank va axborot sistemalari](#), elektron pochta sistemalarini boshqarish kiradi.

WINDOWS OSda lokal tarmog'ni sozlash va ishlatish uchun juda qulayligini albatta e'tirof etish kerak. Tarmoq bilan ishlashdan avval, agar Sizning kompyuteringiz lokal tarmoqqa ulanmagan bo'lsa, sozlash ishlari olib boriladi. Kompyuter tarmoqda ishlashi uchun uni sozlash jarayoni quyidagicha:

Avvalo kompyuterda tarmoq plata (karta) borligiga ishonch hosil qilish darkor.

RJ-45 raz'yomiga maxsus konnektor orqali simlar ulanadi. -konnektor.

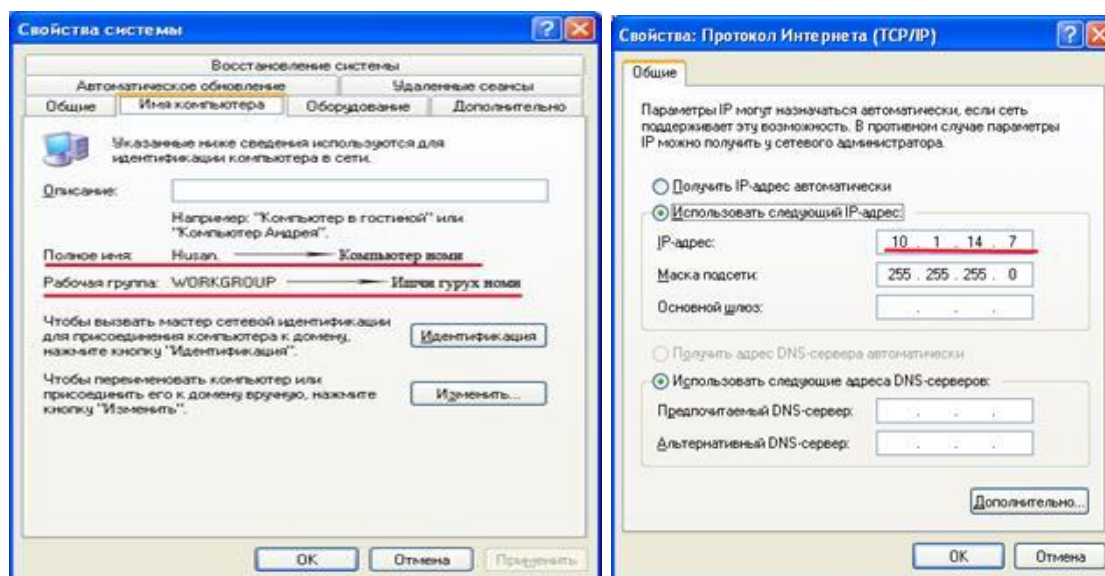
Boot Rom mikrosxemasi tarmoqdagi boshqa kompyuterdan foydalanib, operatsion sistemani yuklash imkonini beradi. Simlar HUBlarga ulanib tarmoq hosil qilinadi.

HUB (Switch) qurilmasidan foydalangan holda kompyuterni tarmoqqa ulash. Hub lar xonadagi kompyuterlarni bir-biri bilan bog'lash uchun kerak bo'lsa, Switchlar binolar orasiga qo'yiladi.

Tarmoqda ishlovchi har qanday kompyuter o'z nomi, maxsus TCP-IP adresi va ishchi guruhiga ega bo'lishi kerak. Boshqa tarmoq ishtirokchilari unga shu nom va TCP-IP adres bilan murojaat qilishlari mumkin (fayl va papka, xabar jo'natish). Windows OC o'rnatilgan kompyuterlar orasida aloqa mavjudligini tekshirish uchun

ping (bu erda TCP-IP tarmoqdagi tekshirilayotgan kompyuter adresi) buyrug'i ishlatiladi. Masalan, ping 10.1.14.27.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Umarovich, I. U., Mukhammadyunusovich, K. M., Rustambekovich, D. L., & O'G'Li, N. R. M. (2020). Methods of reducing the probability of signal loss on optical fiber communication lines. *Наука, техника и образование*, (6 (70)), 27-31.
2. Muxammadjon o'g'li, N. R., & Alisher o'g'li, A. S. (2022). MA'LUMOTLAR BAZASIDA MURAKKAB QIDIRUV TIZIM USULLARI VA ALGORITMLARI. *Journal of new century innovations*, 15(2), 38-40.
3. Akhmedov, T., Otajonov, S. M., Usmonov, Y., Khalilov, M. M., Yunusov, N., & Amonov, A. K. (2021, April). Optical properties of polycrystalline films of lead telluride with distributed stichiometry. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1889, No. 2, p. 022052). IOP Publishing.
4. Тургунов, Б. А., & Халилов, М. М. (2018). СОВРЕМЕННЫЕ СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИОННОГО СИГНАЛА ОТ НЕСАНКЦИОНИРОВАННОГО ДОСТУПА В ОПТИЧЕСКИХ СЕТЯХ. In *САПР и моделирование в современной электронике* (pp. 195-197).
5. U. Iskandarov, R.Nabijonov, A. Raxmonov, M.Abduqodirova, Network data management of communication systems, New York, USA, 28.02.2019.

ГЛОБАЛЬНОЕ ОНЛАЙН ОБРАЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННОСТИ

Жураева Мухаббат Гайбуллаевна

г.Ташкент 155-школа

Учительница русского языка и литературы

Аннотация: В данной статье говорится о современной системе образования, о растущей потребности к глобальным электронным образованиям. А так же, о новых инструментах образования на базе новых технологий.

Annotation: This article talks about the modern education system, about the growing demand for global e-education. And also about new educational tools based on new technologies.

Anotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimi, global elektron ta'limga talab ortib borayotgani haqida so'z boradi. Shuningdek, yangi texnologiyalarga asoslangan yangi ta'lim vositalari va ularning ahamiyatli jihatlari yoritiladi.

В последние годы происходит процесс «нормальной» глобализации образования. Инструментами этого процесса являются программы межстрановой унификации стандартов, международные Олимпиады и программы тестирования и пр. Развитие МООС-платформ запускает процесс новой глобализации. В отличие от ранних проектов онлайн-педагогике, МООС-образование имеет ряд устойчивых конкурентных преимуществ (высокая востребованность содержания, результативность процесса обучения, отработка новых подходов в онлайн - педагогике, доступ к оффлайн-возможностям ведущих университетов, а также возможности отбора лучших кадров со всего мира). В частности, они легко могут документировать компетенции и качества студента, проявляемые в процессе (а не по результатам) обучения (ритмичность работы, способность соблюдать сроки, готовность сотрудничать и пр.) Первоначальный энтузиазм вокруг МООС-платформ (в т.ч. относительно их способности заменить «живое» образование) оказался очень высоким, и теперь в образовательной среде наступает определенное разочарование (типичное для этой стадии проникновения инноваций). Очевидными преимуществами МООС-ов являются эффективная методология онлайн-преподавания и возможность получать контент от лучших глобальных провайдеров, а недостатками на сегодняшний день являются невысокая проработанность систем мотивации студентов, недостаточное признание сертификатов МООС работодателями и отсутствие комплексных образовательных программ.

На рис.1 представлено новые инструменты образования на базе новых технологий.

Основные процессы в образовании			
1. Трансляция эталонного опыта или практики			
1.1	Передача вербальных знаний (или их самостоятельное изучение)	Лекция или учебник	Онлайн-мультимедийные библиотеки, многопользовательские онлайн-курсы
1.2	Передача невербальных значений за счет коммуникации с носителем	Лекция или работа с наставником	Виртуальные наставники (ИскИны), носимые тренажеры (обучение через БОС)
1.3	Передача невербальных знаний за счет тренировки навыка	Работа с наставником (в т.ч. система шефства), практика	Виртуальные или носимые тренажеры

Рис.1. Новые инструменты образования на базе новых технологий.

Технологизация образовательных процессов означает, что многие процессы, которые сейчас выполняются специалистами-людьми, будут выполняться экспертными системами или роботами. Означает ли это, что новое образование станет преимущественно безлюдным, и что смена образовательной парадигмы потребует массового увольнения учителей и профессоров? Мы считаем, что - категорически нет. Образование - это сфера, где люди работают с людьми. Но люди не должны превращаться в машины - напротив, отдавая «машине машинное», люди могут сосредоточиться на подлинно человеческом творчестве, на общении, на саморазвитии. Потребуется большое число новых специалистов, способных создавать и поддерживать новые образовательные форматы - а в перспективе, по мере смены моделей организации экономики, образовательная сфера даже может стать одной из самых массовых в человеческой деятельности. Но круг компетенций этих специалистов будет другим - будет происходить замещение «учителей-репродукторов» «учителями нового образования», а также создание специальных позиций поддержки образовательных процессов в необразовательных сферах.

На рис.2 представлено несколько видов новых профессий для новой сферы образования.

№	Новые виды образовательной деятельности	Сфера эксплуатации новых решений	Сфера разработки новых решений
1	«Смешанное» обучение через специальные образовательные модули (онлайн/офлайн)	- тьюторы - ведущие «смешанных» образовательных сессий	- специалисты по методам онлайн и смешанной педагогики - авторы образовательного контента
2	Обучение внутри реальных проектов или реальных организациях	- фасилитаторы/модераторы/ведущие проектной работы - кураторы проектной (внутри бизнеса, гос.сектора) - кураторы/управляющие программами, координаторы взаимодействий с университетами	разработчики проектно-образовательных программ

Рис.2. Новые профессии для новой сферы образования.

Ближайшее двадцатилетие будет эпохой самых радикальных перемен в образовании. И основным источником этих перемен будет не сама система образования, а смежные с ней отрасли —информационные технологии, медицина и финансы. В течение 20 лет возникнет новая глобальная архитектура образования —и мы исследуем первые элементы этой возникающей архитектуры. Наша работа представляет собой попытку системно представить влияние этих отраслей на сферы образования наиболее развитых в экономическом, технологическом и социальном отношении стран.

Использованная литература:

1. П.Лукша, Д.Песков. Будущее образования: глобальная повестка. Электронная публикация. 2013г.
2. **www.refuture.me**– Интернет-сайт

ИЗУЧЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

*Нурматова Зилолахан Алимжоновна**Учитель русского языка, школа 15,**Учкюприкский район, Ферганская область.*

Аннотация: В статье рассматривается специфика образовательного процесса, связанного с изучением русского языка как иностранного славяноязычной аудиторией. Слова, фонетически близкие в родственных языках, представляют особую трудность для учащихся. Чтобы лучше их усвоить, необходимо установить причины такого сходства, определить характер семантических различий внутри отдельных групп слов, описать действие общих семантических законов. Использование ряда методических приемов позволяет оптимизировать учебный процесс и способствует творческой активности учащихся. Цель исследования - повысить интерес к изучению разговорного русского языка. Для достижения цели мы решали такие задачи, как выявление причин сходного звучания таких слов в родственных языках (особенно русском и польском), исследование характера семантической дивергенции внутри отдельных групп слов, поиск путей преодоления трудности при обучении родному языку. Здесь мы применяем не только сравнительный метод, но и метод компонентного анализа, который предопределяет выявление общего и различного в семантике родственных славянских лексических единиц. Используемый в работе статистический метод помогает выявить степень родства таких языков на лексическом уровне, а также определить, как действуют определенные общие семантические законы. Рецензирование под ответственность Образовательно-исследовательского центра «Академический мир».

Ключевые слова: общение, методология, паронимы, интерференция, семантические закономерности, заимствования.

В современном мире значительно возросла роль межкультурной коммуникации. Это имеет большое значение и в практике преподавания русского языка как иностранного. «Обучение кросс-культурной коммуникации как процессу изучения друг друга и узнавания друг о друге направлено на развитие способностей функционирования в кросс-культурном контексте» (Роляк, 2013). А изучение иной культуры позволяет добиться значительного прогресса в межъязыковом диалоге. Учет культурных традиций и мировоззрения, а также нравственных ценностей в образовании помогает оптимизировать процесс обучения иностранному языку. И на это обращают внимание современные исследователи (Чаканова, Карпыкбаева, Бейсембаева,

Ошакбаева, 2014). Преподавание русского языка в польской аудитории связано с особыми трудностями, обусловленными генетическим родством двух славянских языков. Сходство языков на лексическом уровне дает представление о простоте понимания значения отдельных русских слов, фонетическая форма которых близка к польским словам. Поэтому преподаватель русского языка как иностранного сталкивается со специфическими проблемами. Их решение требует использования определенных лингводидактических приемов.

Таким образом, основным методом обучения является не только сравнительный метод, но и метод компонентного анализа. Благодаря этому методу отчетливо выявляются сходства и различия в семантике родственных лексем славянского происхождения. При обучении славяноязычных студентов лексическому составу русского языка учителю приходится решать ряд методических задач. Они включают в себя установление причин фонетического сходства в двух родственных языках, понимание необходимости обращения к специальным словарям и другим справочникам при изучении значения таких слов, выяснение факторов, вызвавших семантические расхождения внутри отдельных групп слов, поиск пути преодоления трудностей в обучении близкородственному языку. Еще одним важным аспектом является лексический фон слов общего происхождения. Это связано с дополнительными значениями, развившимися в слове и определяемыми социальным и культурным фоном, что помогает наиболее полно представить концепт. Такой подход определяет актуальность лингвокультурологического метода исследования семантики слова, способствующего полному пониманию значения слов иностранными учащимися. Учет специфики языковых единиц является одной из важнейших задач, стоящих перед учителем русского языка как иностранного.

Целью обучения русской лексике должно быть формирование значения слова в сознании иностранного учащегося настолько полно, насколько оно представлено в сознании носителя русского языка. Такой подход должен повысить интерес к изучению русского языка. Сопоставительный аспект и ориентация на родной язык учащихся крайне необходимы, так как способствуют удобному и адекватному лингводидактическому описанию лексических единиц, выделенных в учебных целях. Сопоставительная характеристика лексики, установление возможных соответствий лексических единиц в близкородственных языках является важной частью русской речевой практики в польской аудитории. Используемый в работе статистический метод помогает представить степень близости этих языков. на лексическом уровне, а также для определения результатов работы некоторых универсальных семантических законов. В результате статистического подсчета методом сплошной выборки в «Большом польско-русском словаре» (1980) выявлено 520 сходных по звучанию и различных по значению лексических единиц в русском и польском языках.

Такие слова становятся исследовательским материалом, их семантика полностью или частично совпадает в разных языках, что требует специального комментирования со стороны преподавателя для повышения языковой компетенции учащихся.

При изучении иностранного языка многие трудности возникают из-за так называемой интерференции. Природа этого явления заключается в восприятии единиц иностранного языка через родной язык и культуру, что может привести к непониманию (Gasek, 2010). Значительное количество ошибок вызвано фонетическим сходством русских слов со словами родного языка учащихся. Риск неправильного толкования слов, почти одинаковых по форме и звучанию, но разных по смыслу, существует всегда, но при обучении родственному языку он удваивается. Именно поэтому преподавателю русского языка как иностранного необходимо разработать такие методические приемы, которые способствовали бы не только пониманию русских слов, близких к словам в родном языке учащихся, но и определить основные направления работы с такими лексемами в русском языке. классы. В этом случае учителю необходимо уметь использовать свои знания по сравнительной лексикологии и семасиологии, которые исследуют сходные микросистемы в двух родственных языках.

Процессы расширения и сужения значений слов отражаются и в словах разных словообразовательных моделей. Например, отглагольные существительные с общеславянским суффиксом -ба имеют разное значение в русском и польском языках. В таких парах, как русское *družhba*, означающее «близкие отношения, основанные на взаимном доверии», и польское *družba*, означающее «шафер, товарищ», русское *strel'ba*, означающее «стрельба», и польское *strzelba*, означающее «ружье», русские слова используются в более широкое значение, чем польский аналог. И, наоборот, резьба по-русски означает «фигурка, вырезанная на дереве, кости», а резьба по-польски означает «изваяние, резьба», русские слова более узкие по своему значению, чем польские.

В дополнение к упомянутым группам русско-польских паронимов это может быть очень интересно для студентов, изучающих русский язык. В русском и польском языках имеется несколько групп фонетически близких слов, имеющих разное значение из-за более сложных и разнообразных изменений менее регулярного характера. К ним относятся такие лексемы, значения которых являются результатом смысловых переносов по смежности, близкому расположению предметов в пространстве, переходов от целого к части и от части к целому, то есть в результате метафорических, метонимических и других процессов. обычно рассматриваются в пределах одного языка. Но их можно наблюдать и на межъязыковом уровне. И когда такие лексемы комментируются, это может помочь развить языковую осведомленность учащихся и повысить их интерес к обучению.

Русский. Так, слово общеславянского происхождения *pojazd* в польском языке имеет чрезвычайно широкое значение «повозка, средство передвижения», связанное с семантикой родоначального слова, в то время как в русском языке слово *roezd* реализует свое метонимическое значение «поезд железной дороги». автомобили». Специфические отношения между паронимами русского и польского языков прослеживаются в отдельных лексико-тематических группах. Например, в группу слов с общим значением времени входят слова *час-час* и *година-годзина*, им свойственны противоположные значения. По-русски *čas* означает «мера времени в шестьдесят минут», по-польски *zas* означает «время»; по-русски «година» означает «время важных событий», по-польски «годзина» означает «мера времени в шестьдесят минут». Межъязыковые паронимы, восходящие к одному и тому же славянскому корню, могут иметь и противоположные значения. Это явление связано с неопределенностью древних корней, способных выражать контрастную семантику. «Полисемия есть несомненное свойство и характерная черта древних корневых слов и одна из важнейших причин энантиосемии» (Шерцль, 1883). Противоположные значения слов вызывают большой интерес у студентов, стремящихся определить как содержание таких отношений, так и причины развития контрастной семантики сходных лексем. Например, русское *tucha* означает «темная туча, несущая дождь», а польское *tęcha* — «радуга», русское *von* — «зловонный запах», польское *woń* — «запах, аромат», русское *попирать* *in* — «нарушать». польское *popierać* означает «поддерживать», русское *obdelit'* имеет значение «лишать чего-либо при дележе, раздаче», а польское *obdzielić* означает «давать», русское *zakazat* имеет значение «поручить кому-то что-то сделать», а польское *zakazać* означает «запрещать» и т. д. Слова, выражающие противоположные значения, требуют особого внимания при изучении. Они нуждаются в особом комментарии к их словосочетаниям и контекстуальному употреблению с точным объяснением их семантических и стилистических особенностей. Необходимо представить первоначальное широкое, диффузное значение общеславянского корня для объяснения их развития в языке. Противоположные значения русско-польских паронимов являются результатом исторического развития общего славянского корня.

Резюме:

Таким образом, появление однокоренных слов в родственных славянских языках обусловлено развитием общего славянского корня или заимствованием слов из общего источника. Благодаря действию семантических законов, которые носят универсальный характер, эти слова приобретают в современных языках разные значения, иногда даже противоположные. Презентация их польским студентам, изучающим русский язык, безусловно, мотивирует студентов к изучению языка, так как отражает очень важные отношения между близкими по

звуковой форме словами, неправильное определение их семантики, приводящее к практическим ошибкам в результате т.н. вмешательства. Важно объяснить учащимся, почему слова общего происхождения разошлись в своей семантике. Это требует от преподавателя знания лексического состава сравниваемых языков, универсальных семантических законов, основных видов семантических преобразований и необходимых сведений историко-этимологического характера.

Использованная литература

1. Балалыкина, Е., (1988). К вопросу о русско-польской межъязыковой паронимии - Przegląd rusycystyczny. Зешит 1 (41), стр. 85-96.[1]
2. Большой польско-русский словарь. (1980). В 2-х томах. Москва-Варшава: «русский» от «Wiedza Powszechna».[2]
3. Чаканова С., Карпыкбаева А., Бейсембаева С., Ошакбаева З., (2014). Методическая система технологии коммуникативного обучения лексическому аспекту русского языка - Life Science Journal. Том 11, Вып. СПЕЦ.ИСС.1, стр. 163-165.[3]
4. Гасек Б. (2010). Специфика лексико-семантической интерференции при переводе на родной язык (на материале русского и польского языков) - Вестник Московского университета, серия 22: Теория перевода. Выпуск 1, стр. 75-84.[4]

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ КАК УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Кушбакова Фарида Наилжановна

учитель русского языка школы № 291

г.Ташкент, Бектемирский район

+998909532920

Аннотация: в статье раскрывается объективная необходимость и условие достижения высокого качества современного образования посредством использования современных инновационных образовательных технологий. Инновационное обучение является новым подходом в образовательной системе, включающий в себя личностный подход, прочность знаний, умений и навыков, творческое начало, профессионализм, использование новейших технологий. Обучение русскому языку и литературе по инновационным технологиям – это организация учебного процесса по-новому, ориентированная на стремление учащихся к активной коммуникативной деятельности, к диалогу, включение в познавательную деятельность его эмоционального, интеллектуального потенциала.

Ключевые слова: инновационные технологии, интеграция, коммуникативная деятельность, дифференциация, метод проектов, компьютеризация.

THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES AT RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS AS A CONDITION FOR ENSURING THE MODERN QUALITY OF EDUCATION

Abstract: the article reveals the objective necessity and condition for the achievement of modern education high quality through the use of innovative educational technologies. Innovative learning is a new approach in the educational system including a personal approach, strength of knowledge, skills, creativity, professionalism, use of the latest technologies. Learning Russian language and literature using innovative technologies is an organization of educational process in a new way, focused on the desire of students to active communication activities, dialogue, inclusion in cognitive activity of its emotional, intellectual potential.

Keywords: innovative technology, integration, communicative activities, differentiation, method of projects, computerization.

В последние десятилетия учителя в своей работе активно применяют современные образовательные технологии. Каждый педагог отбирает более приемлемую для себя и учащихся технологию. И это не случайно. Сегодня основная цель обучения - это воспитание творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно. Инновационный подход к обучению позволяет так организовать учебный процесс, при котором ребенок вовлекается в общий учебный труд, вызывающий в нем, чувство успеха, движения вперед. Многие исследователи рассматривают инновационные технологии как эффективные средства в личностноориентированном обучении, а также поиске условий для раскрытия творческого потенциала ученика во время учебно-воспитательного и методического процессов в школе [1, 4, 6]. Многие учителя-практики делятся со своим опытом по внедрению современных образовательных технологий в учебный процесс, в частности при преподавании русского языка и культуры [2, 3, 5]. Как сделать урок необычным? Как вызвать интерес у школьников к русскому языку, который не является для них родным? Как приучить детей самостоятельно добывать знания? Каждый учитель, преподающий русский язык и литературу в якутской школе задавался подобными вопросами. Работая много лет над проблемой повышения качества знаний учащихся, развитием их творческих способностей, мы убедились, что особое внимание надо направлять на формирование положительной мотивации учащихся, на активное использование в процессе обучения различных технологий. Пути и способы реализации этих принципов можно решить через нетрадиционную форму обучения. Нетрадиционные формы урока реализуются, как правило, после изучения какойлибо темы или нескольких тем, выполняя функции обучающего контроля. Они позволяют повысить интерес учащихся не только к предмету, но и обучению в целом. Творчество на таких уроках проявляется не в развлекательности, а в подборе таких заданий, такого дидактического материала, который своей новизной, необычностью подачи (путешествие, конкурс, игра и т.д.), вызывая удивление, активизирует внимание, мышление ученика. Такие уроки проходят в необычной нетрадиционной обстановке. Это создает атмосферу праздника при подведении итогов проделанной работы, снимает психологический барьер, возникающий из-за боязни совершить ошибку. Нетрадиционные формы урока осуществляются при обязательном участии всех учащихся, реализуются с непременно использованием средств слуховой и зрительной наглядности, а также создаются условия для мобилизации творческих резервов и учителя, и ученика. Существуют несколько классификаций нестандартных уроков и множество их видов (урок-лекция, урок-семинар, урок – КВН, урок-защита проекта, урокпутешествие, интегрированный урок и т.д.). Практически все они позволяют задавать проблемные вопросы и создавать проблемные ситуации, решать задачи

дифференцированного обучения, активизируют учебную деятельность, повышают познавательный интерес, способствуют развитию критического мышления. Нетрадиционные уроки русского языка и литературы обеспечивают системный анализ лингвистических сведений, развивают языковую наблюдательность. Подготовка к нетрадиционным урокам проводится очень тщательно, а это, как правило, требует много сил и времени со стороны учителя, и со стороны ученика. В своей практике мы наиболее удачно используем несколько нетрадиционных форм урока: викторина, путешествие, интегрированный урок, урок-проект, конкурс. Выбор зависит от нескольких условий : во-первых, учитывая возрастные особенности учащихся, во-вторых, задачи, цели, содержание обучения в связи с изучаемой темой. На уроках русского языка и литературы особенно перспективным представляется метод проектов, который позволяет развивать критическое мышление, исследовательские способности и творческую деятельность. Используя информационные виды проектов, нами проведены в 11 классе урок литературы по теме «Серебряный век в русской поэзии». Работа над проектом проходит 6 стадий: формируются группы исполнителей; разрабатывается план работы над проектом; определяются сроки; выполнение заданий; обсуждение в группе результатов каждого задания; отчет по проекту. Учащиеся получают задание подготовить сообщение об отдельных поэтах «Серебряного века», выучить наизусть одно из понравившихся стихотворений, исследовать одежду и быт той эпохи. Класс делится на 3 группы, выбирают ведущего. 1 группа представляет литературное направление «Символизм», вторая - «Акмеизм», третья - «Футуризм». На уроке ведущая знакомит с основными направлениями поэзии «Серебряного века», а каждый участник группы делает сообщение о поэте и декламирует его стихи. На следующем этапе урока идет знакомство с поэтами «вне направлений. Все участники проекта показывают творческую интерпретацию стихотворения Саши Черного «Жалобы обывателя». Узость, мелочность, скука и подлость обывательщины отражаются у этого поэта чудесными, сжатыми штрихами. Произведения Саши Черного милы, просты, веселы и бесконечно увлекательны, поэтому читаются и воспринимаются с одинаковым наслаждением как взрослыми, так и детьми. Следующий этап – это чтение переводов стихотворений поэтов «Серебряного века» на якутском языке. Сопоставление родного языка с русским помогает лучшему восприятию стихотворений, пробуждает интерес к поэзии. В конце урока все исполняют песню на стихи Марины Цветаевой «Мне нравится, что вы больны не мной». Эти этапы урока включают в себя связь с жизнью, приводят к мысли, что и в наше время многие люди находят в творчестве поэтов «Серебряного века» отклик своим мыслям и чувствам. Таким образом, урок - проектная деятельность помог обучающимся узнать много новых сведений о жизни и творчестве поэтов,

познакомиться с переводом стихотворений своих сверстников из Майинской гимназии и узнать, что стихи М. Цветаевой переложены в музыку - романс из популярного кинофильма «Ирония судьбы или с легким паром». Конечно, полученный результат обладает лишь субъективной новизной, но насколько она важна для участников проекта. Теперь это их знания, добытые творческим, а значит, не скучным трудом. А атмосфера творчества не забывается. Вкус к исследованию и радость труда - это надолго. И это, пожалуй, самый главный результат проекта. На уроках нами чаще всего используется технология развития активного мышления. В 8 классе включаем в урок работу по исправлению текстов или исправлению ошибок в предложениях. Прежде чем найти правильный ответ, учащиеся сами должны найти правила и указать ошибки. Например: Кот залез под дом, который украл нашу колбасу. Читаю книгу, талантливо написанную и которую многие хвалят. Активность мышления и интерес учащихся повышается в условиях проблемной ситуации, когда он сам формулирует проблему, вызывает предположения, доказывает свою точку зрения и проверяет правильность собственных решений и выводов. Например: при соотнесении фонетического и графического образа слова - произношении и написании (при изучении орфографии); лексического значения слов, фразеологизмов и их роли в речи (при изучении лексики и фразеологии); в 11 классе при подготовке учащихся к написанию сочинения-рассуждения (часть «С» в КИМ - ах ЕГЭ по русскому языку). А задания поискового и исследовательского характера можно предложить при изучении разделов грамматики. В 5 классе при изучении темы: «Непроизносимые согласные» предлагаю на слух анализировать слова с непроизносимыми согласными. Звуковой анализ проводится сначала на слух. Почему они исчезают? Сопоставляя слова, ребята приходят к выводу, что слова со стечением согласных трудно выговаривать, поэтому при произнесении один из них исчезает. Чтобы правильно написать это слово, надо подобрать родственные слова, в котором этот звук четко слышится. Например: солнце – солнечный. Излюбленной формой урока ребят среднего звена остается урок - игра. Отличительной особенностью игровых технологий является то, что ученики вместе с учителем становятся исполнителями определенных ролей. Ролевые игры развивают фантазию, воображение и речь, имеют большое значение в нравственном воспитании. Дидактические игры специально создаются педагогами в учебно-воспитательных целях, являются познавательными и развивающими. В школьной практике используются словесные игры, уроки-путешествия, КВН, уроки - викторины и т.д. Рассмотрим урок-игру «Кто хочет стать грамотеем?» по русскому языку, проведенном в 7 классе. Правила игры соответствуют правилам популярной телеигры «Кто хочет стать миллионером?» (есть * Звонок другу, *Помощь зала, *50/ 50). Игра состоит из 5 тем: Фонетика. Лексика. Морфемика

и словообразование. Орфография. Пунктуация. Каждая тема содержит по 5 вопросов-тестов. Участники выбирают из 4 вариантов ответа только 1 правильный. Максимальная сумма баллов равна 5 баллам. Например: 1. «Фонетика» (слайд 1) 1. В каком слове букв больше, чем звуков? А. плести В. объезд Б. приют Г. деньги Среди новых педагогических технологий в последнее время начинают выделяться информационно-коммуникативные технологии. Информационные технологии наряду с другими средствами обучения стали надежными помощниками учителя. Используются они на различных этапах урока - при освоении нового материала, его закреплении и обобщении, при проведении творческих и контрольных работ. Интересный урок «Путешествие по сказкам А.С. Пушкина» с использованием мультимедийных средств и ИКТ можно провести по русской литературе в 5 классе. Оборудование: проектор, компьютер, интерактивная доска, слайд - презентация, задания с карточками. Ученики становятся путешественниками и, преодолевая препятствия, должны посетить 8 станций на своем пути: «Сказочник», «Снежная королева», «Сто одному», «Талант», «Лукоморье», «Ключ», «Волшебная шкатулка», «Конечная». Демонстрируя слайды, учитель задает вопросы проблемного характера, ставит их в различные ситуации. Как педагогическая технология игра создает эмоциональный подъем, познавательную активность, внимание, а использование информационно-коммуникативных технологий повышает эффективность и качество учебного процесса. Учитывая, что значительная часть преподавателей, которая в настоящее время работает в учебных заведениях различных уровней, не имела возможности получить необходимую подготовку в области применения современных мультимедийных средств и ИКТ во время обучения в вузе, осознавая, что развитие компьютерных технологий идет очень быстрыми темпами, важнейшей задачей сегодня является необходимость организации переподготовки и информационно - методической поддержки преподавателей в сфере компьютеризации. Внедрение современных педагогических технологий - работа сложная, но вместе с тем интересная. Она поможет выпускникам школы стать мыслящими людьми, умеющими дать альтернативу в сложной жизненной ситуации. В заключение хочется подчеркнуть, что каждый учитель желает, чтобы его занятия заинтересовали его учеников. Каждый урок должен приносить им чувство удовлетворения, стать ценным опытом в становлении их как творческой, думающей личности. Использование современных технологий на уроках русского языка и литературы помогает научить учащихся понимать всю глубину и красоту родного или второго языка, выражать себя в творческой деятельности. Также оно помогает воспитать образованных, высоконравственных людей, которые смогут в будущем умело строить отношения с другими людьми, быть успешными в профессиональной деятельности, правильно выражать свои мысли. При этом надо помнить, что

целенаправленное формирование ключевых компетенций у учащихся возможно только при системном подходе к данной проблеме.

Список литературы / References

1. Бахвалов В.А. Методики и технологии образования. Рига, 1997.
2. Горбич О.И. Современные педагогические технологии обучения русскому языку в школе // Русский язык. Первое сентября, 2009. № 23.
3. Гостева Ю.И. Особенности современного этапа использования мультимедийных средств и информационно-коммуникативных технологий при обучении русскому языку. М.: Современное образование, 2012. № 6.
4. Никишина И.В. Инновационные педагогические технологии и организация учебновоспитательного и методического процессов в школе. Волгоград: Издательство «Учитель», 2008.
5. Рыжова В.Н. Дифференциация обучения как важный фактор развития познавательных интересов школьника // Журнал «Завуч», 2008. № 8.
6. Шаламов И.К. Мотивационное программно-целевое управление: теория, технология, практика. Барнаул, 2002.

ИЛГАРИ СУДЛАНГАН ШАХСЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ

Шодмонов Убайдуллоҳон Тўрахўжаевич

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси ва криминологияси кафедраси
катта ўқитувчиси, подполковник*

Аннотация. Ушбу мақолада профилактика инспекторларининг илгари судланган шахслар билан амалга ошириладиган профилактик чора тадбирлари. Профилактика инспекторларининг илгари судланган шахслар билан ишларини юритишидаги фаолиятини тартибга солувчи қонун ва қонун ости норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, уларнинг мазмуни, моҳияти ва амалга ошириш тартиблари. Профилактика инспекторларининг маҳалла ҳуқуқ-тартибот масканларида профилактик ишларни олиб боришда илгари судланган шахслар билан ишлаш фаолиятининг асосий йўналишлари, мавжуд муаммо, камчиликлар бошқа давлатлар олимларининг фикрлари ҳамда уларнинг ечимлари юзасидан фикр ва мулоҳазалар ёритилган.

Таянч тушунчалар: маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани, профилактика инспектори, илгари судланган шахс, илгари судланган шахс тоифалари, профилактиканинг чора-тадбирлари, маъмурий жавобгарлик, жиноий жавобгарлик, маъмурий назорат.

Маълумки, ҳар бир ҳуқуқий фаолият, муносабат ҳуқуқий нормалар орқали тартибга солинади. Ҳуқуқ назариясида эса, ҳуқуқий тартибга солиш ҳуқуқий воситалар ёрдамида ижтимоий муносабатларни тартибга солиш, қўриқлаш, уларни жамиятнинг ижтимоий эҳтиёжига мувофиқ равишда ривожлантириш мақсадида мунтазам, норматив таъсир этиш жараёни тушунилади. Ҳуқуқий тартибга солиш ижтимоий муносабат субъектларининг юридик ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаб, уларнинг бажарилишини таъминлайди. Бир қатор олимлар жамиятда жиноятга қарши курашиш, унинг олдини олишнинг ҳуқуқий тартибга солинишини қуйидаги икки йўналишда олиб борилишини таъкидлашади¹:

Биринчи йўналиш – бу ҳуқуқ нормалари ёрдамида жиноятнинг сабаб ва шароитларига, жиноятларнинг содир қилинишига имкон берувчи жамият ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларидаги салбий воқеа, ҳодиса ва жараёнларга

¹ Абдурасулова Қ.Р.. Аёллар ўртасида жиноятнинг сабаб ва шароитлари ҳамда профилактикаси . Ўқув қўлланма. – Т. – 2016.- Б.94.

таъсир қилиши орқали уларни кучсизлантириш, бартараф этиш ва унга қарши курашиш учун шароитлар яратиш;

Иккинчи йўналиш – жиноятларнинг олдини олиш фаолиятини ташкил қилиш ва амалга ошириш тартибини ўрнатиш ҳамда аниқ профилактик чора-тадбирларни амалга оширишни ҳуқуқий тартибга солишдир.

Таъкидлаш лозимки, айрим тоифадаги шахслар ўртасида ҳам жиноятларни олдини олиш фаолиятини юқоридаги фикрларга асосланган ҳолда алоҳида йўналишларга ажратиб олиш мумкин.

Жумладан, илгари судланган шахслар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг олдини олиш фаолиятини ҳам ҳуқуқий жиҳатдан қуйидаги учта йўналишга ажратиб олиш мақсадга мувофиқ:

биринчи йўналиш, тарбиявий профилактик ишлар - бунда илгари судланган шахсни тўғри йўлга йўналтириш мақсадида амалга ошириладиган профилактик чора-тадбирларни ўз ичига олади, масалан илгари судланган шахсни профилактик ҳисобга олиш, профилактика суҳбатини амалга ошириш, маҳаллада муҳокма қилиш ва мураббий бириктириш ва бошқалар.

иккинчи йўналиш, ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш чора-тадбирларини ташкил этиш – мазкур йўналишда илгари судланган шахсни ишга ва ўқишга жойлашишда кўмаклашиш, касбга йўналтириш, бир марталик ёрдам олишга кўмак бериш, доимий ёки вақтинчалик яшаш жойи билан таъминлаш, ижтимоий мослашув марказига жойлаштириш в бошқалар;

учинчи йўналиш, илгари судланган шахснинг ғарйиҳуқуқий ҳаракатлар содир этиши оқибатларига нисбатан қўлланиладиган чоралар, масалан маъмурий назоратга олиш, маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортиш чораларини кўриш ва бошқалар.

Таъкидлаш лозимки, илгари судланган шахслар ўртасида жиноятнинг профилактикаси фаолиятини ташкил этиш хусусиятларини қуйидаги йўналишларда ташкил этиш мумкин:

Илгари судланган шахс томонидан жиноятлар содир этилишининг олдини олиш фаолиятини ташкил этишнинг умумий хусусиятлари деганда – жиноятлар профилактикасининг жиноятчиликнинг олдини олишни амалга оширувчи ҳамда унда иштирок этувчи органлар ҳамда муассасаларнинг жиноятни олдини олиш, ушбу йўналишдаги жиноятларнинг содир этилиш сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт – шароитларни аниқлаш, бартараф этиш бўйича фаолиятидир.

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 май кунидаги “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонунининг 6-моддасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг 4 та тури кўрсатилган бўлиб, буларга:

- ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси – ҳуқуқбузарликлар-нинг олдини олиш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш бўйича фаолият;

- ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси – айрим турдаги ҳуқуқбузарликлар профилактикасига, бу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этишга, айрим тоифадаги шахсларни аниқлаш ва уларга профилактик таъсир кўрсатишга қаратилган махсус тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишга доир фаолият;

- ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси – ғайриижтимоий ҳуқ-атворли, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарликлар содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатишга доир фаолият;

- ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси – муайян шахснинг ҳуқуқбузарликдан жабрланувчига айланиши хавфини камайтиришга қаратилган профилактика чора-тадбирларини қўллашга доир фаолият².

Энди биз бевосита профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасида жиноятчиликка қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни ҳуқуқий тартибга солувчи ҳуқуқий асосларнинг турларини таҳлил этишга ҳаракат қиламиз.

Айтиш жоизки, ҳар бир фаолиятнинг ҳуқуқий тартибга солинганлиги, биринчидан, уни ташкил этиш тартибини мустаҳкамласа, иккинчидан, ҳамкорлик бўйича субъектлар фаолиятининг асосий вазифаларини белгилаб, уларнинг масъулиятини оширишга ҳамда ҳамкорлигини самарали ташкил этишга хизмат қилади. Бугунги кунда профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни белгилаб берувчи ягона ҳуқуқий асос мавжуд эмас. Бироқ профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни белгилаб берувчи алоҳида ҳуқуқий асослар яратилган бўлиб, уларни бир нечта гуруҳларга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ³.

Биринчи гуруҳ ҳуқуқий асосларга конституциявий нормаларни киритиш мумкин. Жумладан, Конституциянинг нормалари демократик жамиятдаги барча муносабатларни ижтимоий адолат ва инсонпарварлик принципларига асосланган ҳолда тартибга солишнинг бирламчи асосий манбаи сифатида хизмат қилиши билан ҳар қандай ҳуқуққа хилоф қилмишнинг олдини олишни таъминлайди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг бир қатор қоидалари бевосита жиноятларнинг олдини олиш хусусиятига эга бўлиб, фуқароларни ҳар

² Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирининг 2017 йил 25 августдаги 191-сон буйруғи (Ички ишлар органлари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида)

³ Абдурашулова Қ.Р. Аёллар ўртасида жиноятнингнинг сабаб ва шароитлари ҳамда профилактикаси. Ўқув қўлланма. Т.2016.Б.96.

хил турдаги жиноий тажовузлардан ҳимоя қилишда ва уларни жамиятдаги умуминсоний, ахлоқий нормалар асосида тарбиялашда манба ҳисобланади. Мазкур нормалар профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлилини белгилаб беради. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 121-моддасида: «қонунийлик ва ҳуқуқ – тартиботни, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга жамоат ташкилотлари ва фуқаролар ёрдам кўрсатишлари мумкин», деган қоида белгиланган бўлиб, мазкур норма профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлилини белгилаб беради.

Иккинчи гуруҳ ҳуқуқий асосларга Ўзбекистон Республикасининг қонунларини келтириш мумкин. Профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлиliga доир аниқ бир қонун ёки қонуности ҳужжат бўлмасада, айрим қонунларда илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этиш йўналишини белгилаб берувчи нормалар мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 2-моддасида келтирилган шахсни, унинг ҳуқуқлари ва эркинликларини, жамият ва давлат манфаатларини, мулкни, табиий муҳитни, тинчликни, инсон ҳафсизлигини жиноий тажовузлардан муҳофаза этиш, жиноятларнинг олдини олиш, фуқароларни Республика конституцияси ва қонунларига риоя этиш руҳида тарбиялаш тўғрисидаги асосий вазифалари профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлилида муҳим аҳамият касб этади. Мазкур Кодекснинг махсус қисмидаги барча нормалар жиноятга қарши курашиш ва уларнинг олдини олишга қаратилгандир⁴.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят–процессуал Кодексининг 2-моддасида унинг вазифалари келтирилган бўлиб, мазкур Кодексининг асосий вазифаларидан бири жиноятларнинг олдини олиш ҳисобланади. Унинг бир қатор нормалари бевосита профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлилини белгилаб беради. Жумладан, 296-моддада жиноят ишларини юритишда суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд жиноятнинг сабабларини ва унинг содир этилишига

⁴ Муаллифлар жамоаси. Криминология. – Дарслик. - Т.- 2014. - Б.145

имкон бераётган шарт – шароитларни аниқлаши шарт эканлиги, 297-моддада жиноятнинг сабаблари ва унинг содир этилишига имкон бераётган шарт – шароитларни бартараф қилиш тўғрисида суриштирувчининг, терговчининг, прокурорнинг тақдимномаси асос бўлиши, 299-моддада тақдимнома ва хусусий ажримларни бажариш мажбуриятлари, 300-моддада фуқаронинг ижтимоий бурчини намунали бажарганлиги тўғрисидаги тақдимнома ва хусусий ажрим тўғрисидаги қоидалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг «Терроризмга қарши кураш тўғрисида»ги 2000 йил 15 декабрь кундаги қонун⁵и профилактика хизматларининг терроризмга қарши курашиш, хусусан унинг олдини олиш бўйича фаолиятини тартибга солувчи манба бўлиб ҳисобланади. Қонуннинг 5-моддасида террорчилик фаолиятининг олдини олиш давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳамда жамоат бирлашмалари, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотлар томонидан сиёсий, ижтимоий – иқтисодий, ҳуқуқий ва бошқа профилактик чоралар мажмуини қўллаш орқали амалга оширади, деб белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги 2008 йил 17 апрель кундаги қонунининг 7-моддасида ички ишлар органлари, жумладан, профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятчиликка қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлили натижасида одам савдоси билан шуғулланувчи шахслар, уюшган гуруҳлар ва жиноий уюшмаларнинг фаолиятига чек қўйиш, оммавий ахборот воситаларини жалб этган ҳолда аҳоли ўртасида кенг миқёсда огоҳлантириш – профилактик ишларни ўтказишга доир ваколатлари мустаҳкамланган. Унинг 8-моддасига асосан давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳамда жамоат бирлашмалари, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар, шунингдек, фуқаролар одам савдосига қарши кураш бўйича фаолиятни амалга оширувчи давлат органларига кўмаклашади. Ушбу нормалар профилактика хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятчиликка қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлилини белгилаб беради.

Ўзбекистон Республикасининг «Ички ишлар органлари тўғрисида»ги (2016 йил 16 сентябрь) 407-сонли қонунининг қабул қилиниши ички ишлар органлари, шу жумладан профилактика инспектори илгари судланган шахслар ўртасидаги ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш жараёнини янги босқичга олиб чиқди. Мазкур қонунда

⁵ Ўзбекистон Республикасининг «Терроризмга қарши кураш тўғрисида»ги 2000 йил 15 декабрь кундаги қонун <https://lex.uz/docs/29526>

профилактика инспектори илгари судланган шахслар ўртасидаги ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятининг асосий йўналишлари ва ташкилий жиҳатларига доир масалалар бирдек ҳуқуқий тартибга солинган. Бинобарин, Қонунда ички ишлар органларининг асосий вазифалари, фаолиятининг асосий йўналишлари ва асосий принциплари, ички ишлар органларининг тизими ва ҳуқуқий мақоми, ички ишлар органлари томонидан айрим мажбурлов чораларининг қўлланиши, жисмоний куч ишлатиш, махсус воситалар ва ўқотар қуролни қўллаш, ички ишлар органларида хизматни ўташ тартиби ва шартлари, ички ишлар органлари ходимларини ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилиш каби масалалар ҳуқуқий тартибга солинган⁶.

Қонуннинг **2-моддасида** Ички ишлар органларининг асосий вазифалари фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, жисмоний ва юридик шахсларнинг мулкани, конституциявий тузумни ҳимоя қилишдан, шахс, жамият ва давлатнинг хавфсизлигини таъминлашдан, шунингдек ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактикасидан иборат этиб кўрсатиб ўтилди.

Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2 апрелдаги “Жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назорат тўғрисида”ги ЎРҚ-532-сон қонун⁷га кўра эса, ўта оғир жиноят содир этганларга энди бу тартиб қўлланилмайди (8-модда), суд томонидан ўта хавфли рецидивист деб топилган шахсларга нисбатан – уларни озод этишдан камида бир ой олдин жазони ижро этиш муассасасининг бошлиғи томонидан тақдимнома киритиш орқали ўрнатилади. Ушбу қонуннинг 4-моддасида адолатпарварлик, инсонпарварлик, фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя қилиш ва уларни ҳурмат қилиш принципларининг устуворлигини кўриш мумкин.

Қолаверса, олиб борилган ислохотлар асосида амалдаги қонунчиликнинг такомиллашуви натижасида унда:

1) Ўзбекистон Республикасининг ЖКга биноан оғир ёки ўта оғир жиноят ҳисобланадиган қилмишларни содир этганлик учун бошқа давлат ҳудудида озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ўтаган шахслар автомат равишда маъмурий назорат объектига айланиши;

2) “алкоголли ичимликларни истеъмол қилишни тақиқлаш”ни маъмурий чекловлар рўйхатига киритилиши;

⁶ Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 16 сентябрдаги “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонуни // URL:<http://www.lex.uz>.

⁷ 2019 йил 2 апрелдаги “Жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назорат тўғрисида”ги ЎРҚ-532-сон қонун <https://lex.uz/docs/4266602>

3) назорат остидаги шахснинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари, шунингдек маъмурий назоратни амалга оширишда ички ишлар органларининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари мустаҳкамлаб қўйилди⁸.

Учинчи гуруҳ ҳуқуқий асослар сифатида жиноятнинг олдини олишга хизмат қиладиган қонунларнинг ижросини таъминлаш, бу соҳада фаолият олиб боровчи ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, хусусан профилактик хизматларининг илгари судланган шахслар ўртасидаги жиноятга қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлилини такомиллаштириш мақсадида қабул қилинган норматив – ҳуқуқий ҳужжатларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 апрелдаги ПФ5005-сон Фармони асосида бугун жиноятлар профилактикасини амалга ошираётган профилактика хизматлари тизими ташкил этилган бўлиб, ушбу фармонда жамиятда жиноятчиликка қарши кураш, жиноят ва жиноятларнинг ҳар қандай кўринишлари, давлат, жамият, халқ учун хавф туғдирадиган зўравонликларнинг олдини олиш, фош этишда ички ишлар идораларининг аҳоли билан ҳамкорлигини яхшилаш, шунингдек ички ишлар органлари фаолият самарадорлигини ошириш, профилактика инспекторининг жамоатчилик тузилмаси, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва жамоатчилик билан фаолиятини яхшилашда бевосита иштирок этиши ва амалий ҳамкорлик қилиши белгиланган⁹.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ушбу Фармонида мамлакатимизда ички ишлар органлари фаолиятини такомиллаштириш, уларнинг функционал – ташкилий тузилишини яхшилаш, мамлакатда жамоат хавфсизлиги ва ҳуқуқ – тартиботини таъминлаш борасидаги профилактик ишлар самарадорлигини оширишга имкон берганини, бироқ ижтимоий – иқтисодий, сиёсий, суд – ҳуқуқ соҳаларида амалга оширилаётган демократик ислохотларнинг чуқурлашуви, шунингдек, мамлакатдаги ижтимоий – сиёсий барқарорликни, жамоат тартиби ва хавфсизлигига таҳдид солишга қаратилган диний экстремизм ва наркотиклар тажовузининг ўсиши ички ишлар органларининг фаолиятини янада такомиллаштиришни талаб этгани таъкидланган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрь кундаги “Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-27-сон Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги Концепциясида Жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасида давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири сифатида жиноят содир этишга мойил,

⁸ Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2 апрелдаги “Жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назорат тўғрисида”ги ЎПҚ-532-сон қонуни // URL: <https://www.lex.uz/ru/docs/4266604?otherlang=3> (мурожаат вақти: 06.05.2021).

⁹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида..ҳавфсизлика таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари... Т.1997. Б. 150.

маъмурий ва пробация назоратига олинган ҳамда ёт бўлган ғоялар таъсирига тушиб адашган шахсларнинг ижтимоийлашуви, шу жумладан уларни касб-хунарга ўқитиш ва тадбиркорликка кенг жалб қилиш орқали ушбу тоифадаги фуқаролар томонидан қайта жиноят содир этилишига йўл қўймасликдан иборат¹⁰ эканлиги белгилаб берилган.

Юқорида билдириб ўтилган фикр ва мулоҳазалардан келиб чиқиб ички ишлар органларининг илгари судланган шахслар билан амалга оширадиган профилактика ишлари ва уларнинг самарадорлигини ошириш чоралари кўрилишининг аҳамияти қуйидагиларда намоён бўлишини кўришимиз мумкин:

биринчидан, жамиятдаги ижтимоий хавфи юқори бўлган оғир ва ўта оғир жиноятларнинг содир этилишини олдини олиш орқали фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини тўлиқ таъминлаш;

иккинчидан, Ўзбекистон Республикасида қонун устуворлигини таъминлаш орқали ижтимоий адолатни ўрнатиш;

учинчидан, қонунчиликнинг адолат ва инсонийлик, инсонпарварлик принципларини фаолиятда намоён бўлиши;

тўртинчидан, ўзбек халқида оиланинг беназир нуфузи, улкан ижтимоий аҳамиятга молик воқелик эканлиги ҳеч кимда шубҳа туғдирмайди, чунки, оила жамиятнинг асосий ҳужайраси ва ижтимоий таянчидир, демак, илгари судланган шахсларнинг ҳам оиласи борлиги, уларнинг ҳам бир оила бошлиғи ёки аъзоси эканлигидан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, назорат самарадорлиги жамият аъзоларини, айниқса, шу оилада ўсиб келаётган ёш авлодни келгусида фойдали иносн бўлиб етишида рол ўйнайди;

бешинчидан, илгари судланган шахслар томонидан ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг олдини олиши, у яшаб турган маҳалланинг тинчлигини таъминлайди ва у ерда истиқомат қилаётган фуқароларнинг давлат органлари, шу жумладан ички ишлар органларига бўлган ишончини ошириб, жамият равнақи ва ривожига эркин меҳнат қилишларига имкон беради.

Шу билан бир қаторда илгари судланган шахслар билан профилактика ишларни такомиллаштириш ички ишлар органларининг бу йўналишдаги амалий фаолиятини ҳам тубдан ислоҳ қилишни тақазо этади, хусусан, бу йўналишдаги мавжуд муаммолар ечимини топиш орқали маъмурий назорат остидаги шахслар томонидан содир этиладиган рецидив жиноятчиликнинг барқарорлашини таъминлайди.

Бу борада Россиялик олим Д.Н. Сергеев: “Ички ишлар органларининг назорати остидаги илгари судланган шахслар билан профилактик ишларни ташкил этиш фаолияти рецидив жиноятчиликнинг бошланғич даврида олдини

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрь кундаги “Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-27-сон Фармони

олишда муҳим аҳамият касб этади. Бу *биринчидан*, озодликдан маҳрум этиш билан боғлиқ жазоларни ўтаб келган шахслар ўртасида амалга ошириладиган ҳуқуқий чора, *иккинчидан*, давлат томонидан берилган ваколат доирасида ички ишлар органларининг суд томонидан айрим тоифадаги илгари судланган шахслар устидан ўрнатилган маъмурий назоратни амалга ошириш фаолиятидир”, - таъкидлаб ўтган¹¹.

Бизнингча жазони ўтаб келганидан кейин қонунчилигимизда белгиланган тартибда профилактика инспекторлари томонидан маҳалла ҳуқуқ тартибот масканларида профилактик ҳисобга олинади ва айнан профилактика инспекторлари томонидан ва маҳаллий ҳокимият органлари билан ҳамкорликда профилактик чора тадбирлар олиб борилади. Бу *биринчидан*, илгари судланганларни яқка тартибдаги тарбиявий ишларни олиб борилишига ундайди, *иккинчидан*, мунтазам унга келгусида ҳуқуқбузарлик ва бошқа ғайриқонуний ҳаракатлардан сақлашга ундайди. Профилактик ишлари ҳамкорликда бевосита амалга оширувчилар ва унда иштирок этувчилар томонидан олиб борилиши таъминланади.

Хулоса қилиб шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, бизнинг фикримизга кўра, жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахсларни профилактика қилиш институтини такомиллаштиришнинг бугунги босқичида жазони ижро этиш муассасалари ва шаҳар-туман ички ишлар органлари фаолиятидаги бир қатор муаммо ва камчиликларни бартараф этишни ҳам тақозо этади.

¹¹ Сергеев Д.Н. Правовая природа постпенитенциарного административного надзора // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – № 8. – С. 1709–1710.

KICHIK MAKTAB YOSHDAGI BOLALARNING XOTIRASINI TEST, METODIKALAR YORDAMIDA O'RGANISH

Madaminova Nargiza Qurbanbayevna

*Berdoq nomidagi Qoraqolpoq Davlat Universiteti
Sa'natshunoslik fakulteti. Psixologiya va Pedagogika Kafedrası.
Amaliy psixologiya yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: Bolalarning xotirasini o'rganish. Xotirasi sust rivojlangan bolalar bilan shugullanish. Xotirani rivojlantirish bo'yicha turli o'yin va texnologiyalardan foydalanish.

Kalit so'zlar: Test, metodika, D.B.Elkonin, kuzatuv, eksperiment, so'rov, proyektiv metodlar. J.Piaje

Xotira – inson nerv tizimining eng muhim funksiyalaridan biridir. Xotiraning buzilishida inson hayoti davomida diskomfort sezadi va bu jiddiy nevrozlar, depressiyalarga olib keladi. Agar xotiraning buzilishi davom etib ketaversa, insonni mehnat qilish qobiliyatidan mahrum etib, nogironlikka olib keladi. Xotira bilan bog'liq muammolarga hatto bolalar ham duch kelishadi. Bunday muammolarni e'tibordan chetda qoldirish kerak emas, chunki inson kelajakdagi hayotiy qobiliyatlari xotira bilan chambarchas bog'liq. Bolalar xotirasi pasayganda o'qishdan ortda qoladi, ta'lim olish muassasalariga borgisi kelmaydi, bola asabiy, jaxldor va yig'loqi bo'lib qoladi. Jarayonni o'tkazib yuborgandan keyin qaytarish qiyin, shuning uchun erta davrlarda davo choralarini ko'rish zarur. Bolalar psixologiyasini kuzatgan psixolog olim D.Elkonin aytganidek; "bola jarniyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlarub, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuklik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi".[1].

Dastlab, maktab o'quvchilari eng oddiy usullardan foydalanadilar-materialni uzoq vaqt tekshirish, materialni qismlarga ajratishda takroriy takrorlash, qoida tariqasida, semantik birliklarga to'g'ri kelmaydi. Yodlash natijalarini o'z-o'zini boshqarish tan olish darajasida amalga oshiriladi: masalan, birinchi sinf o'quvchisi matnga qaraydi va uni yodlaganiga ishonadi, chunki u tanishlik tuyg'usini boshdan kechiradi. 3 va 4-sinf o'quvchilari o'z-o'zini nazorat qilishni rivojlantirishda sezilarli va sifatli o'zgarishlarga ega. 3-4-sinf o'quvchilarining o'zini o'zi boshqarishning birinchi o'ziga xos xususiyati shundaki, ular asosan tanib olishga emas, balki ko'paytirishga tayanadi (ular baland ovozda gapirishadi yoki eslab qolganlarini yozadilar).

O'z-o'zini boshqarishning ikkinchi xususiyati shundaki, bu yoshdagi bolalarda u yodlash vazifasiga qarab o'zgaradi va farqlanadi. Ba'zi hollarda maktab o'quvchilari doimiy tekshiruvga murojaat qilishadi va materialni to'liq takrorlashadi (masalan, qoidalarni yodlashda); boshqalarda — tanlab olish uchun: ular asosiy fikrlarni, eng

qiyin joylarni va ba'zi tafsilotlarni qanday eslab qolishlarini tekshiradilar. Bularning barchasi shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich maktabni tugatgunga qadar o'quvchilarni yodlashda o'z-o'zini boshqarish muhim ahamiyatga ega.

"Kichik maktab o'quvchilarining xotirasi maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasiga nisbatan ko'proq ongli va uyushgan. Boshlang'ich maktab yoshida semantik xotiradan ko'ra vizual-majoziy xotira yanada rivojlangan. Bolalar aniq narsalarni, yuzlarni, faktlarni, ranglarni, voqealarni yaxshiroq eslashadi. Buning sababi shundaki, boshlang'ich sinflarda o'qish paytida juda ko'p aniq, haqiqiy materiallar beriladi, bu vizual, majoziy xotirani rivojlantirishga yordam beradi".[2].

Kichik maktab yoshdagi bolalarning xotirasi juda yaxshi rivojlangan bo'ladi. Bolalar shu davrda atrofdagi narsa va hodisalarni xotirasida yaxshi eslab qoladi. Maktabga borgan bolalar ustozlarning aytgan gaplarni yaxshi eslab qoladi. Qanday darslar qaysi fandan qanaqa dars berilgani haqida ham eslab qolishadi. Aksariyat bolalar esa tez unutib qolishadi. Maktab psixologining kuzatuv ostida bo'lishadi. Psixolog esa test metodikalar orqali qaysi o'quvchining xotirasi qay darajada rivojlanganligini aniqlaydi.

"Kichik maktab yoshdagi tafakkurning xususiyatlaridan biri narsalarning ba'zi belgilari doimiylikni payqab olmaslikdir. Bolalar tafakkurining bu xususiyatini shveytsariyalik J. Plaje o'rgangan. Narsa va hodisalarning xossalari, qonuniyatlariga ko'ra muhim belgilarga asoslanib umumlashtirish xususiyati esa keyinroq shakllana boshlaydi. Bolalar ancha vaqtgacha predmetlarning muhim va nomuhim belgilarini ajrata olmay qiynaladilar. Shuning uchun tushunchani to'g'ri umumlashtirish usullarini o'rgatish kerak".[3].

Bolani o'rganish asosan ikkita usulda o'tkaziladi. Bular "ko'ndalangiga kesim" va "uzunasiga kesim" deb nomalanadi. Bu bo'yicha psixolog olib D.B. Elkonin o'zining tadqiqotlarda namoyon qilgan. Olim kichik, o'rta va katta maktab yoshdagi bolalarning psixologiyasini o'rgangan. U bolalarning syujetli-ro'li o'yinlarni ko'rib ularning xulq atvor va xususiyatlarni solishtirgan.

Ko'ndalangiga kesim usulida asosiy e'tibor bolalarning yosh o'rtasidagi farqlarga qaratilishi kerak. Farqlar qancha kichik bo'lsa psixolog olim bolalar o'rtasida xususiyat va xulq atvorni o'rganish va payqash ancha oson bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning xotirasini o'rganishning bir qamcha usullari bor. Kuzatuv, eksperiment, so'rov va proyektiv metodikalar orqali bolalarning xotirasi qay darajada ekanligini aniqlasak bo'ladi.

Kuzatish - psixologik tadqiqotning asosiy empirik metodlaridan biri bo'lib, psixik hodisalarni maqsadga muvofiq va tizimli ravishda idrok etishga asoslangandir. Bu usul orqali bolaning darlarni qay holatda eslab qolishini o'rgansak bo'ladi. Boshqa bolalarning xotirasi bilan solishtirgan holatda.

Eksperiment metodi orqali bolaning faoliyat xususiyatlarni aniqlasa bo'ladi. Uning kuzatuvdan asosiy farqi shundaki eksperimentda o'rganilayotgan obektda faol ta'sir

qiladi ularning manipulyatsiyasini amalga oshiradi. Bola bilan o'tkazilayotgan eksperiment uzoq davom etmasligi, unga eksperiment jarayonida o'zgarishlar kiritmaslik kerak. Odatda eksperimentda tadqiqotchidan tashqari eksperiment bayonnomasini to'ldiruvchi shaxs ham ishtirok etadi.

So'rov metodi yordamida bolalarning ularga berilgan savollarga javob berishi hamda o'zining tug'ilgan sana va yillarni xotirasida saqlab qolganmi yoki yo'qligini aniqlasa bo'ladi. Bunga yana qo'shimcha tarzda bolaga eng kamida 5 yoki 10 ta so'z aytib uning esida qolganlarni aytib berishi so'raladi. Shu orqali ham uning xotirasi yaxshi yoki yomonligini aniqlasak bo'ladi. Kichik maktab yoshdagi bolalarning xotirasini proyektiv metodikalar orqali aniqlasak bo'ladi. Buning uchun esa bolalarga har xil rasmlar tushirilgan oq qo'g'oz beriladi yoki ko'rsatiladi.

Masalan faqatgina hayvonlar rasmlardan iborat bo'lgan to'plam bunda necha hayvon borligini yoki bo'lmasa qaysi hayvonlar bor ekanligini aytish so'raladi. Nechtasi eslab qolishiga qarab ularning xotira darajalarni bilish oson bo'ladi. Hayvonlar soni 12 ta bo'lsa shu hayvonlardan 10 tasi yoki 9 tasi bo'lsa xotirasi yuqori darajada, agar 8 ta yoki 6 ta bo'lsa xotirasi o'rta daraja, 5 dan kam bo'lsa xotirasi past daraja deb belgilansa bo'ladi. Kichik maktab yoshdagi bolalarning xotirasini rivojlantirish bo'yicha turli tavsiyalar bilan uning xotirasini rivojlantirsa bo'ladi. Sanash – xotirani kuchaytirish uchun yaxshi mashq. Bu samarali usul bo'lib, 1 dan 20 gacha yoki 20 dan 1 gacha bo'lgan sonlarni parallel ravishda sanash kerak. Masalan: 1, 20, 2, 19, 3, 18 va hokazo. Har kuni ushbu mashqni takrorlab 10 ta songa oshirib boring va 100 gacha yeting. Mashqni uyqudan oldin bajarsangiz ancha samarali bo'ladi. Agar inson sonlarning boshqa tillardagi talaffuzini bilsa, parallel ravishda o'z tili va boshqa tilda sonlarni sanash xotirani tiklashga tezroq yordam beradi.

Suratga qarab o'ynaladigan "10 ta farqni top" mashqi xotirani mustahkamlovchi asosiy o'yinlardan biridir. Buning uchun bolaga yarim daqiqa suratni tomosha qilishiga qo'yib bering. So'ngra ikkinchi suratni ko'rsating. U rasmlar o'rtasidagi tafovutni xotirasiga suyanagan holda aniqlay boshlaydi.

Umumlashtirib xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak kichik maktab yoshidagi bolalarning xotirasini rivojlanishida ularga ota ona va ustozning o'rni katta ahamiyatga ega. Psixolog metodika olish orqali sinfdagi bolalarning xotirasi past yoki o'rta daraja ekanligini aniqlaydi. Ulardan tez-tez metodikalar olib turishi kerak. Hamda ularga jismoniy mashqlar va krasvord test mazayka kabi o'yinchoqlardan foydalangan holda ularning xotirasini rivojlantirish kerak. Ovqat iste'mol qilishiga xotirani mustahkamlovchi mahsulotlardan foydalanish tavsiya etiladi. Ovqatiga oqsillarga boy bo'lgan mahsulotlardan iste'mol qilishi va ko'pincha yong'oq mevalardan iste'mol qilishi ham xotiraning yaxshilanishiga olib keladi. Eng oddiy va mazali bo'lgan, xotirani kuchaytirishga yordam beradigan mahsulot banandir. Shunchaki bolaga och qoringa 1 dona va uyqudan oldin 1 dona banan berish kerak. Banan tarkibiga kiruvchi moddalar miyada qon aylanishi va nerv tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan

tashqari banan iste'mol qilish stress holatidan olib chiqishga ham yordam beradi, stress esa bolalarda xotira susayishining bir sababidir.

O'sib kelayotgan bolaga katta e'tibor berishimiz kerak. Yaxshi xotira rivojlanishida miya uchun katta qon ta'minoti muhim ahamiyatga ega ekanini alohida ta'kidlash joiz. Bu bolaning o'z yoshiga mos keladigan jismoniy faoliyatga ega bo'lishini talab qiladi. Kichik ritorikaning rivojlanishiga ehtiyotkorlik bilan e'tibor qaratish lozim. Barmoqlar uchun maxsus mashqlar miyaning ishini yaxshilashi va natijada xotiraga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi", Z. Nishanova, G. Alimova. M: Toshkent-2006; [4 bet.].
2. Кулагина И.Ю., Коллюцкий В.Н. Возрастная психология: Развитие человека от рождения до поздней зрелости. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 464с.
3. "Yosh davrlar psixologiyasi va pedagogikasi". M: Navoiy-2005 yil 12 bet; M. R. Xalilova.

MAMLAKATDAGI NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI VA ULARNING MOLIYAVIY FAOLIYAT TURLARI

Mamayusupova Shahina Ulug'bek qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola ma'lum bir mamlakatning nodavlat notijorat tashkilotlarning faoliyati turlari shu bilan bir qatorda bugungi kundagi ahamiyati va ro'li, yillar kesimidagi statistik ma'lumotlarini o'rganishga bag'ishlangan.

Tayanch iboralar: NNT, tashkilot, byudjet, multiplikativ, individual, ijtimoiy, Pfeiffer NNT, DPS, inqiroz.

2018-yil 3-noyabr holatiga ko'ra O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan yuridik shaxslar soni 404,7 mingtadan 433,8 mingtaga yetdi.¹ Shulardan davlat ro'yxatiga olingan NNTlar soni 5103tani tashkil etadi.² Nodavlat notijorat tashkilotlari foyda olish maqsadini ko'zlamasa ham, ularning faoliyati doirasidagi asosiy faoliyati yo'nalishlari va loyihalarini moliyaviy qo'llab quvvatlash ularning samarali faoliyati ko'rsatishining shartlaridan biri hisoblanadi

Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan nodavlat notijorat tashkilotlari milliy qadriyatlar, inson huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish, fuqarolarning ijtimoiy, iqtisodiy faolligi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda manfaatlar muvozanatini ta'minlashga ko'maklashmoqda.³ Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari «Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari» tamoyilini amalga oshirish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda prezidentimiz rahnamoligida ishlab chiqilayotgan mamlakatimizda nodavlat notijorat tashkilotlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash bo'yicha mustahkam huquqiy asos va noyob mexanizm bunda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlarining samarali faoliyati ko'rsatishlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratilmoqda. Natijada ularning soni yildan yilga o'sishi barobarid, faoliyati ko'rsatish sohalari ham sezilarli darajada kengayib bormoqda. Adliya vazirligining „Jamoatchilik bilan aloqalar bo'limi“ tomonidan ma'lum qilinishicha, 1991-yilda respublikamizda 100 ga yaqin NNTlar mavjud bo'lgan bo'sa, 2018-yil avgust holatiga kelib bu ko'rsatgich 9478 tani tashkil etdi.⁴

Nodavlat va notijorat tashkilotlarining budjet sohasiga ham alohida e'tibor qaratmoq darkor. Darhaqiqat, notijorat tashkilotining byudjeti daromad va xarajatlar

¹ © 2008-2022 «Gazeta.uz»

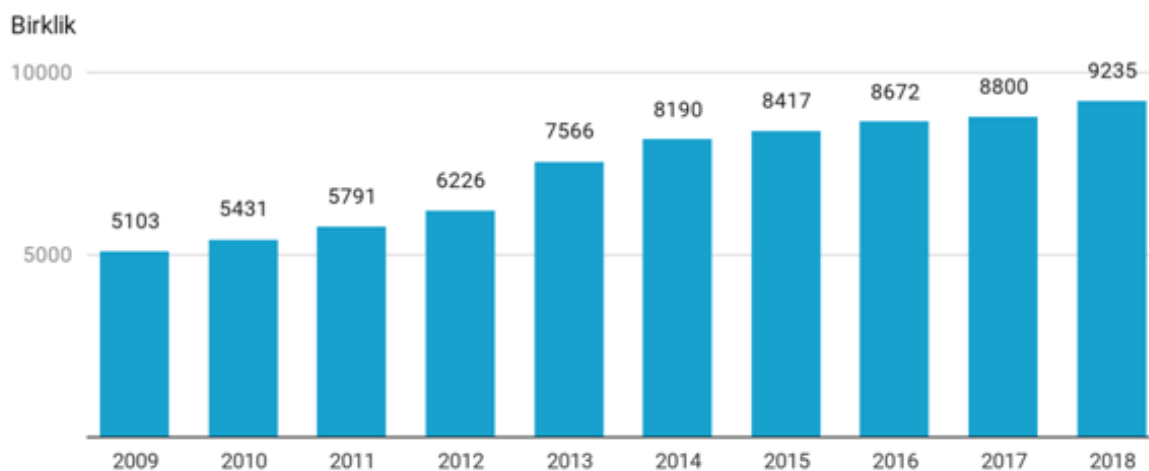
² <https://dilmurad.me/wp-content/uploads/2020/05/NNTlar-va-COVID-19-Dilmurod-Yusupov.pdf>

³ <http://uzbekistan-geneva.ch/nodavlat-notijorat-tashkilotlari-va-jamiyat.html>

⁴ <https://xs.uz/uz/post/nntlar-qajsi-jonalishlarda-va-qandaj-faoliyat-korsatmoqda>

qismlariga bo'linadi. Agar byudjet mavjud bo'lsa, notijorat tashkilotning barcha daromadlari va xarajatlari maqsadli, u yo'q bo'lganda - maqsadli bo'lmagan deb tan olinadi. Shunday qilib, byudjetlashtirish notijorat tashkilotlarning moliyaviy faoliyatini hisobga olish uchun asos bo'ladi. Byudjetlashtirishning ahamiyati shundaki, u kelajakda moliyaviy rejalashtirishni ta'minlaydigan tashkilotning moliyaviy ma'lumotlarini tasavvur qilish imkonini beradi, ya'ni u yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy muammolarni oldindan bilish orqali kompaniya barqarorligiga hissa qo'shadi.

Adliya tizimida ro'yxatga olingan O'zbekistondagi NNTlar soni dinamikasi

Adliya vazirligining ma'lumotlariga asosan, 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, O'zbekistonda 9235 NNT ro'yxatga olingan.

Источник: O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi: raqamlar va faktlar 2017

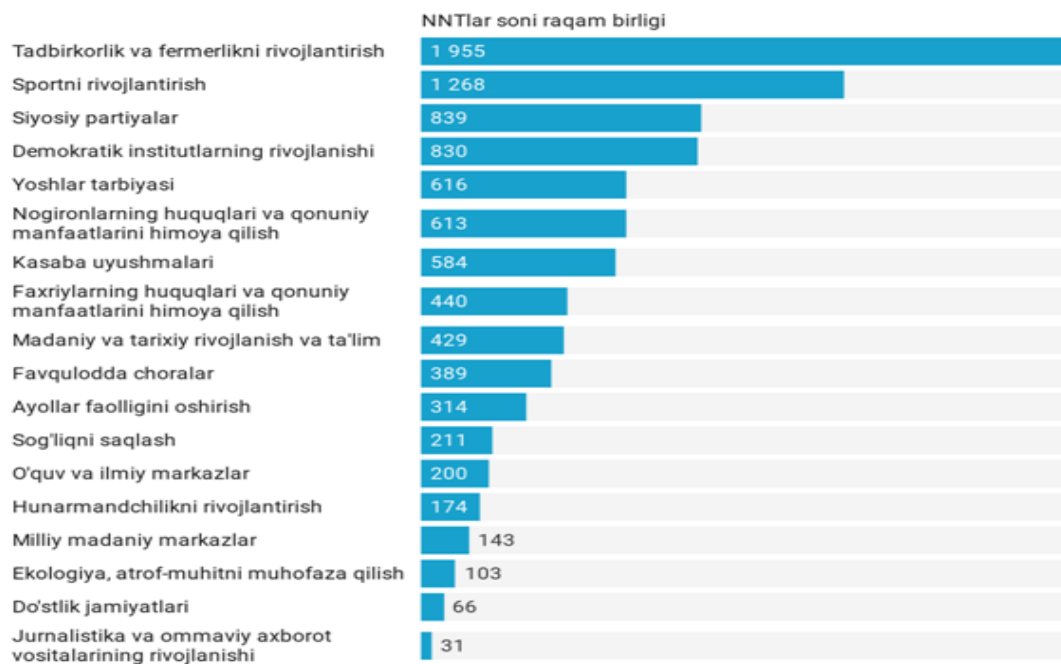
• Создано с помощью Datawrapper

Yuqorida Adliya vazirligining ma'lumotlariga asosan, 2018-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekistonda 9235ta NNT ro'yxatga olingan.

Ushbu ko'rsatkichdan ko'rinib turibdiki, berilayotgan barcha shart-sharoitlardan foydalangan holda mamlakatimizda NNTlar soni yildan yilga oshib bormoqda. Jumladan 2009-yilda 5103tani tashkil etgan bo'lsa, 2018-yilga kelib keng doirada o'sgan. Masalan, O'zbekiston nogironlar jamiyatining viloyat, tuman va shaharlarda 150 ta filiallari mavjud va ularning har biri alohida NNT hisoblanadi. 2018 yil holatiga ko'ra, O'zbekistonda nogironligi bo'lgan odamlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun 613 ta nodavlat notijorat tashkiloti faoliyat ko'rsatmoqda va ularning 150tasi nogironlarning bitta tashkilotining mintaqaviy bo'linmalaridir. Asosan jismoniy nogironligi bor shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish bilan shug'ullanadigan nogironlar jamiyati bilan bir qatorda, davlat mintaqalarida o'nlab filiallari bo'lgan Ko'zi Ojiz va Kar-soqovlar jamiyatlari mavjud. Shunday qilib, multiplikativ effekt yaratilib, nodavlat notijorat tashkilotlarining soni

yildan-yilga ortib borayotganga o'xshaydi. Aslida, barcha NNTlarning mintaqaviy filiallarini yagona tashkilot deb hisoblash kerak.⁵

NNTlarning 2018 yildagi faoliyat yo'nalishlari bo'yicha taqsimoti

Источник: Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil institutining "O'zbekistonda "uchinchi sektor" holati: voqelik va rivojlanish istiqbollari", 2018 yil.
 * Создано с помощью Datawrapper

Yuqorida esa, NNTlarning 2018-yildagi faoliyat yo'nalishlari bo'yicha taqsimoti keltirilgan. Ko'rinib turibdiki mamlakatimizdagi barcha kerakli faoliyati turlari mavjud va shu bilan birga ular faoliyati yuritishmoqda.

Moliyaviy faoliyatni amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, notijorat tashkilotlar ham inqiroz hodisalarining ta'siriga duchor bo'ladilar. Boshqacha qilib aytganda, erishish uchun notijorat tashkilot tomonidan qo'yilgan maqsadlar uchun ushbu tashkilot moliyaviy jihatdan xavfsiz bo'lishi kerak. Bunday moliyaviy xavfsizlik ijtimoiy, ba'zan esa hayotiy muhim xizmatlarni ko'rsatish uchun hayriya yig'ish orqali erishiladi, shuning uchun notijorat tashkilotlar muhtojlarga ijtimoiy xizmatlarni muvaffaqiyatli taqdim etish strategiyasini shakllantirishlari kerak. Inqiroz davrida esa, jamiyat ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy zarbalarga duchor bo'lganda, bunday faoliyat murakkablashishi mumkin. Faoliyatdagi nodavlat notijorat tashkilotlari, agar siyosat o'zgarishi bilan bartaraf etilishi mumkin bo'lgan sohada muammolarga duch kelsa, tashviqot usullaridan foydalanadilar va tashviqot olib boruvchi nodavlat tashkilotlarda (masalan, inson huquqlarini himoya qilish tashkilotlari) ko'pincha ular himoya qilish uchun harakat qilayotgan individual qurbonlarga yordam beradigan dasturlar mavjud.⁶ Har bir sohada tanqidlar mavjud bo'lgani kabi bu sohada ham o'zaro tanqidlar mavjud.

⁵ telegra.ph/Nima-uchun-Ozbekistonda-NNT-ochish-qiyin-01-21

⁶ YuNESKO hayotni qo'llab-quvvatlash tizimlari entsiklopediyasi [Entsiklopediya site:uz.wikisvo.ru](http://Entsiklopediya.site:uz.wikisvo.ru)

Jumladan, NNT ishtirokini o'rganishda Mozambik, Jeyms Pfayfer ularning mamlakat sog'lig'iga salbiy ta'sirini ko'rib chiqadi. Pfayferning so'zlariga ko'ra, Mozambikdagi nodavlat tashkilotlar "mahalliy sog'liqni saqlash tizimini parchalab tashladilar, sog'liqni saqlash dasturlarini mahalliy nazoratiga putur etkazdilar va mahalliy ijtimoiy tengsizlikning o'sishiga hissa qo'shdilar". Ular muvofiqlashtirilmagan holda amalga oshirilishi mumkin, shu bilan parallel loyihalar yaratiladi, ular tibbiy xizmat xodimlarini nodavlat notijorat tashkilotlariga xizmat ko'rsatish uchun odatdagi vazifalaridan chetlashtiradilar. Bu mahalliy tibbiy-sanitariya yordamlarini susaytiradi va hukumatning sog'liqni saqlash sohasidagi agentligini saqlab qolish qobiliyatini yo'qotadi. Pfeiffer NNT va DPS (Mozambik viloyat sog'liqni saqlash boshqarmasi) ning hamkorlikdagi modelini taklif qildi; nodavlat notijorat tashkiloti "rasmiy ravishda qabul qilinadigan mamlakat ichida standartga va amal qilishga rioya qilinishi", "vitrinalar" loyihalari va barqaror bo'lmagan parallel dasturlarni kamaytirishi kerak.⁷

Shunday qilib, xulosa qilishimiz mumkinki, tashkilotning moliyaviy faoliyati, uning iqtisodiy maqsadlaridan qat'i nazar, faoliyatning eng muhim yo'nalishi bo'lib ko'rinadi, bu esa o'z vazifalarini hal qilish uchun kompaniyaning iqtisodiy muhitda barqarorligini ta'minlashga imkon beradi. Notijorat tashkilotlar, tijorat tashkilotlari bilan bir qatorda, o'zlarining moliyaviy faoliyati samaradorligini ta'minlash uchun, o'tgan yillardagi moliyalashtirish ma'lumotlarini tahlil qilishni hisobga olgan holda, majburiy ravishda moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirishni amalga oshirishlari kerak. Samarali moliyalashtirishni amalga oshirish faoliyati, umuman olganda, notijorat tashkilotlarning ijtimoiy funktsiyalarini amalga oshirishning zaruriy sharti bo'lib, bu beqaror iqtisodiy muhitda ayniqsa muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. © 2008-2022 «Gazeta.uz»
2. <https://dilmurod.me/wp-content/uploads/2020/05/NNTlar-va-COVID-19-Dilmurod-Yusupov.pdf>
3. <http://uzbekistan-geneva.ch/nodavlat-notijorat-tashkilotlari-va-jamiyat.html>
4. telegra.ph/Nima-uchun-Ozbekistonda-NNT-ochish-qiyin-01-21
5. YUNESKO hayotni qo'llab-quvvatlash tizimlari entsiklopediyasi [Entsiklopediya site:uz.wikisvo.ru](https://uz.wikisvo.ru)
6. Pfeiffer, J (2003). "International NGOs and primary health care in Mozambique: the need for a new model of collaboration". Ijtimoiy fan va tibbiyot. 56 (4): 725–738. [Entsiklopediya site:uz.wikisvo.ru](https://uz.wikisvo.ru)

⁷ Pfeiffer, J (2003). "International NGOs and primary health care in Mozambique: the need for a new model of collaboration". Ijtimoiy fan va tibbiyot. 56 (4): 725–738. [Entsiklopediya site:uz.wikisvo.ru](https://uz.wikisvo.ru)

TEXNOLOGIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK TAMOYILLARI

Usmonova Dildora Muratovna

Uchtepa tumani 245-maktab Texnologiya fani o'qituvchisi

Tel +998933941010

Annotatsiya: Maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya darslarini didaktik tamoyillarga asoslanib o'qitishning mazmuni yoritilgan. O'quvchilarni aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullar, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qish va o'rganishga yo'naltirish, o'quvchi shaxsi faoliyatini to'g'ri tashkil etish borasida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Didaktik tamoyillar, onglilik va faollik, tizimlilik va izchillik, nazariya bilan amaliyotni birligi, ko'rsatmalilik tamoyili, pedagogik faoliyat, o'zaro muloqot.

DIDACTIC PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF TECHNOLOGY LESSONS

Abstract: The article describes the content of teaching technology lessons in general secondary education based on didactic principles. It discusses ways to develop students mentally and physically, how to work with them, how to focus on reading and learning, and how to organize students' personal activities.

Keywords: Didactic principles, consciousness and activity, systematization and consistency, unity of theory and practice, the principle of demonstration, pedagogical activity, interaction.

KIRISH

Ma'lumki, har qanday fanni rivojlantirish didaktik tamoyillarga pedagogik texnologiyalarga asoslangan bo'lib, o'quvchi shaxsini tarbiyalashga yo'naltirilmog'i lozim. Pedagogik texnologiya nazariyasining markazida ta'lim jarayonining rahbari, ayni vaqtda, ushbu jarayonning ham sub'yekti, ham ob'yekti bo'lgan o'qituvchi va o'quvchilar turadilar. Shunday ekan, ushbu sub'yektlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik, o'zaro muloqot, ularning bir-birlariga nisbatan ko'rsatadigan aks ta'sirlari eng zamonaviy talablarga javob bera olishi zarur. Buning uchun o'qituvchi, eng avvalo, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan qo'yiluvchi talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarish tamoyillari, yo'llari, o'quvchini aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullar, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qish va o'rganishga yo'naltirish, o'quvchi shaxsi faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan muloqotga kirishish, pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida yuzaga keluvchi muammo va kelishmovchiliklarni birgalikda bartaraf etish, auditoriyada ijodiy,

ishchanlik muhitini hosil qilish, o'quvchi faoliyatini aniq va to'g'ri baholashga imkon beruvchi metodlar bilan qurollangan bo'lishi lozim. ASOSIY QISM Texnologiya fanini o'qitishning didaktik tamoyillari va ularning mohiyatini bilish mazkur jarayon borasida aniq tasavvurga ega bo'lishimizga imkon yaratadi. Shu bois biz quyida fanning asosiy didaktik tamoyillari va ularning mohiyati xususida so'z yuritmoqchimiz. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya fani quyidagi tamoyillarga asoslanib o'qitiladi. Texnologiya darslarini onglilik va faollik tamoyili asosida o'qitish - o'quvchilarda ilmiy bilimlarni hamda ularni amalda qo'llash metodlarini ongli va faol egallab oladigan, ularda ijodiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik, tafakkur, nutqi rivojlanadigan bo'ladi. O'qitishdagi onglilik tamoyili o'quvchilardagi ta'lim jarayonining aniq maqsadlarini tushunish, o'rganilayotgan dalil, hodisa, jarayonlar va ular o'rtasidagi bog'lanishni tushungan holda o'zlashtirib olish, o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llay bilish kabi me'yorlarni anglatadi. O'quvchilardagi mavjud bilim va ko'nikmalariga tayanib, obrazli taqqoslash usulidan foydalanib, har bir so'z va gapning tom ma'nosini ochib berish qoidasi. O'quvchilarning o'zaro o'qitish kuchidan unumli foydalanib, qo'yilgan savollarga jamoa bo'lib javob topish qoidasi. O'quv fanini hech qachon dars markaziga qo'ymay, dars markazida doimo o'quvchi turishini, uning shaxsi shakllanayotganini bilgan holda talabaga ta'limiy ta'sir o'tkazish qoidasi. O'qitish jarayoni yanada muvaffaqiyatli o'tishi uchun, har bir tushuncha berilganidan keyin, uni bir necha misollar bilan mustahkamlash qoidasi. Hech qachon o'qituvchi aytganlarini qaytarish, birovlardan ko'chirish va aytib turish hollariga yo'l qo'ymaslik bilan, o'quvchi talabalarni mustaqil fikrlashga va harakat qilishga o'rgatish qoidasi. Berilayotgan bilimni har tomonlama tahlil qilib berish yo'li bilan bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish qoidasi. Texnologiya darslarida ilmiylik va tizimlilik tamoyili - o'quvchilarga o'rgatish uchun ilmiy jihatdan asoslangan, amalda sinab ko'rilgan ma'lumotlar berilishini talab etadi. Ularni tanlab olishda fan va texnikaning eng so'nggi yutuqlari va kashfiyotlaridan foydalanish kerak. Ilmiy bilimlarni egallash jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, tafakkur rivojlanadi. Har bir darsda o'qitiladigan o'quv materialining ilmiy mazmuni keng va chuqur bo'lishi o'quvchida nafaqat bilim, balki tafakkur hosil qilishi hamda uning ijodiy qobiliyatini shakllantirishi kerak. Buning uchun esa o'qituvchi o'z ilmiy saviyasini izchil ravishda oshirib borishi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kashfiyotlar va ilmiy yangiliklardan xabardor bo'lishi lozim [1-30]. O'quvchi o'rganayotgan bilimlar, albatta nazariy tasdiqlangan va amalda sinalgan bo'lishi kerak. Tizimlilik va izchillik tamoyili asosida o'qitish o'qitishni shunday tashkil etishni talab etadiki, bunda o'quv fanlarini o'qitish qat'iy mantiqiy tartibda olib boriladi. O'quvchilar bilim ko'nikma va malakalarini izchillik bilan egallab boradilar va ayni paytda amaliy vazifalarni hal qilish uchun ulardan foydalanishni o'rganadilar. Tizimlilik va izchillik tamoyili pedagogik jarayonning hamma bo'g'inlarida amalga oshiriladi. Uning talablari

darsliklar va dasturlarni tuzishda o'z aksini topadi. O'quv materialini to'g'ri taqsimlash ya'ni oddiydan murakkabga, oddiy operatsiyalardan qiyinroq operatsiyalarni bajarishga o'tishni talab qiladi. Pedagogik amaliyotda bu tamoyilning ishlashi quyidagi qoidalar orqali amalga oshiriladi. 1. O'quvchilar tomonidan bilimlar tizimi to'liq o'zlashtirib olinishi uchun beriladigan bilimlarni mantiqiy tugallangan bilim bo'laklariga ajratib o'qitish. 2. Mazmunini to'liq ochib berishga ko'zingiz yetmagan biron bir savol va muammoni dars rejasiga kiritmaslik. 3. Mantiqiylikni hech qachon buzmaslik, buzilgan taqdirda o'zlashtirilmasslikning oldini olish uchun uni darrov bartaraf etishlik. 4. O'quv fani - katta bir fanning kichraytirilgan modeli ekanini tushuntirib, fanlararo bog'liqlikni ko'rsatib berishlik. 5. Nazariy bilimlarning o'zlashtirilishi to'g'ri ketayotganini doimo tekshirib borishlik: o'rganilayotgan ob'yekti, predmeti, nazariy asoslari, asosiy tushunchalari, nazariyasi va uning qo'llanishi chegaralarini doimo eslatib, ularning bajarilishini tekshirish. 6. Doimo esda tutish lozimki, kunda eshitib, go'yoki yaxshi bilgan narsani tushuntirib, ilmiy asoslab berish qiyin bo'ladi. Shuning uchun bolalardagi avvalgi bilimlari va mantiq usullaridan doimo foydalanish zarurligi. 7. Boshlang'ich, umumta'lim va oliy ta'lim bosqichlaridagi bilim mazmuni va uni berish usullari orasidagi muvofiqlikni saqlash. 8. O'qitishning ilg'or usullaridan doimo foydalanish. 9. O'qitishda tizimlilikni va muntazamlilikni saqlash uchun, avval o'tilgan bilimlarni doimo qaytarib turish. 10. O'tgan bilimlarni qaytarish usulidan, faqat dars boshida va uni yakunlayotganda foydalanib qolmay, har bir bilimni tushuntirayotganda ham undan foydalanish. 11. O'tgan bilimlar bilan tez kirishib ketuvchi yangi gaplardan boshqa yangi fikrlarni bildirmaslik. 12. O'quvchilar til savodxonligini faqat til o'qituvchilari kuzatib boribgina qolmay, barcha o'qituvchilar ham bu ishni bajarishlari lozimligi. 13. Sabr va chidam bilan hamda uzluksiz ravishda bolalarni mustaqil fikr yuritishga va bilimlarni mehnat qilib topishga o'rgatish. 14. Bolalarga o'qishning istiqbolini doimo eslatib turish. 15. Har bir bo'lim oxirida, albatta, umumlashtiruvchi mashg'ulotlarni amalga oshirish. 16. Bolalar javobida uchrab turadigan xatolarni doimo tuzatib borish. 17. Charchab qolgan bolalar faoliyatini hech qachon sun'iy ravishda faollashtirishga harakat qilmaslik, faollashtirishda bolalar jismoniy va aqliy imkoniyatidan kelib chiqish. 18. Bolalardan egallagan bilimiga ko'nikma va malaka hosil qilishni talab qilish. 19. Esda saqlash lozimki, majmuaga tushgan bilim esdan chiqmaydi. Esdan chiqib qolsa, majmua orqali uni darrov esga tushirish oson. 20. Ya.A.Komenskiyning - hamma narsa uzluksiz ketma-ketlikda olib borilishi kerak, bugungi aytganlaringiz kechagisini mustahkamlashi va ertangi aytganingizga yo'l ochib berishi kerak degan nasihatini unutmazlik qoidasi. Izchillik tamoyili - elementar didaktika qoidalariga amal qilishni talab etadi: Oddiydan murakkabga, ma'lumdan no'malumga. Mavzularni o'tishda yoki texnologik muammolarni yechishda o'qituvchi darsni shunday rejalashtirishi kerakki, o'quvchilarga tushunarli bo'lsin. Bunda o'quvchilarni yosh va individual xususiyatlari hisobga olinishi kerak. Texnologiya darslarida nazariya bilan

amaliyot birligi tamoyili asosida tashkil etish - ilmiy bilimlar kishilarning ishlab chiqarish faoliyati ehtiyojlari asosida paydo bo'lib, ana shu faoliyatga xizmat qilganligi va hayot bilan bog'langanligi sababli, bu bilimlarni egallash uchun ularni mazmunan o'zlashtirish va amalda qo'llash lozim. O'quvchilarni amaliy faoliyatga tayyorlash nazariy bilimlarni egallash jarayonidan boshlanadi. Keyinchalik u tajriba va amaliy mashg'ulotlarda davom ettiriladi. Bu mashg'ulotlarda o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida tajriba sharoitida olingan bilimlarini tekshiradilar, mustahkamlaydilar, chuqurlashtiradilar. Ularni amalda qo'llanish ko'nikma va malakalarini hosil qiladilar. Nazariya bilan amaliyot birligini bog'lashning har xil shakllari mavjuddir: - har qanday bilimning to'g'riligi amaliyotda sinalib, tasdiqlanadi; - amaliyot - haqiqat mezon, bilishning manbai va tadqiqot natijalarining qo'llanish ko'lami; - to'g'ri tashkil qilingan ta'lim-tarbiya hayotdan kelib chiqadi; - ta'lim-tarbiyaning samaradorligi uning amaliyot bilan qanchalik bog'liqligi bilan belgilanadi; - bilim berishning samaradorligi. uning politexnik ta'lim bilan bog'liqligi bilan belgilanadi; - berilayotgan bilim hayot bilan qanchalik bog'lansa, bolalardagi bilim egallash shunchalik ongli kechadi. Bularning amaliyotda qo'llanishi quyidagi qoidalar orqali kechadi: 1. Bilim va tarbiya berishda, bola ulaming, o'z hayotiga naqadar zarur ekanini bilib borishi. 2. Bilim berishda hayotdan bilimga yoki bilimdan hayotga qarab borish. 3. Bilim berishda, bu bilim hayotda zarur bo'lgani uchun kashf qilinganligini ta'kidlash. 4. O'quvchilarni eng yangi mehnat qurollari va mehnat munosabatlari bilan tanishtirib borish. 5. O'quvchilarning olgan bilimlarini amaliyotda albatta sinab ko'rishlarini talab qilish. 6. Maktabning ishlab chiqarish bilan bog'liqligini amalda ko'rsatish. 7. Bilim berish jarayonini ishlab chiqarish yutuqlaridan misollar keltirish yo'li orqali bilimni amaliyot bilan bog'lash. 8. Dars berishda, o'quvchilarning mehnat tajribalaridan kelib chiqish. 9. Ijtimoiy mehnat faqat dars jarayoni asosida amalga oshirilishi. 10. Aqliy mehnatni jismoniy mehnat bilan olib borish. Ta'lim va tarbiya birligi birinchi - maktabda o'quvchi yolg'iz bilim, ko'nikma va malakalarni egallabgina qolmaydi, balki har jihatdan mukammal tarbiyalanadi. Aqliy va jismoniy mehnat jarayonida xarakter xususiyatlari va hatti harakat ko'nikma va odatlarni tarbiyalaydi. O'tilayotgan mavzu mazmunidan kelib chiqadigan tarbiyaviy tomonlarini to'g'ri belgilash ham uni ta'lim bilan birga bir butunlikda amalga oshirishni ta'minlash juda ahamiyatga ega. Texnologiya darslarini ko'rsatmalilik tamoyili asosida tashkil etish - o'qitishning ko'rsatmaliligi shuni tasdiqlaydiki, agar o'quvchilarda o'rganilayotgan jarayonlarni narsa va hodisalarni bevosita idrok qilish bilan bog'liq muayyan hissiy amaliy tajriba bo'lgan taqdirdagina ular bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradilar hamda ularda ilmiy tasavvur va tushunchalar hosil qilish mumkun. Bu tamoyil o'qitish jarayonida turli sezgilardan: ko'rish, eshitish, badan bilan sezish va boshqalardan foydalanishni talab etadi. O'qitish jarayonida o'quvchilarda malaka va ko'nikmalar hosil qilish uchun mehnat usuli va operatsiyalarini ko'rsatish keng qo'llaniladi. Ko'rsatmalilik o'quvchilarni qiziqishini orttiradi va qiziqtiradi,

o'tilayotgan darsni yaxshi esda saqlab qolishga yordamlashadi (plakat, diafilm). Mustahkam va puxta o'zlashtirish tamoyili asosida tashkil etish - mustahkam va puxta o'zlashtirish tamoyilda barcha ilg'or o'qituvchilar va pedagog olimlarning ko'p yillik izlanishlari o'z ifodasini topgan. Unda nazariy bilimlar bilan empirik bilimlar birlashib mustahkamlangan. Bilimlarni mustahkam egallash jarayoni juda murakkab bo'lib, keyingi yillardagi tadqiqotlar bu jarayonga o'zgarishlar kiritdi. Bilimni mustahkam egallash jarayonini shu kundagi tushunilishi, bu jarayonga quyidagi yangi qoidalarini kiritishni taqozo etadi. 1. Bugungi kunda ta'limda fikr yuritish eslab qolishdan ustunlik qilishi isbotlangan. Shuning uchun o'quvchilar aqliy quvvatini tejash maqsadida, ulardan keraksiz va kam e'tiborli narsalarni eslab qolishiga kamroq e'tibor berib, uning hisobiga fikr yuritishiga ko'proq kuch sarflashiga yordam berish. 2. O'quvchilar tushunib yetadigan yoki noto'g'ri tushunib qolgan narsalarni eslab qolmasliklariga e'tibor berish lozim. Bola faqat yaxshi tushunib yetib, uning to'g'riligiga ishonch hosil qilgan narsasini xotirasida saqlash. 3. Bola xotirasini kam e'tiborli axborotlarni eslab qolishdan xoli qilish maqsadida, ularni turli lug'at va ensiklopediyalardan foydalanishga o'rgatish. 4. Eslab qolinadigan narsalarni nihoyatda qisqa qilib, yod olishga oson bo'lishi uchun, ravon, iloji bo'lsa she'r vazniga solib turib esda saqlashga bolalarni o'rgatish. 5. Esdan chiqarish bilimni egallab olgandan keyin tez kechishini hisobga olgan holda, ularni psixologiya fanining esda saqlash qoidasi asosida xotirada saqlashga yoshlarni o'rgatish. 6. Yod olishni uyga vazifa qilib bermay, uni shu narsaga qiziqtirib qo'yish va vaqti-vaqti bilan bu qiziqishni yangilab turish. 7. Takrorlash mashqlarini bola yangi bilimni egallagan paytdan boshlash. Chunki bu narsalar keyin esdan chiqib ketishi aniq. 8. Bola diqqatini susaytiruvchi ichki va tashqi omillar faoliyatiga yo'l qo'ymaslik, dangasalik kasali bilan tinmay kurash olib borish, bilim olish sur'atini pasaytirmaslik. 9. Beriladigan bilimga qiziqish va ijobiy munosabatni shakllantirmasdan turib, yangi bilim berishni boshlamaslik. Zo'rlab berilgan bilim bola xotirasida uzoq saqlanmasligini unutmaslik. 10. Bilimni egallash sur'ati pasaya boshlashi bilan uning sababini aniqlash va bartaraf etish. Odatda, bilim olish sur'atining pasayishi charchagandan keyin paydo bo'ladi. 11. O'quvchilar tomonidan mustaqil ravishda darsni qaytarish eslab qolishning muhim omili ekanini unutmaslik va o'zini-o'zi tarbiyalashga katta e'tibor qaratish. 12. Qaytarish darslarini shunday tashkil qilish kerakki, u faqat bilimni xotirada tiklashga xizmat qilmay, fikr yuritishga ham foydasi bo'lsin. Shuning uchun qaytarish darslarini asosiy dars tizimida o'tmay, uning hajmini ko'paytirish, yoki kamaytirish. 13. Berilgan bilim xotirada mustahkam saqlanishi uchun, uni qiziqarli qilib, ko'rgazmali qurollardan foydalanib turib berish. 14. Yangi beriladigan bilim xotirada mustahkam qolishi uchun, uni avvalgi bilim bilan bog'lab berish. 15. Bilimni mantiqan bir butun qilib berishga o'rganish. 16. Oson va bir turdagi topshiriq berishdan tiyilish, ular bolalarga qiziq bo'lmay ularni toliqtiradi. 17. Mashqlar o'tkazishdan oldin, ularning bajarilish tartibi va natijasi to'g'risida ma'lumot berish. 18. Mashq davrida o'quvchilarni charchab qolishdan saqlash. 19.

Hozirgi zamon nazorat usullaridan to'g'ri foydalanish. 20. O'quvchilarni o'z mehnatini nazorat qilish va baholashga o'rgatish. Politexnik tamoyili asosida tashkil etish - texnologiya fani bosqichlari orasidagi izchillik politexnik tamoyili katta ahamiyatga ega. Ustaxonalardagi mashg'ulotlarda o'smirlar quyi sinflarda o'zlashtirgan qator politexnik malakalarni qo'llashi va takomillashtirishi juda muhim. Qog'ozni rejalashda chizg'ich, go'niya va qalamdan foydalanish malakasini egallash va metallni rejalashda qo'llash kerak. Bu jihatdan o'quvchilarning andaza rejalash malakalari juda foydali bo'ladi. O'quvchilar qog'ozni, gazlamani va listli qaychi bilan qirqish orasida ko'pgina umumiylikni topadi. Modellastirish jarayonida o'quvchilar yana shu ish bo'yicha quyi sinflarda olgan bilimlarini qo'llashi va hokazolar uchun cheklanmagan imkoniyatlar vujudga keladi. Texnologiya darslarini unumli mehnat asosida o'qitish tamoyili ayrim pedagogika nazariyotchilari o'qitishni unumli mehnat bilan qo'shib olib borib bo'lmaydi degan fikrni ilgari surgan edilar. Texnologiya ta'limi darslarida bajariladigan ishlar mashq asosida olib borilsa yetarli bo'ladi degan noto'g'ri fikrni ilgari surgan edilar. Lekin hayot shuni ko'rsatdiki bu fikr noto'g'ri ekanligini ya'ni o'quvchi o'z mehnatining yakunini ko'rgandagina unda mehnatga qiziqish hamda mehnat kishisiga hurmat ortishi isbotlangan. Shuning uchun ham texnologiya darslari unumli mehnat asosida olib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi. XULOSA Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida didaktika nazariyasida bilim tushunchasi quyidagi ikki xil ma'noda izohlanadi: a) o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar; b) ular tomonidan o'zlashtirilib, amaliy faoliyat jarayonida qo'llaniladigan, shaxsiy tajribaga aylangan bilimlar. Bilimlar faoliyat yuritish jarayonidagina mustahkamlanadi, shu sababli o'quvchilarda nazariy bilimlarni amalda qo'llay olish iqtidorini tarbiyalash lozim. Amaliyotdagi tatbiqiga ega bo'lmagan bilimlar tez orada unutiladi. Texnologiya fanining didaktik tamoyillari, ya'ni dastlabki qoidalari ana shulardan iborat. Ularga amal qilingan holda pedagogik faoliyatni tashkil etish o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirib borishi, o'quvchilarning aqliy va axloqiy sifatlarni egallashlari, shuningdek, ularda shaxsiy tajribalarning hosil bo'lishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rasulova Z.D. (2020). Pedagogical peculiarities of developing socioperceptive competence in learners. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. 8:1, pp. 30-34.
2. Расулова З.Д. (2020). Дидактические основы развития у будущих учителей креативного мышления. *European science*, vol. 51, no. 2-2, pp. 65-68.
3. Расулова З.Д. (2018). Значения обучающих технологий направленной личности на уроках трудового обучения. *Ученые XXI века*, Т. 47, № 12, С. 34-35.
4. Rasulova Z.D. (2020). Conditions and opportunities of organizing independent creative works of students of the direction Technology in Higher Education. *International Journal of Scientific and Technology Research*. 9:3, pp. 2552-2155.
5. Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2016). Формирование

профессиональнопедагогической компетентности будущих специалистов на основе информационных технологий. Молодой учёный, №8 (112), С. 977-978. 6. Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2016). Инновационная деятельность педагога в образовании. Молодой учёный, № 8 (112), С. 978-979.

7. Аноркулова Г.М., Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2015). Методологические основы системного подхода при подготовке учителей профессионального обучения. Молодой учёный, 93:13, С. 588-590.

8. Аноркулова Г.М., Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2015). Модель подготовки учителей профессионального образования на основе системного подхода. Молодой учёный, 93:13, С. 590-592.

9. Кулиева Ш.Х., Хамроева Х.Ю., Расулова З.Д. (2013). Учебный процесс как педагогическая система в процессе подготовки учителей профессионального обучения. Молодой учёный, 56:9, С. 383-385.

10. Каххоров С.К., Расулова З.Д. (2020). Роль дистанционного обучения а развитии творческих навыков студентов. Проблемы педагогики. 49:4, С. 26-29.

MAKTABGACHA TA'LIMDA DIDAKTIK O'YINLARNING TURLARI VA ULARNI OLIB BORISHGA DOIR TALABLAR

Davirova Xulkarxon Berdibekovna

*GulDu Ta'lim va Tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha ta'lim) magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolaning mazmuni maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining qiziqish va faollik darajasini oshiradigan didaktik o'yinlarga bag'ishlangan. O'yin usullari o'quv materialini mustahkam o'zlashtirishga yordam beradi, dunyoqarashni kengaytiradi, ijodiy fikrlashni, badiiy tasavvurni, xotirani, kuzatishni, sezgini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: o'yin usullari, ijodiy fikrlash, badiiy tasavvur, dunyoqarash, sezgi, qiziqish, o'quv material, didaktik o'yinlar.

Abstract: The content of this article is devoted to didactic games which increase the interest and activity level of future music teachers. Playful methods contribute to the long-term learning of educational material, broaden the outlook, develop creative thinking, artistic imagination, memory, observation and intuition.

Keywords: game methods, creative thinking, artistic imagination, music teacher, outlook, intuition, interest, educational material, didactic games

Ilg'or texnologiyalarning keng o'zlashtirilishi, uzluksiz ta'limni fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi, tarbiyachilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda ta'limga tabaqalashtirilgan yondashuvning joriy etilishi ilg'or pedagogik texnologiyalari va zamonaviy o'quv - uslubiy majmualarning yaratilishi pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish tizimini takomillashtirishda bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga asos bo'lmoqda. Binobarin, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zining birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz, alohida qayd qilib o'tgan¹. 1 Shavkat Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining Bu o'z navbatida pedagoglarning jahon miqyosdagi yutuqlarni, ilmiy asoslangan innovatsiyalarni tadbiq etgan holda pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda tashkil etish va boshqarish, shuningdek, pedagogik jarayonlarning samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi didaktik o'yinlardan foydalanish bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari intellektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy - jismoniy, axloqiy, psixologik, estetik, badiiy tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Tarbiya jarayonida

tarbiyalanuvchilarda ta'lim olish motivlarini ularning turli yo'nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan tarbiyachi kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Didaktik o'yinlar nazariy, amaliy, rol, ishchanlik va boshqa yo'nalishlar bo'yicha turlarga ajratiladi. Hozirda kompyuter vositasidagi didaktik o'yinlardan foydalaniladi va alohida o'ringa ega bo'lib bormoqda. Umumiy o'yinlar nazariyasiga ko'ra mavjud barcha o'yin turlarini tasniflashda ularni funksional mavzuli konstruktiv, didaktik, sport va harbiy o'yinlarga ishlatiladi. Bularning orasida didaktik o'yinlar ta'lim - tarbiya vazifalarini amalga oshirish imkoniyatini borishi bilan alohida o'ringa ega. O'yinlar maktabgacha va maktab yoshdagi bolalarning asosiy faoliyat shakllari hisoblanadi. Bu esa pedagogika oliy o'quv yurtlarida bo'lajak tarbiyachilarni va olimlar tomonidan shu yosh davridagi o'yinlarning ta'lim - tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish va yanada oshirish bo'yicha tadqiqot olib borishiga asos bo'ldi. Natijada oldingi asrning 60-yillari boshida AQSH so'ngra boshqa G'arb mamlakatlarida ishchanlik o'yinlari qo'llanila boshlandi. Ishchanlik o'yinlari tadqiqotchilari bu usulni eng asosiy samarali va tejimli ta'lim metodlaridan iborat deb takidlaganlar. Didaktik o'yinlarning yana bir turi aqliy hujum usulini birinchi marta 1939 - yilda A.F.Osborn qo'llagan. Bu usulni g'oyalar banki deb ham nomlagan. U muammolarni quyidagicha yechishga asoslanadi: - muammoli vaziyat yaratish; - g'oyalarni shakllantirish; - eng yaxshi g'oyalarni tekshirish, baxolash va tanlash. Ishchanlik o'yin mashg'uloti - mashg'uloti mavzusi bo'yicha masalalarni hal etish jarayonida tarbiyalanuvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish mashqi. Ro'lli o'yin mashg'uloti – mashg'ulot mavzusi bo'yicha masalalarni o'rganishda tarbiyachilarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va mashg'ulot jarayonida shu ro'lni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarni mustaxkamlash garovi. Mo'jizalar maydoni mashg'uloti tarbiyachilar bilan o'tkaziladigan qiziqarli o'yinlar bo'lib turli savollarga belgilangan vaqt davomida to'g'ri javoblar topish va g'oliblarni rag'batlantirish orqali tarbiyalanuvchilarda fikrlash, topqirlik va ziyraklik, bilimlarni kengaytirib borish sifatlarini shakllantiradi. Didaktik o'yinli mashg'ulotlarni tarbiyalanuvchining bilim olish va o'yin faoliyatining uyg'unligiga qarab syujetli- rol, ijodiy o'yinlar, ishbilarmonlar o'yinli, konfrensiyalar o'yin mashqlariga ajratish mumkin. Tarbiyachi - pedagog avval tarbiyalanuvchilarni individual (yakka tartibdagi) so'ngra guruhli o'yinlarga tayyorlashi va uni o'tkazishi, o'yin muvaffaqiyatli chiqandan so'ng esa ularni ommaviy o'yinlarga tayyorlashi lozim. Chunki bolalar didaktik o'yinli mashg'ulotlarda faol ishtirok etishlari uchun zaruriy bilim, ko'nikma malakalarga ega bo'lishlari, bundan tashqari guruh jamoasi o'rtasida hamkorlik, o'zaro yordam vujudga kelishi lozim. Tarbiyachi - pedagog didaktik o'yinli mashg'ulotlarni o'tkazishda qizg'in tayyorgarlik ko'rishi va uni o'tkazishda quyidagi didaktik talablarga rioya qilishi talab etiladi: 1. Didaktik o'yinli mashg'ulotlar dasturida qayd etilgan mavzularning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsad hamda vazifalarni hal

qilishga qaratilgan bo'lishi; 2. Jamiyatdagi va kundalik hayotdagi muhim muammolarga bag'ishlanib, ular o'yin davomida hal qilishi; 3. Barkamol shaxsni tarbiyalash tamoyillariga va sharqona odob-ahloq normalariga mos kelishi; 4. O'yin tuzilishi jihatidan mantiqiy ketma-ketlikda bo'lishi; 5. Mashg'ulotlar davomida musiqiy didaktik prinsiplarga amal qilinishi va eng kam vaqt sarflanishiga erishishi kerak. Didaktik o'yinli mashg'ulotlar orasida konfrensiya mashg'ulotlari ham muhim o'rin tutadi. Konfrensiya mashg'ulotlari tarbiyalanuvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishda ilmiy dunyoqarashini kengaytirishda, qo'shimcha va mahalliy materiallar bilan tanishtirishda, mustaqil hayotga ongli tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Konfrensiya mashg'ulotlarini tarbiyalanuvchilarning bilish faoliyatni faollashtirishda dunyoqarashini ko'nikma va malakalarni ortirish kengaytirishda, mustaqil hayotga ongli tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Konfrensiya mashg'ulotini o'tishdan oldin mashg'ulot mavzusini maqsad va vazifalarini belgilab, shu mavzuga oid qo'shimcha ilmiy, ilmiy-ommabop adabiyotlar ko'zdan kechiriladi. Mashg'ulotni o'tishdan bir hafta oldin mashg'ulot mavzusi elon qilinib unga tayyorgarlik ko'rish uchun adabiyotlar tavsiya etiladi. Didaktik o'yinlarni tanlashda tarbiyachilarga bilim va tarbiya berishning quyidagi tartib qoidalariga rioya qilinadi: 1. Didaktik o'yinlar tanlash va ulardan foydalanishda tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlari pedagogik jihatdan tayyorgarligi va bilim saviyasi hisobga olinadi; 2. Tanlangan har bir o'yin tarbiyalanuvchilarga sistemali bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish bilan birga ularning barkamol bo'lib yetishishiga va ruhan tetik o'sishiga qaratilgan bo'ladi; 3. Didaktik o'yinlarni tanlashda ta'limning aniq maqsad va vazifalari asos qilib olinadi. Didaktik o'yinlar ta'lim mazmunini aniqlashtirishning muhim vositalaridan biri. U tarbiyalanuvchilarda o'qish motivini, istagini rivojlantirishga xizmat qiladi. Didaktik o'yin - ta'lim beruvchi usul bo'lib, bu usul muayyan ta'limiy maqsadlarga erishishga yani o'tilgan o'quv materiallarini aniqlashga, mustahkamlashga va uni chuqurlashtirishga qaratilgan bo'ladi. Har bir didaktik o'yinni o'tkazishda muayyan bir vazifa maqsad qilib olinadi. Masalan: Har bir didaktik o'yinning ham, har qanday o'yindagi singari qoidalari bo'ladi. O'sha qoidalarga amal qilinmasa o'yinning o'yin sifatidagi ahamiyatli binobarin o'yinning tarbiyaviy va psixologik ahamiyati yo'qoladi. O'yin qoidalari o'yin topshirig'iga kiritiladi. O'yin topshirig'i – tarbiyachining bolalarga o'yinning qanday o'ynalishini, kim g'olibligini aniqlashdan iborat. Har bir didaktik o'yin o'z navbatida quyidagi komponentlardan tuziladi: o'yin maqsadi, qoidalari, jihozi, mazmuni natijasi. 1. O'yin qoidalari. O'yinni olib borish va unga qatnashish tarkibini aniqlab beradi. Qoidalar o'yin maqsadidagi mos holda tarbiyalanuvchilar faoliyatini tartibga solish uchun kerak bo'ladi; 2. O'yin mazmuni tarbiyalanuvchilarning bajarishi kerak bo'lgan harakatlari bilan aniqlanadi, O'yin jihozi o'yinni o'tkazish uchun kerak bo'lgan texnik vositalar, kartochka va ko'rgazmalardan iborat; 3. O'yin natijasi. Qo'yilgan vazifaning bajarilishi bilan aniqlanadi. Natija tarbiyalanuvchilarni qoniqtirishi kerak . Har bir

didaktik o'yin jarayonida o'ziga hos vositalar turlari qo'llaniladi va mashg'ulot jarayonida ulardan to'g'ri, unumli va xavfsiz foydalanish lozim. Bu vositalarni quyidagi turlarga ajratish mumkin. - konselyariya tovarlari - turli o'lchamlardagi oq va rangli qog'ozlar, skoch, flomasterlar, ruchka, qalam, chizg'ichlar, qaychi, yelim va boshqalar. - texnika vositalari - proektor, mikrofon, kompyuter, video kamera, video magnitafon, televizor va boshqalar. - musiqa cholg'u asboblari - fortepiano, rubob, dutor, doyra, nog'ora va boshqalar. - mahalliy - tabiiy materiallardan tayyorlangan vositalar. Didaktik o'yinlar tashkilotchilari ular uchun ishlatiladigan har bir material bilan ishlash, ulardan tegishli didaktik vositalarni tayyorlash hamda xavfsizlikni taminlash texnologiyalarini puxta bilishlari va rioya qilishlari lozim. Chunki didaktik vositalarning sifati, ko'zda tutilgan maqsadlarga mosligi, qulayligi va ulardan to'g'ri foydalanish mashg'ulotlar samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Didaktik o'yin turlarini tanlash mezonlar: - ishtirokchilar tarkibi bo'yicha - o'g'il bolalar, qiz bolalar uchun o'yinlar; - ishtirokchilar soni bo'yicha - yakka, juftlikda, kichik guruh, katta guruh, guruh jamoasi, raqobatdosh komandalar, guruhlar aro va ommaviy o'yinlar; - o'yin jarayoni bo'yicha - fikrlash, o'ylash, topag'onlik, harakatlar, musobaqa va boshqalarga yo'naltirilgan o'yinlar; - vaqt meyori bo'yicha - mashg'ulot, mashg'ulot vaqtining reja bo'yicha ajratilgan qismi, o'yin maqsadiga erishguncha, g'olib yoki g'oliblar aniqlanguncha davom etadigan o'yinlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atayeva N., Salayeva M., Hasanov S. Umumiy pedagogika. T., 2013 y.
2. Avliyaqulov N., Musaeva N. Pedagogik texnologiyalar. T., 2008 y.
3. Zunnunov A., Maxkamov U., Didaktika (Ta'lim nazariyasi). O.O'Yu uchun qo'llanma.T., Sharq, 2006y.
4. Mavlonova R. , Vohidova N. , Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va 746 tarixi. „Fan-texnologiya“ T., 2010y.
5. Mahmudov A.X. Uzluksiz ta'lim jarayoniga kompetentlik yondoshuvini joriy qilishning didaktik asoslari // Uzluksiz ta'lim. 2012y. №4 . 8-12 betlar
6. Tolipov O'.No'monova N.Ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. G'G' Xalq ta'limi.-Toshkent, 2002.-N 3.
7. Choriev R. Yangi pedagogik texnologiyalar - ta'lim - tarbiya sifat va samaradorlik omili. Toshkent-2010y

ХУДОЁРХОН ЎРДАСИ МЕЪМОРИЙ ЁДГОРЛИГИ

*Махамадаминова Саломатхон Махамадали қизи,
Ўзбекистон Миллий университети тарих факултети
II-босқич магистранти*

Аннотация: Ушбу мақолада Фарғона водийсининг Қўқон шаҳри ҳудудида жойлашган Худоевхон ўрдаси меъморий ёдгорлигининг архитектураси ва қурилиш тарихи ушбу мавзу юзасидан тадқиқот олиб борган олимларнинг тадқиқотлари, асарлари воситасида таҳлил қилиниб, қисқача ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Фарғона водийси, Фарғона меъморчилиги, Худоевхон ўрдаси, пештоқ, сарой, бино, ҳовли, ўрда, меъморий ёдгорлик.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг, миллий қадриятлар ва маданий меросга бўлган эътибор давлат сиёсати даражасига кўтарилиб уларга бўлган муносабат ўзгарди. Жумладан, тарихий-маданий ёдгорликларни сақлаш, реставрация қилиш ва улардан фойдаланиш борасида юртимизда самарали ислохотлар олиб борилмоқда¹. Зеро тарихий меросни асраб-авайлаш ва ўрганиш давлатимиз сиёсатининг устувор вазифаларидан биридир. Ватанимизда ҳудудида ўтган асрларнинг бебаҳо меъморий ёдгорликлари сақланиб қолган. Фарғона водийси ҳам энг қадимги одамлар қарогоҳини ўзида сақлаб қолганлини фан ҳам эътироф этмоқда. Ана шундай ноёб ёдгорликлардан бири Фарғона водийсининг Қўқон шаҳрида жойлашган Худоевхон ўрдаси меъморий ёдгорлигидир.

Худоевхон ўрдаси республикамизнинг моддий-маданий мероси рўйхатига киритилган². Фарғона водийси меъморий ёдгорликлари қурилиш услуби кўп йиллик маданий ривожланиш маҳсули бўлиб, ранг-баранг меъморий анъаналарни ўзида акс эттирган.

Худоевхон ўрдаси меъморий ёдгорлиги ўзининг мукаммал ечими, нозик дид билан ишланган безаклари билан кишиларни ҳайратга солиши табиий. Тарих саҳифаларидан мозийга бир назар соладиган бўлсак, Худоевхон ўрдаси меъморий ёдгорлигининг нафис ва мафтункор бадий ечимлари ўз замонасининг юксак маданиятидан далолат беради. Биз биламизки, Худоевхон ўрдаси XIX асрда қурилган бўлиб, бир қанча ҳовлиларни ўзида

¹ Мирзиёев Ш.М.Тинчлик,маърифат,бунёдкорлик йўлида ҳамкорлик. ИХТ Ташки ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимида сўзлаган нутқи.

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Моддий-маданий мероснинг кўчмас мулк объектлари миллий рўйхатини тасдиқлаш тўғрисидаги 846-сонли қарори.2019-йил 4-октябрь.

мужассамлаштирган иморат саналади. Бинонинг кўриниши тўғри тўртбурчак шаклда. Ушбу мухташам саройга ташқи ҳовлидаги дарвоза орқали кирилган.

Ўрданинг қурилиши 1863-йилда бошланган бўлиб, 1870-йилда Худоёрхон томонидан ўз ниҳоясига етказилган³. Сарой қурилишида Фарғона водийсидан бир неча минг одам қатнашган. Барча қурилиш ишлари қўлда бажарилган. Қурилишни Қўқон хонлигининг турли шаҳарларидан келтирилган 80 нафар уста бошқарган. Режаловчи ва саройнинг бош меъмори Усто Мир Убайдулло эди. Сарой меъморчилигида Фарғона водийсининг одатий қадимги шакл анъаналари қўлланилган. Саройнинг олди томони марказида катта пештоқ ўзининг салобатли меъморчилиги билан ажралиб туради. Пештоқида учли шаклдаги арки бор, бу ҳам ўз навбатида аркли, кириш эшиги ўрнатилган. Пештоқда безатилган учта думалоқсимон бурж(минора)лар бор. Булар Исавой Маҳзум устанинг ишидир⁴.

Бинонинг кошин ишлари: Усто Абдулло Рошидоний, ака-ука Уста Жалил ва Уста Жамил, Уста Зокир томонидан, ганч ва нақш ҳамда хаттотлик ишлари: Мулла Турдиали, Мухаммад Олим сирчи томонидан, ёғоч ва ёғоч ўймакорлиги ишлари: Уста Мухаммадниёз Панғозий ва унинг уғиллари, Уста Мелибой, Уста Махсумхужа ва бошқа усталар томонидан олиб борилган⁵.

Атрофи боғ-роғ билан ўралган сарой асосий иморатининг томонлари 138x65 м. Бинонинг олд томони рангдор кошинлар билан безатилган. Пештоқ ёнлари ва иморат бурчаклари буржлар билан мустаҳкамланган. Пештоқ бош равоқининг усти ва унинг икки ёнбоши ҳаттотий изоралар билан безалган. Икки ён деворида унча чуқур бўлмаган равоқчалар бор. Олд ҳовли Бухородаги Ситораи Моҳи Хосса саройининг кираверишдаги айвончали ҳовлиси каби элчи, савдогарлар ва боша меҳмонларнинг ҳамда аъёнларнинг мурожаат жойи — кўринишхонаси сифатида хизмат қилган. Бу ҳовлининг бир ҳисмида зарринхона ва ўнг томонида алоҳида ҳовличали сарой масжиди бўлган⁶.

Муаррих Мухаммад Солиҳ Тошкандий “Тарихи жадида и Тошканд” асарида янги ўрда бино бўлиши ҳақида шундай ёзади: “...ўтмиш хонларининг ўрдаси шаҳарнинг ўртасида эди. Унинг шимоли-жанубида Умархон Жомеъ масжиди жойлашган. Эски Ўрда ва Жомеъ масжиди ўртасидан Шохрох (Ўрта Осиё шаҳарларидаги асосий катта кўча) кесиб ўтган. Шохрохнинг икки четида савдо расталари жойлашган. Худоёрхон Эски Ўрдани буздириб, шу кўча яқинига янги Ўрда қурдирди... Жаноби олийларининг мадрасалари ёнидан жой танлаб, текислаб, бир майдон очдилар. Шимол, жануб, ғарб томондан ҳам анҳор оқиздилар, анҳор ёнида ер бор эди... Ўрданинг тўрт томонини баланд, данданали

³ Воҳидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнафислик.-Т.,2010., Б-100.

⁴ Бобобеков Х. Қўқон тарихи.-Т.,1998., Б-213.

⁵ Дадабоев Я. Худоёрхон ўрдаси.-Т., 2011., Б-27.

⁶ Аҳмедов М.Қ.Ўрта Осиё меъморчилиги тарихи.-Т.,1995., Б.84-85.

деворлар, заррин иморатлар, баланд буйли шамшод ҳамда турли мевали ва мевасиз дарахтлар экилган хиёбонлари бўлган боғ ва чорбоғлар билан ўраб олдилар....”⁷.

Худоёрхон ўрдасининг маросим заллари маёлика ва ганчга ўйилган нақшлар билан уйғунликда мозаикали нақшлар билан безатилган. Шифтлари бўялган. Айвонлар мрамор плиталар билан қопланган. Анъанавий фазовий режалаштириш ечимига эга бўлган Қўқон саройи ўзининг ранг-баранглиги ва декор ёрқинлиги билан ажралиб турган. Ички безакда эса Фарғона меъморчилигига хос услублар ўз ифодасини топган. Мажмуадан саройнинг фақат шарқий олд қисми хоналарининг кириш гуруҳи сақланиб қолган⁸.

1938-йилда Худоёрхон ўрдасида меъмор Обид Зайниддинов бошчилигида таъмирлаш лойиҳаси ишлари олиб борилган. Таъмирлашда уста Қ.Хайдаров, наққош С.Норқўзиев ва бошқа усталар қатнашган. 1974-йилдаги илмий таъмирлаш ва лойиҳалаш ишлари натижасида саройнинг дастлабки ҳолати аниқланган. 1925-йилдан бошлаб ўрдада Қўқон шаҳар шаҳар ўлкашунослик музейи фаолият кўрсатиб келмоқда⁹.

Хулоса қилиб айтганда, Худоёрхон ўрдаси меъморий ёдгорлиги моддий-маънавий меросимизнинг бебаҳо дурдонаси ҳисобланади. Ушбу меъморий ёдгорлик ўзининг таъсирчан кўриниши ва улкан кўлами билан бошқа тарихий обидаларимиздан ажралиб туради. Ушбу меъморий ёдгорликни кўрганда, бир қарашдаёқ чуқур билимга эга бўлган инсонлар томонидан бунёд этилганлигининг гувоҳи бўламиз. Фарғона водийсидаги энг йирик ва ўз даврининг архитектурасини акс эттирган ушбу ўрда ўз қиёфасида Фарғона меъморчилигининг ўзига хос жиҳатларини акс эттирган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Тинчлик, маърифат, бунёдкорлик йўлида ҳамкорлик. ИХТ Ташқи ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимида сўзлаган нутқи.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Моддий-маданий мероснинг кучмас мулк объектлари миллий рўйхатини тасдиқлаш тўғрисидаги 846-сонли қарори. 2019-йил 4-октябрь.
3. Азимов И. Фарғона водийсининг архитектура ёдгорликлари. -Т., 1986.
4. Аҳмедов М.Қ. Ўрта Осиё меъморчилиги тарихи. -Т., 1995.
5. Бобобеков Ҳ. Меъморчилик тарихи. -Т., 1998.
6. Воҳидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнафислик. -Т., 2010.
7. Дадабоев Я. Худоёрхон ўрдаси. -Т., 2011.
8. G'afforov Sh.S., Yunusov M.A., Sharipov S.I., Saidov M.M. O'zbekiston arxitektura yodgorliklari tarixi. - Samarqand., 2011.

⁷ Дадабоев Я. Худоёрхон ўрдаси. -Т., 2011. , Б-27.

⁸ Азимов И. Фарғона водийсининг архитектура ёдгорликлари. -Т., 1986., Б.24.

⁹ G'afforov Sh.S., Yunusov M.A., Sharipov S.I., Saidov M.M. O'zbekiston arxitektura yodgorliklari tarixi. -Samarqand ., 2011., Б.193.

BOSHLANG'ICH TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV

Zulfirabonu Sobirova Olim qizi

*Buxoro viloyat I .Kogon shahar President ta'lim muassasalari agentligi
ixtisoslashtirilgan maktabi matematika fani o'qituvchisi*

Qodirova Avera Raxmonovna

Kogon tuman 9- umumiy o'rta ta'lim maktabi Boshlangich fani o'qituvchisi

Xamroyeva Sevara Komilovna

*Buxoro viloyat Kogon tuman I 9- umumiy o'rta ta'lim maktabi
Boshlangich fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda zamonaviy yondashuv - o'z mohiyati va mazmuniga ko'ra ma'lum pedagogik nazariyaga asoslangan u yoki bu tasnifga tegishli bo'lishi haqida.

Kalit so'zlar: Vaqt taqsimoti, sifat samaradorligi, pedagogik faoliyat, didaktik metodlar.

Ta'lim texnologiyalari pedagogik faoliyatning ma'lum sohasini qamrab oladi. Didaktik jarayon bosqichlarini muayyan ketma-ketlikda qurish o'quvchilarning bilim faoliyatini mavzu bo'yicha belgilangan maqsadlarga mos holda tanlangan o'qitish metodlari yordamida tashkil etish demakdir. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv - o'z mohiyati va mazmuniga ko'ra ma'lum pedagogik nazariyaga asoslangan u yoki bu tasnifga tegishli bo'ladi. Ularning samaradorligi to'g'risida fikr yuritilganda o'qitish jarayonini izga soladigan va uni maqsadli yo'naltira oladigan, o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyatini ta'minlash barcha ta'lim muassasalarining oldiga qo'yilayotgan maqsadga nechog'lik erishilayotganini ko'zda tutish kerak. Yoxud o'qitish metodlari bevosita ta'lim amaliyoti bilan aloqador kontseptsiyasidir. "Boshlang'ich sinflarda talim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv dastlab pedagog ongida faoliyatning umumlashgan loyihasi tarzida mavjud bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida o'tkazilayotgan tub islohotlarning mazmuni bugungi kunda ta'lim jarayonini loyihalashga yangicha yondashuv bilan boyib bormoqda. Ta'limga zamonaviy yondashuv ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali boshqarish va qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv –vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagog jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizimdir. . Bu loyiha amaliyotga o'qituvchi va o'quvchi faoliyatlarining o'zaro tutashuvi tekisligida, o'qitish va o'qishning aniq harakatlar,

amallar yoki usullar majmuasi sifatida joriy etiladi. Metodning boshqa namoyon bo'lish shakllari yo'q, sababi umumiy holda o'qitish metodi o'zida faoliyatning didaktik modelini ifoda etadi". Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv faol va sust guruhlariga ajratish hollari mavjud. Agar har bir metodbelgilangan u yoki bu maqsadni yechishda o'z o'rnida ishlatilsa, shubhasiz, faoldir. Talim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv ham darsda o'quvchilar faoliyatining yuqori darajasini ta'minlash asosida oldindan belgilangan maqsadga erishishga qaratiladi. Shu boisdan, bu faslda hali pedagogik jarayon uchun notanish bo'lgan chet el didaktikasiga oid metodlar haqida fikr yuritiladi. Dars jarayonida aqliy hujumdan maqsadli foydalanish ijodiy, nostandart tafakkurlashni rivojlantirish garovi hisoblanadi. "Aqliy hujumni" uyushtirish bir muncha sodda bo'lib, undan ta'lim mazmunini o'zgartirish jarayonida foydalanish bilan birgalikda ishlab chiqarish muammolarining yechishni topishda ham juda qo'l keladi. Dastlab guruh yig'iladi va ular oldiga muammo qo'yiladi. Bu muammo yechimi to'g'risida barcha ishtirokchilar o'z fikrlarini bildiradilar. Bu bosqichda hech kimning o'zga kishi g'oyalariga hujum qilish yoki baholashga haqqi yo'q.

Boshlang'ich sinflarda "O'qish" darslarida matnlar berilgan bo'lib, shulardan biri "Alisher Navoiy" matnidir. Matn badiiy va ilmiy uslubda berilgan. Mashq shartida matnlarni taqqoslab, ularning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash topshirilgan. Mazkur matnni "Aqliy hujum" metodi yordamida o'rganish ko'zlagan maqsadga erishish imkoniyatini yaratadi. Bu metod asosida matn bilan bir necha bosqichda olib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov O. Umumiy pedagogika Toshkent: 2007-y.
2. Yo'ldashev O. Pedagogika Toshkent: 2008-y.
3. Xasanboeva O. Oila pedagogikasi. Toshkent: 2007-y.
4. Daminov T, Adambekova T. O'yin mashg'ulotlari. Toshkent: 1993-y

YENGIL ATLETIKA

*Isaqov Tohirjon Turg'unali o'g'li**Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani XTB tasarrufidagi
49-umumiy o'rta ta'lim maktabi jismoniy tarbiya o'qituvchisi*

Annotatsiya: Yengil atletika bilan dunyoda millionlab insonlar shug'ullanadilar. Yengil atletika mashg'ulotlari kuchlilikni, tezkorlikni, chidamlilikni va boshqa juda ko'p harakat malakalarni oshirishga yordam beradi, irodaviy fazilatlarni tarbiyalaydi. Shuningdek ularning sog'lomlashtirish ahamiyati nisbatan yuqori bo'lib, jismoniy kamolotga erishishga katta yordam beradi. Mazkur maqolada yengil atletika mashqlarining xilma-xilligi va ularning kelib chiqish tarixi haqida batafsil bayon qilingan.

Kalit so'zlar: yengil atletika, kurash, beshkurash, uloqtirish, snaryad yadro, texnik jihat.

KIRISH

Yengil atletika mashqlarining kelib chiqish tarixi juda qadim zamonlardan boshlanadi. Odamlar yurish, yugurish sakrash va uloqtirishni tabiiy zarur harakatlar sifatida qadim zamonlardan beri mehnatda va kundalik hayotda qo'llab kelganlari ma'lum. Lekin ularning jismoniy tarbiya vositasi sifatida va sportning bir turi sifatida rasm bo'lganiga qadar ko'p ming-yillar o'tdi. Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida yengil atletika mashqlari insonlarning mehnat faoliyati bilan bog'liq edi. Ular insoniyat quldorlik jamiyatiga o'ta boshlashiga yaqin jismoniy tarbiyada ma'lum darajada mustaqil bo'la boshladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Yengil atletika tarixini va o'tmishini bilish bu yengil atletikadir, ya'ni yurish, sakrash va uloqtirish buning hammasi inson bilan birga tug'ishgandir. Birinchi o'yin va musobaqalar yengil atletikadan boshlangan. Maxsus jismoniy tayyorgarlik yengil atletikaning mazkur turini bajarish uchun nima talab qilishiga qarab, sportchi organizmining barcha funktsional imkoniyatlarini, hamma organlar va tizimlarini yuqori darajada shakllantirishga qaratilgan. Buning uchun, tabiiyki, tanlab olingan yengil atletika turiga mos mashqlar va maxsus mashqlardan foydalaniladi.

Umumiy jismoniy tayyorgarlik uchun ko'pgina umumiy ta'sir ko'rsatadigan mashqlardan, maxsus tayyorgarlik uchun esa aniq maqsadga yo'naltirilgan mashqlardan foydalaniladi. Lekin umumiy jismoniy tayyorgarlikda ham jismoniy rivojlanish, tana tuzilishi, qomatdagi ba'zi bir kamchiliklarni yo'qotishga aniq yo'naltirilgan mashqlar foydalaniladi.

Umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikda kuch, tezkorlik, chidamlilik, chaqqonlik va egiluvchanlikni rivojlantiruvchi mashqlar muhim rol o'ynaydi. Aynan shu jismoniy sifatlarda yengil atletikachining butun organizmidagi organlar va tizimlar ish qobiliyatiga asoslanib, uning harakat qilish imkoniyati aks etadi.

Natijalar:

Yengil atletika bo'yicha yugurish bu sportning poydevori bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Bir qarashda ushbu sport turiga mos bo'lgan soddalik shunchalik aldamchiki, faqat yugurish yo'nalishlari bilan shug'ullangan odamgina ushbu sport

turining murakkabligini qadrlay oladi. Agar biz yengil atletikada yugurishning individual turlarini tahlil qiladigan bo'lsak, unda, shubhasiz, eng ajoyib fanlardan boshlashga arziydi.

Yengil atletika yurish, yugurish, sakrash, uloqtirish va ko'pkurashni o'ziga biriktiruvchi asosiy sport turlaridan sanaladi. Yengil atletika borasida mashg'ulotlar imkon qadar ochiq havoda o'tkazilishi joiz. Ular organizmning barcha tizimlariga yaxshi ta'sir qilib, sog'liqni mustahkamlaydi, kuch, tezkorlik, chidamlilik, moslashuvchanlik egiluvchanlik kabi jismoniy sifatlarni har tomonlama rivojlantiradi, yugurish, sakrash va uloqtirish borasida amaliy ko'nikma va malakalarni mustahkamlaydi.

Muhokama:

Har tomonlama jismoniy rivojlanish, sog'liqni mustahkamlash va sportda muvaffaqiyat qozonish uchun jismoniy va ma'naviy-irodaviy sifatlarning asosiylarini rivojlantirish va tarbiyalash zarur. Ana shu jismoniy va ma'naviy-irodaviy sifatlarning asosiylarini rivojlantirish va tarbiyalash yengil atletikachilar tayyorgarligining muhim qismidir.

Yengil atletika insonning tabiiy harakatlaridan iborat bo'lgan yurish, yugurish, sakrashlar, uloqtirishga oid harakat amallaridan iborat bo'lib, sport turi sifatida juda qadimdan, dunyo miqyosida keng tarqalgan. U barcha amaliy sport turlari tarkibida bo'lib, ularning samaradorligini oshirishda xizmat qiladi.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, insonlarni har taraflama ma'naviy va jismoniy shakllanishiga, sog'ligini mustahkamlashda ham asosiy vositalardan biri bo'lib, hamma yoshdagi insonlarga xos keladigan ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport turi sanaladi. Yengil atletika o'zining turli xil harakat amallari bilan odamlarda tezkorlik, kuchlilik, chaqqonlik, egiluvchanlik, chidamkorlik kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirishda asosiy o'rinlardan birida turadi. Shuning uchun ham, yengil atletika hamma ta'lim muassasalarida o'qitiladi va o'rgatiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Usmonxo'jayev T.S., Rahimov M. M., Qudratov R.Q., Meliyev X.A., Rasulova T.R., Qurbonov S. Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari. T., O'qituvchi, 2005.
2. Aripov Y. Kichik yoshdagi o'quvchilarda uloqtirish harakatlari texnikasini takomillashtirishning zamonaviy uslub va shakllari. T., 2007.
3. Abdullayev M.J. "Yengil atletika" To'siqlar osha yuguruvchilarni umumiy, maxsus jismoniy tayyorgarligini oshirish va o'rgatish uslubiyati. O'quv qo'llanma. Buxoro. "Durdona" – 2013.
4. Shakirjanova K. T. Oliy ta'lim muassasalarida yengil atletika bo'yicha fakultativ mashg'ulotlar. O'quv qo'llanma - T.: 2009.
5. Abdumalikov R. Abdullaev A va boshqalar, Jismoniy tarbiya ta'limi ilmini takomillashtirish masalalari, metodik qo'llanma, T.O'zDJTI nashriyoti, 2003.

AKT RIVOJLANGAN DAVRDA TA'LIM BOSHQARUVIDA MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI

Karima Matyaqubova Ayupjonovna

Xorazm viloyati Urganch shahar 24 - sonli ixtisoslashtirilgan umumiy o'rta ta'lim maktabining Informatika va Axborot texnologiyalari fani o'qituvchisi

Indira Tangriberganova Maxsudovna

Xorazm viloyati Urganch shahar 26-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi Informatika va axborot texnologiyalari

Irina Yusupova Sergeyevna

Xorazm viloyati Urganch shahar 3 - sonli ixtisoslashtirilgan umumiy o'rta ta'lim maktabining Informatika va Axborot texnologiyalari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim boshqaruvida masofaviy ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini keng joriy etish, onlayn masofaviy o'qitish kurslarining samaradorligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan internet va masofaviy ta'lim kurslarning funksiyalarini barcha darajalardagi institutlarning muvaffaqiyatga erishishi uchun bir xil yo'nalishda olib borish lozim.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, internet, virtual xotira, pedagogic asos, foydalanuvchi, o'quvchi, ximoya, ma'lumotlar bazasi, o'qituvchi, aloqa

Masofadan o'qitish bu yangi ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'lib akademik muassasalarda keng qo'llaniladigan o'quv yondashuv. O'qitishning aksariyati onlayn rejimida amalga oshiriladi. Masofaviy ta'lim texnologiyalari o'quv resurslarini o'qituvchilar tomonidan kurs o'rganuvchilariga masofadan yetkazib berishga imkon beradi. Bu o'quv texnologiyalarining o'zi yoki onlayn pedagogik usullarda qo'llanilishi mumkin. Onlayn ta'lim internet texnologiyalari bilan bevosita bog'liq bo'lib inson bilan kompyuterning o'zaro ta'sirida yuzaga keladigan tarkib va ta'lim vositalaridan foydalanish imkoniyatini beradigan yaxshi bajarilgan bo'lsa, onlayn konferensiya va elektron pochta orqali aloqada bo'lgan o'qituvchi batafsil va murakkab tushunchani rivojlantirishni rag'batlantirishi mumkin.

Masofaviy ta'lim afsalliklari:

- 1) 24 soat davomida ma'lumot olish;
- 2) zamonaviy materiallar;
- 3) o'z-o'zini o'rgatish;
- 4) o'z ixtiyoriga ko'ra moslashtirilgan kurslar;
- 4) iqtisodiy samaradorlik;

Masofaviy ta'lim hozirgi kunda oliy o'quv yurtlarning Internetda o'rganish strategiyasining bir qismi sifatida muvaffaqiyatga erishish omillari borligini tushuntirishga yordam beradi. Masofaviy ta'lim uchun materiallar muvaffaqiyatga muhtoj bo'lgan muassasalar uchun juda muhimdir. Muvaffaqiyatli va barqaror qabul qilish, pedagogika, texnologiyalar, resurslarni boshqarish vaboshqa omillar bilan samarali kombinatsiyani talab qiladi. Masofadan o'qitish tizimlarining o'rganib chiqilgan xususiyatlari

- 1) intellektual mulkni ximoya qilish;
- 2) elektron o'quv muhitiga mosligi;
- 3) elektron ta'limni yaratish kabi fakultet va universitetlarga onlayn muhitni rivojlantirishda yordam beradigan ba'zi o'quv resurslarni taklif qilish.
- 4) elektron ta'lim kursining mazmuni;
- 5) elektron o'quv kursini ta'minlash;
- 6) elektron ta'limning virtual maydonchasi;
- 7) elektron o'quv kursining muvaffaqiyatini o'lchash va baholash. Pedagogik asos yaratish yoki muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur shartlarni yaratish uchun elektron ta'lim sifat ko'rsatkichlari.

- 1) Elektron ta'limni amalga oshirish;
 - 2) institutsional qo'llab-quvvatlash;
 - 3) kurslarni rivojlantirish;
 - 4) o'rganish va ta'lim berish;
 - 5) kurslar tarkibini o'rganish;
 - 6) oquvchilarni qo'llab-quvvatlash va baholash
 - 7) o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash va baholash
- Onlayn ta'lim sifatini baholash omillari quyidagilari

- 1) kirish;
- 2) o'rganish va samaradorlik;
- 3) talabalarni qo'llab-quvvatlash;
- 4) iqtisodiy samaradorlik;
- 5) fakultetning qoniqishi;

O'uvchilarning tushunchalariga ko'ra elektron ta'lim ko'rsatkichlari.

- 1) o'qituvchilarning xususiyatlari (o'qitish uslubi, o'quvchilarga munosabat, texnologiyani boshqarish va boshqalar);
 - 2) talabalarning xususiyatlari (motivatsiya, texnik salohiyat, tarkib, idrok etish, o'zaro aloqada hamkorlik va boshqalar);
 - 3) texnologik infratuzilma (kirish qulayligi, internet tezligi, ekran dizayni va boshqalar);
 - 4) institutni qo'llab-quvvatlash (texnik qo'llab-quvvatlash, kompyuterning mavjudligi, o'quv materiallariga kirish va bosib chiqarish va boshqalar).
- Elektron ta'limni qo'llab-quvvatlovchi manbalarga quyidagilar kiradi:

- 1) inson resurslari;
- 2) kompyuter va internet texnologiyalari;
- 3) elektron ta'lim mazmuni manbalari;

Elektron ta'lim tizimining muvaffaqiyat ko'rsatkichlari

- 1) ommaviy axborot vositalari va texnologiyalar;
- 2) muassasa va menejment;
- 3) o'qitish dizayni;
- 4) qo'llab-quvvatlovchi omillar;
- 5) baholash komponentlari.

O'uvchilarning tushunchalariga ko'ra elektron ta'lim ko'rsatkichlari.

1) o'qituvchilarning xususiyatlari (o'qitish uslubi, o'quvchilarga munosabat, texnologiyani boshqarish va boshqalar);

2) talabalarning xususiyatlari (motivatsiya, texnik salohiyat, tarkib, idrok etish, o'zaro aloqada hamkorlik va boshqalar);

3) texnologik infratuzilma (kirish qulayligi, internet tezligi, ekran dizayni va boshqalar);

4) institutni qo'llab-quvvatlash (texnik qo'llab-quvvatlash, kompyuterning mavjudligi, o'quv materiallariga kirish va bosib chiqarish va boshqalar).

Elektron ta'limni qo'llab-quvvatlovchi manbalarga quyidagilar kiradi:

- 1) inson resurslari;
- 2) kompyuter va internet texnologiyalari;
- 3) elektron ta'lim mazmuni manbalari;

Elektron ta'lim tizimining muvaffaqiyat ko'rsatkichlari

- 1) ommaviy axborot vositalari va texnologiyalar;
- 2) muassasa va menejment;
- 3) o'qitish dizayni;
- 4) qo'llab-quvvatlovchi omillar;
- 5) baholash komponentlari.

Institutsional boshqaruv Muayyan boshqaruv darajasining muvaffaqiyati uchun institutsional boshqaruv muhim ahamiyatga ega. Bu biznesga asoslangan jarayonlar bo'lib, ular istiqbolga ega va tashkilotga ta'sir qiladigan masalalarga (masalan: biznes ma'muriyati, o'quv ishlari, o'quvchilarga xizmat ko'rsatish va boshqalar)ga qaratilgan. Onlayn o'qitish kurslari quyidagi elementlarni o'z ichiga olgan holda o'quv dasturlarini diqqat bilan rejalashtirish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muhiti. Onlayn o'quv muhiti deganda o'quvchilar onlayn-resursga kirish, onlayn kurs va aloqa uchun tizimlardan foydalanish, o'qituvchidan yordam olish va baho olish joylari tushuniladi. Odamlar qo'llab-quvvatlaydigan, tasalli beradigan va tasodifiy bo'lgan o'quv muhitida eng yaxshi bilimlarni o'rganadilar. Shunday qilib o'quv muhiti jismoniy, ishonch, hurmat, yordam va erkinlik kabi har tomonlama qulay bo'lishi kerak. Shu bilan birga, onlayn o'qitish muhiti ta'lim natijalariga katta ta'sir ko'rsatmaydi, ammo onlayn o'quv

kursida tegishli o'quv muhitini yaratish imkoniyatiga ega. Kurslarni boshqarish tizimi - o'quvchilarni ro'yxatdan o'tkazishni, onlayn o'qitish kurslari tarkibini yetkazib berishni, kuzatishni hamda testlar o'tkazishni osonlashtiradi. Shuningdek o'qituvchilar tomonidan olib boriladigan o'quv mashg'ulotlarini boshqarishga imkon berishi mumkin. O'qituvchiga onlayn kurs tarkibini nisbatan osonlik bilan yaratishga imkon beradigan va keyinchalik ushbu kursni o'qitish va boshqarishga imkon beradigan vositalar va namunalar to'plamini taqdim etadi, shu jumladan kursda o'rganuvchilar bilan turli xil o'zaro aloqalarni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Texnik infratuzilma - o'quv jarayoni natijalarini ta'minlashda texnologiya muhim rol o'ynaydi, chunki talabalar onlayn o'rganish muhitida ko'proq o'zaro aloqalarga ega bo'lib, muvaffaqiyatli bo'lishlari kerak. Universitetda onlayn kurslar uchun zamonaviy va mos keladigan transfer ma'lumotlariga ega bo'lgan qo'llabquvvatlovchi sifatli texnologiyalar mavjud bo'lishi kerak.

Kirish va navigatsiya (interfeys dizayni) - bu onlayn kursning aloqa va o'quv faoliyatini yengillashtirish uchun texnik yordam. Talabalar onlayn muhit sharoitida o'quv tajribasini yaxshilash uchun osonlik bilan kirishlari mumkin, masalan, veb saytga tezkor kirish. Kursga kirish uchun talablar tizim siyosatiga rioya qilishdir. Bundan tashqari, navigatsiya o'quvchilarga dasturlar va tarkibni tezda topishda yordam beradigan virtual tuzilishga taalluqlidir, onlayn kurs dizayni izchil, ekranli navigatsiya tizimiga ega bo'lishi va oson bo'lishi kerak. Bular onlayn o'rganishning tashqi ko'rinishi va hissiyotlari bilan bog'liq bo'lib, ular foydalanuvchilarga qulay interfeys dizaynlarini talab qiladi, masalan, foydali ma'lumotlarga olib boruvchi ko'rsatgichlar yoki markalar. Ta'lim bo'yicha loyihalash. Onlayn o'qitish uchun pedagogik kayfiyatni ko'taradigan o'rganish va o'qitishga qaratilgan topshiriqlar, topshiriq variantlari, interaktiv kurs, o'quv uslublari, multimedia vositalari, texnologiyalar va boshqalar. O'qituvchi sifatida kurs o'rganuvchilarining majburiyatlari bo'yicha yordamchi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: Maqsadlarga aniqlik kiritish - har qanday boshqa yondashuv singari onlayn o'qitishning maqsadi ham o'quv maqsadlariga erishishdir. Shuning uchun, onlayn o'qitish kursining dastlabki bosqichida aniq o'quv maqsadlari va vazifalari bo'lishi kerak. Talabalar o'quv dasturlariga osongina kirish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak, dastur mazmuni va vositalaridan foydalanish tamoyilini aniqlaydigan dastur to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, aniq belgilangan o'quv yo'li talabalarga o'z yo'lini tanlashi va o'quv ehtiyojlarini aks ettirishi uchun zarur tuzilishdir. Talabalarning mahoratlari va yutuqlari bilan bog'liq, uslublarni baholash va shartlar, talabalar nimani o'rganishni istashlari va kurs oxirida nimalarga qodir bo'lishlari. Tarkib sifati - tarkib masalasi kuchli pedagogik asosdir. Yaxshi ishlab chiqilgan va tanlangan kurslarning mazmuni va o'quv materiallari onlayn o'quv materiallarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mazmunli ta'lim tajribalarini osonlashtiradi (masalan, aniqlik, to'liqlik, tushunishning qulayligi, o'z vaqtida, dolzarbligi va izchilligi). Yozish, tasvir, video

yoki boshqa ko‘rinishning mazmun sifati umumiy qabul qilingan semantika, uslub, grammatika va bilim standartlariga javob beradi. Ta’lim strategiyalari - Ta’lim muassasalarida o‘qitish va o‘qitishni qo‘llabquvvatlovchi keng strategiyalar mavjud¹. Ayniqsa, o‘qituvchi "talabalarga yo‘naltirilgan" tamoyilini qo‘llab-quvvatlaydigan masofaviy o‘qitish kurslari samaradorligi va muvaffaqiyatini yaratishda asosiy rol o‘ynaydi. Masalan, o‘quvchi ekran ma’lumotlarini foydalanuvchi tomonidan o‘zi boshqarishidir, shuningdek, o‘quv faoliyatini amalga oshirganda ma’lumot kiritadi. Shu sababli, tizimlar o‘qituvchilarni onlayn kursda o‘qitishni rag‘batlantirish uchun turli xil usullar bilan tayyorgarlik ko‘rishlari zarur. Transmissiya to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish joyida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan yangi o‘quv ko‘nikmalariga ega bo‘lgan talabalarining ishlashiga bog‘liq. O‘qituvchining fikr-mulohazalari talabalar onlayn aloqada bo‘lishga urinishganidan keyin darhol va yetarli darajada bo‘lishi kerak. Ta’limni baholash - ma’lum bir muassasada onlayn ta’limni amalga oshirish natijasida hosil bo‘lgan natijalarni baholash va o‘lchashdir, ular kursni tamomlagandan so‘ng amalga oshiriladi. Talabalar kognitiv rivojlanish va o‘quv yondashuvlarini rivojlantirish orqali samarali o‘rganishlari mumkin. Baholash usuli ishonchli, moslashuvchan va adolatli bo‘lishi kerak (masalan, test ishlari, topshiriqlar va boshqalar). Xizmatlarni qo‘llab-quvvatlash xizmat sifati o‘quvchilar va o‘qituvchilarga qoniqish, o‘qitish va o‘rganishdan olingan natijalar sezilarli darajada ta’sir qiladi. Xizmatlar, shuningdek, onlayn o‘qitishni qabul qilishning muhim omillaridan biri bo‘lgan uskunalarni uchun qulaylik va kompyuter o‘qitishni o‘z ichiga olgan qo‘llabquvvatlashni ham o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari, xizmatlarga boshqaruv, moliyalashtirish, texnik xizmat ko‘rsatish va resurslarni etkazib berish kabi ma’muriy muammolar kiradi. Trening - bu omil barcha manfaatdor tomonlarning onlayn ta’lim olishda samarali bo‘lishiga imkon beradigan vakolatlar va sheriklarning shaxsiy rivojlanishi bo‘yicha treninglar orqali, ayniqsa manfaatdor tomonlarning guruhlari, xususan o‘quvchilar va o‘qituvchilarning xususiyatlarini rivojlantirishdir. Odamlarning qobiliyatini yaxshilaydigan trening texnologiya va boshqacha interaktiv ta’lim bilan bog‘liq. Kursni rivojlantirishda onlayn ta’limni amalga oshirishning asosiy omillari hisoblash qobiliyatlari, texnik ma’lumot, o‘quv dasturlari va boshqalar. Bundan tashqari, o‘qituvchilar talabalarni rag‘batlantirish, o‘quvchilarning kompyuter savodxonligini oshirish va onlayn rejimida o‘rganish uchun amaliy ko‘nikmalarini (masalan, elektron pochta, taqdimot va ijodiy fikrlash) rivojlantirish uchun g‘ayratli

¹O.S. Radjabov, A.A. Temirov, M.R. Avezova Kriterii otsenki delovoy aktivnosti predpriyatiya // “Globallashuv jarayonida korporativ boshqaruv: muammo va yechimlar” ilmiy maqolalar to‘plami (Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to‘plami).

bo'lishlari tavsiya etiladi. Aloqa vositalari - Aloqa resurslari o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni qo'llab-quvvatlash uchun ishlatiladi (masalan, elektron pochta, suhbat xonasi, veb-kamera va boshqalar). Yengillashtirilgan aloqa kutilayotgan ta'lim natijalariga muvofiqlikni ta'minlashga yordam beradi. Biroq, ishlatiladigan vositalar strategik maqsadlarga, maqsadli auditoriya profiliga, har bir vositaning turli xil afzalliklari, kamchiliklariga va aloqa sifatiga bog'liq. Shu sababli, onlayn o'qitishda mos vositalarni tanlash uchun jamoat vositalari variantidan qanday foydalanishni bilish muhimdir. Yordam xizmati – o'quvchilarga yordam berish punktini yaratish eng yaxshi usul hisoblanadi. Onlayn kurs foydali manbalardan foydalanish imkoniyatini beradi. Bunga oflayn va onlayn manbalar kiradi². Qo'llab-quvvatlash nafaqat elektron qo'llanma, balki terminologiya va lug'at kabi to'g'ridan-to'g'ri yordam so'ragan talabalarga yordam berish imkoniyatidir. Bundan tashqari, texnik yordam va maslahat berish uchun inson resurslari, masalan, mutaxassis foydalanuvchilar, murabbiylar bo'lishi kerak. Kursni baholash - bu onlayn tarzda amalga oshirishda muvaffaqiyatni baholash. Barcha bosqichlar onlayn sifat kafolati o'lchovini ta'minlaydi. Baholash - bu sifatli onlayn o'qitishning va jarayonning rejasini baholashning muhim omilidir. Kursni baholash loyihani boshqarishda shakllantiruvchi bahoni va amalga oshirish rejasida summatik baholashni o'z ichiga oladi. Masofadan o'qitish tizimlari kurs maqsadlariga erishishini ta'minlash uchun baholash jarayoni onlayn kursning barcha jihatlarini qamrab olishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O.S. Radjabov, A.A. Temirov, M.R. Avezova Kriterii otsenki delovoy aktivnosti predpriyatiya // "Globallashuv jarayonida korporativ boshqaruv: muammo va yechimlar" ilmiy maqolalar to'plami (Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to'plami). Toshkent-2019. -S. 248-250
2. Temirov A., Sohobiddinov A. "Mamlaktimiz ta'lim tizimida axborot kommunikatsiya va innovatsiyon texnologiyalardan foydalangan holda bilim olish" // "WORLD SOCIAL SCIENCE" // 15-16 bet.
3. Кенжабаев, А.Т., Х., Хуррамов А. (2015). КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК КОРХОНАЛАРИ РИВОЖЛАНИШИНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ УСЛУБИЁТИ. XI Международная научно-практическая интернет-конференция, 1(1), 75-85.
4. Ro'ziyev, A.O., Xurramov, A.X. (2013). Axborottizimlari. 1, 172.

²Online-bu onlayn suhbatlar va tezkor xabarchilar uchun yuqori darajadagi domen. Domen birinchi marta speak.online uchun 2009 yilda ro'yxatdan o'tgan. 8 oydan so'ng, suhbat AQSh politsiyasi tomonidan giyohvand moddalar savdosi haqida tez-tez tilga olinishi sababli bloklandi.

KIMYO DARSLARIDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISHNING BOSQICHLARI

Parizod Kurbanbayeva Xasanovna

Prezident ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi

Qoraqalpog'iston Respublikasi Amudaryo tumani

ixtisoslashtirilgan maktabi kimyo fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kimyo darslarida innovatsion usullardan foydalanishning bosqichlari, kimyo fani samaradorligini oshirish maqsadida turli interfaol usullar va metodlaridan foydalanish, zaruriy kompetensiyalarni shakllantirish haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim samaradorligi, pedagogik texnologiya, o'quvchilar, laboratoriya, tajriba, reaksiya.

Kirish:

Hozirgi vaqtda ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida turli interfaol usullar va metodlardan keng foydalanilmoqda. Har bir fan o'qituvchisi mahoratini bugungi zamonaviy bilimlar, dars o'tishning innovatsion usul va uslublari bilan boyitib borgan o'qituvchigina o'quvchilarni o'z faniga bo'lgan qiziqishlarini orttirib, ta'lim va tarbiya sohasida davrning talablariga hamohang qadam tashlay oladi.

Umumiy o'rta maktab ta'limida kimyoviy voqealarning mohiyatini chuqur tushunishda tajribalarning ahamiyati juda muhimdir. Chunki nazariy bilimni chuqur o'rganib, amalda sinab ko'rib, tajribada olingan natijalar yordamida aniq xulosalar chiqarish mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Kimyo fanidan laboratoriya mashg'ulotlarining muhim vazifasi o'quvchilarda nazariy bilimlar yordamida tajribalar asosida hamma jarayonlar ma'lum qonuniyatlar orqali amalga oshirilishi haqida tushunchalarni hosil qilishdir. Hozirgi kunda fan-texnikaning takomillashishi, kimyo sanoatining taraqqiyoti, uning hayotimizda tutgan o'rni, kimyo fanining yanada rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. Bunda ta'lim jarayonlari ham shiddat bilan o'zgarmoqda. Axborot hajmi keskin ortmoqda. Bu esa o'qituvchini o'zining an'anaviy dars o'tish usulidan voz kechib ta'limga yangiliklarni olib kirishga chorlaydi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining sifatli va samaradorligini oshirishning eng asosiy omillaridan biri bu-har bir pedagogning kasbiy bilim, ko'nikma va malakasining yuqori darajada bo'lishi bilan bog'liq bo'lib, bu masalalarga yechim topish esa hozirgi kunda ta'limdagi eng dolzarb masalalardan biridir. Maktabda o'quvchilarga zamonaviy sifatli bilim berish juda muhimdir. Ta'limning ustuvor maqsadlaridan biri,

o'quvchilarning o'quv muammolarini, o'zining mustaqil rivojlangan qobiliyati orqali yechish jarayonni nazorat qilish, natijani baholashga o'rgatish zarur.

Natijalar:

Masala va mashqlar yechishni o'rgangan o'quvchi yangi mavzuni mustahkamlaydi, matematika fani bilan bog'liqdir yuzaga keladi, oliy o'quv yurtiga kirishga zamin yaratib boradi, biroq bugungi kunda pedagoglar oldidagi asosiy muammolardan biri sinfda o'quvchi sonining ko'pligi, ularni baholashdagi muammolar, hamda kimyo fanini qiyin fan deb biladigan o'quvchilarning mavjudligi, darsga bo'lgan qiziqishning sustligi, o'zlashtirish ko'rsatkichlarining pastligi va ularni bartaraf qilishi kerak bo'lgan masalalardan biridir.

O'quvchilarning ijodiy qobiliyatini oshirish uchun zamonaviy ta'lim, doimo yangi samarali texnologiyalardan foydalanish kerak. Agar o'quvchi fanga qiziqishi bo'lmasa, fanni o'qish, o'rganish uning uchun qiyin vazifa bo'ladi. Shuning uchun tabiiy fanlarda, shuningdek kimyo fanida ham o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchini fanga qiziqishini oshirishi kerak. O'quvchilar kimyo fanini o'rganishda, mantiqiy fikrlash qobiliyati katta ahamiyatga ega. Ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish uchun yangi innovatsion metodlar yaxshi samara beradi.

Kimyo fanini o'rganishda masala yechishni bilish muhim ahamiyatga ega bo'lganligi tufayli ba'zi metodlarini qo'llash biroz qiyinchilik tug'diradi. Shunday bo'lsada kichik guruhlarda ishlash, BBB, klaster, baliq skeleti, aqliy hujum metodlari darslarning qiziqarli o'tishida yordam beradi.

Muhokama:

Kerakli kompetensiyalarni rivojlantirish uchun o'quvchining bu jarayonda faol ishtiroki kerak. Chunki, bu kompetensiyalar o'z tajribalarida shakllanadi. O'quvchilarning kimyo faniga qiziqishlari va bu fanni o'rganishga intilishlarining ortib borishi o'qituvchilarni ham ruhlantirdi. Bizga ma'lumki, kimyo fanida masala va mashqlar yechish mavzuni o'zlashtirishda asosiy o'rin tutadi.

Ma'lumki, AKT dan o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi kimyoning dunyoviy muammolari bilan bog'liq bo'lgan munozara yig'ilishlardagi aloqalarga ko'maklashish maqsadida foydalanishimiz kerak. Xuddi shunday laboratoriya tajribalarini modellashtirish o'quvchilarga real maktab laboratoriyasida o'tkazilishi jiddiy masala bo'ladigan murakkab tajribalarni boshqarish imkonini yaratadi va moddalarni tejaydi. Darslarda elektron darsliklardan foydalanishimiz, kimyodagi qiyin atom jarayonlarni, elektron bulut va elektronlar qo'zg'alishi, struktur izomeriya, gibrid orbitallar tushunchalarini osonlashtiradi.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, yangi pedagogik texnologiyalar bilan o'tkazilgan darslar o'quvchini mustaqil fikrlashga, nutqi rivojlanishiga, o'zaro bir-biri bilan muloqotga va hatto o'zi xulosa chiqarishga o'rgatadi. Qo'llanmada keltirilgan interfaol dars usullar kimyo darslarini yanada qiziqarli o'tkazishga va hamma

o'quvchilarni dars vaqtida faol qatnashishiga undaydi. Bu usullar bilan dars olib borgan o'qituvchi sinflarda yuqori sifat ko'rsatgichiga erishadi. Bundan tashqari kimyo darslarida nafaqat didaktik materiallardan, balki axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanilsa maqsadga mos bo'lar edi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. R.Ishmuhamedov, M.Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – T.: Nihol, 2016.
2. Muslimov N.A., N.Karimova. Kasb ta'limi o'qituvchilarining amaliy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2012.
3. G.P.Xomchenko. Oliy o'quv yurtiga kiruvchilar uchun qo'llanma- T. "O'qituvchi" 2000.
4. Kimyo fanidan o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi. Toshkent.0 2017.
5. I.R.Asqarov, N.X.To'xtaboev, K.G'opirov. Kimyo –T "Sharq" 2013.

ENERGIYA TEJOVCHI KONSTRUKTIV VA MUHANDISLIK TIZIMLAR

Ilmiy rahbar: Yu.M.Utemuratova

Talaba: T.Erdashev (QQDU)

Annotatsiya : energiya samarador binolarni loyihalashda energiyani tejashga yoʻnaltirilgan kompleks tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Energiyani tejoychi tadbirlarni iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq boʻlgandagina amalga oshirsa boʻladi. Keltirilgan xarajatlarning minimum boʻlishi iqtisodiy maqsadga muvofqlik mezoni hisoblanadi.

Kalit soʻz: energiya, muhandislik tizim, toʻsuvchi qurilish konstruksiyalar, yarim funksional konstruksiyalar, noanʻanaviy energiya himoya konstruksiy.

Binolarni ekspluatatsiya qilishda energiyani saqlab qolishga yoʻnaltirilgan asosiy tadbirlarni koʻrib chiqish kerak. Mavjud enegiya samarador binolarni tahlil qilishda toʻsuvchi qurilish konstruksiyalarni quyidagicha optimallashtirish mumkin:

- samarador isituvchi koʻp qatlamli toʻsiqlarni va kam miqdorda issiqlik uzatuvchi moslamalarni qoʻllash;

- devorlarning tashqi va sirtqi yuzasini namlanishdan himoya qiluvchi qurilma va koʻp qatlamli konstruksiyalardagi material qatlamlarini oqilona joylashtirish hisobiga toʻsiqlarning namlik rejimini yaxshilash;

- tashqitoʻsiqlardaberkvashamollatuvchihavoqatlamlarinioʻrnatish;

- odatda havo kirishiga kam toʻsqinlik qiluvchi va issiqlik uzatuvchi gorizonta va vertikal tutashgan joylarning sifati va konstruksiyasini yaxshilash;

- yarim funksional konstruksiyalarni masalan, bir vaqtning oʻzida issiklik energiyasining akkumlyatori boʻlib xizmat qiluvchi toʻshama; tutib turuvchi konstruksiya, issiqlik akkumlyatori va past potentsialli energiya manbai boʻlgan poydevor (zamin) yaratish;

- yorugʻliktirqishlarinioʻlchaminioptimallashtirish;

- yorugʻliktirqishlariningshishaqatlamlarsoninikoʻpaytirish;

- shishalarning maxsus turlarini qoʻllash (masalan, issiqlik qaytaruvchi va issiqlik yutuvchi);

- quyoshdanhimoyaqiluvchisamarali qurilmalardanfoydalanish

- yorugʻliktirqishlarininggermetikliginiyaxshilash.

Binolarni loyihalash jarayonida **Arxitektura-rejalashtirish yechimlarini optimallashtirish uchun**qurilish hududining iqlim va tabiiy xususiyatlarini inobatga olish zarur. Bu tamoyilni amalga oshirishning asosiy yoʻllari quyidagicha:

- binoning tashqi tomoni yuzasini kamaytirish;

- binoniquutblanishinitoʻgʻritanlash;

- quyoshdan himoyalovchistatsionarqurilmalardanfoydalanish;

-tarzlarni loyihalashda shamoldan himoyalovchi, issiq hududlarda esa xonalarni yelvizakli shamollatish imkoniyatlarini e'tiborga olish lozim;

-ishchi o'rnlarni va xonalarni oqilona joylashtirish.

Noan'anaviy energiya turlariga birinchi navbatda quyosh energiyasi, geotermal suvlar energiyasi, tuprok ustki qismining past potentsialli energiyasi kiradi. Binolarni ekspluatatsiya qilishda yoqilg'i energetik resurslar sarfini kamaytirishga imkon beruvchi eng istiqbolli yo'llar quyidagilar:

-bino tomida o'rnatilgan kollektorlarga tushayotgan quyosh energiyasini utilizatsiya qilish;

-konsentrator bilan jixozlangan maxsus qurilmada quyosh energiyasini elektroximiyaviy o'zgartirib, binolarning issiqlik, sovuq va elektr ta'minotida foydalanish;

-issiqlik suv ta'minoti va binolarni isitishda geotermalsuvlardan foydalanish;

-grunt suvlari va tuproqustki qismidagi past potentsialli issiqlikdan foydalanish, ya'ni tuproq(suv)da o'rnatilgan issiqlik nasosi yordamida birlashtirilgan issiqlik almashtirgichda tuproq va grunt suvlaridagi pastpotentsialli issiqlikni issiqlik suv ta'minoti va binolarni isitishga yaraydigan energiyaga o'zgartirish;

-to'suvchi konstruksiyalar yordamida energiyani utilizatsiya va akkumulyasiya qilish yo'li bilan quyosh energiyasidan foydalanish;

-quyosh energiyasini elektr energiyasiga o'zgartiruvchi quyoshdan himoyalovchi yupqa plenkali qatlamlardan foydalanish;

-metan yoqilg'i gazini ishlab chiqishda bioenergetik resurslardan foydalanish;

-oqovasuvlarissiqliginiutilizatsiyaqilish.

Muhandislik tizimlarni takomillashtirish ikkita masalani yechishga qaratilgan: *energiyadan oqilona foydalanish* va *energiyani maksimal utilizatsiya qilish (issiqliknirekuperatsiyaqilish)*. Mazkurmasalanihaletishningasosiyyo'llari:

✓ ventilyasiyahavosiissiqliginierekuperatsiyaqilish;

✓ ishlatilganissiqsuvlarnirekuperatsiyaqilish;

✓ vaqti-vaqtibilanisitiladigantizimdanfoydalanish;

✓ ventilyasiya, yoritishvasovutish(konditsioner)

vaisitishningmahalliytizimlariniyaratish;

✓ har bir xonada mikro iqlim o'lchamlariga rioya qilishni ta'minlaydigan muhandislik tizimlarini oqilona loyihalashtirish.

Lekin binolardagi energiyani tejovchi 4 ta asosiy tadbirlarni quyidagi shartlarni bajarmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi:

1Shart– binolardagienergetikjarayonlarnimatematikmodellashtirish;

2Shart –binoning mikro iqlimi va muhandislik tizimlarini boshqarishda avtomatik tizimni joriy etish.

Binolarning energiyata' minotitizimielementlari 'zarobog'liqdir. Shuning uchun energiya samarador binolarni loyihalashtirishda binoning barcha muhandislik tizimlari va qurilish konstruksiyalari e'tiborga olinadi. Masalan, bino tomda quyosh energiyasidan foydalanish uchun akkumulyator o'rnatish lozim, bu o'z navbatida qurilish konstruksiyalari va bino asosiga qo'shimcha og'irlik bo'ladi. Quyosh energiyasidan foydalanishda uning muntazam bo'lmasligi sababli qo'shimcha issiqlik manbai masalan, tuproqli issiqlik almashtirgich ko'zda tutilgan bo'lishi kerak. Tashqi to'siqlarni loyihalashda binodagi maksimal issiqlik yo'qotish miqdori quyosh va tuproqdan olingan issiqlikdan oshib ketmasligi kerak. Aks holda energiya samarador binolarni loyihalashda qo'shimcha issiqlik manbalarni ko'zda tutishga to'g'ri keladi. Demak energiya samarador binolarni loyihalashda energiyani tejashga yo'naltirilgan kompleks tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Energiyani tejovchi tadbirlarni iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lgandagina amalga oshirsa bo'ladi. Keltirilgan xarajatlarning minimum bo'lishi iqtisodiy maqsadga muvofiqlik mezoni hisoblanadi. Haqiqatan ham bunday hisob, qachonki kapital xarajatlar bino qurilishi davri uchun hisoblansa, ekspluatatsiya xarajatlari uni ekspluatatsiya qilishning haqiqiy davri uchun hisoblangan holat uchun to'g'ri bo'ladi. Muammo shundaki qurilish materiallari, elektr, issiqlik energiyasining kelajakdagi qiymatini aniq prognozlashning imkoni yo'q. Muqobil variant sifatida keltirilgan energiya xarajatlar usulidan foydalansa bo'ladi, lekin mazkur usulning o'ziga xos murakkabligi va kamchiliklari mavjud. Muhim kamchiliklardan biri bir vaqtning o'zidagi energiya xarajatlar, ya'ni energiya xajmini mehnat xajmiga aylantirish.

Energiya samarador tashqi to'suvchi konstruksiyalarning eng qulayi-mineral samarali materiallardan qilingan eshik va devorlarning ko'p qatlamli kompozit konstruksiyalardir. Issiqlikni tejashning asosiy zaxiralarini binolarni sovuq o'tmaydigan qilishda ishlatish mumkin.

Tashqi devorlarni sovuq o'tmaydigan qilish- qishki mavsumlarda issiqlik yuqotishni 10-15% ga kamayishini ta'minlovchi eng qimmatbaho va mashaqqatli jarayondir.

Tashqi devorlarni sovuq o'tmaydigan qilishning keng qo'llaniladigan usuliga ventilyasiya qilinuvchi konstruksiyalar (tarzlar), bevosita devor yoki karkasga maxkamlanadigan mineral va polistirolplitalar bilan tashqi devorlarni ventilyasiya qilinmaydigan konstruksiyalar hamda mahalliy isitgichlardan foydalaniladigan bu variantlarning birikmasi kiradi.

Masalani kompleks yechishning eng samarali yo'li – energiya samarador eshik va oyna bloklari, tom konstruksiyalari brikmasidagi tarz izolyasiyasidan foydalanish natijasida erishiladi.

Bino buyicha issiqlik uzatishga qarshilikning o'rtacha qiymati R_{ort}^0 quyidagi formula yordamida aniqlanadi:

$$R_{ort}^0 = \frac{R_{dev} \cdot S_{dev} + R_{oyna} \cdot S_{oyna} + R_{tom} \cdot S_{tom} + R_{pol} \cdot S_{pol}}{S_{dev} + S_{oyna} + S_{tom} + S_{pol}} \quad (3.4)$$

bu yerda, -pol, oyna, tom va devorning yopiq uchastkalarining issiklik uzatishga qarshiligi;

–pol, oyna, tom va devorlarning yuzasi.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, energiya tejamkorlikning yuqori samaradorligi binolarni ekspluatsiya qilishda energiya tejaydigan nazorat o'lchovasboblari va jihozlar, energiya manbalari, mavjud muhandislik tizimlarini modernizatsiya qilish va yangilarini joriy etish bilan erishish mumkin. Eng muhim tamoyillar quyidagilardir: bug' xonadagi jixozlarning F.I.K ni oshirish, kvartal ichidagi va magistral issiqlik tarmoqlaridagi issiqlik isrofni yo'qotish, binoning issik suv ta'minoti va isitish tizimlarini modernizatsiya qilish, har bir xonadonda ishlatiladigan energiya resurlardan foydalanishni tartibga solish.

Bug'xonadagi jixozlarning F.I.K ini oshirish uchun konteyner ko'rinishdagi mahalliy bug' qozonlari bino tomda joylashtirilsa uzun masofadagi issiqlik tarmoqlariga hojat qolmaydi.

Isitish tizimlarini modernizatsiya qilish sifati va miqdori erkin boshqariladigan individual avtomatlashtirilgan issiqlik punktlariga o'tish orqali amalga oshiriladi. Isitishning kunduzgi, tungi paytlarida, qishki, bahorgi va kuzgi davrlardagi rejimini belgilash, navbat bilan isitish, 20%gacha issiqlik energiyasini tejashni xonadonlarda issiq suv sarfini o'lchagich asbobini (8-10%) va isitish tizimlarini rostlash va xisobga olish asboblarini (10-12%) o'rnatish binolarning isitish mavsumida tashqarida havo haroratining vaqtinchalik oshib ketishi isitish mavsum oralag'ida xonalarda haroratni rostlash mumkin.

Energiyasamarador turar joy binolarida isitish tizimlarini takomillashtirishning asosiy yunalishlaridan biri – bu bir vaqtning o'zida havo yordamida isitish va so'rish ventilyasiyasini joriy qilishdir [16]. Biroq, binoning issiqlik sarfining umumiy darajasi me'yoriy havo almashinish va havo bilan isitish tizimida havoni uzatishlar sonini ta'minlashi zarur. Hisoblar shuni ko'rsatadiki, me'yoriy havo almashinish darajasida havo bilan isitish tizimini qo'llashda taxminan 14 Wt/m² quvvatdagi issiqlikni qoplashi mumkin.

Binoning turli qismlarida (birinchi, o'rta va yukori qavatlarda, burchak joylarida) issiqlik yo'qotishni muvofiqlashtirish muammosini echish qiziqish uyg'otishi tabiiy. Bu masalani echish to'suvchi kontruksiyalarni issiqlik himoyalovchi turli qatlamlarida amalga oshirish mumkin.

Foydalanilganadabiyotlarro'yxati

1. Булгаков С.Н. Энергоэффективные строительные системы и технологии // Промышленное и гражданское строительство.- 1999.- №11.-С.20-23.
2. Изменчивость климата в Средней Азии.-Т.: САНИГМИ,1985.-Geog. fanlaridoktoriF.A. Muminovanashiriostida.-215b.
3. Суханов И.С. Лучистая энергия солнца и архитектура – Toshkent: «Фан», 1973. – 224 b.

UYG'ONISH DAVRINING MUHANDISLARI

Ashurova Dilshunos Mansurjonovna

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani

49-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIV-XVI asrlarda Movarounnahr va Xurosonda yuz bergan "Uyg'onish davri"ning ko'zga ko'ringan eng mashhur muhandilari xususida ma'lumotlar berib o'tiladi. ular qurilishiga boshchilik qilgan binolar jahon durdonalari sanaladi.

Kalit so'zlar: muhandis, me'moriy inshoot, madrasa, maqbara, ko'prik, saroy, Muhammad ibn Dovud, Jamshid ali Koshiy

Xalq me'morligida binokorlik ilmi va sa'natini chuqur egallagan loyiha va naqshlar chizib ijod etadigan mohir mutaxassislarni me'mor, boniy, muhandis deb ulug'lashgan. Keng ma'noda muhandis deb handasa-geometriya ilmining bilimdoni, geometriyani texnikaga, inshootlar konstruksiyasiga tatbiq etuvchi mutaxassis-injener nazarda tutilgan. O'rta asrlar me'morligida eng murakkab va muhtasham saroy va ko'shklarni, madrasa va masjidnlarni o'z loyihasi asosida bunyod etgan muboshirlar ko'pincha muhandis yoki me'mor deb atalgani ma'lum. Aslida muhandis va me'mor unvonlari katta tajribali, ma'lum va mashhur binokor ustalarga nisbatan ko'proq qo'llanilgan.

Ko'hna Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlar me'morligi haqida o'ylar ekanmiz, dastlab o'sha muqaddas manzillar ko'ksidagi turli davrlarga mansub beqiyos va bebaho me'moriy yodgorliklar ko'z o'ngimizdan o'tadi. Xalq dahosining nodir namunalari o'tmish zamonlar elchisi va guvohi sifatida qad ko'tarib turibdi. Ana shunday go'zallik olamini yarata olgan ustod muhandis va me'morlar mahorati ta'rifga sig'maydi

Mana ulkan va mahobatli Bibixonim masjid-madrasasi. Dilni lol etuvchi yuksak toq-u ravoqlar oldida beixtiyor savol tug'iladi. Bunday beqiyos ulug'vorlikning ijodkor-bunyodkorlari kim ekan? Tarixnavislardan G'iyosiddin Ali, Ibn Arabshoh, Sharafiddin Ali Yazdiy, Abdurazzoq Samarqandiy kabi olimlarning xabar qilishicha, Bibixonim masjid-madrasasi qurilishida Ozarbayjon, Xalab, Kirmon, Basra, Fors, Hindiston, Bag'dod kabi mamlakat va shaharlardan kelgan mohir hunarmand ustalar tinimsiz mehnat qilganlar [2]. Lekin ana shu ko'pchilik ustalarni jamlab, yagona tarixiy loyiha asosida ishni boshqargan bosh me'mor kim bo'lgan? Tarixiy voqealarning bevosita guvohi bo'lgan Ibn Arabshoh esdaliklarida ta'kidlashicha, Amir Temur "Jom'e ishni o'zining yordamchilaridan va devon boshliqlaridan biri bo'lgan Muhammad Jald degan shaxsga topshirdi. Muhammad Jald jom'e binosi va uning

ruknlarni pishiqlashda jiddu jahd ko'rsatib, tartibi va ziynatiga husn berishda kamoli harakatini sarfladi..." Amir Temur olti yillik uzluksiz muhoriya safaridan Samarqandga qaytar ekan, o'tgan muddat davomida qurib bitkazilgan ulug'vor va beqiyos jom'e masjidini ko'rishga oshiqqani tabiiy. Sharofiddin Ali Yazdiyning xabar qilishicha, Temur masjidning hovlisiga kirishi bilan oq, muboshir me'mori o'zboshimchalikda ayblaydi, asosiy bino dargohni tashqi darvoza joylashgan peshtoqqa nisbatan past va tor deb topadi, oqibatda Xo'ja Mahmud Dovudni, ya'ni bino muboshirini dorga osib o'ldirdilar [3].

Ikki tarixchi Jom'e masjidi muboshirini ikki xil nomlaydi: biri Muhammad Jald deb, ikkinchisi Xo'ja Mahmud Dovud deb yozadi. Shunga ko'ra ko'pchilik olimlar bir vaqtda ikki olim jazolangan degan xulosaga ham kelishgan. Gap shundaki, Ibn Arabshoh ham, Sharofiddin Ali Yazdiy ham o'z tarixiy kitoblarni vaqea bo'lib o'tganidan 20-30 yil keyin yozganlar. Demak, tarixiy ma'lumotlarga biror xato kirib qolgan bo'lishi mumkin.

Muboshir me'morning to'liq nomini faqat bir tarixiy hujjatda uchratdik. Bu amir Temur saroyida munshiylik vazifasini bajargan, ko'pchilik voqealarning shaxsan shohidi bo'lgan Xofiz Abrunning tarixiy kitobidir. Qo'lyozmaning Istanbul shahrida saqlanayotgan nusxasida muboshirning nomi Xo'ja Jaloliddin Mahmud binni Dovud deb yozilgan ekan [4].

Bibixonim masjid-madrasasi kabi ulkan me'moriy ansambilni yaratgan ulug' me'morning nomi jahon me'morligining alloma arboblari qatoridan o'rin olsa arziydi.

Mirzo Ulug'bek davrida (1393-1449) poytaxt Samarqand fan va madaniyatning yirik markaziga aylandi. Tojkor olim homiyligida zamonasining fozil olim va shoirlari boshpana topdi. Fan sohasida Ulug'bekning hamrohi va hamkasbi bo'lgan qator olimlar matematika va astronomiyaning juda murakkab masalalari ustida barakali tadqiqotlar olib bordilar [5].

XV asrning birinchi yarmida Samarqand ustida porlagan yorqin fan yulduzlaridan biri, Ulug'bekning ilmiy tadqiqotlaridan eng yaqin safdoshi Samarqand rasadxonasining boshlig'i Said Jamshid ibn Mas'ud ibn Mahmud G'iyosiddin Koshiy edi. Mashhur "Ziji Ko'ragoniy" ning arabcha qo'lyozmalaridan birining oxiridagi bir qayd ayniqsa diqqatga sazovor. Unda Sulton Ulug'bek Samarqand shahrida kuzatishlar olib borib, risolani yozdi, uni arab tiliga tarjima va tahrir etgan G'iyosiddin Jamshid deb chekilgan ekan [6].

Ulug'bek astronomiya maktabining olimlaridan biri, qator ilmiy sharhlar muallifi Abdul Ali ibn Mahmud ibn Husayn al-Birjoniy o'z ustoz bo'lmish G'iyosiddin Jamshid Koshiyni „Sulton al-muhandisin“ deb yuksak ta'riflagan ekan. Bu ta'rif o'sha davr mutaxassis olimlarining yakdil fikrini ifoda etganiga hech shubha yo'q. Demak, G'iyosiddin Koshiy faqat matematika va astronomiya sohasidagina emas, balki me'morlik ijodining nazariy asoslari bilan bevosita shug'ullanib, olimlar, me'mor-muhandislar orasida obro' va shuhrat qozongan „muhandislarning sultoni“ sifatida

gavdalanadi. Agar Ulug'bek davrida Koshiydan ulug'roq muhandis bo'lganida, Birjoniy o'z ustozinibunchalik yuksakka ko'tarmagan bo'lardi.

G'iyosiddin Koshiy haqida ma'lumotlar juda oz saqlanib qolgan. Koshiy (Koshoniy) nisbati olim Forsning Koshin shahrida tug'ilganini bildiradi. Binokorlikda bezak uchun ishlatiladigan sopol-koshin nomi ham ana shu shahar nomiga nisbatan belgilangan deb taxmin etiladi. Lekin olimning Koshiy deb atalishini uning me'morlikdagi eng nozik va qiyin bezaklardan hisoblangan koshinkorlikning mohir ustasi bo'lganligidan darak ma'nosida ham tushunish mumkin. G'iyosiddin dastlab fors va Xurosondan temuriylar hizmatida bo'lib, taxminan 1414-1416-yillarda Samarqandga taklif etilib, shu shaharda doimiy istiqomat etib qoldi. Ba'zi manbalarga ko'ra G'iyosiddin 1436-yilda, T.N. Qori-Niyoziyning fikricha 1429- yilda Samarqand shahrida vafot etgan.

G'iyosiddin Koshiyning "Miftoh al-hussob fil-hisob" kitobi asosan arifmetika haqida bo'lib, uning tarkibidagi bino va imoratlarni o'lchash to'g'risidagi uch bo'limdan iborat mahsus bobida butunlay me'morlik nazariyasi masalalari yoritilgan [7].

Muallifning aytishicha, me'morlik fanini "bilganlar ilgari inshoot va binolarni o'lchash zarurati haqida asar yozishni o'ylamaganlar. Shuni e'tiborga olib, men zarur bilimlar qatorida binolarni o'lchash ilmini kiritdim", - deb ta'kidlaydi.

Birinchi bo'lim - toq va ravoqlarni o'lchashga bag'ishlangan. Olim ustuvon silindir shaklidagi devorli hajmning uch xil - falaqa, xalqa va daf kabi turlarini ta'riflab, qator me'moriy terminlarni tushuntiradi. So'ngra toq va ravoq shakllari orasidagi farqni ko'rsatib beradi. "Toq va ravoqning farqi shunday: toqning qalinligi (ard) kengligidan (vus) kichik, ravoqning qalinligi esa (ravoq) kengligidan katta. Toqning qalinligi, ravoq uzunligi – turli deb ataladi". Koshiy toqning turli murakkablikdagi besh xil geometrik yasash usulini keltiradi. Mazkur shakllarning o'zi usha davr me'morligida loyiha chizish san'ati qanchalik ilmiy asosda bo'lganligini yaqqol ko'rsatadi. G'iyosiddin Koshiy toq va ravoqlarning tashqi sathini ularning qalinligiga ko'paytirib hajmini aniqlash jadvalini ham keltirgan, hisoblash tartib va qoidalarini tushuntirgan. Hatto egri yo'ylar uzunligi bilan bog'liq o'lchamlarni trigonometrik funksiyalar (sinus, kosinus) yordamida toppish yo'lini ko'rsatgan.

Ikkinchi bo'lim – qubba-gumbazlarining shakli va o'lchash tartibiga bag'ishlangan. Koshiy gumbazlarning to'rt xil turini ta'riflab, ularning sirt yuzasini, hajmini tahminiy hisoblash yo'llarini ko'rsatib beradi.

Uchinchi bo'lim – muqarnaslar sirtini o'lchash haqida. Muqarnas toq va ravoqlar ichki tomonidagi bezak tosak- kosachalar sistemasidan tashkil topib, ustma-ust joylashgan bezak naqshidir. U juda murakkab chizma loyiha asosida yasaladi. Koshi muqarnasning tashkil etuvchi elementlari, ularning harakterli belgilari, nomlarini keltiradi. Koshiy muqarnas kosachasini – bayt, ustma - ust joylashgan har bir qatorini tabaqa, kosachaning eng katta va asosiy modulini – miqyos deb ataydi. Muqarnaslarning to'rt xil turi haqida ma'lumot beradi. Koshiy muqarnas kosachasining takrorlanuvchi elementlarini yasash tartibini ham ko'rsatib o'tadi. "Bilginki, – deb yozadi olim, – binokor ustalar to'g'ri to'rt burchakning asosini

muqarnas miqyosiga (moduliga) teng olib, balandligini undan ikki hissa uzun belgilashadi” [8].

Koshiyning muqarnas yasashda miqyos – modul birligidan foydalanish haqidagi ma’lumoti ayniqsa qiziqarli va me’morlik tarixi uchun va me’morlik tarixi uchun muhim ahamiyatga ega. Ma’lumki, hozirgi zamon me’morligi va qurilish texnikasi taraqqiyoti moduli sistemasining naqadar zarur ekanligi taqozo etmoqda. Uni keng tatbiq qilish ustida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Samarqand olimlari va me’mor-muhandislari moduli – miqyos ustida XV asrdayoq amaliy-nazariy ishlar qilib, ilmiy kitoblar yozgani yanada katta ahamiyat kasb etadi.

G’iyosiddin Koshiy matematika sohasida juda ko’p yangiliklar yaratdi. Aylana uzunligining diametriga bo’lgan nisbati π sonining 17 xonalik qiymatini shu sohadagi Yevropa olimlaridan qariyb ikki yuz yil ilgari topdi. Koshiy dunyoda birinchi bo’lib ulkan kasrni ilmiy ishlarga tatbiq etdi. Xuddi shu kabi ulug’ matematik va astronom olim zamonasining yetuk me’mor va muhandisi sifatida me’morlik nazariyasi haqida kitob yozdi. O’zi qayd etganidek, bu sohaning ba’zi qismlari haqida ungacha boshqa olim hech yozmagan ekan [9].

G’iyosiddin Koshiyning o’zi zamondoshlari tomonidan “Muhandislar sultoni” deb ulug’lashganini nazarga olsak, mashhur olimning Ulug’bek davrida qurilgan Samarqanddagi madrasa, xonaqoh va rasadxonalar qurilishida bevosita ishtiroki bo’lmaganmikan, degan savol tug’ilishi tabiiy.

Agar G’iyosiddin Koshiyning Samarqandga 1414-1416- yillarda kelib, muqim joylashib qolganini eslasak, uning hayot vaqtida Ulug’bek davrining dunyoga mashhur obidalarini bunyod etilganini e’tiborga olsak, „Muhandislar sultoni” degan sharaflari unvonga muyassar bo’lgan buyuk olimning mislsiz bunyodkorlik jarayonida g’oyat mas’uliyatli vazifalarni ado etganligiga hech shubha qolmaydi. G’iyosiddin Jamshid Koshiyning me’morlik sohasidagi merosi va amaliy ishlarini chuqur o’rganishi olimlarimizning sharaflari burchlaridir.

Samarqand shahridagi bir-biridan muhtasham va muazzam, beqiyos va Benazir ikki me’moriy obida bunyodkorligi bilan bog’liq zaminu zamonlar suronida deyarli unut bo’lib ketgan ikki buyuk ijodkorning hayotiy taqdirlarini, muborak nomlarini aniqlash borasidagi dastlabki natijalar ana shunday.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zohidov P. Sh. “Me’mor olami”. – T.: “Qomus”. Toshkent – 1996. – B. 224
2. Gonzales de Klavixo. “Samarqanddagi Temur qarorgohiga sayohat kundaligi”. Toshkent – 2010. – B. 137.
3. Bartold V. “Ulug’bek va uning davri”. Sochi – 1978. – B. 131.
4. Abdurazzoq Samarqandiy. “Matlai sa’dayn va majmai bahrayn”. Toshkent – 1969. – B. 255.
5. Bobur Mirzo. “Boburnoma”. Toshkent – 2004. – B. 105.
6. Abdurazzoq Samarqandiy. “Matlai sa’dayn va majmai bahrayn”. Toshkent – 1969. – B. 277.
7. Alisher Navoiy. “Xazoyin ul-ma’oni”. 3-jild. Toshkent – 1997. – B. 146.
8. Zohidov P. Sh. “Me’mor olami”. – T.: “Qomus”. Toshkent – 1996. – B. 225
9. Al-Koshiy. “Arifmetika kaliti”. Moskva – 1956. – B. 89.

“ZAMONAVIY TARIX FANI O'QITUVCHISIGA QO'YILGAN TALABLAR”

Mamajonova Ziyodaxon Xayrullo qizi

49-umumiy o'rta ta'lim maktabi Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Bu maqolada o'qituvchilik kasbi va zamonaviy pedagog qanday bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritiladi. Zamonaviy tarix fani o'qituvchisiga qo'yiladigan talablar, pedagog kompetentligi, ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish ahamiyati bo'yicha tahlillar olib boriladi.

Kalit so'zlar: an'anaviy maktab, ilmiy-ijogiy g'oyalar, kompetentlik, kasbiy faoliyat, tadqiqotchilik, "yangi maktab", dasturlar, innovatsion yondashuvlar.

Аннотация: В данной статье размышляется о профессии учителя и о том, каким должен быть современный педагог. Анализируются требования к учителю новейшей истории, компетентность педагога, важность развития научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: традиционная школа, научные идеи, компетентность, профессиональная деятельность, исследования, «новая школа», программы, инновационные подходы.

Abstract: This article reflects on the teaching profession and what a modern pedagogue should be. The requirements for the teacher of modern history, the competence of the pedagogue, the importance of the development of scientific and research activities are analyzed.

Key words: traditional school, scientific ideas, competence, professional activity, research, "new school", programs, innovative approaches.

O'quvchini mehnat qilishga o'rgat, uni nafaqat mehnatni sevishga, u bilan shunday uyg'unlashishga ko'niktirginki, toki mehnat uning vujudiga singib ketsin, uni shunga o'rgatki, uning uchun o'z kuchi bilan biron-bir narsani bilib ololmaslik aqlga sig'maydigai holat hisoblansin; u mustaqil o'ylamog'i, izlamog'i, o'zini ko'rsatmog'i, o'zining uyg'onmagan qobiliyatlarini rivojlantirmog'i, o'zini sobitli inson qilib yetishtirmog'i lozim. Ta'lim har qanday jamiyatning ajralmas qismidir. Jamiyat ta'lim tizimini o'zgartirmasdan jadal rivojlana olmaydi. XXI asrda insoniyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bilimli va savodli odamlardir. Zamonaviy dunyoda ta'lim ijtimoiy va iqtisodiy farovonlik o'sishining eng muhim sharti, mamlakatni barqaror rivojlanishining manbai hisoblanadi. D. Xibben ta'lim har qanday kundalik

vaziyatda to'g'ri harakat qilish qobiliyatidir, deb aytgan. Atrofimizdagi dunyo juda tez sur'atlarda o'zgarib bormoqda va shunga ko'ra o'rganish usullari ham o'zgarishi kerak. O'quv jarayoni dialogik, izlanishli, loyihaga asoslangan bo'lishi kerak. Biz tez o'zgaruvchan dunyoda yashayapmiz, yangi texnologiyalar joriy etilmoqda va bilim hajmi oshmoqda. An'anaviy maktab - bilimlarni faqat og'zaki tarzda tushuntirish maktabi asta-sekin o'tmishga aylanib bormoqda; yangi tarixiy maktab, rivojlanish maktabi tobora faollashib bormoqda. Maktabga ijodiy g'oyalarga ega, yangi o'quv dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishga qiziqadigan va o'qitishning innovatsion texnologiyalaridan foydalana oladigan o'qituvchi kerak. Eng qadimgi zamonlarda bilim va tarbiya berishdan kutilgan maqsadni, ta'limning usullarini, bizgacha yetib kelgan arxeologik qazilmalar va yozma manbalardan bilishimiz mumkin. Turkiy va forsiy zabon xalqlarning hayot kechirish tarzi, borliqqa amaliy munosabatda bo'lish namunasi ifodalangan ma'naviyat va madaniyat yodgorliklari, qadimgi yunon tarixchisi Geradotning «Tarix», Strabonning «Geografiya» asarlari, Maxmud Qoshgariyning «Devonu lugatit-turk», «Urxun-Yenisey bitiklari» va boshka shu kabi adabiy va tarixiy manbalar orqali bizga yetib kelgan.

O'qituvchi - bu har doim jamiyat talab qilinadigan kasb. Bu hamma muhokama qiladigan va qadrlaydigan faoliyat turidir. Har bir davrda zamonaviy o'qituvchining fazilatlarini mavzusi har doim qiziqarli. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlar ko'p asrlar davomida muhim muhokama mavzusi bo'lib kelgan. O'z navbatida, talaba - bu turli xil ta'lim muassasalarida talaba; bilimning har qanday sohasida boshqalarning darslari va ko'rsatmalaridan foydalanadigan kishi. Zamonaviy o'qituvchi, avvalo, mohir ustozdir. U o'z kasbining asosiy vazifasi bilan shug'ullanadi. Bu boshqalarga ta'lim berish uchun berilgan odam. Yaxshi o'qituvchi bolalarga ajoyib sifat - dunyoni o'rganish va o'zini rivojlantirish qobiliyatini beradi. U ma'lumotni idrok etish, qayta ishlash va mustaqil ravishda qo'llashga o'rgatadi. O'qituvchi kim? O'qituvchi pedagog, o'rta va oliy ta'lim tizimi xodimi bo'lib, o'quvchi va talabalarni o'qitish bilan shug'ullanadi. Boshqa nomlari: "ustoz", "domla", "muallim". Kasblar juda ko'p, ammo aynan shu kasb uchun doimo yuqori talablar qo'yiladi. Darhaqiqat, o'qituvchilar tufayli to'plangan tajriba uzatiladi, jamiyat rivojlanishi va uning kelajagi o'qituvchilarga bog'liqdir. O'qituvchi bo'lish o'qituvchi diplomiga ega bo'lishni anglatmaydi. Pedagogika universiteti bitiruvchilarining hammasi ham maktabda qolmaydi. Hamma ham o'quvchilar, ularning ota-onalari bilan umumiy tilni topa olmaydi va zamonaviy jamiyat o'qituvchiga qo'yadigan talablarga javob bera olmaydi. O'qituvchi bu ruhiy holat, hayot tarzidir. Maktab har doim jamiyatdagi o'zgarishlarga sezgir. O'qituvchi maktabning asosiy figurasi hisoblanadi. Jamiyat o'zgarib bormoqda, talablar o'zgarib bormoqda. O'qituvchi ham o'zgaradi. "Yangi avlod", "yangi maktab", "yangi avlod darsliklari" iboralarini tez-tez eshitamiz. Bu shuni anglatadiki, o'qituvchi zamonaviy bo'lishi kerak. O'qituvchi bu predmet sohasida ham, o'qitish metodikasi, shakllari,

texnologiyalarini o'zlashtirishda ham doimiy ravishda takomillashib boradigan shaxsdir. Bugungi kunda maktabga yangi davlat ta'lim standartlari (DTS) kirib kelayotgan paytda o'quvchining shaxsini rivojlantirish va ularga sharoit yaratish uchun o'qituvchiga katta mas'uliyat yuklangan. Agar ilgari o'qituvchining vazifasi O'quvchilarga bilimlarni yetkazishdan iborat bo'lsa, bugungi kunda o'qituvchi o'quvchilarga bilimlarni qanday egallashni, o'quv faoliyati va o'quvchilarning fikrlash tarzini shakllantirishni o'rgatishi kerak. O'qitishda doimiy ravishda o'zgarishlar yuz beradi va o'qituvchining zamonaviy sharoitlarga moslashishi muhim ahamiyatga ega. O'qitishda o'quvchilar bilishi kerak bo'lgan uchta asosiy jihat bor: o'zingizning mavzuingiz, uni kimga o'rgatayotganingiz va materialingizni o'quvchilaringizga tushunarli tarzda taqdim etishingiz. Agar o'qituvchi ilmiy, nazariy va uslubiy tayyorgarlikka ega bo'lsa, o'quvchilarda keltirib chiqaradigan qiyinchiliklarini sabablarni aniqlay olsa, kerakli yordam ko'rsatsa, maktab o'quvchilarining keyingi harakatlarini yo'naltirsa, bashorat qilsa, pedagogik faoliyatni rejalashtirishni bilsa va o'quvchilarni o'z harakatlarini rejalashtirishga o'rgatsa malakali, professional o'qituvchi sanaladi.

Zamonaviy o'qitish - bu hamkorlik, o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi faoliyati. O'qituvchi va o'quvchi ta'lim jarayonidagi sheriklardir. Zamonaviy dars o'quvchilarning faol ishi elementlari mavjudligi bilan ajralib turadi. O'qituvchining vazifasi ta'lim jarayoni uchun ijobiy sharoitlar yaratishdir. Biz har kuni jadal rivojlanib borayotgan axborot texnologiyalari asrida yashayapmiz. Yangi kompyuter texnologiyalari tufayli ma'lumot olish va o'quv jarayoni mazmunini boyitish imkoniyati paydo bo'ldi. Bugungi kunda o'qituvchi avvalgidek bilimlarning yagona manbai emas. Zamonaviy texnologiyalar tufayli o'quvchilarning mustaqil ijodiy va tadqiqot olib borishlari uchun ajoyib imkoniyatlar mavjud. O'quvchilarning malumot olishlari uchun hech qanday to'siqlar yoq. Ammo bitta zamonaviy kompyuter ham bolani mustaqil fikrlashga, taqqoslashga, tahlil qilishga va xulosa chiqarishga o'rgatolmaydi. Ushbu rol o'qituvchiga yuklangan. Aynan o'qituvchi bolaga aqliy faoliyatni o'rgatadi, aynan o'qituvchi o'quvchi shaxsini intellektual va axloqiy shakllantirishda ishtirok etadi. O'qituvchilar har xil, ammo barchasini birlashtiradigan bitta fazilat bor - bu bolalarga bo'lgan muhabbat. Bu sifat har doim eng muhim hisoblanadi. Haqiqiy o'qituvchi biladiki, siz bolalarga qanchalik ko'p mehr bersangiz, shuncha ko'p olasiz. Bola 9-11 yilni maktab devorlarida o'tkazadi. Maktab ikkinchi uyga aylanadi. Ota-onalar uchun farzandining maktab yillari diqqatli, dono va munosib ustozlar qurshovida otishi juda muhimdir. Darhaqiqat, so'nggi 100 yil ichida eng ko'p o'zgargan texnologiya emas, balki bolalardir. Va ular har o'n yilda o'zgarib boraveradi. Buning sababi - hayotning tezligi, ijtimoiy muhitning xususiyatlari, globallashtirish jarayonining faol davom etishi. Zamonaviy o'quvchilar dars vaqtida faqat o'qituvchi gapiraversa ular uchun bu ahamiyatli emas ya'ni ular an'anaviy ta'limdan zerikkan.

Endi bilim ular uchun qandaydir tarzda qo'llanilishi, foyda keltirishi mumkin bo'lgan taqdirdagina muhimdir. Zamonaviy maktab o'quvchilari uchun uzoq vaqt davomida kitob o'qib o'tirish yoki bitta vazifani uzoq vaqt o'ylash juda qiyin: ular ma'lumotni qisqa qismlarda o'rgatuvchi klip ko'rishni, jonli rasm yoki tushunarli diagramma shaklida ma'lumot olishni afzal ko'rishadi. Darhaqiqat barcha o'qituvchilar oldida yana bir "o'sish uchun" vazifa bor: professional o'quv jamoalari faoliyatida faol ishtirok etish imkoniyatini topish - ularni uslubiy birlashmalar bilan aralashtirib yubormaslik! Kasbiy jamoalarning vazifasi -disiplinlararasi muhitda tajriba almashishni tashkil etish. Ta'limni rivojlantirishda yetakchi davlatlardan biri bo'lgan Xitoyda bunday jamoalarga jalb qilish darajasi juda yuqori. O'qituvchiga nisbatan Lev Nikolaevich Tolstoyning quyidagi so'zlari ahamiyatlidir: "Agar o'qituvchida faqat mehnatga muhabbat bo'lsa, u yaxshi o'qituvchi bo'ladi. Agar o'qituvchida faqat ota-onaga o'xshab o'quvchiga bo'lgan muhabbat bo'lsa, u barcha kitoblarni o'qigan, lekin na ishga, na o'quvchilarga muhabbati bo'lmagan o'qituvchidan yaxshiroq bo'ladi. Agar o'qituvchi mehnatga va o'quvchilarga bo'lgan muhabbatni birlashtirsa, u mukammal o'qituvchidir". Bunga faqat quyidagi xususiyatlarga ega bo'lgan o'qituvchi erishishi mumkin:

- bolalarni sevadigan;
- har xil yoshdagi maktab o'quvchilarining psixologiyasini biladigan;
- bola shaxsiyatining o'ziga xosligini qadrlaydigan;
- bolalarning xatti-harakatlarini kuzatadigan va xulosa chiqarishi mumkin bo'lgan;
- intellektual salohiyatni baholaydigan va bolaning individual rivojlanish strategiyasini qura oladigan;
- bolalar bilan bemaol muloqot qiladigan, ularning sevgisi va hurmatiga erishadigan;
- bolalar jamoasini muvaffaqiyatli boshqaradigan;
- o'z fanini chuqur biladigan;
- yangilikka tayyor va rivojlanishga intiluvchan insonlar.

Ehtimol, endi o'zgaruvchan dunyoda o'qituvchining yangi rolini o'zlashtirish muammosini birgalikda hal qilish uchun aloqalarni o'rnatish va hamkorlik qilish vaqti kelgandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mardonov, Sh., Toshtemirova, S., Ahmadjonov, B., & Koshanova, N. (2020). Structure and Mechanisms of Action of The Educational Cluster. *International Journal of Psychological Rehabilitation*, 27(07), 8104-8111.
2. Toshtemirova, S. (2020). Factors Affecting the Quality of Education and the Importance of the Education Cluster to Address Them. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(4), 151-156.
3. Mardonov, S., Khodjamkulov, U., Botirova, S., & Shermatova, U. (2020). The Need to Educate Young People with the Spirit of Patriotism in the Context of Globalization. *Journal of Critical Reviews*, 7(12), 243-247.
4. Toshtemirova, S.A. (2019). Klaster yondashuvi asosida mintaqaviy ta'lim tizmini boshqarish. *NamDU ilmiy axborotnomasi*, 7(11), 361-367.
5. Н.С.Кенжаева (2020). Урта осийё давлат университети (САГУ) олимларининг помирга уюштирилган экспедицияларда иштироки (1923-1928 йилл) // *ILIM ham JAMIYET* № 2. С. 56-58.
6. Toshev S. (2020). TARIX FANINI O'QITISHNDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. *Science and Education*, 1(Special Issue), 6

**"TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHNING ZAMONAVIY
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH"**

Ulmasov Isroiljon Ikromjon o'g'li

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani

49-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Texnologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologiya darslari haqida umumiy tushunchalar haqida fikr yuritiladi. Bundan tashqari, texnologiya darslarini hayotimiz tutgan o'rni va texnologiya darslarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish maqolaning asosiy mazmunini tashkil qiladi.

Kalit so'zlar: texnologiya darslari, innovatsion texnologiya, pedagogik texnologiya, dizayn.

Texnologiya fanini o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o'ziga xos jihatlari bor. O'quvchilarni texnologiya fanini to'liq o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatma materiallar, elektron materiallar, virtual stendlar hamda ishchi holatdagi mashinalarning ishlab chiqarishdagi namunalari va maketlaridan foydalanilish, texnologiya faniga oid televizor, radioda berilgan eshittirishlarni ko'rish, o'rganilgan ish usullarini bajarish, jurnal va gazetalarda berilgan ma'lumotlarni o'rganib borish, texnologiya faniga oid atamalarni topishda media vositalardan foydalanib, didaktik topshiriqlarni bajarish axborot manbalaridan (televizor, radio, audio-video yozuv, telefon) foydalana olish; fayllarni ochishda media-madaniyatga rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur fanni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanganimizda fan bo'yicha o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarda zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida taqdimotlar namoyish qilganimizda o'quvchilar ko'rish orqali chuqurroq tasavvur va bilimga ega bo'ladilar. Bizningcha texnologiya darslarida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish katta ijobiy natija beradi. Chunki oldin o'quvchilarga texnologiya darslarida amaliy mashg'ulotlar jarayonida buyumlar tayyorlash jarayonini o'qituvchi tomonidan birma-bar namoyish qilib berilar edi, bu ortiqcha vaqt sarflanishiga, ayrim paytlarda o'qituvchining qayta ko'rsatib berishiga ham to'g'ri kelar edi. Bugungi kunda esa axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanib tasvirga olingan mehnat operatsiyalarining videodarslarini o'quvchilarga havola etib,

o'quvchilar ishini o'qituvchi tomonidan bema'lol nazorat qilish imkonini beradi, o'quvchilarning bilim darajalarini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi.

Texnologiya darslarida zamonaviy (innovatsion, pedagogik va axborot) texnologiyalarini qo'llashning asosiy bo'limlari «Texnologiya va dizayn», «Servis xizmati» hamda «Qishloq xo'jalik asoslari» yo'nalishlari berilgan. Siz ulardan birini to'liq o'rganasiz. Shuni e'tiborga olish kerakki, «Texnologiya va dizayn» yo'nalishi uchun darslikda «Elektrotexnika ishlari» hamda «Uy-ro'zg'or buyumlarini ta'mirlash» nomli boblar berilgan. Bu boblarni «Qishloq xo'jalik asoslari» yo'nalishlarini o'rganayotgan o'quvchilar ham o'rganadilar. Siz mashg'ulotlar va uyushtiriladigan sayohatlar davomida ko'plab sohalarga oid kasb-hunar turlari bilan tanishasiz. Kelajak hayotingizda shu kabi kasb-hunarlardan birini egallab, o'z sohasining mohir ustasi bo'lib yetishasiz. Bu bilan siz jamiyatimiz ravnaqi uchun o'z hissangizni qo'shasiz. Ta'lim sohasidagi ilmiy-pedagogik adabiyotlarda texnologiya, pedagogik texnologiya, texnologik yondoshuv, ta'limni texnologiyalastirish, texnologik tayyorgarlik haqida so'z yuritilib, ularga turlicha talqin va ta'riflar beriladi. Menimcha, avvalo «texnologiya» so'zining ma'nosini bilish maqsadga muvofiq. «Texnologiya» so'zining grek tilidan tarjimasi tayyor mahsulot, buyumlar olish maqsadida ishlab chiqarishning mos keladigan qurilma va jihozlari bilan xom-ashyo va materiallarini ishlov berish usullari majmuasini tizimlashtiruvchi fanni anglatadi. Shuning uchun bo'lsa kerak, ba'zida uni «texno» - hunar yoki san'at, «logos» - fan deb, buyum olish uchun xom-ashyolarga ishlov berish san'ati haqidagi fan sifatida e'tirof etishadi. Shu nuqtai nazardan bo'lsa kerak, Yevropa mamlakatlarida, jumladan Germaniya va Rossiya maktablarida «Mehnat ta'limi» o'quv predmetini «Texnologiya» yoki «Texnologik ta'lim» deb yuritilishi maqsadga muvofiq hisoblayman. Bundan tashqari, o'quvchilarni texnologiya darslarida texnik ijodkorlikni, qobiliyatini, tafakkurini rivojlantirish, dars jarayonida turli va tabiiy hamda metall va metallmas materiallarga texnologiya asosida ishlov berish usullarini o'rgatish orqali kasb-hunarga yo'naltirishni yanada kuchaytirish, xalq hunarmandchiligi asoslari, ro'zg'orshunoslik, elektrotexnika ishlarini bajarishda kasb-hunarga yo'llash bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni egallash hamda ularni hayotda qo'llay olish layoqatini shakllantirish ko'zda tutilgan. Mehnat va uni o'qitish metodikasi fani ta'lim metodikalari kursi fani hisoblanib, fanning asosiy ilmiy izlanishlari natijalariga tayangan holda, ilg'or o'qituvchilarning ish tajribasi bilan boyitilgan materiallar asosida yoritib beraladi. O'quvchilarni amaliy mehnatga tayyorlash va ulami mehnat malaka va ko'nikmalarini egallashlarini ta'minlaydi. Mehnat ta'limining tarbiyaviy ahamiyati o'quvchilarda mehnatsevarlik, mas'uliyat, intizomlilik, burch hissi, jamoatchilik hissini tarbiyalashda, o'quvchilarning aqliy o'sishida eng muhim iroda va ahloqiy sifatlaming rivojlanishiga yordam beradi. O'quvchilar o'rtasida yo'lga qo'yilgan o'zaro yordam esa, ularda do'stlik, birodarlik, umumlashish, jamoatchilik kabi fazilatlarini tarbiyalaydi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya o'quv fanini o'qitishning asosiy

maqsadi - o'quvchilarda texnik-texnologik hamda texnologik jarayon davomida bajariladigan operatsiyalar yuzasidan olgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatida qo'llash, kasb-hunar tanlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya o'quv fanini o'qitishning asosiy vazifalari:

- materiallar va ularning xossalari, xususiyatlari hamda texnik obyekt va texnologik jarayonlarga oid ma'lumotlarni o'rganish;
- texnik obyekt hamda texnologik jarayonlarda maxsus va umummehnat
- operatsiyalarini bilish;
- texnologik jarayonlarni boshqarish, maxsus va umummehnat operatsiyalarini amaliyotda qo'llay olish;
- texnik va kreativ fikrlashni, intellektual qobiliyatlarini shakllantirish; texnologik jarayon va tayyorlangan mahsulotlarni bajarish ketma-ketligi hamda mahsulot sifatini tahlil qila olish;
- buyum va jarayonlarni bajarishga oid xulosalar chiqarish hamda mehnat operatsiyalarini, mahsulot sifatini baholay olish;

ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash ishlarini amalga oshirishda tayanch va texnologiya faniga oid kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirishdan iborat. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya fani boshlang'ich ta'lim yo'nalishida umumlashgan holda, 5-9-sinflarda "Texnologiya va dizayn", "Servis xizmati" yo'nalishlarida o'qitiladi.

Texnologiya fanidan darslarda grafikli organayzerlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega bolib, mavzuga oid ma'lumotlarni og'zaki ravishda o'zlashtirish ko'rsatkichi 10% bolgan sharoitda dars otish samarasiz boladi. Darslar davomida o'quvchilarga o'quv materialni ko'rgazmali shaklda taqdim etish lozim. O'quv materialini korgazmali taqdim etish orqali o'qitish samaradorligi natijaviyligiga erishish mumkin. Chunki, xalqimizda bir naql bor «Ming marta eshitgandan ko'ra, bir marta ko'rgan yaxshi». Shunday ekan, yuqorida keltirilgan fikrlardan foydalanib, grafikli organayzerlardan "Tikuvchilik materialshunosligi" darslarida qo'llanilishini "Tabiiy tollalar" mavzusida ko'rib chiqamiz:

Klaster - (tutam, bog'lam) - axborot xaritasini tuzish yo'li – barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish. Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi. Klaster interfaol metodi - ta'lim oluvchini mantiqiy fikrlashga, umumiy fikr doirasini kengaytirishga, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga asoslangan. Fikrlashning tarmoqlanishi pedagogik strategiya bo'lib, u ta'lim oluvchilarning bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam berib, ularni mavzuga

taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va aniq ravishda ma'lum ketma-ketlik bilan uzviy bog'langan holda tarmoqlanishlariga o'rgatadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Satbayeva «Mehnat va uni o'qitish metodikasi». Darslik. T.: TDPU. 2015-yil.
2. Mavlonova R. A., Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Mehnat va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. T.; TDPU. 2007-yil.
3. Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P., Sanaquiova A.K. "Texnologiya" 2-sinf darsligi. T.; "Sharq". 2018-yil
4. Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P., Sanaqulova A.K. Mehnat ta'limi 3-sinf darsligi. T.; "Sharq". 2016-yil

MATEMATIKA FANIDAN GEOMETRIK SHAKLLARNI O'RGATISH METODIKASI

Mirzayeva Feruzaxon Abdinumonovna

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani

49-umumiy o'rta ta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning matematika faniga bo'lgan qiziqishini oshirishga, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirishga, o'z fikrlarini mustaqil bayon qila olish, egallagan bilimlarni ijtimoiy faoliyatlarda qo'llash hamda ta'lim samaradorligini oshirish masalalari o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: geometrik shakl, ko'rgazma, didaktik o'yinlar, perimetr, yuza, hajm tushunchasi, konstruksion.

Zamonaviy ta'limda ta'lim muassasalaridagi o'qitish sifatini ta'minlashga qaratilgan tizimli islohotlar zahirida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahorati, ularning zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalar, ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish borasidagi zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan sanaladi. Mamlakatimizda pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonini modernizatsiyalash, sohadagi zamonaviy rivojlanish tendentsiyalari, ilg'or xorijiy tajribalar va innovatsion yondashuvlar asosida ta'lim mazmuni va o'qitish sifatini takomillashtirish muhimligi sababli u davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Respublikamizda umumiy o'rta ta'lim maktablarining uzluksiz rivojlanishi uchun iqtisodiy, siyosiy, huquqiy shart-sharoit yaratildi. Jumladan, hukumatimiz tomonidan qabul qilingan qator me'yoriy hujjatlarda o'qitishni sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish sohasida qator tadbirlar boshlab qo'yilgan. Mamlakatimiz uchun ilm-fan sohasidagi ustuvor yo'nalishlarni aniq belgilab olishimiz kerak. Hech bir davlat ilm-fanning barcha sohalarini bir yo'la taraqqiy ettira olmaydi. Shuning uchun biz ham har yili ilm-fanning bir nechta ustuvor yo'nalishini rivojlantirish tarafdorimiz.

O'quvchilarni matematika faniga qiziqitirish, befarq qaramasligini ta'minlash har bir bugungi kun pedagogining vazifasi hisoblanadi. Matematika fanida to'rt amalning bajarilishini o'rgatish bilan birga shakllar, ular tuzilishi, farqini va o'lchamini o'rgatish zaruriyati ham ahamiyatga ega. Bu geometriya fanining ilk tushunchalari hisoblanadi. Bunda boshlang'ich sinf o'qituvchisining roli nihoyatda kattadir. Geometriya 2500 yildan avvalroq paydo bo'lgan. Geometriya yunoncha so'z bo'lib "yerni o'lchash" degan ma'noni bildiradi ("geo" -yer, "metrio" -o'lchayman). Geometriyaning fan sifatida shakllanishiga qadimgi Misr, Bobil, ayniqsa Yunoniston olimlari katta hissa qo'shdilar. Yer maydonlari sathini o'lchash, ariqlar o'tkazish, turli ko'rinishdagi idish, savatlar, omborlarga qancha suyuqlik, don va boshqa mahsulotlar sig'ishini bilish zaruriyati

geometriyaga oid dastlabki ma'lumotlarni paydo bo'lishiga olib keldi. Nuqta, kesma, sinig chiziq, to'g'ri chiziq, ko'pburchak, uchburchak, to'g'ri to'rtburchak, kvadrat, aylana, doira, shar, kub bularning hammasi geometrik shakldir. Har qanday geometrik shakl nuqtalar to'plamidan iborat. Buyuk yurtdoshlarimiz Muhammad Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug'bek va ularning shogirdlari geometriya fanini o'z asarlari va ilmiy natijalari bilan boyitdi.

Farobiyning fikricha, ta'lim - tarbiya jarayonining har bosqichida o'quvchilarning bilimlarini o'zlashtirishi, o'ziga xos tarzda fikrlashi, tasavvur qilishi va his etishi orqali amalga oshadi. Inson tug'ilganidan fikrlash quvvatiga ega boladi va u bolaning o'sishi bilan rivojlanib boradi. Olimning fikricha, inson aqliga sig'adigan tushunchalarning kishi ongida saqlanib qolishi, bilishning natijasi sanaladi. Farobiyning: "Bolada katta imkoniyatlarga ega bo'lgan ko'ngil bor. U his tuyg'uga, tafakkur orqali anglash xususiyatiga ega. Hissiyot va tafakkur bilan jismlar tushuniladi", - degan xulosasi fikrimiz isbotidir. Geometriya turli shakllarning xossalari aniqlash, tekshirish, ularni uzunliklari, yuzi, hajmlarini hisoblash bilan shug'ullanadi. Geometriya material dasturda mustaqil bo'lim sifatida o'qitish jarayonida ajratib ko'rsatilmaydi.

Fazoviy munosabatlar. Geometrik shakllar, Kattaliklar bo'yicha-mavjud hayotiy tajribalarni tizimga solishni davom ettirish, geometrik shakllarni atrof borliq buyumlarining obrazi sifatida idrok etish;

- uzunlik o'lchov birligi km va uning belgilanishi: km (kilometr) bilan tanishish;

- uzunlik o'lchov birliklari: km, m, dm, sm va mm orasidagi munosabatlar haqida tasavvurga ega bo'lish;

- yuz o'lchov birligi kv.m, kv.dm va hokazolar bilan tanishish; -aylanani teng bo'laklarga bo'lishni, ichki ko'pburchaklar chizishni o'rganish; -katakli varaqda simmetrik shakllar chizish; -poletka bilan ishlashni o'rganish;

- shakllarni perimetrlari va yuzlarini turli usullar (o'lchashlar, kattaliklarni sanash) bilan taqqoslashni o'rganish;

- to'g'ri to'rtburchakning perimetri va yuzini hisoblash formulalari bilan tanishish;

- to'g'ri chiziqlarning perpendikulyarligi va parallelligi haqida tasavvurga ega bo'lish;

- uchburchaklarning klasifikatsiyasini bilish; -murakkab shakllardan tanish shakllarni topish;

- geometrik shakllarning ko'rinishini o'zgartira olishga o'rganish. Fazoviy munosabatlar geometrik shakllar va kattaliklar bo'yicha o'quvchi quyidagi tasavvurlarga eta olish kerak.

- uzunlik o'lchov birligi km va uning belgilanishi km haqida; -yuz o'lchov birligi kv.dm va uning belgilanishi haqida; Bilim:

- uzunlik o'lchov birliklari orasidagi munosabatlarini; -geometrik shakllarning ko'rinishlarini o'zgartirish usullarini; Ko'nikma :

-o'rganilgan tanish geometrik shakllarni nafaqat alohida, balki boshqa shakllar bilan turli uyg'unlikda namoyon bo'luvchi atrof-muhitdagi buyumlar, modellar, rasmlar, chizmalardan qiynalmay topa olish;

- chizg'ich yordamida kesma uzunligini (to'g'ri to'rtburchak uzunliklari yig'indisini) o'lchashni va berilgan uzunlikdagi kesmani chizishni;

-berilgan o'qqa nisbatan simmetrik bo'lgan sodda shakllarni chiza olish. Fazoviy munosabatlar. Geometrik shakllar va kattaliklar bo'yicha o'quvchi quyidagi tasavvurlarga eta olishi kerak: - uzunlik o'lchovi birligi kilometr va uning belgilanish: km (kilometr) haqida;

- yuz o'lchovi birligi kvadrat detsimetr va uning belgilanish: kv. dm (kvadrat detsimetr) haqida.

Geometrik material bilan tanishishda o'lchashlarga ancha katta o'rin berilgan, bolalar nuqta, chiziqlar, kesma, egri chiziq, santimetr, kesmalarning uzunligini taqqoslash va o'lchash, burchak, to'g'ri burchak, ko'pburchaklar to'g'risida ma'lumotlarga ega bo'lishlari ko'zda tutilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraxmonov A. Ulug,,bek akademiyasi. T.: "Fan", 1994.
2. Ahmedov A. Ulug,,bek. T.: "Fan", 1989.
3. Axmedov B. Ulugbek. T.: "Fan", 1965.
4. Ahmedova M. O,,rta Osiyoning mashhur matematiklari. T.: "O,,qituvchi", 1964.
5. Vamberi X. Buxoro yohud Movoraunnahr tarixiyu T.: "Adabiyot va san'at", 1990.
6. Ibodov J., Matvievskaya T. Ulug`bek shogirdi Ali Qushchi. T.: "Fan", 1994.
7. Щеглов В.П. Избранные труды. Т.: "Фан", 1989.

**MATNLI MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH – O'QUVCHILARDA
MATEMATIK TAFAKKURNI SHAKLLANISHINING OMILI SIFATIDA.
BOSHLANG'ICH SINFDa MATEMATIKA FANINI O'RGANISHNING
ASOSIY JIHATLARI**

Abdurahmonov Boburjon

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani

49-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinfdagi matematika fanini o'rganishning asosiy jihatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinflarda matnli masalalarni o'quvchilarga o'rgatish, matematika, innovatsiya.

Boshlang'ich sinfdagi matematikada qanchalik nazariy bilim berishga e'tibor berilsa, masalalar yechishga ham shuncha e'tibor berish hatto ko'proq diqqatni qaratish ahamiyatlidir. Chunki masalalar yechish bilan mustaqil fikrlash, mashq qilish, ko'nikma va malakasi shakllantirish bilan birga nazariy bilim ham olinadi. O'quvchilarning zeriktirmaslik masala yechishdan bezdirmaslik maqsadida turli mazmunli qiziqarli masalalar yechtirish bilan ularda motiv hosil qilishga erishiladi. Algebraik masalalar yechtirishda darslikda mashqlar bilan chegaralanib qolmasdan boshqa adabiyotlardan foydalanib, mavzuga oid masalalar tanlab yechish maqsadga muvofiqdir. Faqatgina tayyorlarni yechib qolmasdan, o'quvchilarning o'zlari mavzuga bog'liq hayotiy masalalar tuzib yechishlari yanada maqsadga muvofiqdir. Matnli masala biror bir vaziyat (vaziyatlar) ning tabiiy tildagi ifodasi (tavsifi) bo'lib, unda bu vaziyatning biror-bir qismiga miqdoriy xarakteristika berish, uning qismlari orasidagi ba'zi munosabatlar bor-yo'qligini aniqlash yoki bu munosabat turini aniqlash talab etiladi. Har qanday matnli masala ikki qismdan iborat: shartlar va talabalar (savol). 1-masala. Ushbu «Maftuna 10 ta olma va 5 ta nok oldi, Ali esa 7 ta olma oldi. Bolalar nechta olma olishgan?»

Yechish. Masalada nok haqidagi ortiqcha ma'lumot bor. Berilgan «5 ta nok» ortiqcha. Hayotda vujudga keladigan muammoli vaziyatlar asosida talabini bajarish uchun yetarlicha ma'lumotlar bo'lmagan masalalar uchrashi ham mumkin. Boshlang'ich sinfdagi sodda va murakkab masalalarni yechish malakasini tarkib toptirish bo'yicha birinchi va ikkinchi sinflarda boshlangan ish uchinchi sinfdagi davom ettiriladi. Uchinchi sinfdagi, eng oldin, dastur tomonidan birinchi va ikkinchi sinflar kurslariga kiritilgan sodda va murakkab masalalarni yechish ko'nikma va malakalari yanada mustahkamlanadi. To'g'ri, bunday masalalarni yechishda o'quvchilar bir xonali, ikki

xonali, uch xonali sonlar bilangina emas, balki ko'p xonali sonlar bilan ham tegishli hisoblashlar bajarishadi. Bundan tashqari uchinchi sinf kursida bir qator yangi ko'rinishdagi sodda va murakkab masalalar berilgan. Uchinchi sinfda o'quvchilarning masalalarni tenglamalar tuzish bilan yechish usulini egallashlariga doir asosiy ish amalga oshiriladi. Xususan uchinchi sinfda noma'lumni topishga doir sodda masalalarni yechish ko'nikmasi mustahkamlanadi. Shu bilan birga bolalar ayirma yoki munosabat tushunchalari bilan bog'liq bo'lgan sodda masalalarni va har xil murakkab masalalarni algebraik yechish usuli bilan birinchi marta uchrashadilar. Matnli masalalar yechish u yoki bu tushunchani, munosabatni, hisoblash malakalarini tarkib toptirishdan tashqari, o'quvchilarning bilim doiralarini kengaytirishga, ba'zi miqdorlar va ular orasidagi bog'lanishlarni chuqurroq tushuntirishga imkon beradi. O'quvchilarning masalani tahlil qilishning umumiy metodini qay darajada egallab olganliklarini va masala yechimini mustaqil topishda ularga yordam beradigan vositalarni qanday qo'llana olishlari masalalar yechish malakasini hosil qilishda muhim rol o'ynaydi. Masalaning mazmunini o'zlashtirish masalaning qisqa yozuvini bajarish, yechish rejasini tuzish, yechimni tegishli yozma yoki og'zaki tushuntirishlar bilan yozish, yechimning to'g'riligini tekshirishdan iborat. Masala ustida ishlash uning mazmunini o'zlashtirishdan boshlanadi. O'quvchilar masalani o'qib chiqib, unda aks ettirilgan hayotiy vaziyatni aniq tasavvur qila olishlari kerak. Uchinchi sinf o'quvchilari buni mustaqil bajara oladigan bo'lishlari kerak. Masalani qisqa yozish malakasini tarkib toptirilishiga birinchi sinfdan boshlaboq katta e'tibor beriladi. Shu bilan birga, birinchi sinfda masalaning qisqa yozuvi, asosan, o'qituvchi rahbarligida amalga oshirilgan bo'lsa, ikkinchi va uchinchi sinflarda bolalarni masalaning qisqa yozuvini mustaqil bajarishga tayyorlash vazifasi qo'yiladi. Shuni eslatib o'tamizki, masalaning sharti qiyin bo'lganda, berilganlar orasidagi bog'lanishlarni tushunib olish qiyin bo'lganda yangi xil masalalarni yechishda qisqa yozuv maqsadga muvofiqdir. Bir qator masalalarni rasm va chizmalar bilan tasvirlash katta yordam beradi. Shuni eslatib o'tamizki, masalalarga chizma yoki rasm yasash uchun biror umumiy ko'rsatma berib bo'lmaydi. Ko'pincha, bir masalaning o'ziga doir grafik tasvirlarni har xil usul bilan berish mumkin. Shu sababli o'qituvchining vazifasi bu ishga doim rahbarlik qilishdan, grafik model yasashning eng ratsional formalarini tanlashda o'quvchilarga yordam berishdan iborat. Masalalarni yechish jarayonida o'quvchilar yangi matematik bilimlarini egallaydilar, amaliy faoliyatga tayyorlana boradilar. Masalalar ularning mustaqil fikrlashlarini rivojlantirishga imkon beradi. Shuningdek masala yechish o'quvchilarning shaxsiy tarbiyalarida ham katta ahamiyatga ega. Shuning uchun o'qituvchining matnli masala haqida, uning tuzilishi haqida chuqur tasavvurga ega bo'lishi, bunday masalalarni turli usullar bilan yecha olishi muhimdir. Boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'limning muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Boshlang'ich sinfda o'rganiladigan fanlar inson hayotidagi muhim fanlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim predmetlari ichida

matematikani o'qitish asosiy o'rin tutadi. Matematika dasturi o'z ichiga avvalo natural sonlar bilan to'rt arifmetik amal bajarishni oladi. Bu matematikaning yadrosini tashkil qiladi. Shu bilan birga algebra va geometriyaning asosiy tushunchalari, asosiy miqdorlar kiritilgan, ular arifmetik amallar bilan zaruriy o'rinda qo'shib o'qitiladi. Sonni nomerlash va ular ustida arifmetik amallar bajarish boshlang'ich matematika kursining asosini tashkil qiladi. Unga qo'shib algebra va geometriya elementlari o'qitiladi. Dasturda natural sonlar va 0 haqidagi ma'lumotlarni asta-sekin o'nlik, yuzlik, minglik va ko'p xonali sonlar konsentrlari (takroriy) kiritish nazarda tutiladi. Bu o'nlik sanoq sismavzusining xususiyatlari bilan og'zaki va yozma nomerlashni takror-takror qo'llash orqali beriladi. Birinchi o'nlik nomerlashda 1-10 sonlarini sanash, nomerlashni aytish, ketma – ketlikning katta-kichikligini o'zlashtirish nazarda tutiladi. 1-o'nlik bilan 0 soni ham birga o'rgatiladi. Uni bo'sh to'plamning xarakteristikasi sifatida berilgan. Nomerlash davomida 11-20, keyin, 21-100 ichida sonlarni nomerlash qaraladi. 1, 2 . . . o'nliklarni hosil qilish birgalikda o'nliklarni ya'ni o'nlik sanoq sismavzusining mohiyati tushuntiriladi. Keyingi sinflarda 100 ichida, 1000 ichida va ko'p xonali sonlar yozma va og'zaki nomerlash, arifmetik amallar bajarish komponentlarining nomlarini o'rgatishlar amalga oshiriladi. Boshlang'ich matematikaning dasturida, oldingidek arifmetik materialda asosiy o'rinni egallaydi. Bunda arifmetika nazariyasi (amallar va ularning xossalari, komponentlar va natijalar orasidagi bog'lanish, miqdor, son, o'lchash, hisoblash, masalalar yechish, sanoq sistemasi mavzusi)ni shakllantirishning mukammal mavzusi ko'zda tutilgan. Shunga mos boshlang'ich matematika o'qitish metodikasi ham bir muncha rivojlantirilgan. Kichik yoshdagi o'quvchilarni o'qitishning barcha bosqichlarida ularning fikrlash faoliyatlarini aktivlashtirishga tayin faktlar va kuzatishlarni o'z vaqtida umumlashtirishga, ayrim masalalar orasidagi o'zaro bog'lanishni tayinlashga, bolalarda mustaqil ishlash, o'quvchilarni paydo qilishga qaratilgan ya'ni asoslangan usul va uslublarni maktab dasturiga kiritilgan. Butun nomanfiy sonlarni nomerlash va ular ustida amallar bajarish matematika kursining asosini tashkil qilib, unga algebra va geometriyaning boshlang'ich elementlarini kiritish, buning natijasida son, arifmetik amallar va arifmetik munosabatlar kabi arifmetik tushunchalar yuqoriroq darajada qarash ko'zda tutilgan. Butun nomanfiy sonlarni og'zaki va yozma nomerlash, boshlang'ich matematikaning asosiy masalalaridan biri. Og'zaki nomerlash bilan o'quvchilarni sanashga o'rgatish, ularda 1, 2, 3 . . . so'zlar bilan sonlarni ifodalash katta o'rin egallaydi. Sonlarni yozma nomerlashda 10 ta raqam (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) boshlang'ich tushunchalarni kiritish ham bosh vazifalardan biridir. Matematika dasturi oldin natural son va nol haqidagi og'zaki va yozma nomerlashni o'n ichida keyinchalik 11-20 ichidan. Keyinchalik yuz, ming, million ichida takror – takror o'rgatish ko'zda tutilgan. Uni biz konsentrlar bo'yicha o'rgatish nomi bilan ataymiz. Sonlar yozma nomerlashda faqat 10 raqami ishlatilishini, lekin og'zaki nomerlashda yangi so'zlarni paydo bo'lishini qayta-qayta tushuntirish lozim, masalan, nol, bir, ikki, . . . o'n,

yigirma, o‘ttiz, qirq, ellik, . . . yuz, ming . . . so‘zlar yangi konsentrlarni o‘qitish jarayonida kelib qo‘shilaveradi. O‘qitishning boshidanoq bolalarda ba‘zi muhim umumlashtirishlar shakllanadi. Masalan, natural qatordagi har bir navbatdagi son qanday hosil bo‘lishi aniqlanadi. Qatorning ixtiyoriy soni bilan undan oldingi keladigan va keyin keladigan sonlar orasidagi munosabatlar o‘rnatiladi. (a sonidan olingan $a-1$, keyin $a+1$ son kelishi, 1 dan boshqa).

Adabiyotlar:

1. Ochilova M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi 2000
2. Saidahmedov N.S. Pedagogikamalyotda yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash na'munalari. T.R.T.M 2000
3. B.Toshmurodov, A.K.Suvonqulov "Boshlang'ich sinf matematikasida qiziqarli masalalar yechishning ta'limiy ahamiyati" Jizzax 1996 yil.
4. M.Moro va boshqalar. "Boshlang'ich sinflarda matematika o‘qitishning metodikasi" 1995 yil.

**“JAMIYATDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNI
YUKSALTIRISH”**

Madumarov Soxibjon Vaxoboyevich

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani

49-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Davlat va huquq asoslari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada aholining huquqiy madaniyati muammolari yoritilgan. Aholining huquqiy savodsizligi, huquqiy hujjatlarning nomuvofiqligi, huquqiy davlat qurishda huquqiy ong va huquqiy madaniyatning o'rni kattaligi va buning uchun avvalo har bir shaxsning huquqiy immunitetini, huquqiy savodxonlik darajasini yaxshilash masalalari yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: davlat, huquq, qonun, huquqiyong, huquqiy madaniyat, partiya, shaxs, farmon, jamiyat, demokratiya, siyosat, norma.

Huquqiy madaniyat xalqimizning azaliy an'analariga, udumlariga, tiliga, diniga, ruhiyatiga asoslangan holda insof va iymon, adolat va qonuniylik, insonga yuksak hurmat va e'tibor, sabr-toqat kabi ma'rifat va haqiqat tuygularini ongimizga singdirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham kishilarning fikrini, dunyoqarashini mustaqilligimiz yo'lida fidokorona mehnat qilishga yo'naltirilgan huquqiy madaniyatni yuksaltirish hayotiy zaruriyatdir. Aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksaltirish, huquqiy ta'lim va ma'rifatni, jamiyatda huquqiy bilimlar tartibotini tubdan yaxshilash, inson huquq va erkinlariga chuqur hurmat va ehtiromga asoslangan munosabatni, odamlarda qonunga itoatkorlik tuygusini, qonunlarni bilish va unga qat'iy amal qilish saodatmandligini qaror toptirish bugungi kunning zaruriy talabi bolib kelmoqda. Huquqiy demokratik davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish jarayonida, avvalo, har bir fuqaroning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirib borish asosiy va muhim vazifa hisoblanadi. Huquqiy davlat qurishning zaruriy sharti - bu qonunlarning sozsiz bajarilishidir. Qonunlarning bir xilda va sozsiz bajarilishi har bir shaxsning oz vazifasiga munosabati va zimmasidagi mas'uliyatni his qilishiga bog'liqdir. Avvalo huquqiy ong va huquqiy madaniyatga olimlar tomonidan berilgan turlicha ta'riflar bilan tanishib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi, jumladan, professor Islomov huquqiy ongga shunday ta'rif beradi: "Huquqiy ongni mamlakat fuqarolarining ham amaldagi huquqqa, yuridik amaliyotga, fuqarolar huquqlari, erkinliklari, majburiyatlariga, ham orzu qilingan huquqqa va boshqa huquqiy hodisalarga munosabatini ifodalovchi huquqiy sezgilar, g'oyalar, baholar, tasavvurlar tizimi sifatida ta'riflash mumkin". Professor Dmitrievning ta'rificha: "Huquqiy ong bu insonlarning va ularning turli birliklarining hamda butun jamiyatning amaldagi huquq va huquqiy hodisalarga nisbatan qarashlari, g'oyalari, tasavvurlari yig'indisidir".

Huquqiy madaniyatga berilgan ta'riflarga kelsak, U.Tajixanov va A.Saidovlar o'zlarining Huquqiy madaniyat nazariyasi nomli kitobida huquqiy madaniyatga shunday ta'rif berishadi: "Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizimning darajasini, xalqning bu huquq tizimidan xabardorlik darajasini, fuqarolarning qonunga bo'lgan hurmati, huquqiy normalarning ijro etilish darajasi, huquqqa rioya qilmaganlarga murosasiz bo'lish, qonunga itoatkorlik darajasini tushunamiz". Demak, yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, qabul qilinayotgan qonunlar, har qanday normativ-huquqiy hujjatlar, huquq sohasida bo'ladigan o'zgarishlardan toliq tarzda xabardor bolib, o'rganib chiqilishi natijasida huquqiy ong va tushunib yetib unga amal qilinishi esa huquqiy madaniyatni shakllantiradi. Huquqiy madaniyatning yuksak darajada bo'lishi huquqiy davlatning o'ziga xos xususiyatidir. Bozor iqtisodiyotini shakllantirish sharoitida huquqiy madaniyatni oshirish muhim vazifa sanaladi. Fuqarolarning yuksak huquqiy ongi va huquqiy faolligi ma'rifiy jamiyatda huquq ustuvorligining, huquqiy davlatning poydevoridir. Fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish, huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurashishning zarururiy talabidir. Haqiqattan ham shunday, huquqiy immunitet shakllangan shaxsga tashqaridan kirib keladigan yot goyalar, qarashlar, qonunga xilof xatti-harakatlar oz ta'siriga ega bo'lmay qoladi. Ijtimoiylashuv natijasida shaxslar ezgulik va adolat, inson sha'ni va uning toptalishi hamda erkinlik va qullik kabi qonuniyatning mavjudligini anglab idrok etishadi. "Nima yaxshi-yu nima yomonligini" tushunib yetishda esa ularga aynan huquqiy savodxonlik, huquqiy yetuklik yordam beradi.

Mamlakatimizda mustaqillikka erishganimizdan song aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishga katta e'tibor berib kelinmoqda. Jumladan, 1997-yil 29-avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi" qabul qilingan edi. Unda aholi huquqiy madaniyat darajasining oshirilishi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati xodimlarining bilimdonligiga kop jihatdan bogliqligi, huquqiy madaniyatning ilmiy asoslarini tadqiq etishni ragbatlantirish, ijtimoiy - huquqiy tadqiqotlarni tashkil etish va boshqa masalalar oz aksini topgan. Biroq bugungi kunga kelib zamon o'zgarishi, fuqarolarning fikr yuritish darajasi ozgarganligi sababli ushbu milliy dasturni yangilash vazifasi qoyilmoqda. Bundan tashqari 2017 -yil 7- fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategyasi to'g'risida"gi Prezident farmoni, 2017-yil 7- sentabrda qabul qilingan "Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida"gi qonun, 2018- yil 13- apreldagi "Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya orgnlari va muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora -tadbirlari to'g'risida"gi Prezident farmoni, 2019- yil 9- yanvardag " Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident farmoni va boshqa me'yoriy - huquqiy hujjatlarning qabul qilinganligini ko'rish mumkin. Aholining qonunlarga huquqiy

jarayonlarga ishtirokini va ularning xabardorlik darajasini aniqlash uchun alohida jamoatchilik fikri so'rovlari ham o'tkazilib turiladi. Misol tariqasida 2017-yilda "Ijtimoiy fikr" jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi tomonidan "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligi" mavzusida jamoatchilik fikri so'rovi o'tkazilgan edi. O'tkazilgan so'rov ma'lumotlariga kora, fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi, ya'ni 90,5 foizi O'zbekiston Konstitutsiyasini "mamalakatdagi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi bosh hujjat", deb hisoblaydi, unda suveren davlat va adolatli jamiyatni shakllantirishning fundamental asoslari, inson huquqlarini himoya qilish va mustahkamlashga, demokratiya va ijtimoiy adolat ideallariga, fuqarolar osudaligi va millatlararo totuvlikni ta'minlashga sodiqlik mustahkamlab qo'yilgan. Mutlaq ko'pchilik fuqarolarning - 86,3 foizining fikricha, asosiy qonun nafaqat davrning zamonaviy talablariga javob beradi, balki istiqbolga mo'ljallangandir deya fikr bildirishgan. Mazkur so'rovda aholining o'z fuqarolik huquqlari to'g'risida xabardorlik darajasi aniqlandi. "Siz o'z fuqarolik huquqlaringizni bilasizmi?", degan savolga fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi - 92,6 foizi tasdiqlovchi ovoz berdi.[8] xuddi shunday ijtimoiy so'rovlar tez-tez o'tkazilib turilishi aholining fikrini o'rganish va ularda mavjud bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etishga katta yordam beradi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga aylanishi, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisi bo'lishi kerak" nomli ma'ruzasida siyosiy partiyalar, ularning parlamentdagi fraksiyalari va deputatlarning faoliyatini tanqidiy tahlil qilib, quyidagi fikrlarni bayon etdi: "Deputatlarning ish uslubini takomillashtirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish maqsadida siyosiy partiyalar orqali: "Markaz - viloyat - tuman" tartibida ishlaydigan yangi tizimni joriy etish ayni muddao bo'lar edi",- degan fikrni bildirganlar, chunki barcha qonunlarning yaratilishi, ishlab chiqilishi deputatlar tomonidan amalga oshiriladi. Ular xalqning orasida bo'lib barcha taklif va tavsiyalar, kamchiliklarni o'rganib chiqib xalq manfaatlaridan, xalq ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda qonunlarni yaratishlari shart va zarur. Bekorga "Markaz-viloyat-tuman" tartibida ishlaydigan tizim deb aytmaganlar, har qanday siyosatda bo'ladigan o'zgarish va qo'shimchalar markazdan viloyatga undan tuman va boshqa chekka hududlargacha yetib borishi xalq xabardor bo'lishi va o'z fikr -mulohazalarini yetkazishi kerak ekanligini hisobga olib bunday tizim yartish kerakligini aytib o'tganlar. Mamlakatimizda ijroga yo'naltirilgan har bir qonun, amaldagi huquqiy hujjatlarga kiritilayotgan o'zgartish va qo'shimchalardan aholini izchil hamda keng xabardor qilishda jamoatchilik ishtiroki va faolligi muhim. Kommunikatsiya texnologiyalari, davlat organlari bilan ijtimoiy sherikchilik imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim.

2019-yilda aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini yaxshilash maqsadida "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident Farmoni qabul qilindi. Ushbu farmonda:

jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish uchun qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi, deya ta'kidlab o'tilgan. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish sohasida muvofiqlashtiruvchi davlat organi bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gulnora Inomjonova. "Nikoh shartnomasi-oila mustahkamligining huquqiy kafolati" ilmiy-amaliy qo'llanma, -T.: Intellekt Ekspert, 2015, 10-b
2. Huquqiy yetuklik - barkamollikka eltadi" Ozbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.-T.: Adolat 2011, 7-b
3. Islomov.Z.M.Davlat va huquq nazariyasi.-T.: Adolat, 2007.-537-b

“INFORMATIKANI O‘QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH”

Isaqov Yorqinjon Erkinjon o‘g‘li

Farg‘ona viloyati O‘zbekiston tumani

49-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi

Informatika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Interfaol o‘qitish – muloqotli o‘qitish bo‘lib, jarayonning borishida o‘qituvchi va o‘quvchi orasida o‘zaro tasir amalga oshiriladi. Interfaol o‘qitishning mohiyati o‘quv jarayonini shunday tashkil etishdan iboratki, unda barcha o‘quvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo‘lib, erkin fikrlash, tahlil qilish va mantiqiy fikr yuritish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. Ushbu maqolada informatikani o‘qitishda interfaol usullardan foydalanish haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘qitish, interfaol, guruh, o‘quvchi, o‘quv jarayoni, axborot, topshiriq.

Informatika, axborotshunoslik - ilmiy informatsiya (axborot, xabar, ma‘lumot)ning mohiyati, umumiy xossalari va imkoniyatlarini, shuningdek, ilmiy kommunikatsiya tizimi (o‘sha ilmiy informatsiyani tarqatish usullari va vositalari majmui)ni o‘rganish bilan shug‘ullanadigan ilmiy fan; inson faoliyatining EHM, kompyuterlar bilan bog‘liq bo‘lgan sohasi. Informatika fani AQShda inglizcha: computer science - komputer fani, Buyuk Britaniyada computing science - hisoblash fani demakdir. Informatika fani ijtimoiy fanlar jumlasiga kiradi. Uning markaziy tushunchasi - ijtimoiy hayotning istalgan sohasi va tarmoqlaridan olinadigan ma‘lumotlar, ya‘ni ilmiy informatsiyadir.

“Informatika” atamasi 1960-yillarda Fransiyada yuzaga kelgan bo‘lib, information va automatique degan farang so‘zlarining birlashmasidan kelib chiqqan. Bu atama ma‘lumotni avtomatik ravishda qayta ishlashni o‘rganuvchi sohani nomlash uchun o‘ylab topilgan. Bugungi kunda umumta‘lim maktablarida informatika fani asosiy fanlar sirasiga kiradi. Boisi, hozirgi axborotlashgan zamonda kompyuter texnologiyasini biladigan, turli dasturlar bilan ishlay oladigan kadrlarga bo‘lgan ehtiyoj katta.

Hozirgi davrda o‘tib kelayotgan avlodni mustaqil fikrlaydigan qilib tarbiyalash vazifasi muhimdir. Ushbu masalaning hal etilishi ko‘p jihatdan o‘qitishning interfaol metodlarini qo‘llashga bog‘liq. Interfaol so‘zi inglizcha “Interakt” so‘ziga mos kelib, “Inter – o‘zaro”, “akt – ish ko‘rmoq, ishlamoq” degan manolarni anglatadi. Darslardagi interfaol faoliyat o‘zaro tushunishga, hamkorlikda faoliyat yuritishga, umumiy, lekin har bir ishtirokchi uchun ahamiyati nazorat topshiriqlarini birgalikda echishga olib keladigan muloqotli aloqani tashkil etish va rivojlantirishni ko‘zda tutadi.

Interfaol metodlardan foydalaniladigan o'quv jarayonida o'quvchilar tanqidiy fikrlashga, shart-sharoitlarini va tegishli axborotni tahlil qilish asosida murakkab muammolarni echishga, alternativ fikrlarni chamalab ko'rishga va asosli ravishda qarorlar qabul qilishga, bahslarda ishtirok etishga, boshqalar bilan muloqot qilishga o'rganadilar. Buning uchun darslarda individual, juftli va guruhli ishlar tashkil etiladi, izlanuvchi loyihalar, rolli o'yinlar, ijodiy ishlar qo'llaniladi, hujjatlar va axborotning turli manbalari bilan ish olib boriladi. Interfaol o'qitish tashkilotchilari uchun, sof o'quv maqsadlaridan tashqari quyidagi jihatlar ham muhimdir:

- guruhdagi o'quvchilarning o'zaro muloqotlar jarayonida boshqalarning qadriyatlarini tushunib etishi;
- boshqalar bilan o'zaro muloqotda bo'lish va ularning yordamiga muhtojlik zaruratining shakllanishi;
- o'quvchilarda musobaqa, raqobatchilik kayfiyatlarini rivojlantirish.

Interfaol usullar bo'yicha o'qitish tashkil etish jarayonida o'qituvchining bergan topshiriqlari mazmuni o'quvchining tafakkurini rivojlantirish uchun kuchli vositadir. Ushbu topshiriqlar turli xil murakkablik darajalarida bo'lib, o'quvchilarni fikr yuritish, o'ylash, tasavvur qilish, yaratish yoki sinchiklab tahlil etishga undovchi bo'lishi lozim. Quyida topshiriq savollarini to'g'ri ifoda qilish uchun tavsiyalar keltiramiz:

1. Topshiriq savollarini aniq va tushunarli darajada qo'yish lozim.
2. Topshiriq mavzu bilan bevosita bog'liq bo'lishi kerak.
3. Muayyan predmetlardan umumiyya borishga harakat qiling. Bu holat o'quvchilarni o'ylashi va savolga javob berishda engillik tug'diradi.
4. Faqatgina "ha" yoki "yo'q", "to'g'ri" yoki "noto'g'ri" degan javoblar beriladigan savollarni berishdan saqlaning.
5. O'quvchilarga o'z intellektual qobiliyatlariga tayangan holda javob beradigan savollarni bering.
6. O'quvchining o'z nuqtai nazarini bildiradigan topshiriqlardan berishga harakat qiling.
7. Qo'yilgan topshiriqqa javob berilganda o'quvchilardan "Nima uchun shunday deb o'ylaysiz?" deb so'rab turing.

Quyida bir qator interfaol metodikalarning tavsifi va mohiyatini keltiramiz:

"Aqliy xujum" metodi. Mazkur metod muayyan mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladigan metod sanalib, u mashg'ulot ishtirokchilarini muammo xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, shuningdek, o'z tasavvurlari va g'oyalariidan ijobiy foydalanish borasida ma'lum ko'nikma hamda malakalarni xosil qilishga rag'batlantiradi. Ushbu metod yordamida tashkil etilgan mashg'ulot jarayonida ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. «Aqliy xujum» metodi tanlab olingan mavzular doirasida ma'lum qadriyatlarni aniqlash, ayni vaqtda ularga muqobil bo'lgan g'oyalarni tanlash

uchun sharoit yaratadi. Har bir ta'lim oluvchi tomonidan bildirilayotgan fikr yoki g'oyalar miqdori rag'batlantirilib boriladi. Bu esa bildirilgan fikrlar orasidan eng maqbullarini tanlab olishga imkon beradi. Bundan tashqari fikrlarning rag'batlantirilishi navbatdagi yangi fikr yoki g'oyalarning tuzilishiga olib keladi. Har bir ta'lim oluvchi o'zining shaxsiy fikri yoki g'oyalariga asoslanishi hamda ularni o'zgartirishi mumkin. Avval bildirilgan fikr (g'oya)larni umumlashtirish, turkumlashtirish yoki ularni o'zgartirish ilmiy asoslangan fikr (g'oya)larning shakllanishiga zamin hozirlaydi. Mashg'ulotlar jarayonida ta'lim oluvchilarning har qanday faoliyatlarini standart talablar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildirilayotgan fikrlarni baholashga yo'l qo'ymaydi. Agarda ularning fikr (g'oya)lari baholanib, boriladigan bo'lsa, ta'lim oluvchilar o'z diqqatlarini, shaxsiy fikrlarini himoya qilishga qaratadilar, oqibatda ular yangi fikrlarni ilgari surmaydilar. Mazkur metodni qo'llashdan asosiy maqsad ta'lim oluvchilarni muammo xususida keng va chuqur fikr yuritishga rag'batlantirish ekanligini etibordan chetda qoldirmagan holda ularning faoliyatlarini baholab borishning har qanday usulidan voz kechish maqsadga muvofiqdir. Zero ta'lim jarayonini tashkillashda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanayotgan ko'pgina rivojlangan mamlakatlar o'quv jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarishga erishayotganliklari hayotda o'z tasdig'ini topmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A. Karimov. "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" - Toshkent, Ma'naviyat 2008 - 61 bet..
2. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 21 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. "Amalga islohotlarimizni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyat qurish – yorug' kelajagimizning asosiy omilidir". Toshkent – "O'zbekiston" - 2013
3. "Axborot texnologiyalari sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish togrisida". "Qishloq hayoti " gazetasi 03.06.05 y.
4. Farberman. B.L . "Ilg'orpedagogiktexnologiyalar". T: 2001 y.

MUSIQA TA'LIMIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Mamatqulov Abdusalom Abduqodirovich

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani

49-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Musiqqa fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'lim jarayonida o'quvchilar musiqa sa'natini butun nafosati bilan o'rganishlari, idrok etishlari ommaviy musiqa faoliyatlari: musiqa tinglash, tahlil qilish, jamoa bo'lib qo'shiq kuylash, nazariy bilimlarni o'zlashtirish (musiqa savodxonligi) raqsga tushish, bolalar cholg'u asboblari chalish va musiqa ritmek jo'r bo'lish masalalarini shakllantirish musiqiy ta'limning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Kalit so'zlar: musiqiy ta'lim, pedagogik texnologiyalar, ta'lim, musiqa, uslubi, ilmiy, innovatsion, zamonaviy vositalar.

Mamlakatimizda yangilangan, jahon andozalariga mos keladigan talim mazmuni o'z – o'zidan emas, balki, ilg'or pedagog – olimlar, metodist o'qituvchilar va jahon miqiyosida orttirilgan pedagogika fani yutuqlari orqali takomillashib boradi. Shu bois ham ta'limni hozirgi bosqichida uni isloh qilish vazifalari yangicha fikrlovchi, shiddatli axborot va axborot texnologiyalari, kompyuterlashgan modeli o'qitish tez rivojlanayotgan sharoitda yosh avlod talim tarbiyasi uchun masul ijodkor o'qituvchilarni shakllantirish vazifasini asosiy o'ringa qo'yimoqda. Mavjud tajribalar shuni ko'rsatadiki, ta'lim mazmuni qanchalik yangilanmasin, mukammal o'quv dasturlari, darsliklar yaratilmasin, o'quv – tarbiya jarayonining samaradorligini taminlashda o'qituvchining pedagogik mahorati, yangi ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirishi va ulardan talim jarayonida unumli va o'rinli foydalana olishiga bogliq boladi. Hozirgi kunda respublikamiz ta'lim tizimida "Ta'lim to'g'risida" gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ning eng asosiy sifat bosqichida belgilangan vazifalarni ro'yobga chiqarish bo'yicha chuqur o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Milliy dasturda ko'zda tutilganidek, zamonaviy axborot texnologiyalari va kompyuterlar tarmoqlari negizida talim jarayonini texnologiyalashtirish hamda axborot tizimi bilan ta'minlash jadal rivojlanmoqda. Fan va ta'limning moddiy, uslubiy bazasi mustahkamlanib, o'quv – uslubiy, ilmiy, innovatsion, zamonaviy vositalar mukammallashib o'quv jarayoniga tadbiq qilinmoqda. Ma'lumki, didaktikaning predmeti orgatish, organish hamda talim mazmunidan iborat. Bu uchala komponentdan birortasini e'tiborda tutmaslik ta'lim mazmunini yo'qqa chiqaradi. O'rgatish ham, o'rganish ham ularning oxirgi natijasi ham ta'lim mazmuniga bog'liqdir. Ta'lim jarayonida har-xil mavzularni o'ziga hos usullar bilan o'rganish uni o'ziga xosligi va

mazmunidan kelib chiqadi, bu esa asosan o'rganishni tashkil etuvchi, yani o'rgatuvchiga (Pedagog o'qituvchiga) bogliq.

Xar qanday fanni, shu jumladan musiqa fanini o'qitish jarayonida ham faollashtiradigan, ularni darsning faol ishtirokchilariga, mustaqil fikrlovchi mushohada qiluvchi o'z fikrlarini bildirib oluvchi o'quvchi sifatida namoyon qilishi uchun imkoniyat yaratuvchi – bu o'qituvchidir. O'qituvchi o'zi va o'rganuvchi o'quvchilar uchun qulay va qiziqarli bo'lgan o'qitish usullari, yo'llari, shakllari, vositalari ulardan foydalanish shart-sharoitlarini belgilaydi, ilg'or pedagogik texnologiyalar yordamida o'quv jarayoni samaradorligini oshirishga harakat qiladi. Shu boisdan ham pedagogik texnologiya, didaktik texnologiya, ta'lim texnologiyalariga o'quv jarayonidagi eng samarali vositalar sifatida qaralmoqda. Ulardan bugungi kunda jahon pedagogikasi amaliyotida keng foydalanilmoqda. O'zbekistonning "Talim to'g'risida"gi qonuniga kora 9+3 yillik majburiy umumiy va orta maxsus talim joriy etildi. Talimni demokratlashtirish, individuallashtirish, tabaqalashtirish, mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olish tamoillari asosida barcha o'quv predmetlari qatori musiqa predmeti bo'yicha ham o'qitish Konsepsiyasi ishlab chiqildi. Unda musiqiy ta'lim mazmunini milliy negizda shakllantirish, milliy musiqiy merosdan to'laqonli foydalanish, xalq kuy – qo'shiqlari, doston, mumtoz va maqom hamda ularning ta'sirida yaratilgan zamonaviy musiqalar vositasida o'quvchi yoshlarni milliy qadryatlarimizni teran anglaydigan, vatanga, o'z xalqiga, tilimizga, dinimizga, tariximizga, san'atimizga ongli munosabatda bo'ladigan va unga vorislik qila oladigan ma'nan yetuk, barkamol shaxsni tarbiyalash asosiy maqsad va vazifa sifatida ko'rsatilgan.

Pedagogik texnologiyalarni barcha turlarida birdek qo'llaniladigan va ta'lim-tarbiya jarayonini tadrijiy tarkib topishida va rivojlanib borishida hal qiluvchi omillar hamda tarkibiy elementlar uch xil faoliyatdan iborat bo'lib, ular so'zlash, ko'rsatish va mashqlar bajarishdan iborat bo'lib musiqa darslariga uni tadbiq etilganda quyidagicha ketma-ketlik va bog'liqlikda amal qiladi: Pedagogik texnologiya hozirgi kunda eng rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida bo'lgani kabi bizning respublikamizda ham ta'lim jarayonini tashkil qilish, boshqarish, nazorat qilish bilan bog'liq ishlarda ustuvor o'rini egallamoqda. Shuning uchun ham pedagogik texnologiyalardan barcha pedagoglar yaxshi xabardor bo'lishi, ta'lim jarayonida ularni qo'llab dars o'tishlariga muhim e'tibor berilmoqda. Bu aynan jamiyat taraqqiyotining obyektiv qonuniyatlariga mos bo'lib, jamiyat taraqqiy etishi bilan ta'lim – tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari shunga mos ravishda takomillashib borishi bilan bog'liqdir. Hozirgi sharoitda inson faoliyatining asosiy yonalishlari taraqqiyotga mos maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatlarini beruvchi modelli tizimga, yani talimni texnologiyalashtirishga aylanib bormoqda. Shu tufayli fan sohalarining barchasida bolgani kabi musiqiy ta'limda ham yangi texnologiyalarga e'tibor kuchayib bormoqda. Darsda olib boriladigan o'qituvchini turli faoliyat shakllari ma'ruza, hikoya, tushuntirish, namoyish qilish, ko'rsatish, tinglantirish, suhbat, savol – javob, jamoa bo'lib kuylash ovoz sozlash

mashqlari kabilarni har birini mazmun va mohiyati mavjud shart – sharoit, o'qituvchi va o'quvchilar imkoniyatiga muvofiq tarzda texnologiyalarni tadbiq etish mumkin. Bunda musiqa o'qituvchisining ham o'ziga xos xususiyatlari namoyon bo'ladi. Musiqa san'atiga muhabbat, qiziqish, darsni emosional ko'tarinki ruhda o'tkazish, o'zida artistlik, rejissyorlik, dramaturglik, mahoratlarini rivojlantirib borish, bolalarni sevish, ulardagi musiqiy qobiliyat va qiziqishlarni e'tiborga olish ularni ro'yobga chiqarishga intilish, yaxshi xonandalik, cholg'uchilik mahoratiga ega bo'lishlik shular jumlasidandir. Chunki, o'qituvchining ta'kidlab o'tilgan xususiyatlarning o'zi ham darsda o'quvchilar uchun texnologik ibrat xizmat qilishi mumkin. Agar o'qituvchida mavjud xususiyatlar bo'lmasa har qanday pedagogik texnologiyalar ham quruq, mazmunsiz va qiziqarsiz, samarasiz bo'lib qolishi ham hych gapmas. Chunki har qanday ta'lim shakli, modeli, turi o'qituvchining pedagogik mahorati, bilimi, malakasi va artislik iqdorisiz kutilgan natijani bermasligi aniq. Ma'lumki, musiqa o'qituvchisi o'quv tarbiya ishlarini baravariga olib boradi. O'quvchilarni musiqa san'ati orqali tarbiyalashda o'qituvchining yaxshi sozandalik mahorati, yaxshi ovozga ega bo'lishi nota o'qish, turli vositalardan oqilona va o'rinli foydalana olishi, so'z mahorati, o'quvchilarni qobiliyatlarini oshira bilishi muhim. Jonli ijro (cholg'u asboblarda chalish, qo'shiq kuylash) etilgan kuy- qo'shiq sinfdan o'quvchilarga o'zgacha ruhda ta'sir etadi, kayfiyatlarini ko'taradi. Musiqa o'qituvchisi bulardan tashqari darslarni kuzatib borishi lozim. Doimiy kuzatishlar sababli o'qituvchi pedagogik mahoratini oshirib boradi. U vaziyatni baholashga, o'quvchilarni ichki tuyg'u, qiziqish va qobiliyatlarini sezishga o'rganadi. Kuzatish birinchi sinfdan -yettinchi sinfga qadar davom etadi. Bunda qo'llanilayotgan usul, shakl va pedagogik texnologiyalarning ham samaradorlik, qulaylik bolalar uchun qiziqarli va o'ng'aylik jihatlari aniqlanib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boymetov B., Tolipov M. Qalamtasvir. Pedagogika institutlari va universitetlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 1997
2. Boymetov B. Qalamtasvir asoslari. Pedagogika institutlari va universitetlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2000
3. Boymetov B. Chizmatasvir. Kasb-hunar kolejlari uchun o'quv qo'llanma Toshkent, «Ilm ziyo» nashriyoti 2005

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	МИЛЛИЙ БАЙРАМЛАРНИНГ ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИДАГИ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ РОЛИ	3
2	THE USE OF INTERACTIVE FORMS AND METHODS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	13
3	RESEARCHING THE DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC TOURISM	16
4	ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ФАОЛИЯТИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ: БУГУНГИ ҲОЛАТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАР	20
5	TRANSLATION ETHICS	27
6	«LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES»	31
7	ЭЛЕКТРОН БРАСЛЕТ ВОСИТАЛАРИНИ ТАҚИШНИНГ ПРОБАЦИЯ БЎЛИНМАЛАРИ НАЗОРАТИ ОСТИДА ОЗОДЛИКНИ ЧЕКЛАШ ЖАЗОСИНИ ЎТАЁТГАН ШАХСЛАРНИНГ ДОИМИЙ РАВИШДА НАЗОРАТДА БЎЛИШИДАГИ АҲАМИЯТИ	36
8	COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF DIRECT RESTORATION AND ORTHOPEDIC INLAY	42
9	BOLALAR IJODKORLIGINI SHAKLLANTIRISHDA FOLKLORNING O'RNINI VA ROLI (BOSHLANG'ICH SINFI MISOLIDA)	45
10	ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИ СТРАТЕГИК БОШҚАРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ	50
11	NEW MODERN METHODS IN TEACHING ENGLISH	62
12	BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING NUTQIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI	67
13	«SAPONIT MINERALINING FIZIK– KIMYOVIY ASOSLARI VA UNING AHAMIYATI»	70
14	NEW UZBEKISTAN AND NEW GENERATION YOUTH	79
15	KLASTER METODINING TA'LIM JARAYONIDA QO'LLANILISHI HAMDA USHBU METODNING TA'LIMIY JARAYOGA BO'LGAN TA'SIRI	82
16	КАМ ҲАРАКАТЛИЛИК – УМР ЗАВОЛИ	88
17	O'QUVCHILARNING MATEMATIKA FANIDAN BILIM SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION METODLARNING, STEAM DASTURINING O'RNINI	95
18	INNOVATSION USULLARNING INGLIZ TILI FANI O'QITILISHIDA QO'LLANILISHI	99
19	CHO'YANLARNI PAYVANDLASH TEXNOLOGIYASI	102
20	CONNECTION INTERCULTURAL COMMUNICATION AND EDUCATION	105
21	MATEMATIKA DARSIDA TRIGONOMETRIK IFODALARNI AYNIIY ALMASHTIRISH MAVZUSINING DOLZARBLIGI	110
22	ЗИЛЗИЛА БИЛАН БОҒЛИҚ ВАЙРОНА ҲУДУДИДА ҚИДИРУВ – ҚУТҚАРУВ ИШЛАРИДА МУҲАНДИСЛИК ТЕХНИКАЛАРИНИ ҚўЛЛАШ ВА ҚУТҚАРУВЧИЛАРНИ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ	114
23	O'QISH DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI BADIY ASARNI TAHLIL QILISH MALAKASINI SHAKLLANTIRISH	121

24	MEDIA PORTAL YARATISHNING ASOSIY AFZALLIK VA KAMCHILIKLARI	125
25	BOSHLANGICH TA'LIM JARAYONIDA MILLIY ISTIQLOL G'OYASI ASOSIDA VATANGA E'TIQODNI TARBIYALASH OMILLARI	134
26	BIOLOGIYANI O'QITISHDA BIOLOGIK EKSKURSIYALARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI	138
27	TELEKOMMUNIKATSIYA TARMOQ TUGUNLARINING OPTIMAL JOYLASHTIRISH BOSQICHLARI	143
28	ГЛОБАЛЬНОЕ ОНЛАЙН ОБРАЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННОСТИ	150
29	ИЗУЧЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО	153
30	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ КАК УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ	158
31	ИЛГАРИ СУДЛАНГАН ШАХСЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ХУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ	164
32	KICHIK MAKTAB YOSHDAGI BOLALARNING XOTIRASINI TEST, METODIKALAR YORDAMIDA O'RGANISH	173
33	MAMLAKATDAGI NODAVLAT NOTIJORAT ASHKILOTLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI VA ULARNING MOLIVAVIY FAOLIYAT TURLARI	177
34	TEXNOLOGIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK TAMOIYILLARI	181
35	MAKTABGACHA TA'LIMDA DIDAKTIK O'YINLARNING TURLARI VA ULARNI OLIV BORISHGA DOIR TALABLAR	188
36	ХУДОЁРХОН ЎРДАСИ МЕЪМОРИЙ ЁДГОРЛИГИ	192
37	BOSHLANG'ICH TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV	195
38	YENGIL ATLETIKA	197
39	AKT RIVOJLANGAN DAVRDA TA'LIM BOSHQARUVIDA MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI	199
40	KIMYO DARSLARIDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISHNING BOSQISHLARI	205
41	ENERGIYA TEJOVCHI KONSTRUKTIV VA MUHANDISLIK TIZIMLAR	208
42	UYG'ONISH DAVRINING MUHANDISLARI	212
43	"ZAMONAVIY TARIX FANI O'QITUVCHISIGA QO'YILGAN TALABLAR"	216
44	"TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH"	221
45	MATEMATIKA FANIDAN GEOMETRIK SHAKLLARNI O'RGATISH METODIKASI	225
46	MATNLI MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH – O'QUVCHILARDA MATEMATIK TAFAKKURNI SHAKLLANISHINING OMILI SIFATIDA. BOSHLANG'ICH SINFDAGI MATEMATIKA FANINI O'RGANISHNING ASOSIY JIHATLARI	228
47	"JAMIYATDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH"	232

48	“INFORMATIKANI O‘QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH”	236
49	MUSIQA TA’LIMIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	239